AMERIKA TEGNAP ÉS MA

Peterecz Zoltán

Jeremiah Smith és a magyar népszövetségi kölcsön, 1924–1926

Egy jenki pénzügyi ellenőr története a Magyar Királyságban

Peterecz Zoltán

JEREMIAH SMITH ÉS A MAGYAR NÉPSZÖVETSÉGI KÖLCSÖN, 1924–1926

Egy jenki pénzügyi ellenőr története a Magyar Királyságban

DUPress

AMERIKA TEGNAP ÉS MA
5.

Sorozatszerkesztők:
FRANK TIBOR
GLANT TIBOR

A sorozatban eddig megjelent kötetek:
Glant Tibor: Kettős tükörben
Vajda Zoltán: A szeretet köztársasága
Puskás Julianna és Kovács Ábrahám: Amerikai magyar református lelkészek életútja adattári rendszerben (1891–2000)
Glant Tibor: A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése

DUPress

Peterecz Zoltán

JEREMIAH SMITH ÉS A MAGYAR NÉPSZÖVETSÉGI KÖLCSÖN, 1924–1926

Egy jenki pénzügyi ellenőr története a Magyar Királyságban

DUPress

Debreceni Egyetemi Kiadó
2018

A kötet megjelenését támogatta:

Lektor:
GLANT TIBOR

Borítóterv:
M. SZABÓ MONIKA

Tördelte:
GYARMATI IMRE

© Peterecz Zoltán
© Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen

ISSN 2060-4084
ISBN 978 963 318 719 7

Kiadta: a Debreceni Egyetemi Kiadó, az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
www.dupress.hu
Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi
A nyomdai munkálatokat
a Debreceni Egyetem sokszorosítóüzeme végezte 2018-ban

DUPress

Ritának

DUPress

DUPress

Tartalomjegyzék

Előszó 9

Gyakrabban előforduló rövidítések 13

Bevezető 15

ELSŐ FEJEZET
Egy amerikai Párizsban

1.1. Az első világháború utolsó hónapjai 23
1.2. Smith a párizsi békekonferencián 33

MÁSODIK FEJEZET
Az Egyesült Államok, a Népszövetség és a háború utáni pénzügyi helyzet

2.1. Az új világrend 51
2.2. Az európai pénzügyi újjáépítés kezdetei 70
2.3. Az osztrák rekonstrukció 86

HARMADIK FEJEZET
Magyarország a Népszövetséghez fordul

3.1. A háború utáni Magyarország 95
3.2. Magyarország gazdasági helyzete és az első lépések egy kölcsön megszerzésére 105

NEGYEDIK FEJEZET
Jeremiah Smith, Jr. kinevezése

4.1. A leendő főbiztos utáni hajsza 125

DUPress

ÖTÖDIK FEJEZET
A magyar kölcsön megszerzése

5.1. Sikertelen kísérletek 155
5.2. A magyar kölcsön kibocsátása 166
5.3. A Nemzeti Bank tanácsadója 182

HATODIK FEJEZET
A magyar pénzügyi rekonstrukció technikai oldala

6.1. Az első fél év 191
6.2. Az 1925-ös esztendő 218
6.3. A program lezárása 263
6.4. Egyenleg 279

HETEDIK FEJEZET
A magyar pénzügyi rekonstrukció személyes oldala

7.1. Az emberi motívum 289
7.2. Smith nagylelkűsége 301
7.3. Két eltérő személyiség 317

NYOLCADIK FEJEZET
Smith és Európa kapcsolata a szanálás után

8.1. Smith és Magyarország 323
8.2. Smith és a Népszövetség 334
8.3. Az utolsó évek 345

Összegzés, következtetések 353

Függelékek 367

A könyvben szereplő fontosabb személyek jegyzéke 377

Bibliográfia 381

DUPress

Előszó

Az elmúlt években uralkodó gazdasági és pénzügyi válság sokak szerint számos hasonlóságot mutat az 1929 végén megindult krízissel, amely a nagy gazdasági világválsággá növekedett, és egészen a második világháború kezdetéig tartott. Természetesen ezek a vélemények túlzónak tűnnek és a kezdeti sokknak is betudhatók. Meg kell jegyezni, hogy a sok hasonlóság mellett rengeteg különbség is fellelhető. Mégis az embernek könnyen lehet az a benyomása, hogy a történelem, legalább részben, ismétli önmagát. Abból a szempontból mindenképpen, hogy az eredendő probléma nagyon hasonló: mesterségesen kialakított kölcsönpiaci fellendülés a fogyasztói és a banki szférában egyaránt, esetenként jelentős tőzsdespekuláció és leginkább a kialakuló buborékeffektus, amely metafora olyan jól jellemezte az 1920-as évek legvégét. Ez persze még nem jelenti azt, hogy ne lennének jelentős különbségek is a két krízis között.

Ha a problémák sok szempontból hasonlóak a 80 évvel ezelőttihez, akkor a megoldások is több szempontból mutathatnak egyezőséget. Például Magyarország, amely ország ennek a könyvnek a tárgya, 1924-ben és 2008-ban is a külföldi tőkében látta a megoldást. Mindkét esetben Magyarország néhány évvel korábban a kor jelentős nemzetközi szervezeteinek lett tagja: 1922-ben a Népszövetség fogadta soraiba, 1999-ben és 2004-ben pedig a NATO, illetve az Európai Unió tettek ugyanígy. Az 1924-es népszövetségi kölcsön és a 2008-as világbanki hitel ugyanazt a célt szolgálta: olyan pénzügyi kereteket biztosítani, amelyek képessé

DUPress

teszik a magyar félt különböző pénzügyi reformok bevezetésére, a biztos fizetőeszköz megtartására és a kiegyensúlyozott állami költségvetés elérésére. Noha nem szabad túlságosan szoros párhuzamot vonni a két esemény között, mégis figyelmet érdemel, és megfelelő alapot szolgál történelmi kutatásra. A közép-európai országok, amelyek történelmi szempontból vizsgálva rövid időszakokat leszámítva mindig is gyengébbnek bizonyultak Nyugat-Európa államainál, ismét a határon túlról kellett hogy segítséget kérjenek, még ha ezt vonakodva is tették. Sok minden megváltozott a közép-európai térségben az első világháború vége óta, de bizonyos attitűdök és az általános világnézet vajmi keveset. A könyv egyik járulékos célja, hogy hasznos alapul szolgáljon esetleges további kutatásoknak, amelyek a térség többi országát érintik.

A könyvnek, mely doktori disszertációmból nőtt ki, fő célja Jeremiah Smith, Jr. és Magyarország kapcsolatának bemutatása az 1920-as években: a férfié, aki a magyar pénzügyeket felügyelte a Népszövetség által kezdeményezett pénzügyi rekonstrukció bő két évében, és az a kapcsolat, amit képes volt kialakítani vendéglátóival itt-tartózkodásának ideje alatt, de azután is. Tudtommal Smithről még sosem készült ilyen beható munka, így mindenképpen komoly kiegészítés a magyar–amerikai kapcsolatok egyre növekvő irodalmához. A könyv kibővített angol nyelvű változata 2013-ban jelent meg *(Jeremiah Smith, Jr. and Hungary)*. A mostani magyar változat rövidebb ugyan, de kiegészült újabb kutatásokkal is, így reményeim szerint még behatóbb képet ad a témáról.

A Jeremiah Smithről és a Magyarországon végzett tevékenységéről való anyaggyűjtés során nem voltam könnyű helyzetben. Sok helyre kellett elutaznom és kutatást végeznem. A budapesti Magyar Országos Levéltár mellett felkerestem a genfi Népszövetségi Levéltárat, a Bank of England Levéltárát és a Brit Nemzeti Levéltárat Londonban, de szintén sikerült anyagot gyűjtenem az Amerikai Nemzeti Levéltárból és egyéb magángyűjteményekből is

PUBLIC

a tengerentúlról, mint például a Jeremiah Smith Gyűjteményből a Phillips Exeter Akadémián, New Hampshire-ben. Ezen felbecsülhetetlen elsődleges források mellett tanulmányoztam a korszak magyar és amerikai nyomtatott sajtóját és olyan elsődleges nyomtatott forrásokat, mint a Foreign Relations of the United States (FRUS) vagy a Documents on British Foreign Policy (DBFP). Tapasztalatom szerint forrásgyűjteményem bizonyos része most először kerül nyilvánosságra, és ezek adják könyvem gerincét. Mivel többféle valutanem is szerepel a könyvben, ezeket mindig az aktuális dollárértékre átváltva is megadtam a könnyebb érthetőség kedvéért.

Sok embernek tartozom köszönettel, hogy ez a könyv elkészülhetett. Mindenféle sorrend nélkül hadd soroljam fel a legfontosabb segítőimet. Frank Tibor professzor (ELTE), aki a disszertációmat istápolta és már hosszú ideje mentoromnak számít, számos nagyon hasznos tapasztalati megfigyeléssel, kritikával és baráti tanáccsal segítette munkámat. Csak remélni tudom, hogy számos fogyatékosságot, amire időközben felhívta figyelmemet, mára sikerült levetkőznöm. Magyarics Tamás professzornak (ELTE, jelenleg Magyarország írországi nagykövete) is rengeteget köszönhetek. Az Egyesült Államok külpolitikájáról elsősorban tőle tanultam rengeteget, és nagy szerepet játszott abban, hogy hivatásomnak is ezt a területet választottam. Úgy hiszem, tőle hallottam először Smith nevét. Szintén köszönet illeti Glant Tibor professzort a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemről, aki őszinte barátként hívta fel figyelmemet néhány apró pontra, és rendelkezésemre bocsátott különböző anyagokat. Hasonló értelemben kell szólnom Borhi László (Történettudományi Intézet) és Lojkó Miklós (Eötvös Loránd Tudományegyetem) professzorokról, kiknek éles szakmai látása és jóindulatú bírálata is előrevitte tanulmányomat. Meg kell említenem a különböző levéltárakban a szakmai munka felsőfokát bemutató néhány dolgozót: Kalmár János (Magyar

Országos Levéltár), Andra Crawford (Phillips Exeter Akadémia), Bernhardine Pejovic (Népszövetségi Levéltár) és Ben White (Bank of England Archives). Végül, de nem utolsósorban hálás köszönet illeti családomat, akik végtelen türelemmel és megértéssel vették tudomásul, amikor a velük tölthető drága idő helyett a munkát választottam.

DUPress

Gyakrabban előforduló rövidítések

BoE	Bank of England Archives, London
DBFP	Documents on British Foreign Policy
FRUS	Papers Relating to the Foreign Relations of the United States
MOL	Magyar Országos Levéltár, Budapest
JSAA	Jeremiah Smith Academy Archives, Phillips Exeter Academy, NH
JSP	James Speyer Papers, New York Public Library
LNA	League of Nations Archives, Genf
LNJ	League of Nations, Official Journal
NARA	National Archives and Records Administration of the United States
TNA	The National Archives, London

DUPress

DUPress

Bevezető

A nemzetközi helyzet az 1920-as évek elején

A pusztító első világháború után Európa nagy része romokban hevert. Az addig ismeretlen mértékű pusztítás mind emberéletben, mind anyagi javakban kitörölhetetlen nyomot hagyott a kontinensen. A négyéves vérontás eredményeként sok ország találta magát gazdaságilag és pénzügyileg egyaránt leamortizált helyzetben. Mindezek mellett Európa térképét újrarajzolták. Új államok jelentek meg, míg régi birodalmak tűntek el, és néhány vesztes ország csak nagymértékű terület és népesség elvesztésével tudott kikeveredni a háborúból. A leglátványosabb ilyen jellegű változások Közép- és Kelet-Európában mentek végbe. Eltűnt az Osztrák–Magyar Monarchia, és helyében nem kevesebb, mint öt új állam jelent meg. Míg Csehszlovákia vagy a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság az új viszonyokat igazságosnak és abban a Woodrow Wilsonhoz kötött nemzetek önrendelkezési elv gyakorlatba ültetését látták, addig Ausztria és Magyarország erősen lecsökkentett népességgel és komoly területveszteséggel kellett hogy szembenézzen. Különösen a magyar helyzet volt a háború előttihez képest drámai: az ország elvesztette korábbi területének és lakosságának közel kétharmadát.

Ahogy telt az idő, egyre égetőbben jelentkezett a rekonstrukció szükségessége a kontinensen. Elsősorban Nagy-Britannia vezetésével Európa nekilátott, hogy rendbe rakja dolgait. Az elképzelés az volt, hogy bármilyen gazdasági talpra állást pénzügyi feltámadással egyetemben kell végrehajtani, a kettő elválaszthatatlan egy-

PURPRESS

mástól. Egyáltalán nem meglepő, hogy a britek vették kezükbe az irányítást az európai újjáépítést illetően. Habár ez az ország is nagy emberveszteséget szenvedett el a négy évig tartó háborúskodás alatt, területe nem volt kitéve konkrét harcoknak, így a legtöbb európai harcoló ország közül a legkedvezőbben várhatta a világháború utáni időszakot. Ennek azért volt fokozott jelentősége, mert London számított a világ pénzügyi központjának már egy évszázada. Bármilyen komolyabb erőfeszítés, amely az európai rehabilitáció kérdése körül forgott, elképzelhetetlen volt London aktív közreműködése nélkül: csak az itteni bankok rendelkeztek azzal a szükséges tőkével, amely egy rekonstrukció alapját adhatta. Bármilyen ilyen irányú jövőbeni kölcsönhöz elsősorban a brit főváros pénzügyi folyosóin keresztül vezetett az út.

A másik kézenfekvő ok, amiért Nagy-Britanniának kellett a vezető szerepet magára vállalnia, amit egyébként vonakodás nélkül tett meg, az volt, hogy a világ új vezető hatalma, az Egyesült Államok az Európától való távolmaradás mellett döntött. Amerika, miután 1917 tavaszán hosszú vacillálás után belépett az első világháborúba, meghatározó erőt képviselhetett volna Európában és a világ más részein is. De Woodrow Wilson azon terve, miszerint egy nemzetek felett álló intézmény legyen hivatott a nemzetközi békét felügyelni, nagyon felemásan sikerült. Noha a Népszövetség megalakult, az Egyesült Államok nem lett tagja, miután az amerikai szenátus a párizsi békeszerződést nem ratifikálta, és ez az okmány tartalmazta a Népszövetség életre hívását is. Így az ország nem vállalta fel a nemzetközi elkötelezettséget, és egy furcsa, kettős elszigetelődési politikát folytatott: politikailag nem, de a magánbankok tőkéjének és a politikai elit egy szegmense magánszférájának köszönhetően informális szinten szoros kapcsolatot tartott fenn Európával. Az Egyesült Államok hivatalos távolmaradásával azonban az 1920. január 10-én megalakult Népszövetség mindjárt megszületésekor hatalmas veszteséget volt kénytelen elkönyvelni mind befolyás, erő, hitelesség és ké-

PUBLICUS

pességek terén egyaránt. A dolgokat csak tetézte, hogy Amerikán kívül más igen jelentős országok is a szervezeten kívül rekedtek különböző okokból: Németország csak 1926-ban vált taggá, míg a Szovjetunió csak 1934-ben.

Az Egyesült Államok távolmaradása nem jelentette automatikusan azt, hogy Amerika pénzügyileg is Európán kívül marad. Mindenesetre, amikor az európai pénzügyi rekonstrukciós tervek napirendre kerültek és amerikai hozzájárulást feltételeztek, problémát jelentett, hogy ezek az elgondolások a Népszövetségtől származtak. Mivel az Egyesült Államok nem volt népszövetségi tag, a legnagyobb amerikai magánbankok (a J. P. Morgan & Co. volt talán a legjelentősebb közülük) nagyobb óvatosságot mutattak, még akkor is, amikor jelentős profit volt kilátásban.

A politikai véleménykülönbségeket tovább terhelték egyfelől a jóvátételek, másfelől az entente és az Egyesült Államok közti adósságot környező vita, amely meghatározó gátja volt a harmonikusabb együttműködésnek egészen az 1920-as évek közepéig, de még utána is jelentősen éreztette hatását. Az európaiak, különösen a franciák, ki akarták szorítani a lehető legnagyobb mértékű jóvátételt a németektől és a többi vesztes országtól, és az ebből befolyó összegből kívánták Amerika felé esedékes adósságukat törleszteni. Ez az út kezdetben az Egyesült Államok számára elfogadhatatlan volt, és mindenképpen külön szerette volna választani az adósság és a jóvátétel kérdését – kevés sikerrel. Úgy tűnt, amíg ez a vita nem oldódik meg, nem várható szorosabb együttműködés a két földrész között.

Mivel a hivatalos vonal nem kecsegtetett sok reménnyel, a Népszövetségnek nem nagyon volt más választása, mint a magánszférán alapuló kooperációt erőltetni az Egyesült Államokat illetően. A bankárok mellett számos amerikai polgár dolgozott a Népszövetség számára, majdnem mindegyikük szigorúan magánemberként és nem az Egyesült Államokat képviselve, hiszen az amerikai kormány még a látszatát is el akarta kerülni annak,

hogy együttműködik a nemzetközi szervezettel. Amikor az európai pénzügyi rekonstrukció került a napirendre, a Népszövetség megpróbált minél több amerikait bevonni a munkába. Ez igaz volt a bankárokra és egyéb pénzügyi szakértőkre is. Az első csoport a tőkéje miatt volt vonzó Európa számára, a második pedig a konkrét munkában jelenthetett hasznot – a két kategória kimondatlanul is erősítette egymást, illetve bármilyen velük megvalósuló tervet.

Ráadásul az Egyesült Államok valójában nem engedhette meg magának azt a luxust, hogy teljesen elforduljon Európától. Ha másért nem is, a hatalmas európai adósság (több mint 10 milliárd dollárról beszélünk 1920-as árfolyamon – ez közel 160 millárd dollárt jelent mai értékben, és akkor a vásárlóerő alakulásáról még nem is beszéltünk, ami tovább növelné a különbséget) mindenképpen fontos kapcsolatot jelentett. Pontosan ezért William Appleman Williams híres kijelentése, miszerint Amerika Európától való elszigetelődése „nem több mint legenda", mindenképpen kiegészítésre szorul.[1] Politikai szinten az izoláció valóban kézzelfogható volt, és az amerikai vezetés mindent megtett, hogy távol tartsa magát az Európát érintő politikai kérdésektől. Pénzügyi szempontból azonban teljesen más a kép. A világháború végére az Egyesült Államok lett a világ talán legjelentősebb országa, de mindenképpen a leggazdagabb. Kimeríthetetlennek tűnő pénzügyi tartalékai alkalmasnak bizonyultak arra, hogy az amerikai politikai befolyást jelentősen támogassák világszerte. Az amerikai kormány kimondva-kimondatlanul örült az amerikai tőke jelentős tengerentúli megjelenésének. Elvárható volt, hogy az amerikai tőke nyomában az amerikai pénzügyi modellt követik a pénzügyi segítségre szoruló országok. Az Európában befektető magánban-

[1] William Appleman Williams: The Legend of Isolationism in the 1920s, *Science & Society,* Vol. 18, no. 1 (Winter 1954): 1. A könyvben található angol nyelvű források, amennyiben nincs külön jelezve, a szerző fordításai.

kok elsősorban anyagi szempontból vizsgálták a kontinens országait, de tevékenységükben megjelent az az elképzelés is, hogy csak egy minél egészségesebb Európa jelenthet biztos és további befektetést a jövőben.

Ennek a könyvnek három fő célja van. Először is ki szeretné tölteni az űrt az 1920-as évek pénzügyi rekonstrukciós historiográfiájában, amely az európai pénzügyi újjáépítéseket és az amerikai tőke és pénzügyi szakemberek bevonását taglalja. Noha született néhány jelentős mű több országot is érintve Franciaországtól Lengyelországig, elsősorban angolul, ezekből Magyarország gyakorlatilag kimaradt.[2] Még az a néhány könyv is, amelyik teret szán a magyar helyzetnek, vagy nem elég átfogó, vagy más szempontok alapján vizsgálódik, és közülük csak kettő íródott

[2] A következő művek a korszakot különböző szempontokból vizsgálják: Carl Parrini: *Heir to Empire – United States Economic Diplomacy, 1916–1923* (Pittsburgh, University of Pittsburgh, 1969); Richard Hemmig Meyer: *Bankers' Diplomacy – Monetary Stabilization in the Twenties* (New York, Columbia University Press, 1970); Joan Hoff Wilson: *American Business & Foreign Policy, 1920–1933* (Lexington, KY, The University Press of Kentucky, 1971) és *Ideology and Economics – U.S. Relations with the Soviet Union, 1918–1933* (Columbia, Mo., 1974); Melvyn P. Leffler: The Elusive Quest – *America's Pursuit of European Stability and French Security, 1919–1933* (Chapel Hill, NC, University of North Carolina Press, 1979); Frank Costigliola: *Awkward Dominion – American Political, Economic, and Cultural Relations with Europe, 1919–1933* (Ithaca, NY, Cornell University Press, 1984); Neal Pease: *Poland, the United States, and the Stabilization of Europe, 1919–1933* (New York, Oxford University Press, 1986); Michael J. Hogan: *Informal Entente – The Private Structure of Cooperation in Anglo-American Economic Diplomacy, 1918–1928* (Chicago, Imprint Publications, 1991); Philip L. Cottrell: *Rebuilding the Financial System in Central and Eastern Europe, 1918–1944* (Aldershot, Scolar Press, 1997); Aldcroft, Derek H.: *The European Economy 1914–2000*. 4th ed. (London and New York, Routledge, 2002); Emily S. Rosenberg: *Financial Missionaries to the World – The Politics and Culture of Dollar Diplomacy, 1900–1930* (Durham and London, Duke University Press, 2003); Ahamed, Liaquat: *Lords of Finance – The Bankers Who Broke the World* (New York, Penguin Books, 2009).

PUPress

magyarul.[3] Pontosan ezért a könyv másik célja a közép-európai pénzügyi rekonstrukciókra koncentrálni, különös tekintettel az amerikai részvételre a magyar esetben, amely, hasonlóan a többi ilyen eseményhez, a magánszféra bevonását jelentette nem hivatalos szinten. Harmadsorban pedig a könyv kifejezetten szeretne hozzájárulni az egyre növekvő magyar–amerikai történelmi kapcsolatok irodalmához. Ehhez Jeremiah Smith, Jr.-ra, a magyar pénzügyi rekonstrukció amerikai főbiztosára és annak magyarországi tevékenységére koncentrál elsősorban 1924 és 1926 között. Smith, aki a népszövetségi pénzügyi rehabilitációs program egyik meghatározó alakja volt, és mint ilyen, az egyik jelentős külföldi személyiség hazánkban a két világháború között, érdemtelenül kevés figyelmet kapott a többi, a témával foglalkozó szerzőtől. Ez már csak azért is különös, mert az első világháború utáni évtizedben egész Európa egyöntetűen az Egyesült Államok irányából remélte a pénzügyi és politikai segítséget különböző problémáihoz. Ez a jelenség teljesen új gyakorlat volt: korábban Amerika csak egy távoli legenda volt, ahova számos honfitársunk emigrált. Magyarországon ezek elsősorban a békeszerződések felülvizsgálata és az esetleges területi revízió voltak. Mivel Smith amerikai létére a Népszövetséget szolgálta egy befolyásos poszton, jelenléte túlmutat a pénzügyi rendezés látható keretein. Különleges „követ" volt, aki akaratlanul is az Egyesült Államokat képviselte, noha hivatalosan nem tehette és tudatosan sem feltétlen akarta. Még-

[3] A következő könyvekről van szó: Nagy Elek: *Magyarország és a Népszövetség* (Budapest, Franklin Társulat, 1930), 85–100; Ormos Mária: *Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964); György Péteri: *Revolutionary Twenties - Essays on International Monetary and Financial Relations after World War I* (Trondheim, University of Trondheim, 1995) és *Global Monetary Regime and National Central Banking - The Case of Hungary, 1921-1929* (Boulder, Colorado, Social Science Monographs, 2002); Gábor Bátonyi: *Britain and Central Europe, 1918-1933* (Oxford, Oxford University Press, 1999); Miklós Lojkó: *Meddling in Middle Europe* (Budapest, Central European University Press, 2006).

is, a magyarok Smith személyében Amerikát látták, és az, ahogy viselkedett és feladatát gyakorolta, maradandó jó emléket hagyott vendéglátóiban. Remélhetőleg ez a könyv segít őt megismertetni szélesebb körben is, és képzeletben Harry Hill Bandholtz mellé helyezni a szobortalapzatra, amit utóbbi a valóságban is élvez.[4]

DUPress

[4] Bandholtz 1919-ben hazánkba akkreditált tisztként megakadályozta, hogy a románok kifosszák a Nemzeti Múzeumot. Ezért 1936-ban szobrot emeltek emlékére, amely a Szabadság téren található.

DUPress

ELSŐ FEJEZET

Egy amerikai Párizsban

1.1. Az első világháború utolsó hónapjai

„Ez a terv túl jól működik. Nem tudom, mi fog történni. De biztos, hogy valami majd később rosszra fordul."[5] Ez az idézet Jeremiah Smith, Jr.-tól, a Népszövetség által Magyarország részére szervezett rekonstrukciós kölcsön lebonyolításának főbiztosától származik, aki 1924–1926-ig tartó magyarországi tartózkodása után a Népszövetség Pénzügyi Bizottságának tagja volt 1927 és 1931 között. Noha nem tudni pontosan, mikor mondta ezeket a szavakat, bizonyosnak látszik, hogy a magyar szanálási program második felében jutott erre a következtetésre, és jóslata nem sokkal később sajnos be is következett. A fent idézett mondatoknak két fontos aspektusa is van. Elsősorban az a figyelemre méltó, hogy attól az embertől származnak, akit a Népszövetség által létrehívott magyar pénzügyi rehabilitáció helyi felügyeletével bíztak meg. Mivel Smith nyilvánvalóan jól átlátta a magyar és európai pénzügyi és gazdasági mechanizmusok mozgatórugóit és jellemzőit, jóslata sokat elárul az 1920-as években a Népszövetség égisze alatt lefolytatott pénzügyi rekonstrukciókról Kelet-, Közép- és Dél-Európában. Ez a némileg fanyar humorú kijelentés jól jelzi azt is, hogy míg a felszínen minden rendben látszott a pénzügyi talpra állítást illetően, a mélyben már jelentkeztek a későbbi problémák

[5] League of Nations, *The League of Nations Reconstruction Schemes in the Inter-War Period* (Geneva, Economic, Financial and Transit Department, 1944), 152.

DUPLA

előfutárai. Ezeket a veszélyeket a kor szakértői vagy nem ismerték fel, vagy egyszerűen nem akartak tudomást venni róluk, és így a térségben a szűk évtized alatt lezajlott rehabilitációs programok inkább tekinthetők jó szándékú illúziónak, mintsem reményteljes, hosszú távon stabilitást hozó projekteknek.

A másik lényeges elem pedig abban rejlik, hogy Smith amerikai állampolgár volt. Népszövetségi titulusából következően tudatosan vagy sem, de mégis betöltötte egy apró híd szerepét Európa és az Egyesült Államok között. Noha posztjából adódóan csak nem hivatalos minőségben képviselte hazáját, mégis a párizsi békeszerződéseket követő zavaros évtizedben amerikaiként Európában a Népszövetség tisztviselőjeként, és a közép-európai térség problémáit első kézből ismerve, Smith óhatatlanul is jelentős személy lett, főleg a magyar belpolitikai életben. Jeremiah Smith, Jr. és a Magyarországnak nyújtott népszövetségi pénzügyi kölcsön története bővelkedik fontos és érdekes részletekben, amelyek közelebb hozhatják e korszak megismerését és megértését mind politikai, mind pénzügyi szempontokból, ráadásul nagyobb betekintést enged az időszak alatti Európa iránti amerikai vélemény tanulmányozásába.

De ki is volt valójában Jeremiah Smith, Jr., és hogyan lett belőle a Népszövetség Magyarországra kinevezett főbiztosa? Smith 1920-as évekbeli karrierjét tanulmányozva további kérdések is felmerülnek. Hogyan teljesített mint főbiztos? Megvalósította-e a kor európai, illetve magyar emberének a tipikus amerikairól élő képét? Az Egyesült Államokat képviselte hazánkban politikai felhanggal, vagy szigorúan a pénzügyi rekonstrukció megvalósításában vállalt szerepet? Az ezen kérdésekre adott válaszok tovább segítik megérteni az első világháború utáni évtizedet, amikor az Egyesült Államok állítólagosan elszigetelt politikát folytatott Európával kapcsolatosan. Ugyanakkor ez volt az évtized, amikor valószínűleg Európában az Egyesült Államok presztízsének csúcspontján volt, különösen a kisebb és a vesztes országok körében. A párizsi békekonferencia után az Egyesült Államok szená-

tusa nem ratifikálta a versailles-i békeszerződést, ami azzal járt, hogy a világ új és leggazdagabb nagyhatalma hivatalos szinten nem viselt és nem is viselhetett felelősséget az európai kontinensen uralkodó általános zűrzavarért. A pénzügyi rehabilitációban viszont nagy szerepe volt az amerikai magántőkének is, és ezért fontosak a Népszövetség keretei között lezajlott közép- és dél-európai pénzügyi rehabilitációs programok. Smith személyiségének, munkájának és az 1920-as évek politikai és pénzügyi áramlatainak minél jobb megismerésén keresztül árnyaltabb képet kapunk a Magyarországot is magába foglaló térség pénzügyi rekonstrukcióiról, illetve ezek sikeréről vagy bukásáról.

Jeremiah Smith, Jr. 1870-ben született New Hampshire-ben, egy jómódú és előkelő New England-i családban.[6] Smith nagyapja, akinek édesapja Írországból vándorolt Amerikába, 1759-ben született ugyanilyen névvel. Ez az ős hamarosan hazafias erényeket csillogtatott meg, amikor önkéntesen katonának állt az amerikai függetlenségi háborúban 17 éves korában, közvetlenül azután, hogy beiratkozott a Harvard Egyetemre.[7] Később, 1790-ben beválasztották a második kongresszusba képviselőként, ahol az elkövetkező években még három terminust szolgált ebben a minőségben, de negyedik ciklusát már nem töltötte ki, hanem inkább az

[6] Smith büszke volt felmenőire, és irántuk érzett tiszteletből használta a „Jr.", azaz „ifjabb" titulust a neve után. A könyv szerzője úgy érezte, illik Smith ezen gesztusát megőrizni, és ezért az egész könyvben teljes nevének használatakor a „Jr." is szerepelni fog. Ezzel kapcsolatosan érdekes az a történet, hogy amikor Arthur Salter, a Népszövetség pénzügyi és gazdasági részének feje egyik jelentésében Smithre mint „j. Smith" utalt, egy amerikai újságíró lecsapott a témára és azt írta, hogy a Népszövetség úgy érezte, mindenképpen be kell jelentenie egy Magyarországra kinevezett főbiztos tényét, és a leggyakoribb vezetéknevet és kezdőbetűt választotta. Néhány hónappal később Smith viccesen Salter orra alá is dörgölte a történetet és azt írta: „Látja, mi történik, ha nem használja egy ember teljes nevét." Arthur Salter: *Personality in Politics* (London, Faber and Faber, 1947), 169–170.

[7] O. W. B. P.: Morison's Life of Smith, *The Christian Examiner and Religious Miscellany,* Vol. 39 (1845. július, szeptember, november): 173.

ügyvédi pályára adta a fejét.[8] Később New Hampshire Legfelsőbb Bíróságának főbírája lett, majd a tagállam kormányzójává választották.[9] 1816-ban a politikai átrendeződés elmozdította hivatalából, de egész hátralévő éveiben az ország egyik legprominensebb bírójaként tartották számon. Smith apja 1837-ben született, egy második házasságból származó nagyon kései gyermekként, és őt is Jeremiah Smithnek hívták. A családi tradícióhoz híven ő is New Hampshire Legfelsőbb Bíróságának tagja lett harmincéves korában, de rossz egészségi állapota miatt lemondott 1874-ben.[10] 1890-ben kinevezték a Harvard jogi professzorának, ahonnan végül húsz évvel később köszönt le.[11] Mindkét Smithről köztudott volt, hogy irtózott a médiaszerepléstől.[12]

Jeremiah, az egyetlen gyermek Exeterbe, majd a Harvardra járt. Három évig osztályelső volt a jogi tanulmányokban, így nem meglepő, hogy apjához és nagyapjához hasonlóan ő is jogi pályára lépett az egyetem után.[13] 1895-től egy évig Horace Gray bírónak, az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága tagjának volt titkára, majd ezután Bostonban a Herrick, Donald & Farley ügyvédi társaságnál kezdte meg valódi jogi pályafutását, ahol később társtag lett.[14] Gyakran foglalkozott helyi csődeljárásokkal, és úgy ismerték, mint aki fontos hivatalt tölt be és nagy cégek érdekeit képviseli.[15] 1907-ben igazgatósági tag lett Exeterben, alma materében, amely tisztséget mind apja és nagyapja is betöltötte,

[8] I. m., 174–175.

[9] I. m., 175–176; *Boston Daily Globe,* 1890. május 9.

[10] Joseph H. Beale: Jeremiah Smith, *Harvard Law Review,* Vol. 35, no. 1 (1921. november): 1–2; *Boston Daily Globe,* 1890. május 9.

[11] Beale: Jeremiah Smith, 3–4; *Boston Daily Globe,* 1915. május 16.

[12] *The New York Times,* 1926. június 30.

[13] Beale: Jeremiah Smith, Jr. (1870–1935), *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences,* Vol. 71, no. 10 (1937. március): 549.

[14] I. m., 549; Memorandum, 711.6412A/40, Roll 1, M. 709, National Archives and Records Administration (a továbbiakban: NARA).

[15] *Boston Daily Globe,* 1907. június 23.

PUBLicus

de őket túlszárnyalva Smith az igazgatósági tanács elnöke lett 1919-ben.[16]

Smith életében az igazi nagy változást az első világháború hozta. Amikor a háború kitört 1914 nyarán, az Egyesült Államok kritikus helyzetben találta magát. Összhangban a régóta fennálló tradícióval, miszerint Amerikának távol kell maradnia az európai problémáktól, Woodrow Wilson elnök gyorsan a semlegesség mellett tette le a voksát. Felszólította honfitársait, hogy „ne csak névlegesen, de ténylegesen is semlegesek legyenek", és „pártatlanok mind gondolatban, mind tettekben".[17] Az amerikai közvélemény nagy része osztotta ezt a nézetet, Smitht is beleértve. 1915 júniusában a Rockefeller Alapítvány Háborúban Segítő Bizottságának (War Relief Committee) egyik tagjává nevezték ki, és ebben a minőségben Európa számos országába ellátogatott. Ez a kaland azonban távolról sem elégítette ki, és mivel lelkes hazafi volt ő is, szeretett volna a háború közvetlen közelébe kerülni.

Az Egyesült Államok számára gazdasági szempontból nagy lehetőséget jelentett az elhúzódó háborúskodás. Az ország exportja drámaian megugrott, és elsősorban ideológiai szempontok miatt, az amerikai kormány és magánbankok nagy összegű kölcsönöket nyújtottak az antant országainak, mindenekelőtt Nagy-Britanniának és Franciaországnak. Mikor az Egyesült Államok belépett a hadat viselő nemzetek közé 1917 áprilisában, szövetségesei már hatalmas adósságot halmoztak fel vele szemben, amely adósság csak tovább nőtt a háború végéig. Ennek köszönhetően az Egyesült Államok adós országból a legnagyobb kölcsönző országgá vált röpke négy év alatt. Értelemszerűen ez a szerepváltozás a háború utáni éveket is meg kellett hogy határozza.

---

[16] *Boston Daily Globe,* 1919. december 18.

[17] Congressional Record, 63rd Congress, 2nd Session, 14042, 1914. augusztus 20.

DUPLA

Smith számára a Németország ellen kihirdetett háború újabb lökést jelentett. Először tiszteket toborzott a plattsburgi kiképzőközpontba, de azért ennél többre vágyott. Viszont koránál fogva, hiszen Smith ekkor már 45 éves volt, aktív szolgálatra nemigen számíthatott. Az elégedetlenségből és letörtségből, ami az 1917-es hálaadás napján hatalmába kerítette, Thomas Lamont hívása zökkentette ki végérvényesen. Volt exeteri és harvardi osztálytársa, aki fényes pályát futott be és aktív bankszakember volt, egy ajánlattal állt elő, ami „derült égből villámcsapásként" érte Smitht.[18] Régi barátja azt indítványozta, hogy Smith menjen Európába, és ott kapitányi rangban Charles Dawes tábornok alatt tevékenykedjen, akiről hét évvel később a Dawes-tervet nevezték el. Dawes ekkortájt a Franciaországban állomásozó Amerikai Expedíciós Hadsereg fő árubeszerzőjeként tevékenykedett. Mivel Smith nem ismerte még Dawest, nem akarta elfogadni elsőre Lamont ajánlatát, de mint később emlékezett, „olyannyira be voltam sózva, hogy valahogy a háború közelébe kerüljek, hogy visszaüzentem, hogy jövök, és azonnal útra is keltem". Smith december 30-án érkezett meg New Yorkba, ahol a New England-i extrém hideg következtében a New York-i kikötő befagyott, így majd két hetet kellett várnia, mire 7000 másik amerikai katona társaságában Európa felé vehette útját az *Olympic* nevű gőzösön, amely „a legjobb és leggyorsabb szállítóhajó volt az óceánon" és „jól fel volt fegyverezve". A hajó ezen tulajdonságai fontosak voltak, mert az *Olympic* ezért nem volt rákényszerítve, hogy konvojban utazzon, és így nagyon gyorsan, mindössze hét nap alatt átszelte az óceánt.

[18] Ha másként nincs feltüntetve, a fejezet információi és idézetei Jeremiah Smith, Jr. 1921 júliusában apjának írt, a párizsi békekonferenciáról szóló feljegyzéseiből valók. Jeremiah Smith Academy Archives, Class of 1945 Library, Phillips Exeter Academy, New Hampshire, USA (a továbbiakban: JSAA).

DUNAPRESS

Liverpooli kikötése után nem sokkal Smith megérkezett Franciaországba, majd hamarosan Párizsban találta magát, mert a francia főváros volt a kijelölt állomáshelye. Első élménye a városról, ahogy a „Szajna felett vastag köd terjeszkedik", akár metaforaként is olvasható az Egyesült Államok számára az egy évvel később kezdődő párizsi békekonferencia alatt. Másnap Smith jelentkezett Dawes tábornoknál, akiről vegyes benyomásai voltak. Egyrészről úgy találta, hogy Dawes „nem jó szervező, nem képes asszisztenseit jól használni, és meglehetősen hanyag módon kezeli a dolgokat", de azt is megemlítette, hogy Dawes „nagyon jó természetű, kedves ember rengeteg függetlenség és bátorság birtokában". Hozzátette, hogy Dawes „nagyon értékes az ellátási szektorban… és megérdemli a dandártábornoki előléptetést, amit végül meg is kapott". Mivel Smith a jogi munkánál „valamivel aktívabb" tevékenységre vágyott, a munkaellátó hivatalhoz vezényelték, amely hivatal pont Smith odavezénylésének napján kezdett szerveződni John Price Jackson őrnagy vezetése alatt, akivel Smith majdnem a háború végéig együtt dolgozott. Ez a hivatalnok, noha néha remek munkát végzett, Smith szerint „meglehetősen unalmas férfi volt, akit saját beosztottjai sem tiszteltek túlságosan, katonai ismeretei gyakorlatilag nem voltak, és nem különösen volt alkalmas a munkaellátó hivatal vezetésére".

A munkaellátó hivatal vezető helyetteseként és a külföldi kormányokkal való szerződésekért felelős részleg vezetőjeként Smith nem tétlenkedett. Munkájának nagy részét a főbb kikötők kiépítésének megszervezése tette ki, amely magában foglalta a konkrét dokkokat, de kórházakra, raktárakra és vasúti területekre is kiterjedt. Az egyik legkomolyabb probléma ezzel kapcsolatosan a munkaerő hiánya volt. Mivel a legtöbb életerős férfi a fronton szolgált, és az otthon maradt helyieket már leszerződtették a franciák vagy a britek, az amerikaiak ritkán találtak munkaképes embert. Ha mégis sikerült kisebb brigádokat összeszedni, ezek ritkán bizonyultak hathatós munkaerőnek, sőt gyakran még sztrájkol-

PUBLICUS

tak is, mert nem voltak megelégedve a fejadaggal, amit kaptak. A hivatal szintén szűkében volt irodaszereknek, és az íróasztal, a szék vagy az írógép gyakran hiánycikkek voltak. Ilyen körülmények között Smithnek és kollégáinak leleményesnek kellett lenniük, ha biztosítani akarták a hivatal minél zökkenőmentesebb működését, ami nem kis erőfeszítés árán azonban többnyire sikerült is. A helyi munkaerőhiány arra kényszerítette Smitht, hogy a szomszédos Spanyolországban és Olaszországban is megpróbáljon embereket toborozni. Míg Spanyolországban „lehetetlen volt bármit is tenni anélkül, hogy az ember ne vesztegetne meg kormányhivatalnokokat", és erre fordítható anyagiak hiányában ez a lehetőség zsákutcának bizonyult, addig Olaszországban egy komolyabb kormányzati kölcsön és élelmiszer-szállítmányok sem voltak elegendőek arra, hogy az olasz kormányt komolyabb együttműködésre késztesse, így innen sem sikerült nagyobb létszámú munkáscsapatokat szerezni. Smith le is vonta az általános konklúziót, miszerint „az átlag európai bolondnak néz bárkit, aki odaajándékoz valamit, és ugyanakkor nem kér valamit cserébe". Mégis két hónapos „bosszantó és elhúzódó" tárgyalás után, 1918 nyara részleges áttörést hozott Rómában, és olyan szerződést kötöttek, amelyben az olasz kormány vállalta, hogy biztosít legalább valamilyen minimális munkaerőt.

Olaszországi tárgyalásairól Smith szeptember közepén érkezett vissza Párizsba, és a háború hátralévő részét már ott is töltötte. A Párizsban eltöltött idő több szempontból is nagyon hasznos volt Smith számára. A Nagy Berták bombázásai és a légiriadók alatt Smith gyakorlatilag eggyé vált a párizsi emberekkel, mivel a hétköznapok során osztozott sorsukban. Sokkal pozitívabb fényben kezdte a franciákat látni, különösen azért, mert ezek az emberek „ragyogóan" viselték a háború által rájuk mért nehézségeket. A francia sajtóról is úgy vélekedett, hogy a háborút illető hírek szempontjából nagyjából őszinte és szabad volt. A párizsi lapok frontról érkező realisztikus beszámolóit olvasva jött rá Smith,

hogy „mennyi propagandát kellett lenyelnem a brit lapokból, de az amerikai lapokból is, amelyek információikat többnyire brit forrásokból szerezték". Így annak ellenére, hogy Franciaországba „szövetséges propagandával teli" fejjel érkezett, Smith hamarosan kezdte a dolgokat kiegyensúlyozottabb fényben látni. Az 1918 nyarán és őszén végrehajtott francia katonai manőverek szintén pozitív benyomást tettek Smithre, és bármilyen előzetes előítélettel érkezett is Franciaországba, ezeken gyorsan túllépett. Nagyra értékelte francia részről mind a katonai, mind a civil erőfeszítéseket, és többé nem osztotta azt a hitet, hogy az amerikai szlengben csak „békának" csúfolt franciák nem más, mint egy „ingerlékeny és hisztérikus nemzet". Másfelől megtapasztalta azt is, hogy a francia katonatisztek jó része lenézően tekint az amerikai háborús részvételre. Nem csoda hát, hogy amikor egy kisebb létszámú amerikai egység sikeresen visszaverte a németeket Belleau Woodnál a nyár folyamán, Smith teljesen jogosan tekintett büszkén hazájára mindenféle szempontból.

Miután megszületett a tűzszünet és november 11-én véget ért a háború, Smitht meglepte, ahogyan a párizsiak viselkedtek. Ellentétben azzal a csinnadrattával, ahogyan az „angolszászok szoktak ünnepelni", itt nyoma sem volt szervezett ünnepélyeknek. Nem játszottak zenekarok az utcákon vagy tereken, és ami a leginkább nyilvános ünnepségre emlékeztetett, az volt, amikor a párizsi Opera primadonnája egy erkélyre kiállva elénekelte a Marseillaise-t. Smitht megdöbbentette a városra telepedő csend. Mint írta, „egy csapat [amerikai] iskolás fiú, akik a győzelmet ünneplik, nagyobb hangerejű szervezett zajongást csapott volna, mint a párizsiak összesen". Smith némileg szégyellte is magát, hogy az Egyesült Államokban annyira zajos ünnepségeket tartottak, noha Amerikát sokkal kisebb mértékben érintette a háború, mint Franciaországot.

Nem sokkal a háború vége előtt Smitht áthelyezték az éppen akkortájt megszervezett Kölcsönös Ellátás Hivatalába, de mivel a

szinte egyből beköszöntött béke miatt munkájára már nem volt szükség, úgy számolt, hogy heteken belül hazatérhet. Noha Dawes tábornok is tudta, hogy Smith hazavágyik, mégsem tett semmit, amikor egy másik magas rangú tiszt minden befolyását bevetve elintézte, hogy Smith Tours-ba kerüljön az igazságügyi jogtanácsos hivatalába. Legújabb minőségében Smith első útja Spanyolországba vezetett, ahol korábbi szerződések idő előtti felbontása volt a feladata. Ez korántsem volt könnyű küldetés, mivel Washington a béke kihirdetése előtt rengeteg mindent rendelt, és a háború hirtelen jött lezártával ezekre már nem volt szüksége. A beszállítók viszont nyilvánvalóan nem akarták, hogy a nyersanyagok és félkész termékek a nyakukon maradjanak. A szerződésekben lekötött áruk összege 30 millió dollár körül mozgott, így érthető volt a spanyolok viselkedése. Smithnek és egy kollégájának három hétre volt szükségük, hogy tető alá hozzanak egy megállapodást. Az amerikai fél végül vállalta, hogy a szerződésekben rendelt áruk egyharmadát kifizeti, amit végül a spanyolok is elfogadtak.

Amikor Smith visszatért Párizsba még karácsony előtt, saját honfitársai kellemetlen helyzetbe hozták. A háború befejeztével rengeteg amerikai utazott a francia fővárosba, de viselkedésük Smith számára meglehetősen visszatetsző volt. Noha ennek egy része Smith szerint annak volt köszönhető, hogy „propagandával és cenzúrázott hírekkel tömték őket" odahaza a háború alatt, magatartásukra Smith szempontjából nem volt mentség. Nevetségesnek találta, hogy sok amerikai cukrot és vajat hozott magával, nehogy a megszokott kényelmes kis életükben bármi hiány legyen, de arra nem gondolt, hogy a háború sújtotta Európában ezek a termékek luxusnak számítottak. Smitht kifejezetten felbőszítette ezen amerikaiak elkényeztetettsége és az ezzel párosuló tudatlanság. Számosan közülük „követelték a fűtést, hálókocsikat és taxikat, és nehezükre esett le- és felsétálni a lépcsőn. Úgy tűnt, nem értik meg, hogy ezek a dolgok nem létfontosságúak, és hogy emberek milliói megtanulták, hogy kell ezek nélkül élni anélkül,

hogy nagy kényelmetlenséget kellene elszenvedniük." De Smith nem csupán az elkényeztetett turistákra neheztelt. Megvolt a véleménye a civil szférából érkező tisztekre is. Róluk az volt a véleménye, hogy „nem részesültek megfelelő oktatásban, általános műveltségben, és nem voltak elég érettek". Azon honfitársaira is kritikusan emlékezett vissza, akik az üzleti életben tevékenykedtek. Legtöbbjük már túl idős volt, hogy igazán energetikusan dolgozzék, vagy hogy a háború által megkívánt hatékonysággal teljesítsen. Egy másik ügy, ami szúrta Smith szemét, az volt, ahogyan az Amerikai Expedíciós Erőknél az előléptetéseket kezelték. Ezeket „az igazságosság legalapvetőbb elvei nélkül hozták meg. A harcoló alakulatok kapták a legkevesebbet, és minél távolabb volt valaki a fronttól, annál nagyobb eséllyel bírt előléptetésre." Ez a gyakorlat annyira felbosszantotta Smitht, hogy visszautasított bármilyen előléptetést. Annak ellenére, hogy győzködte Dawes tábornokot, hogy az segítsen neki ebben, az egyetlen ok, amiért „sikerült megúsznia" a széles körben gyakorolt előléptetéseket, az volt, hogy a háború befejeztével az előléptetéseket felfüggesztették. A sok negatívum ellenére, amit sok honfitársa okozott, Smith hazája háborús részvételére büszke volt. Nem volt azon a véleményen, sok más amerikaihoz hasonlóan, hogy az Egyesült Államok nyerte volna meg a háborút, de azt igenis gondolta, hogy hazája „nélkülözhetetlen tényező" volt, és hogy a tengerentúlról érkező anyagi és katonai segítség nélkül, a szövetségesek végül elvesztették volna a háborút.

1.2. Smith a párizsi békekonferencián

A párizsi békekonferencia gigantikus politikai összejövetel volt, olyan találkozó, amilyet a világ addig még nem látott. De a háború okozta pusztítás és a mindkét oldal által elszenvedett veszteségek éppolyan hatalmasak voltak, így érthető volt az igény, hogy

a megkötendő „béke" szintén valami kolosszálist nyújtson. A sok fontos kérdés egyike az Egyesült Államok részvétele körül forgott. Egyrészről nagy remények, másrészről viszont komoly kétségek merültek fel, vajon a tengerentúli hatalom milyen álláspontot is fog, illetve kellene elfoglalnia a nemzetközi kapcsolatokban, de különösen az Európával való viszonylatában. Az egyik vitatható problémakör a területi kérdések voltak, amelyet a Wilson elnök által kibontott „önrendelkezés" zászlaja alatt kellett volna rendezni. A híres 14 pont, amelyet Wilson 1918 januárjában ismertetett, volt hivatott meghatározni a háború utáni európai rendezés alapelveit.[19] Az elnök hangsúlyozta a némileg idealista elvekhez való ragaszkodását, amikor is a kongresszus előtt azt mondta: „Az »önrendelkezés« nem csupán egy frázis. Olyan tettre sarkalló és szükségszerű elv, amelyet igazi államférfiak csak saját felelősségükre hagyhatnak figyelmen kívül."[20] Ugyanakkor kiemelte a talán legfontosabb követendő elvet: „Minden területi kérdés, amit ez a háború felvetett, az érintett lakosság érdekében és előnyére kell meghozni, és nem csak mint rivális államok közti kompromisszum vagy kiigazítás részét."[21] A valóságban azonban ezek a vezérlőnek kikiáltott elvek sokkal inkább csak azt szolgálták, hogy a szövetségesek oldalán harcoló nemzetek államokká szerveződjenek, és ugyanakkor a vesztes államokat alaposan, sokszor túlzóan is, megbüntessék. Nagy-Britannia és Franciaország vezetői sok ponton ellenezték Wilson nézeteit, akit egyébként egy amatőrnek véltek a nemzetközi politikában, némi joggal. Végeredményben az ő akaratuk érvényesült, és a konferencia által megalkotott békeszerződések nem sokban hasonlítot-

[19] Congressional Record, 65th Congress, 2nd Session, 680–681, 1918. január 8. Wilson 14 pontjáról lásd Glant Tibor: A 14 pont története és mítosza, *Külügyi Szemle,* 8. évfolyam, 4. szám (2009), 84–99.

[20] Congressional Record, 65th Congress, 2nd Session, 1937, 1918. február 11.

[21] Uo.

DUPLA PRESS

tak ahhoz, amit az amerikai elnök 1917 és 1918 során megfogalmazott.[22]

A sors kiszámíthatatlan, és ez ugyanúgy igaz volt Smithre is. Épp amikor már a hazautazás közelében volt, újra üzenetet kapott Thomas Lamonttól. Az újonnan kinevezett amerikai pénzügyminiszter, Carter Glass, Wilson elnökkel egyetértésben, Lamontot és Albert Strausst Párizsba küldte, hogy hajtsák végre utasításait, és tájékoztassák őt az ott történtekről.[23] Lamont tájékoztatta Smitht, hogy Európába jön, és a hamarosan megkezdődő békekonferencián mint az Egyesült Államok pénzügyi tanácsadója fog részt venni. Mivel Lamont jól ismerte Smitht mind szakmai, mind személyes szempontból, arra kérte barátját, hogy maradjon Párizsban és dolgozzon neki tanácsadóként. Habár Smithnek nem volt „semmilyen elképzelése, hogy mit is kell majd tennie", hamar igent mondott, mert úgy gondolta, ha Lamont kívánja a szolgálatait, akkor ez végre-valahára valamilyen komolyabb munkát jelent majd. Miután Smith találkozott Norman Davisszel, aki a pénzügyminisztérium képviselőjeként tartózkodott Párizsban, kiderült, hogy a pénzügyminisztérium európai tanácsadójaként fog dolgozni. Noha ez a munkakör némileg titokzatosan hangzott, amit tulajdonképpen „akartak, az egy olyan ember volt, aki jogi tapasztalataira támaszkodva képes elemezni a tényeket és olyan feljegyzéseket írni, amelyek nem állnak a joggal kapcsolatban". Az első megbízás mindjárt másnap reggelre egy olyan memoran-

[22] A párizsi békekonferencia és békeszerződése irodalma bőséges és mindig meg-megújul. A két legutóbbi nagyszabású könyv Arthur Walworth: *Wilson and His Peacemakers – American Diplomacy at the Paris Peace Conference, 1919* (New York, W. W. Norton & Company, 1986) és Margaret MacMillan: *Béketeremtők – Az 1919-es párizsi békekonferencia* (Budapest, Gabo Kiadó, 2012), míg magyar szempontból vizsgálva, Bryan Cartledge: *Mihály Károlyi & István Bethlen: Hungary* (London, Haus Publishing Ltd., 2009).

[23] Rixey Smith and Norman Beasley: *Carter Glass: A Biography* (New York, Longmans, Green and Co., 1939), 160–162.

dum elkészítése volt, amely azokat az elveket tartalmazta, amelyek alapján a német jóvátételt kell kiszámítani, és mivel a békekonferencia egyik meghatározó kérdéséről volt szó, így ez „igen komoly feladat" volt. Politikai okok miatt az amerikai delegációnak szigorúan megtiltották, hogy a „kártérítés" szót használja. Annak érdekében, hogy ne keltsék a büntető szándék látszatát, és kövessék a wilsoni 14 pontot, a „jóvátétel" szót választották, hogy „biztosítsák a tiltott gyümölcs meglétét az engedélyezett szó által". A Smith által másnapra elkészített memorandum közel állt a végső amerikai álláspontho z ebben a kérdésben.[24]

Ezután az „igen élénk kezdet" után Smith a konferencia résztvevője lett, és az ezzel kapcsolatos észrevételei nagyon érdekesek és sokatmondóak. Az egész konferenciát kritikus szemmel vizsgálta, de különösen azt kritizálta, ahogyan az egész, hónapokon át tartó tárgyalássorozatot lebonyolították. Noha az esemény történelmi jelentőségű volt minden szempontból, a perlekedés, a féltékenység és a konferencia mechanizmusa mind hasonló jelzővel volt illethető, sajnos negatív szempontból. New England-i neveltetéséből, ottani jogi tanulmányaiból és praktizálásából, és a precizitás iránti hajlamából adódóan Smith számos kivetnivalót talált a békekonferencia során.

Életében most először, és ez igaz volt a legtöbb Párizsban dolgozó amerikai delegáltra, Smithnek szembesülnie kellett azzal, hogy hogyan is működik az „igazi" világ. Az absztrakt fogalom, miszerint egy állam kis vagy nagyhatalom, Franciaországban a legnyersebb és legdurvább módon kapott konkrét kifejezést. Ahogy Smith írta apjának: „Amíg nem folytam bele a békekonferenciába, fogalmam sem volt, mit is jelent kis hatalomnak lenni.

[24] Az amerikai béketárgyalásokról és Wilsonról lásd magyarul Glant Tibor: *Kettős tükörben – Magyarország helye az amerikai közvéleményben és külpolitikában az első világháború idején* (Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2008).

DUPLess

Semmi esélyük a földön. Rosszabbul bánnak velük, mint a könyvügynökökkel. Nem engedik be őket a tárgyalóterembe, mialatt létükkel kapcsolatos fontos döntéseket hoznak, hanem kint az előszobában kell várakozniuk és a kulcslyukon át kénytelenek hallgatózni, a felső gerendáról leskelődni vagy az ágy alá bújni, hogy megtudják, mi is folyik bent." Talán kisebbségi érzésükből is adódóan, ezek az országok hosszú beszédekkel kívánták súlytalanságukat ellensúlyozni. Képviselőik „kötelességüknek tekintették, hogy minden ponttal kapcsolatosan kifejtsék nézeteiket, és a rövidségről fogalmuk sem volt", amely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a konferencia csak lassan döcögött előre. Smith Strauss asszisztense és a pénzügyi előkészítő bizottság amerikai titkára lett, ahova a pénzügyi jellegű petíciókat nyújtották be, és itt állították össze azt a listát, amely aztán a Tízek Tanácsa[25] elé került.

Az egyik függő kérdés azon kölcsönök kérdése volt, amelyeket a szövetségesek az Egyesült Államoktól kaptak. Az amerikai fél meg akarta akadályozni, hogy a kérdés megbeszélések tárgya legyen a konferencia alatt, mert úgy gondolták, ezt a kérdést külön kell kezelni. Wilson maga jelentette ki, hogy nem lehet „semmilyen megfelelő alap arra, hogy a békekonferenciával kapcsolatosan a kölcsönök kérdése felmerüljön".[26] Mivel Smith a pénzügyi kérdésekkel foglalkozott Párizsban, bőven volt alkalma megfigyelni, miként is próbálják az európai országok összemosni ezt a kérdést az átfogó és nagy horderejű napirendi pontokkal. Mint ahogy végül ki is derült, legalábbis ami a pénzügyi ügyeket illeti, a kölcsönkérdés az egyik leginkább problémával terhelt téma volt. A különböző küldöttségek egyre-másra adták be indítványaikat, anélkül hogy kiderült volna, ki a szerzője ezen javaslatoknak, és „általában abban az ártatlannak hangzó, de kétértelmű nyelven

[25] Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Japán és az Egyesült Államok 2-2 képviselője.

[26] Wilson Glassnak, 1918. december 23., idézi Smith: *Carter Glass,* 159.

voltak megfogalmazva, amely oly jellemző az európai diplomáciára". A dolog lényege az volt, hogy az európai országok elvárták az Egyesült Államoktól, hogy elengedje a felhalmozott adósságok legalább egy részét. Érvelésük arra alapozott, hogy egy ügyért harcoltak a háborúban, így mindegyiküknek hasonló pénzügyi terhet kellene viselni, különösen annak tükrében, hogy az európai országok milyen hatalmas veszteségeket szenvedtek el mind emberi életben, mind anyagi vonatkozásban. Strauss, a pénzügyminisztériumból érkező egyértelmű instrukcióknak megfelelően, kereken visszautasította, hogy az adóssággal kapcsolatos kérdéseket a konferencia keretei között vitassák meg. A mérsékelt mód ellenére, ahogyan Strauss az ügyet kezelte, kijelentése sok jelenlévőt túl érzékenyen érintett. A francia pénzügyminiszter, Louis-Lucien Klotz, aki azzal a háborút követő könyörtelen pénzügyi politikával vált hírhedtté, amely abban testesült meg, hogy „A németek fizetni fognak!", az amerikai küldött kijelentésére „teljesen elveszítette béketűrését".[27] Addig ment, hogy először megkérdőjelezte Strauss felhatalmazását, majd azzal vádolta meg az Egyesült Államokat, hogy egyszerűen Washingtonba akarja költöztetni a békekonferenciát, ami nyilván abszurd feltételezés volt; Smith is „felháborítónak" nevezte. Miután Klotz szavait lefordították angolra, „percekig néma csend telepedett az ülésre, amit be is rekesztettek". Strauss méltóságteljesen visszautasította, hogy hasonló módon válaszoljon, mert így kívánta megmutatni az európaiaknak, hogy az amerikaiak valóban nem voltak „faragatlanok", és nem akarta, hogy a helyzet még jobban elmérgesedjen. Nem minden jelenlevő tolerálta a francia pénzügyminiszter személyiségét ilyen finoman. Lloyd George például nyilvánosan megalázta Klotzot, míg

[27] Klotz a „boche" szót használta, ami a németek gúnyneve volt a franciában a 19. század közepétől a lármás, „a germánság kirívó szélsőségeit megtestesítő" németekre. Lásd ehhez Halász Imre: „Boches", *Nyugat,* 1915, 8. évfolyam, 15. szám, 866–867.

DUPLA

Georges Clemenceau, saját miniszterelnöke, hasonlóan lekezelően bánt vele, és azt állította róla, ő az „egyetlen zsidó, aki nem ért a pénzhez".[28] Érthetően Smith sem volt valami nagy véleménnyel róla, és úgy gondolta, Klotz volt „a leggyengébb francia képviselő a konferencián".

A Tízek Tanácsa később életre hívta a pénzügyi bizottságot, hogy megszabaduljon némi munkától, és Smith lett az amerikai kormány által ide delegált Lamont és Strauss titkára. Mivel csak egyhangú döntéseket lehetett elfogadni, kevés kézzelfogható eredmény született, és a bizottság végül is csak az egymásnak ütköző álláspontok egy kivonatát küldte meg a Tízek Tanácsának. Strauss nem sokkal ezután hazatért az Egyesült Államokba, Lamont pedig a Jóvátételi Bizottságban is részt vett, így Smith egyre gyakrabban „mint Lamont alteregója tűnt fel, és egy kis idő után mindenki úgy fogadta ezt a tényt, mintha én lennék a kijelölt állandó amerikai tag". Természetesen az, hogy olyan közel került az Európa jövőjéről döntő középponthoz, büszkeséggel töltötte el. Mint írta, „nem győztem csodálkozni, hogy a Louvre egyik legnagyszerűbb termében találom magam a levezető elnök jobbján hazám képviselőjeként, szólásra emelkedek, és megmondom az európai országoknak, mi is az Egyesült Államok politikája". Ez az emelkedett érzés párosult azzal, hogy sokszor gyakorlatiatlan, már-már fantasztikus és időt rabló indítványokat kellett végighallgatnia, amelyek közül néhány „a nemzetközi jog és szokás elmúlt száz évének minden elvét megsértette". További technikai kérdések lassították a lehetséges hatékony előmenetelt a konferencián. Minden ülésről jegyzőkönyvet kellett vezetni, ami Smith szerint „a legnagyobb kellemetlenség és időpocsékolás volt". Javaslata, miszerint csak az előadott indítványokról vezessenek jegyzőkönyvet, elutasításra talált. Különösen a franciák ragaszkodtak ahhoz, hogy minden

[28] Idézi Liaquat Ahamed: *Lords of Finance – The Bankers Who Broke the World* (New York, Penguin Books, 2009), 106.

egyes szót rögzítsenek, de ezzel kapcsolatosan nem volt nagy meglepetés, hogy az öt ország küldöttei gyakran nem értettek egyet abban, hogy mi is hangzott el. A találkozókat a féltékenység jellemezte, és „mindenki nagyon vigyázott, nehogy olyasmi kerüljön a jegyzőkönyvbe, ami később még gondot okozhat, így ez egy hosszadalmas és teljesen felesleges munka volt".

A „szörnyen lassú" tempó végül már a „négy nagyot"[29] is zavarta és úgy döntöttek, hogy a pénzügyi kérdéseket egy kis létszámú szakértői csoport fogja megvitatni, akik a négy nagyhatalmat, az Egyesült Államokat, Nagy-Britanniát, Franciaországot és Olaszországot képviselik. Davist és Lamontot annyira lekötötték a jóvátételi tárgyalások, hogy elintézték Wilsonnál, hogy Smith képviselje a szakértői csoportban az Egyesült Államokat. Ebben a kisebb csoportban a résztvevőknek már könnyebb volt közös nevezőt találni. Egyrészről a csoportba delegáltak értették a dolgukat, és legtöbbször konszenzusra törekedtek. Másrészről pedig a pénzügyi kérdések messze nem hagytak olyan keserű szájízt maguk után, mint a területi kérdések vagy a Pandora szelencéjének bizonyuló jóvátételi kérdések. Ennek ellenére azért viták és nézeteltérések bőven előfordultak itt is, és egy ilyen esetben Smitht és kollégáit maga elé hívatta a „négy nagy" Wilson rezidenciájában, ahol általában a négy kormányfő találkozott. Noha nem sokkal azelőtt még elképzelhetetlen lett volna Smith számára, hogy ilyen prominens alakokkal találkozzon a történelem e fordulópontján, most, amikor ez bekövetkezett, még csak „meg sem borzongott". Wilson üdvözölte Smitht és azt mondta neki, már hallott felőle, ami nyilván meglepte az utóbbit. Lamont és Davis is jelen voltak, egyetemben John Maynard Keyesszel a brit oldalon, hiszen ekkor a jövő nagy közgazdásza még nem hagyta el csalódottan Párizst,

[29] Woodrow Wilson, Lloyd George, Georges Clemenceau és Vittorio Orlando.

DUPLA PRESS

hogy megírja nagy hatású és sok vitát kiváltó könyvét.[30] A megbeszélés abból állt, hogy a jelenlévők végigmentek a tervezeten cikkelyről cikkelyre, és ha valamilyen véleménykülönbség merült fel, akkor a kormányfők rövid eligazítást kértek saját országaik szakértőitől, és ezután a négy vezető viszonylag hamar valamilyen egyezségre jutott a kérdést illetően. Később Smithnek megadatott a lehetőség, hogy a német és osztrák békeszerződések kapcsán újra megjelenjen a vezetők előtt. A kompromisszumra való törekedés mechanizmusa ekkor sem volt nagyon különböző, kivéve, hogy ekkor már az olasz miniszterelnök, Vittorio Orlando elhagyta a békekonferenciát. Smith megfigyelése szerint egyébként a most már csak három „nagy", a francia, az angol és az amerikai vezető sokkal inkább a problémákra koncentrálva és praktikusabban járt el ebben a felállásban.

Smith kevés találkozója a kormányfőkkel és azok a benyomások, amiket ezek hagytak benne, képessé tették arra, hogy az eseményeket a saját szemszögéből írja le. Talán érdemes megemlíteni, hogy Keynes híres könyvében, *A békeszerződés gazdasági következményei*ben meglehetősen rosszmájú képet festett a kormányfőkről, különösen Woodrow Wilsonról. Míg Clemenceau volt „a Négyek Tanácsának legkimagaslóbb tagja", nem beszélt sokat és egyetlen célja az volt, hogy a lehető legnagyobb mértékben meggyengítse Németországot, addig Lloyd George agilis és gyorselméjű volt, „hat-hét olyan érzékkel, amelyek teljességgel hiányzanak az átlagemberből", és emiatt érzékelte, „minden egyes partnere mire gondol, sőt még azt is, mit fognak mondani a következő percben".[31] Wilsont mint „vak és süket Don Quijote" írta le, aki gyakorlatiatlan volt a konkrét kérdések alkalmával, akinek az „agya túlságosan lassan működött, s találékonyság híján képtelen

[30] John Maynard Keynes: *A békeszerződés gazdasági következményei,* Európa Kiadó, 2000.

[31] Keynes: *A békeszerződés gazdasági következményei,* 55, 64–65.

volt bármiféle alternatívával előállni".[32] Azt is meg kell említeni, hogy az a rész, amelyet Keynes Lloyd George-ról írt, de rábeszélték, hogy hagyja ki a végleges könyvből, korántsem volt túl hízelgő. Azt írta országa miniszterelnökéről, hogy „a semmiben gyökeredzik; egy nagy semmi minden tartalom nélkül… egy ember a végső céltalanságból, a belső felelőtlenségből…, mindezt elegyítve ravaszsággal, könyörtelenséggel és a hatalom szeretetével".[33]

Smith a maga részéről, talán azért, mert nagyobb tisztelettel tekintett e férfiakra, mint Keynes, vagy mert egyszerűen jobb emberismerő volt, vagy csak mert kiegyensúlyozottabb képet akart festeni, a kormányfőket visszafogottabban festette meg, és egyaránt szolgált mind pozitív, mind negatív jellemzőkkel. Lloyd George, akiről amúgy Smith azt gondolta, hogy sohasem olvasott egy könyvet végig, hiszen „nyugtalan és türelmetlen", egy sor dicséretet kapott: „okos", „ügyes" és „nagy adag humorral megáldott vonzó személyiség". „Csodálatosan gyorsan forgott az esze [és] mindig néhány lépéssel a többiek előtt járt és már számított azok érveire." Mindezek mellett azonban Smith szóvá tette, hogy a brit miniszterelnök gyakran változtatta véleményét bizonyos kérdésekben, mert féltette hazai politikai jövőjét, de általánosságban „saját hazáját saját politikai jó szerencséje fölé helyezte" a békekonferencián. Smithre Clemenceau igen jó benyomást tett, aki „egyértelműen ijesztő ellenfélnek látszott", és az amerikai a maga részéről sajnálta, hogy a francia miniszterelnököt nem igazán érdekelték a pénzügyi kérdések, és alig beszélt. Smith számára egyértelmű volt, hogy Clemenceau „csöppet sem törődött, mi is van a békeszerződésben, kivéve, ami Franciaországot érintette". Orlando, akit Smith csupán egyszer látott a konferencia alatt annak korai távozása miatt, „a hatékonytalanság benyomását keltette". Saját elnöke viszont meglepte Smitht. Azt várta, hogy

[32] Keynes: *A békeszerződés gazdasági következményei,* 65, 67.
[33] Idézi Ahamed: *Lords of Finance,* 115.

majd „pedáns, önhitt, csökönyös és diktatórikus" lesz, de az elképzelt „teoretikus idealista" helyett Wilson „sokkal inkább egy gyakorlatias üzletembernek" bizonyult. A felmerülő kérdések elől nem tért ki, meghallgatta tanácsadóit, és talán túlságosan is, nyitott volt a kompromisszumra. Legnagyobb hibája Smith szerint az volt, hogy nem vette igénybe egy jól felkészült titkár segítségét, és így túl sok felesleges és elkerülhetetlen igénybevételnek tette ki magát. Noha egyik kormányfő sem kapott jeles értékelést Smithtől, egészében véve az általa lejegyzett jellemzők inkább pozitívnak mondhatók.

Miután a német békeszerződés megszületett, a pénzügyi bizottság az osztrák békeszerződés ügyével kezdett foglalkozni. De Smith feljegyzései szerint a bizottság mindössze annyit tett, hogy a német békeszerződés szövegében „Németországot minden előfordulási helyen átírta Ausztriára". Az egyetlen kihívást Ausztria és Magyarország köztartozásai és pénzneme jelentette, és ez történelmi példa nélkül álló feladat volt. A bizottság döntése értelmében a háború előtti adósságot az utódállamoknak részarányos módon kellett megfizetniük, míg a bankjegyek kérdésében az a határozat született, hogy mivel ezek kilencven százaléka a háború alatt került kibocsátásra, ezek a háborús adósság részét képezzék. Az újonnan kihirdetett utódállamoknak, mint tulajdonképpen minden más kérdésben, a konzultáció helyett csak az az alárendelt szerep jutott, hogy nem volt beleszólásuk olyan kérdésekbe, amelyek pedig annyira fontosak voltak számukra. Smith maga is bevallotta, hogy részben felelősnek érezte magát azért, ahogyan ezeket az államokat kezelték. Noha megpróbált javaslatokkal előállni azért, hogy az érintett kis országokat bevonják a konzultációba, mielőtt a pénzügyi kérdésekről döntenek, eredményt nem ért el. Az ok nyilvánvaló volt. „Senki sem akart hallani róla és én nem erőltettem, részben mert tudtam, hogy a cikkelyek nem igazságtalanok velük szemben, részben pedig azért, mert tudtam, hogy örökké csak beszélnének, és észszerűtlen követelésekkel állnának

elő, és nem utolsósorban, mert addigra már mindenki halálra unta magát a békekonferencián, és azt akarta, hogy vége legyen."

Smithnek módjában állt bizonyos vesztes országokról is tapasztalatokat gyűjtenie, legalábbis azok küldöttségeiről. Egyrészről tagja volt annak a testületnek, amelyik az osztrák pénzügyi delegációval tárgyalt arról, hogy Ausztriának miként is kellene a szövetséges élelmiszer-szállítmányokért fizetnie. A találkozó távolságtartó és hűvös volt, és mindenekfelett megalázó az osztrákok részére, akik abban bíztak, hogy majd kielégítő választ kapnak arra a fontos kérdésre, hogyan is lesznek képesek élelemmel ellátni honfitársaikat, különösen a Bécsben élőket. Ez után az epizód után Smitht felkérték, hogy vegyen részt a bolgár Jóvátételi Bizottság munkájában. Annak ellenére, hogy Bulgária és az Egyesült Államok között nem volt hadüzenetváltás, Wilson azon az állásponton volt, hogy az amerikai delegációnak hasznos lesz, ha részt vesz az üléseken, és a szövetségesek is valósággal rajongtak az ötletért. Valószínűleg azért esett Smithre a választás, mert korábban már járt Bulgáriában, noha ettől még éppen úgy szinte semmit sem tudott az országról, mint bizottságbeli kollégái. A franciák és a britek néhány háború előtti adat tanulmányozása után egy igen komoly összeggel álltak elő, amit a bolgároknak jóvátétel gyanánt kellene megfizetni. Ahogy Smith apjának írta: „megdöbbentett az összeg és megpróbáltam lejjebb alkudni, és ehhez kaptam is némi segítséget az olaszoktól". Ennek ellenére a bizottság végül 2,250,000,000 francia frankban (500 millió dollár) határozta meg a végső összeget. Smith megpróbálta józan érvekkel meggyőzni a többieket, hogy ne „rójanak ilyen megsemmisítő terhet" a bolgár emberekre, de ezen akciója nem vezetett sok sikerre. Mindössze annyit sikerült elérnie John Foster Dulles, későbbi amerikai külügyminiszter segítségével, hogy beiktattak egy cikkelyt, amely kikötötte, hogy amennyiben ez az összeg Bulgária képességeit meghaladja, a Jóvátételi Bizottság egyhangú szavazata csökkentheti azt. Ez az apró epizód fontos. Egyrészről újabb bizonyítékot

szolgáltatott Smith számára, hogy mennyire bosszúra szomjas módon közelítik meg az európai győztes hatalmak a béke kérdését, másrészről megmutatta, hogy még ha ellenállásba is ütközik, Smith hajlandó volt felemelni hangját a gyengébb fél védelmében, ha úgy gondolta, hogy ez így helyes és igazságos.

Feljegyzéseiben Smith megvédte Wilsont a szokásos rágalmakkal szemben, de azt ő is beismerte, hogy az elnök számos hibát követett el Párizsban. Számára Wilson legnagyobb hiányossága az előtte álló feladatra való felkészülés hiánya volt. „Egy éles eszű tárgyalóképes emberre lett volna szükség, aki megszokta, hogy olyan hasonlóan okos emberekkel kössön üzletet, akik tudják, mit akarnak, és nem bíznak egymásban… [Wilson] nem tudta, mikor találkozik blöffel, vagy mikor kellene egy ügyért harcolni, vagy éppen mikor kell a kompromisszumot keresni és hogyan kell küzdeni." Smith véleménye szerint Wilson csak az „emelkedett" eszméket pártolta, de ezért „inkább dicsérni kell, mintsem szidni". Azt is jól látta, hogy az elnök számára a legfontosabb kérdés a Népszövetség volt. Az elnök szerencsétlenségére európai tárgyalópartnerei éppen ilyen jól felismerték Wilson ezen óhaját. Következésképpen, „amint a szövetségesek rájöttek, hogy Wilson szívügye a Népszövetség, máris előnyben voltak vele szemben, hiszen ezt a kérést megadták neki, és aztán arra kényszerítették, hogy újra és újra kompromisszumot kössön abbéli félelmében, hogy ha a békekonferencia sikertelenül feloszlik, a Népszövetség is elveszik". Egyszerűbben szólva, és ez volt Smith véleménye, Wilson sem alkatilag, sem szakmailag nem volt alkalmas az előtte álló rettentő feladatra, mivel „hiányzott belőle a gyakorlatias bölcsesség". „Ha jobb kereskedő lett volna, talán jobb üzletet köt, de mindössze ennyit lehet felhozni ellene."

Az egész békekonferenciát tekintve Smith számára a párizsi események csalódások sorozata volt. Az egyik ilyen kiábrándulás „az őszinteség hiánya volt". Helyesen mérte fel, hogy az átlag amerikai nemigen értheti meg az európai országok között

mélyen húzódó gyűlölködést, ami már évszázadok óta fennáll, és elsősorban a többé-kevésbé folyamatos háborúskodás eredménye. Nagyjából helyes képet adott az európai viszonyokról, amikor a következőket írta: „A franciák és a britek nem szeretik egymást és nem is nagyon bíznak meg egymásban. Az olaszok gyűlölik a franciákat, akik viszont lenézik őket. A jugoszlávok és az olaszok utálják egymást, és az olaszok a görögökkel sincsenek túl jó viszonyban, míg az összes nagyhatalom megveti a kis országokat." Ez a lista nyilván, akár tudta Smith vagy sem, folytatódhatott volna, és gyakorlatilag majdnem az összes szomszédos országra, illetve népcsoportra elmondható lett volna. Smith nemcsak a diplomatákban csalódott, akiket első kézből tanulmányozhatott a békekonferencia alatt, de megdöbbentette a megbeszéléseket körüllengő titkolódzás is, ami „felesleges volt és néha még ostobaság is", de „a formális ruha elképesztő hiánya" és az európai sajtó is mélységesen csalódottá tette. Felháborította az a szintű propaganda, amit a szövetséges lapok ontottak magukból, különösen Franciaországban és Nagy-Britanniában. Amikor „a francia lapok rosszindulatú kampányba kezdtek Wilson ellen… azzal az ördögi leleményességgel, miszerint Wilson lesz a felelős, ha Németországot nem kötelezik a háború költségeinek megfizetésére", Smith olyannyira felbőszült, hogy egy jó ideig nem volt hajlandó francia lapokat olvasni. Keserűen állapította meg, hogy a háború alatt, nagyrészt a cenzúrának és a propagandának köszönhetően, az amerikai értelemben vett szabad sajtó nem létezett, függetlenül a tengerentúli sajtó hajlamától „a szenzációhajhász hírek terjesztésére".

Mindezek a negatív benyomások, amelyek a békekonferencia alatt érték Smitht, azzal az eredménnyel jártak, hogy elvesztette majdnem „az összes tiszteletet és hódolatot Európa iránt", ami korábban sajátja volt. „Mint sokan másokat Keleten [az Egyesült Államok keleti partján], engem is úgy neveltek, hogy a királyokon kívül minden európai dolog felsőbbrendű, és hogy ha jobban

hasonlítanánk hozzájuk, akkor civilizáltabbak lennénk... Régebben sokat aggódtam, mit is gondolnak rólunk [Európában] [...] de ezen mára már túljutottam, és az egyetlen dolog, ami érdekel, hogy lássam, ahogy az Egyesült Államok előrejut és a helyes dolgot teszi anélkül, hogy figyelmet fordítana arra, hogy »mit is fognak gondolni rólunk«." Smith nem sok politikust talált meggyőzőnek Párizsban. A legnagyobb pozitív benyomást Herbert Hoover tette rá, aki ekkor az Amerikai Segélyszervezetnek volt a vezetője, és később elnöknek is megválasztották. Smith gyakran látta Hoovert és nagy tisztelettel adózott képességei előtt. Hoover „sokszor csak a székében ült és szivarját rágta, és nem vett kiemelkedő részt a beszélgetésekben, de ha megszólalt, mindig fején találta a szöget, és senkit sem hallottam megcáfolni őt. Nemcsak gazdasági, de politikai kérdésekben is ő volt a legbölcsebb ember, akivel Párizsban találkoztam, és ha ő írhatta volna a békeszerződést, az sokkal jobban sikerült volna, mint amelyik végül megszületett." Keynes osztotta ezt a véleményt és úgy írt, hogy Hoover volt „az egyetlen, aki a párizsi megpróbáltatásból megnövekedett ázsióval került ki".[34]

Ami a német békeszerződést illeti, Smith egyáltalán nem volt megelégedve a végső dokumentummal.[35] Úgy érezte, országa nem kapott elég lehetőséget, hogy meghozza a valóban helyes döntést, mert „olyan pozícióba került, hogy vagy egyet kellett értenie azzal, amit helytelennek hitt, vagy németbarátsággal vádolták meg, és ilyen körülmények között az ellenállás természetes módon a minimumra csökkent". Mindamellett Smithben nem volt tétovázás az aláírt dokumentum minőségét illetően:

[34] Idézi Ahamed: *Lords of Finance,* 275.

[35] Az Egyesült Államok küldöttségének számos más tagja is hasonlóan vélekedett. Az amerikai jogi szakértő is azt mondta a békeszerződésről, hogy „a legrosszabb, amit valaha is írtak... az emberiség nagy tragédiája". James Brown Scottot idézi Walworth: *Wilson and His Peacemakers,* 394.

„A békeszerződés igen gyenge munka, amelyet nemzeti önzőségre alapozva írtak, habár az első kísérlet arra, hogy úgy oszszanak fel területeket, hogy az érintettek óhaját is figyelembe veszik, noha elég csekély mértékben és néhol teljesen figyelmen kívül hagyva azt. A legrosszabbak a gazdasági és jóvátételi fejezetek. Kevesen hitték, hogy ezek működőképesek, míg a legtöbben azt gondolták, hogy később ezeket majd módosítani kell, amikor a harci láz már alábbhagy. A Népszövetség a legjobb rész benne, és ha Wilsonnak nagyobb politikai érzéke lett volna és jobban értett volna ahhoz, hogy kezelje a tömegeket, akkor ki tudta volna húzni a talajt politikai ellenfelei lába alól, és roppantul meggyengítette volna a Népszövetséggel szembeni ellenállást. Természetesen ez egy hatalmas kísérlet, és lehet, hogy nem fog beválni, de ez az egyetlen mód, amivel legalább valaki előállt, hogy megpróbáljuk a jövőbeni háborúkat elkerülni, és ha nem működik, a világ ott találja majd magát, ahol 1914-ben volt. Ha az európai nemzetek ugyanabban a szellemben viszonyulnak hozzá, mint ahogy a békekonferenciához, akkor működésképtelen lesz, de a következő tizenöt-húsz évben Európában senki sem akar majd olyan háborút kezdeni, amelyben komoly harcokat kell viselnie. És ha van arra lehetőség, akkor megéri megkísérelni hozzászoktatni őket ahhoz, hogy inkább konferenciákon beszéljék meg nézeteltéréseiket és ott rendezzék őket, mintsem háborúban, és Amerika, mivel nem vezetik önző célok a kontinensen, nagy befolyással bírhatott volna a Népszövetségben. Ha belépünk a Népszövetségbe, részt vehettünk volna az európai kérdésekben, noha nem gondolom, hogy akár a kötelezettség, akár a veszély akkora lett volna, mint ahogy a republikánusok mondták. Nem hiszem, hogy a Népszövetség szerkezete nagyon számítana; a fontos dolog az, hogy a nemzetek összeüljenek és közösen vitassák meg nézőpontbéli különbségeiket abban a reményben, hogy megtalálják a háború nélküli megegyezés módját."

DUPLA

A versailles-i békeszerződés minden hibája ellenére Smith szavaiból jól kiolvasható a politikai szempontból vett nemzetköziség irányába való elkötelezettsége. „Bármennyire is rossz a békeszerződés, én aláírtam volna. A végén végigbeszéltük az egész szöveget Ray Stannard Bakerrel,[36] és noha egyikünknek sem tetszett, mégis egyetértettünk, hogy jobb lenne abban a reményben ratifikálni, hogy később a legkifogásolhatóbb részeket majd megváltoztatják, mintsem elutasítani a Népszövetséget és egyedül cselekedni a nemzetközi színtéren." Mégis, az a hatalmas csalódottság, amely Párizsban osztályrésze volt, arra a döntésre sarkallta Smitht, hogy ne nézze meg az ünnepélyes aláírási ceremóniát. Habár alig lehetett belépőjegyhez jutni, Smith annyira ellenszenvet érzett mind a békeszerződés, mind annak a végrehajtatása körüli előkészületek iránt, hogy átadta saját jegyét másnak, és rögtön másnap hazautazott New Yorkba.

A párizsi békekonferencián gyűjtött tapasztalatai alapján cseppet sem meglepő, hogy végül is Smith, ahogy beszámolt apjának, „az európai diplomáciáról a legrosszabb véleménnyel hagytam el Párizst, abban a hitben, hogy minden rossz, amit a konferenciáról állítottak, igaz is volt". Habár a pénzügyi bizottság, melynek tagja volt, valóban nagyjából mentes volt a politikai civódásoktól, a mindent átfogó hangulatot állandó összecsapások jellemezték, amelyek három fő területre összpontosultak: a franciák Németországgal szembeni biztonsága, a háború utáni brit politika a kontinensen és az amerikai elméleti és gyakorlatias javaslatok. Smitht az általános hangulat a fiatalkorában tapasztalt „egyetemek közti sportversenyekre emlékeztette, ahol a résztvevők kemény és tisztességtelen tetteket hajtottak végre". Noha az amerikai felsőoktatási sportéletben azóta fejlődés volt tapasztalható, ez nem volt igaz az európai diplomáciára: noha kétséget kizáróan továbbra is

[36] Baker a kor egyik jól ismert újságírója volt, aki a párizsi békekonferencián Wilson sajtótitkáraként dolgozott.

„szakértelemmel és hatásosan működött, de nem volt tiszteletre méltó mutatvány". Smith számára a legnagyobb sokkot az okozta, amikor a wilsoni 14 ponthoz való ragaszkodás a békekonferencia korai szakaszában eltűnt, és ha később bárki felhozta, akár egy vitapont alapjául, vagy mint egy figyelmeztetést, hogy egy adott pont éppen szembement a 14 pontban megfogalmazott elvekkel, akkor gyakran „türelmetlenség és rosszul kendőzött megvetés" volt része, hacsak nem egyenesen azzal vádolták meg, hogy németbarát. Mivel Wilson inkább a kompromisszumot kereste ahelyett, hogy kiállt volna az elveiért, amelyek közül sok egyébként egymással is ellentmondásban állt, és mivel az európai nagyhatalmak meg akarták gyengíteni Németországot, függetlenül ennek esetlegesen a jövőt befolyásoló hatásaitól, így Wilson magasröptű 14 pontja helyett egy bosszúálló és gyűlölködő békeszerződés született.

DUPress

MÁSODIK FEJEZET

Az Egyesült Államok, a Népszövetség és a háború utáni pénzügyi helyzet

2.1. Az új világrend

Miután a párizsi békekonferencia véget ért és a versailles-i békeszerződést aláírták, sok dolog bizonytalan maradt. Példának okáért a többi, kisebb vesztes államokkal még nem születtek meg a békeszerződések, noha nyilvánvaló volt, hogy nagyon hasonlóak lesznek a német szerződés szövegéhez. A német jóvátétel kérdése sem került nyugvópontra, egyszerűen azért, mert ez a probléma túlságosan nagy politikai többletsúlyt viselt, és így a nagyhatalmak nem jutottak egyezségre. Talán éppen ugyanennyire fontos volt az a kérdés is, hogy az Egyesült Államok csatlakozik-e az újsütetű világrendhez. E döntés az amerikai szenátus kezében volt. Mivel az 1918-as őszi kongresszusi választásokon a Republikánus Párt többségbe került a törvényhozás „felsőházában", az egyértelmű volt, hogy Wilson nem számíthat nagy fokú együttműködésre. Ebben persze az elnök önző magatartásának is része volt. Prominens republikánust nem vitt magával Párizsba, mert szerette volna a békekonferencia remélt diadalát saját magának és Demokrata Pártjának kisajátítani. Mindenesetre a legsarkalatosabb pont mindvégig a békét biztosítandó jövőbeni szervezet kérdése volt, Wilson elnök háborút követő terveinek középpontja: a Népszövetség.

Ez az új nemzetek felett álló szervezet emelkedett célt tűzött ki maga elé, nevezetesen a béke biztosítását a szörnyű pusztítással járó háború után. Egy jövőbeni háborúnak lehetőség szerint még csak az esélyét is ki szerette volna zárni nyitott diplomáciával

és kollektív fellépéssel bármely ország ellen, amelyik agresszor vagy provokátor szerepben lép fel. Természetesen a hagyományos nagyhatalmak, elsősorban Nagy-Britannia és Franciaország, továbbra is félénken próbálták őrizni vezető státuszukat, és csak papíron jeleskedtek a közös erőfeszítések megtételében. De a nemzetközi közvélemény határozottan pozitívan fogadta a kezdeményezést. Mivel az egykori vagy jelenlegi nagyhatalmak többsége tagja lett az új szövetségnek, a kisebb országok addig ismeretlen reményt láttak az esetleges külső támadások elleni védelemre.

De mind a latin-amerikai, mind az európai kis országok nagy bánatára, az Egyesült Államok végül is távol maradt, és nem lett tagja a Népszövetségnek. Az előző csoportosulás, mivel közelről ismerték az amerikai külpolitikai gyakorlatot velük szemben, azt remélték, hogy az új szupranacionális szervezet fékező hatást jelent majd ilyen szempontból az Egyesült Államokra. Ők éppen egy lehetséges ellensúlyt véltek látni az észak-amerikai behemót ellen, noha ez a reményük nem vált valóra. A kisebb európai országok pedig úgy vélekedtek, hogy csak a tengerentúli hatalom tudja biztosítani azt a pártatlan politikát és megfelelő befolyást, ami szembehelyezkedhet a tradicionális európai hatalmi játékokkal. Azt sem szabad elfelejteni, hogy Csehszlovákia gyakorlatilag az Egyesült Államokban „született meg", de a kisebb vesztes államok is, mint például Magyarország, szintén Amerikában látták az egyetlen esélyüket, hogy igazságosabb elbírálásban lesz részük. Az európai vérontás után azonban a konzervatív és hagyományos külpolitikai szemlélet került többségbe az Egyesült Államokban mind a politikai, mind az utcai közbeszéd néhol már-már elkeseredett és elfajult vitájában. A több mint száz éve fennálló tradíció, miszerint az Egyesült Államoknak nem szabad belekeveredni az immorális Óvilág politikai dolgaiba, újra hevesen lángolt fel a többségben, amely egy teljesen független Amerikát akart teljes szabad kézzel a nemzetközi porondon.

A szenátuson belül két csoport hiúsította meg a versailles-i békeszerződés ratifikációját, amely szöveg magában foglalta a Népszövetséget is.[37] A Henry Cabot Lodge vezette frakció bizonyos kiegészítéseket kívánt az alapokmányhoz hozzáadni, míg az úgynevezett „békíthetetlenek" William E. Borah vezérletével alaphelyzetben a szerződés elutasítása mellett foglaltak állást. Ez az elsősorban republikánus ellenállás nemcsak Wilson elnök azon hibájából fakadt, hogy ki akarta sajátítani a párizsi béketárgyalások „sikerét" saját pártja számára, de az 1823-as Monroe-doktrína éppen a már említett Európától való távolmaradást célozta meg a követendő külpolitikai célnak, és majd száz évvel később ez még mindig a meghatározó alapelv volt sok demokrata számára is, a konzervatívabb republikánusokról nem is beszélve. A Népszövetség alapokmányának 10. cikkelye körül forgott a legnagyobb vita. Ezt a szöveget, amely a kollektív biztonságot hirdette meg agresszió esetén, a Népszövetség ellenfelei úgy értelmezték, hogy az kiszolgáltatná Amerikát más országoknak, és sértené az amerikai szuverenitást – olyan hangzatos érv volt ez, amely a legtöbb amerikai fülének megnyerő volt. Arthur Salter, a Népszövetség egyik vezető tisztviselője szerint is a szöveget „rosszul fogalmazták meg és feleslegesen volt félreérthető", ez a tény viszont teret engedett a minél vadabb értelmezésnek.[38] Nem is volt nehéz dolga a Lodge által vezetett szenátoroknak, amikor úgy érveltek, hogy az alapokmány olyan véres háborúkba kényszerítheti az Egyesült Államokat, amelyekben nincs semmi érdekeltsége, mindezt ráadásul amerikai helyett külföldi parancsnokság alatt. Wilson azon kijelentése sem segített sokat, hogy számára a kérdéses szö-

[37] Az amerikai törvények értelmében külföldi államokkal való szerződéseket a szenátus hivatott kétharmados többséggel ratifikálni.

[38] Arthur Salter: *The United States of Europe and Other Papers* (London, George Allen & Unwin Ltd., 1933), 196.

DUPLICATE

vegrész látszólag „az egész [Nép] Szövetség gerincét képezi".[39] A több oldalról tapasztalható ellenállás végül meghiúsította, hogy az Egyesült Államok a Népszövetség tagja legyen, miután a szenátus több alkalommal is a ratifikáció ellen szavazott.[40] Ráadásul a békeszerződés ratifikációjáért indított kampánykörút során Wilsont agyérgörcs érte, így elveszett a legbefolyásosabb hazai támogató, s ráadásul az elnöki mandátumából hátralevő maradék majd két és fél évet Wilson gyakorlatilag magatehetetlen betegként vegetálta át. A Népszövetség is hiába próbált megtenni mindent, hogy magához csalogassa az amerikai óriást. Az alapokmány 21. pontja hivatalosan is elismerte a Monroe-doktrínát, azt „regionális egyetértésnek" titulálva.[41] Mindez azonban kevés volt a talán túlságosan is óvatos Egyesült Államoknak, ahol a szavazáskor éppen az elszigetelődés politikája volt az uralkodó vélemény, amely jelenséget Averell Harriman később „katasztrofálisként" jellemzett.[42] Eric Drummondot, a Népszövetség főtitkárát is úgy tájékoztatták 1919 novemberében, hogy az Egyesült Államokban „hangosan, lármásan és hisztérikusan visítoztak azok az érdekek,

[39] Uo.

[40] Az első szavazás 1919. november 19-én történt, míg az utolsó, sorsdöntő szavazás 1920. március 19-én, amikor hét szavazat hiányzott a kétharmados többséghez. Congressional Record, 66th Congress, 1st Session, 8786, 8802-8803, 1919. november 19., and 66th Congress, 2nd Session, 4599, 1920. március 19.

[41] A Monroe-doktrína sosem vált a nemzetközi jog részévé, de ennek ellenére a második világháborúig az abszolút meghatározó amerikai külpolitikai irányelv volt, és az Egyesült Államok egyre növekvő befolyásának megfelelően mindig úgy kezelte, mint egyfajta szentírást. A Monroe-doktrínáról lásd Jay Sexton: *The Monroe Doctrine - Empire and Nation in Nineteenth-Century America* (New York, Hill and Wang, 2011); Magyarics Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története* (Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2000) és Peterecz Zoltán: A fantom Obama-doktrína – Az amerikai külpolitikai doktrínák hosszú múltja és kérdéses jövője, *Külügyi Szemle,* Vol. 13, no. 3 (2014. ősz): 86–88.

[42] Idézi Walter Isaacson – Evan Thomas: *The Wise Men - Six Friends and the World They Made* (New York, Simon & Schuster Inc., 1986), 104.

PUBLISS

amelyek az ellen voltak, hogy Amerika bármilyen nemzetközi összefogásban részt vegyen, és láthatólag megnyerték ezt a csatát".[43] Az amerikai média sem sietett Wilson elnök segítségére. William Randolph Hearst sajtómágnás például mindent megtett jelentős hatalmának birtokában, hogy Népszövetség-ellenes hangulatot gerjesszen az országban. A médiamogul fő aggodalma az volt, hogy az Egyesült Államok netán újra háborúban találja magát, mert, ahogy fogalmazott, „nem olyan szövetségnek gondolom ezt, amelyik minket megóv a háborútól, hanem olyannak, amelyik belerángat. Az ember nem úgy védi meg magát a himlőtől, hogy négy másik fertőzöttel fekszik egy ágyba; és úgy nem tudjuk magunkat a háborútól megvédeni, ha olyan országokkal kötjük magunk össze, mint Anglia, Franciaország, Olaszország vagy Japán, amelyekben a háborús kórokozó legrosszabb fajtája lapul."[44]

Az amerikai távolmaradás miatt a Népszövetség megszületése pillanatától, ahogy egyik fontos vezetője megjegyezte, „komoly hendikeppel" indult, mert „Amerika távolmaradása alapvetően megváltoztatta a Népszövetség azon képességét, hogy politikáját érvényre juttassa".[45] Az Egyesült Államok nélkül ugyanis sokkal rosszabbakká váltak azok a kilátások, miszerint a szövetség messze ható globális szereplő lesz. Ahogy Lloyd George reálisan megjegyezte Párizsban 1919-ben, „az egyetlen valódi Népszövetség, amiben hosszú távon is bízhatunk, az Amerika és Nagy-Britannia közös ténykedése".[46] Noha sok amerikai szeretett volna látni va-

[43] Raymond B. Fosdick Eric Drummondnak, 1919. november 25., idézi Anthony Adamthwaite: *The Lost Peace – International Relations in Europe, 1918–1939* (London, Edward Arnold, 1980), 36.

[44] Hearst Harry Hay Tammennek, 1919. március 29., idézi David Nasaw: *The Chief – The Life of William Randolph Hearst* (Boston–New York, Houghton Mifflin Company, 2000), 271.

[45] Arthur Salter: *Security – Can We Retrieve it?* (London, MacMillan and Co. Ltd., 1939), 139, 145.

[46] Thomas W. Lamont: *Across World Frontiers* (New York, 1951), 160.

lamilyen ligát, amely fenntartja a békét, ezt semmi esetre sem az amerikai érdekek rovására kívánta. És az Egyesült Államok láthatóan hiányzott is a Népszövetségből. Azt is meg kell említeni, hogy Amerika mellett még legalább két ország nagyon hiányzott a Népszövetségből ahhoz, hogy igazán teljes nemzetközi szervezetről lehessen beszélni: a vesztes Németország, amelyet csak 1926-ban engedtek tagjaik közé, és a Szovjetunió, amelyet pedig csak 1934-ben, amikor a Népszövetség és a kollektív biztonságpolitika már megindult lefelé a lejtőn.[47]

Nem is csoda tehát, hogy a Népszövetség kezdettől fogva inkább egy „Európai Szövetség" volt. Mivel a két meghatározó tag Nagy-Britannia és Franciaország voltak, az ő részvételük biztosította, hogy a szervezet elsősorban európai ügyekkel fog foglalkozni. Ennek persze volt némi érthető alapja, hiszen a háború Európa jelentős részét megcsonkította mind emberéletben, mind javakban. Gazdasági és pénzügyi szempontból szinte mindegyik ország nehéz helyzetben találta magát, és ez a jelenség vált a Népszövetség első meghatározó tevékenységévé: Európa pénzügyi és gazdasági újbóli felvirágoztatása, míg emellett megtalálni az utat a kontinensen a békés egymás mellett éléshez. A latin-amerikai ügyekbe az európai tagállamok nem kívánták beleártani magukat. Ennek kettős oka volt. Egyrészről Európa talpra állítása bőven adott elég gondot és feladatot, másrészről pedig az európaiak nagyon is jól értették és el is fogadták azt a ki nem mondott, de kézzelfogható tényt, hogy Latin-Amerika az Egyesült Államok érdekszférájába esik. Nem csoda, hogy Costa Rica, az egyik tagállam azon kívánsága, hogy a Népszövetség határozza meg pontosan a Monroe-doktrína jelentését és kiterjedését, nem vezetett semmilyen eredményre.[48] Ráadásul Európa pénzügyi helyreállításához

[47] Ehhez a témához magyarul lásd Glant: *Kettős tükörben,* 221–249.

[48] Garcia F. Calderon: Latin America, Europe and the United States, *Foreign Affairs,* Vol. 7, no. 2 (1929. január): 187.

elengedhetetlen volt az amerikai tőke. Pontosan a pénzügyi kérdések voltak viszont azok, amelyek az első világháború alatt kiépített transzatlanti egyetértést feszültté tették.

Az Egyesült Államok és a vezető európai országok viszonyát terhesen érintette a háborús adósságok kérdése. A háború alatt többen, de különösen Nagy-Britannia vett kölcsön hatalmas összegeket az amerikai pénzpiacról saját és szövetségesei háborús kiadásaira, de Franciaország és Szovjet-Oroszország is igen komoly összeggel tartozott. Ez egyébként új jelenség volt abban a tekintetben, hogy a világháború előtt ez nem volt bevett amerikai gyakorlat: akkor Európa kívül rekedt az amerikai tőke érdekeltségén és hatósugarán. Ahogyan azt már említettük, az adósság komoly feszültséget okozott az Egyesült Államok és a vezető európai országok között.[49] Noha az európai országok valóban óriási adósságot halmoztak fel az Egyesült Államok felé – az összeg körülbelül 10 milliárd dollár volt[50] –, kevés tiszteletet mutattak ab-

[49] Nem sokkal az Egyesült Államok 1917-es hadba lépése után Wilson elnök azt mondta bizalmasának, House ezredesnek, hogy „[a]mikor véget ér a háború, képesek leszünk rábírni őket [a szövetségeseket], hogy a mi észjárásunkat kövessék, mert addigra, egyéb dolgok mellett, anyagilag a kezünkben lesznek". Idézi Arthur Link: *Woodrow Wilson, Revolution, War and Peace* (Arlington Heights, Ill., Harlan Davidson, 1979), 80. Sok egyéb, a háborút követő tervéhez hasonlóan Wilson ezen jóslata sem valósult meg és legjobb esetben is féligazság volt.

[50] Különböző források más és más összegeket adnak, de nagyságrendileg mindegyik a 10 milliárdos összeg körül mozog. Lásd például George Soule: *Prosperity Decade - A Chapter from American Economic History, 1917-1929* (London, The Pilot Press Limited, 1947), 255; Cleona Lewis: *America's Stake in International Investments* (Washington, D. C., The Brookings Institution, 1938), 447; Howard H. Quint – Robert H. Ferrel (szerk.): *The Talkative President - The Off-the-Record Press Conferences of Calvin Coolidge* (Amherst, The University of Massachusetts Press, 1964), 175. Az amerikai dollár inflációs értéke kevés változáson ment át az 1920-as években. Egy amerikai dollár a korszakban ma körülbelül 12 dollárt ér, de az infláció mellett sok más tényezőt is figyelembe kellene venni, hogy pontos képet kapjunk az akkori összeg mai értékéről.

ból a szempontból, hogy a kölcsönző hogyan is akarja viszontlátni saját pénzét. Ez az irdatlanul nagy összeg még normális körülmények között is komoly anyagi terhet rótt volna az adósokra, de a pusztító háborús évek után az európai országok egyszerűen nem voltak abban a helyzetben, hogy a kölcsöntartozást visszafizessék. Ráadásul Nagy-Britannia hasonló helyzetben találta magát, hiszen az Egyesült Államoktól kapott pénz egy részét továbbadta más országoknak. Sok állam Nagy-Britannia felé felhalmozott adóssága szintén majdnem megközelítette a 10 milliárdos határt, mely összegnek a fele Franciaország és Szovjet-Oroszország adóssága volt. Mindezek mellett az európaiak, morális és gyakorlatias szempontból is azt várták az Egyesült Államoktól, hogy ha nem is az egészet, de legalább egy részét törölje felhalmozott adósságuknak. Úgy érveltek, hogy miközben az amerikai eszmékért és érdekekért is harcoltak, olyan nagy anyagi és emberi áldozatot hoztak, hogy az Egyesült Államoknak ezt értékelnie kell, és elengedni az adósság minél nagyobb részét. Ha ezt nem teszi, csak abban az esetben tudnak törleszteni, amennyiben jóvátételt fizettetnek a németekkel. Természetesen ez nem volt teljesen őszinte érvelés, hiszen nem csupán az adósságukat kívánták törleszteni Németország büntető megsarcolásával. Sok európai politikus, de különösen a franciák ebben látták biztosítottnak, hogy Németországot annyira meg tudják gyengíteni, hogy az nem fog tudni új háborút kezdeni.

Ebben az ördögi körben a gyújtópont a francia–német viszony volt. Mivel Északkelet-Franciaország német megszállás alatt volt a háború alatt, és a németek tönkre is tették, Franciaország jogosnak vélte, és a fő szószólója volt annak az elképzelésnek, hogy ellenségéből a lehető legnagyobb jóvátételi összeget csikarja ki. Franciaország arra az álláspontra helyezkedett, hogy amíg Németország nem fizet, addig ő sem képes, sőt nem is hajlandó törleszteni. Nagy-Britannia viszont ezért hasonló helyzetben találta magát: ha a franciák nem fizették vissza a britektől kapott kölcsönöket,

addig a britek sem voltak abban a helyzetben, hogy a tengerentúli tartozásaikat elkezdjék visszafizetni. A helyzetet csak tovább nehezítette az amerikai álláspont, miszerint a jóvátételi kérdést teljesen külön kell kezelni az adósságoktól.[51] Thomas Lamont véleménye, miszerint „a jóvátétel több bajt, vitát, neheztelést és késedelmet okozott a békekonferencián, mint a versailles-i békeszerződés bármelyik más pontja", valóban igaznak bizonyult.[52]

A háború befejeztével tehát az Egyesült Államok ragaszkodott ahhoz, hogy a kölcsönadott pénzt visszakapja. Még azelőtt, hogy a Népszövetség-ellenes hangok megjelentek volna Amerikában, az Egyesült Államok pénzügyminisztériuma arra az álláspontra helyezkedett, hogy „Európa pénzügyi segítség iránti igénye, noha nagy és valós alapokon nyugszik, nagyban el lett túlozva mind idehaza, mind külföldön… Természetesen mély együttérzéssel viseltetünk az európai szenvedések iránt, de nem szabad, hogy ez a rokonszenv befolyásolja döntéseinket."[53] Amikor az amerikai kongresszus a Penrose-féle törvényjavaslatot tárgyalta, amely engedélyezte volna a pénzügyminiszternek, hogy kifizesse, átváltsa vagy futamidő-változtatással könnyítse külföldi nemzetek az Egyesült Államok iránti adósságát, az elszigetelődéspárti szenátorok kikeltek magukból. Ahogy az egyik arizonai szenátor fogalmazott, Európának dolgoznia kellene ahelyett, hogy abban bízik, majd amerikai könyörületességből él meg: „Ma is megismétlem: »Kezdjen Európa dolgozni.« […] Megmentettük Európát és kereszténység civilizációnkat, de ez nem azt jelenti, hogy a veszély elmúlt, és nekünk kellene az európaiakat etetnünk és megengednünk,

[51] Hughes Herricknek és Boydennek, 1922. október 17., Foreign Relations of the United States (a továbbiakban: FRUS), 1922, vol. 2, 169; Hughes Fletchernek, 1923. augusztus 17., FRUS, 1923, vol. 2, 66–67; és Hughes a brit ügyvivőnek (Chiltonnak), 1923. október 15., FRUS, 1923, vol. 2, 70–73.

[52] Kenneth Paul Jones (ed.): *U.S. Diplomats in Europe, 1919–1941.* Reprinted edition (Santa Barbara, CA, ABC-Clio, 1983 [1981]), 43.

[53] Carter Wilsonnak, 1919. szeptember 11., idézi Smith: *Carter Glass,* 187.

hogy nagyszerű városaikban semmittevésben, néha pedig luxusban éljenek."[54] McKellar szenátor Tennesseeből a törvényjavaslatról azt állította, hogy „egy ennél oktalanabb, meggondolatlanabb, méltánytalanabb, igazságtalanabb és Amerika-ellenesebb lépést ki sem lehetett volna találni", és ez olyan „általános felhatalmazást" adna a pénzügyminiszternek, amit kerülni kell.[55] De nem csupán a törvényhozásban fogalmazódtak meg ilyen vélemények.

A rövid és lényegre törő mondatok mestere, Calvin Coolidge elnök híres mondata tökéletesen kifejezte a húszas évek hivatalos és nagyrészt nem hivatalos álláspontját is: „Kölcsönkérték a pénzt, nemde?"[56] Az egymást követő amerikai kormányok sosem ismer-

[54] Congressional Record, 67th Congress, 1st Session, 3016, 1921. június 24.

[55] Uo., 3021, 3023. Ekkoriban, csakúgy, mint korábban és azóta is, különösen a konzervatív körök minden, az Egyesült Államok vélt vagy valós európai megnyilvánulását Amerika-ellenesnek nyilvánított. Részletesebben lásd Max Paul Friedman: *Rethinking Anti-Americanism – The History of an Exceptional Concept in American Foreign Relations* (New York, Cambridge University Press, 2012).

[56] Valójában nem lehet bizonyítani, hogy az elnök tényleg használta volna ezt a kifejezést, mindenesetre mégsem véletlen, hogy szinte szállóige lett a korszakban. Coolidge felesége azt mondta, a mondat a férje stílusára emlékezteti, az elnök sajtócsapatának egyik tagja pedig állította, hogy a mondat elhagyta Coolidge száját, de ennek konkrét leirata sehol sincs. Howard H. Quint – Robert H. Ferrel (szerk.): *The Talkative President – The Off-the-Record Press Conferences of Calvin Coolidge* (Amherst, The University of Massachusetts Press, 1964), 176. Coolidge, aki saját beismerése szerint „nem volt intuícióval megáldva", saját szűkszavúságára mint „a csend értékére" tekintett. Általában „ellenállt [az] állandó és elviselhetetlen nyomásnak, hogy beszéljen". Calvin Coolidge: *The Autobiography of Calvin Coolidge* (New York, Cosmopolitan Book Corporation, 1929), 147, 114, 164. Talán érdekes megemlíteni, hogy a huszadik század legnagyobb formátumú amerikai újságírója, Walter Lippmann Coolidge-ot „nagyon beszédesnek" találta gyakori fehér házi találkozásaik alkalmával. Ronald Steel: *Walter Lippmann and the American Century* (Boston–Toronto, Little, Brown and Company, 1970), 204. Coolidge arról is híres volt, hogy nem mutatta ki érzelmeit. Amikor Dorothy Parker, a század szintén nagy újságíró egyénisége arról értesült, hogy Coolidge halott, találó megjegyzést tett: „Honnan tudják biztosan?" Idézi Isaacson–Thomas:

ték el, hogy egyértelmű kapcsolat van a jóvátételek és a háborús adósságok között, és ez a hivatalos álláspont nem szűnt meg a két háború közti két évtized után sem.[57] Idővel azonban az Egyesült Államoknak is be kellett látnia, hogy teljességgel reménytelen abban bízni, hogy az európai államok kifizessék adósságaikat, így úgy gondolták, egy kompromisszum még mindig jobb, mint az örökös és értelmetlen civakodás. Ezt a gyakorlatiasabb elvet követve az amerikai kormányzat hajlandónak mutatkozott csökkenteni adósainak a törlesztendő pénzösszeget, ráadásul mindezt meghosszabbított futamidő alatt. A kongresszus 1922 februárjában, kormányzati nyomásra, létrehozta a Világháborús Külföldi Adósság Bizottságát, amely kis létszámú testület tárgyalt az érintett országokkal a megállapodásról, figyelembe véve az adott állam fizetési kapacitásait. Az ötfős bizottságot úgy hozták létre, hogy abban biztosítva volt a kormányzati túlsúly, mert az izolacionistákban bővelkedő kongresszusra ilyen szempontból, mint a korábbi évek tapasztalatai is mutatták, nem lehetett számítani. Mivel az angol–amerikai viszony természetesen jobb volt a más országokhoz fűződő kapcsolatoknál mind politikai, mind pénzügyi értelemben – noha még ez a szívélyes viszony is megromlott a brit tartozás kérdése miatt –, fontos volt, hogy Nagy-Britannia legyen az első ország, amellyel az Egyesült Államok egyezségre jut.

A jóvátételi kérdés rávetítette árnyékát a tárgyalásokra, és természetesen ez volt a legérzékenyebb pont a résztvevők számára.

The Wise Men, 107. Lásd még a témához Frank H. Simonds: *The ABC of War Debts and the Seven Popular Delusions about Them* (New York–London, Harper & Brothers, 1933).

[57] Az amerikai külügyminisztérium még 1975-ben is azt állította, hogy „az Egyesült Államok sohasem ismerte el a felénk teljesített adósságtörlesztések és a német jóvátétel közötti kapcsolatot". Department of State, Bureau of Public Affairs, „Külföldi adósság az USA részére", *GIST* (1975. május), idézi Frank Costigliola: *Awkward Dominion – American Political, Economic, and Cultural Relations with Europe, 1919–1933* (Ithaca, NY, Cornell University Press, 1984), 104.

A britek megpróbáltak kezdeményezni, de azt az európai szemléletet képviselték, hogy az adósságokat el kellene törölni. 1922 nyarán a brit külügyminisztert helyettesítő Lord Arthur Balfour, aki egyébként nagy tiszteletnek örvendett a tengerentúlon, olyan jegyzéket adott ki, amely az óceán mindkét oldalán nagy visszhangot váltott ki. A Balfour-jegyzékben annak szerzője röviden áttekintette a kérdéses tartozási probléma rövid történetét, és megismételte, hogy a megoldás az adósság eltörlésében van: „Őfelsége kormánya azt a politikát támogatja, [...] hogy lemond a német jóvátétel számára kiszabott részéről, és az államok közti adósságokat leírja, egyszeri átutalás mellett."[58] A jegyzék heves kritikát váltott ki mind Európában, mind az Egyesült Államokban, de még bizonyos brit körökben is; az egyetlen ország, amelyik szívesen látta, Németország volt.[59] Az ismert amerikai csökönyösség fényében, miszerint az adósságokat vissza kell fizetni, és az Egyesült Államok nemzetközi súlyának a hatására, Nagy-Britanniának nem maradt más választása, mint megpróbálni kicsikarni a tartozásokat saját adósaitól, de csak olyan mértékben, hogy a fennálló törlesztéseket Amerika felé fizetni tudja. Nagy-Britannia vezetői végül tehát felmérték a valós lehetőségeket, és beadták a derekukat, mert jól tudták, hogy az Egyesült Államokkal való barátságtalan viszony sokkal többe kerülhet. Az Egyesült Államok a maga részéről szintén meg kívánta őrizni a brit jó viszonyt, és úgy találta, hogy bizonyos koncessziók elfogadhatóak.

Az efféle politikai és pénzügyi megfontolások végeredménye a két ország közti 1923. június 19-én aláírt adósságrendezési egyezmény volt. A megállapodás szerint az első tíz évben az eredeti 187 millió dollár helyett csak 161 milliót kellett fizetni, ami 3%-os kamatlábat jelentett, majd a következő 52 évben évi 184 milliót, ami

[58] A teljes szöveg megtalálható: *The New York Times,* 1922. augusztus 2.

[59] Sydney Henry Zebel: *Balfour - A Political Biography* (Cambridge, Cambridge University Press, 1973), 275–276.

3,5%-os kamatláb volt az eredeti 5%-hoz képest, így egészében körülbelül 30%-os összcsökkenés valósult meg az eredeti adóssághoz képest.[60] Nem mindenki örült egyformán a megállapodásnak. Míg Stanley Baldwin miniszterelnök a megállapodás brit kabinet elé terjesztésére mint az egész élete legszörnyűbb epizódjaként emlékezett vissza, addig Montagu Norman, a Bank of England befolyásos elnöke örömmel vette a hírt, és már a tárgyalások korai szakaszában úgy fogalmazott: „Most úgy érzem, látom a fényt az alagút végén!"[61] A Republikánus Párt hivatalos politikai programkiáltványa a megállapodást mint „a világ történelmének legnagyszerűbb nemzetközi pénzügyi tranzakciója" üdvözölte.[62] Mindenesetre az amerikai–brit megállapodás mérföldkőnek számított a különböző európai országok hasonló státuszában. Gyakorlatilag mindegyikük ugyanilyen meghosszabbított futamidővel és csak ritkán és csekély mértékben eltérő kamatlábakkal kötött egyezséget. Magyarország például gyakorlatilag a brit megállapodással azonosat írt alá 1924. április 25-én.[63] Franciaország – valószínűleg a legproblémásabb tárgyalópartner – 1926. április 29-én jutott megegyezésre az Egyesült Államokkal. Az átlagos engedmény mértéke körülbelül az eredeti összegek felét jelentette.[64]

---

[60] George Soule: *Prosperity Decade,* 263.

[61] Norman Blackettnek, 1923. február 26., idézi Sir Henry Clay: *Lord Norman* (London, Macmillan & Co. Ltd., 1957), 179. A brit adósságmegállapodásról lásd még Ahamed: *Lords of Finance,* 139–144.

[62] A Republikánus Párt programja, 1924. június 10., Kirk H. Porter – Donald Bruce Johnson (szerk.): *National Party Platforms, 1840–1968* (Urbana, University of Illinois Press, 1972), 259.

[63] Congressional Record, 68th Congress, 1st Session, 7149, 7204, 1924. április 25., 8391–8396, 1924. május 12. és 8775–8776, 8800, 1924. május 17.

[64] Soule: *Prosperity Decade,* 263. Az első ország, amelyik aláírta az Egyesült Államokkal az adósságmegállapodást, Finnország volt, 1923. május 1-én, míg az utolsó Jugoszlávia, 1926. május 3-án. Lewis: *America's Stake,* 365–366.

Papíron a megállapodások az Egyesült Államoknak kedveztek, de a nagyon hosszúra tervezett futamidő kérdésessé tette a kialkudott előnyt, és a történelem végül nem állt az amerikaiak mellé. Annak ellenére, hogy a fent említett megegyezésekre sor került, a gyakorlatban a jóvátételi fizetések hiányában a kölcsöntörlesztések sem valósultak meg. Eközben a jóvátételi kérdés jogi és hivatalos útra való terelésének érdekében, a Népszövetség életre hívta a Jóvátételi Bizottságot.[65] A két legbefolyásosabb tag, Franciaország és Nagy-Britannia, és a szövetségeseik közötti rivalizálás azt jelentette, hogy a bizottság inkább politikai társulat volt, mintsem pártatlan szakértők csoportja. Az olaszok gyakran hezitáltak, míg a belgák majdnem mindig a franciákkal szavaztak, mert ahogy egy kortárs brit diplomata megjegyezte: „ahelyett, hogy a terveknek megfelelően egy pártatlan, bírói és független testület jött volna létre, a Jóvátételi Bizottság olyan testületté vált, amely eléggé hagyta, hogy a francia politikai nyomás befolyásolja".[66] Annak érdekében, hogy az Egyesült Államok szemmel tartsa a Népszövetséget, és különösen a Jóvátételi Bizottságot, egy nem hivatalos küldöttet delegáltak a bizottságba. Roland Boyden, akit még Wilson elnök választott ki a posztra, szavazati joggal ugyan nem rendelkezett, de a vitákban egyenlő jogokkal vett részt, és amerikai mivolta biztosította, hogy véleménye igenis számítson. Saját megfogalmazásában nem hivatalos titulusa „olyan megkülönböztetés volt, aminek nem nagyon volt érzékelhető jelentősége, hiszen ugyanazt csináltam, mint a többiek".[67] Tehát az amerikai

[65] Tagjai kilenc kormány delegáltjai voltak: Belgium, Csehszlovákia, Franciaország, Japán, Nagy-Britannia, Olaszország, Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság.

[66] Harold Nicolson: *Curzon: The Last Phase* (London, Constable & Co., 1934), 218–219.

[67] *In Memory of Roland William Boyden* (Boston, Commonwealth of Massachusetts, 1933), 10. Boyden 1920. április 1-én Albert Rathbone-t váltotta a poszton, mint az Egyesült Államok nem hivatalos képviselője a

PUBLICS

kormányok szorosan követték a jóvátételi kérdés alakulását, de hivatalos kapcsolatot nem vállaltak vele. Charles Evan Hughes amerikai külügyminiszter meggyőződése, miszerint Boyden éppúgy „»teljes mértékben« képviselte a kormányt", mint a hivatalos küldöttek, sokat elárul az amerikai hozzáállásról.[68] Az amerikaiak ragaszkodtak ahhoz, hogy a felszínen Európától és különösképpen a jóvátételi kérdéstől távol maradjanak, de a valóságban igen komolyan és nagyon is közelről követték az eseményeket, amit Joan Hoff Wilson „független nemzetköziség"-nek hívott.[69] Hogy mindezt jobban értsük, érdemes röviden áttekinteni az amerikai külpolitika alakulását az 1920-as évek első felében.

Az Egyesült Államok az 1920-as éveket egymást váltó republikánus kormányzatok alatt élte át. Harding elnök mindjárt az első, a kongresszusnak tartott beszédében kijelentette, „a jelenlegi Népszövetségben, amely szuperhatalmával a világot irányítja, ez a köztársaság nem fog részt venni", egy mondat, ami „heves tapsvihart" váltott ki.[70] A hivatalos álláspontot a Harding egyik választási beszédében elhangzott „visszatérés a normalitáshoz" megfogalmazás határozta meg, amely jelmondat alatt az ország egyfajta visszahúzódó külpolitikát folytatott, legalábbis Európával szemben. Ez természetesen a dolgok némi leegyszerűsítése, de tagadhatatlan, hogy a Wilson elnök fémjelezte liberális internacionalizmus háttérbe szorult, és nem akart szoros politikai kapcsolatokat ápolni az öreg kontinenssel, George Washington

Jóvátételi Bizottságban. Habár Boydent visszahívták 1921 februárjában „képtelen" pozíciója miatt, májusban Harding elnök visszahelyezte. *The New York Times,* 1921. február 19., május 7. és május 11.

[68] *U.S. Diplomats in Europe, 1919–1941,* 64.

[69] Wilson, *American Business & Foreign Policy,* xi–xxvii.

[70] Congressional Record, 67th Congress, 1st Session, 172, 1921. április 12. Harding komolyan vette, amit mondott. Majd egy évig, az amerikai külügyminisztérium még csak nem is válaszolt a Népszövetségtől érkező levelekre. Clarence A. Berdahl: The United States and the League of Nations, *Michigan Law Review,* Vol. 27, no. 6 (1929. április): 622.

legjobb tradíciói szerint. A legjelentősebb nemzetközi vállalkozás az Egyesült Államok kormánya részéről a Washingtoni Tengerészeti Konferencia megrendezése és az abban való aktív részvétel volt 1921–1922-ben, amelyen különböző szerződéseket írtak alá, amelyek a tengerészeti haderőkkel foglalkozott, és a Kínában több mint húsz évvel korábban meghirdetett nyitott kapuk elvét volt hivatott fenntartani és megerősíteni. Harding utódja, Coolidge is úgy gondolta, hogy Amerika „jobban jár a Népszövetség nélkül".[71] Mint már jeleztük, ez korántsem jelentette azt, hogy az Egyesült Államok ne követte volna esetenként nagyon szorosan a világban és a Népszövetségben zajló ügyeket.

Míg tradicionális érdekszféráiban, Latin-Amerikában és a Távol-Keleten az Egyesült Államok nagy részben korábbi külpolitikáját folytatta, a Népszövetség esetében amerikai képviselők különböző minőségben a szervezet munkájának állandó részei voltak. Annak érdekében azonban, hogy elkerüljék a közeli kapcsolattartásnak még a látszatát is, ezen amerikai állampolgárok java részben vagy nem hivatalos megfigyelői státuszban, vagy szigorúan mint privát polgárok tevékenykedtek, akiknek semmilyen kapcsolatuk sem volt a kormányzattal Washingtonban. Az Egyesült Államok csak igen ritkán vállalt hivatalos kapcsolatot a Népszövetséggel. Egészen 1921. augusztus végéig az amerikai külügyminisztérium nem is válaszolt a Népszövetségtől érkező postára, akkor is részben a sajtó nyomására. Ekkor tizennégy korábbi levélre küldtek hivatalos választ.[72] Ha erre mégis sor került, akkor ez a szervezet azon bizottságait érintette, amelyek Amerikának is fontos területen fejtették ki munkájukat: ópium, dupla adózás, im-

[71] Coolidge: *The Autobiography,* 150.

[72] Edwin L. James: League's Letters to US Are Ignored, *New York Times,* July 18, 1921; James: Washington Send Replies to the League, *New York Times,* September 30, 1921. Szintén lásd Denna Frank Fleming: *The United States and World Organization, 1920-1933* (New York, Columbia University Press, 1938), 60–78.

DUPLA

port- és exporttilalmak és ezzel kapcsolatos szigorítások eltörlése, és főleg a leszerelés.[73] Még ha az Egyesült Államok a függetlenség látszatát kívánta is kelteni, de, Harding kijelentésével élve, „nem kívánt önző tartózkodást" sem alkalmazni, józan politikai meggondolás és a nemzeti érdekek vezettek ahhoz, hogy bizonyos, elsősorban az előbb említett esetekben Amerika együttműködjön a Népszövetséggel.[74] Hughes is úgy határozta meg ezen amerikai „képviselők" státuszát, mint „hivatalos képviselők, akik nem hivatalos minőségben tevékenykednek".[75] Ennek megfelelően a külügyminiszter úgy utasította Joseph Grew-t, az akkori amerikai svájci nagykövetet, hogy létesítsen kapcsolatot a Népszövetség képviselőivel, gyűjtsön minél több anyagot a szervezetről, és mint nem hivatalos hírvivő tevékenykedjen. Mivel egy ilyen megbízatás igen ellentmondásos volt, nem beszélve arról, hogy a hivatalosan meghirdetett külpolitikai vonalba sem illeszkedett bele, Grew-nak ezt a feladatot a legnagyobb titokban kellett végeznie.[76]

Bármennyire is elzárkózáspárti volt az amerikai vezetés, azért az kedvére volt, hogy a magántőke befolyását kiterjesszék, és általában véve az állami reguláció ellen voltak. Természetesen ez nem volt új koncepció, de a háború után új lendületet vett. Ez a gyakorlat leginkább abban nyert kifejezést, hogy a háború egyik legfontosabb eredménye, nevezetesen, hogy az Egyesült Államok lett a világ első számú hitelező országa, megteremtette a pénzügyi befolyás lehetőségét, amelyet sokan csak pénzügyi imperializmusnak tituláltak. A gondolat, hogy az Egyesült Államok ennyire fontos

[73] Congressional Record, 71st Congress, 1st Session, 2599–2601, 1929. június 10.; Berdahl: The United States, 630.

[74] Harding első évi üzenete, 1921. december 6., http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29562#axzz1iQjATS92.

[75] Berdahl: The United States, 629.

[76] Waldo H. Heinrichs: *American Ambassador - Joseph C. Grew and the Development of the United States Diplomatic Tradition* (Boston–Toronto, Little Brown and Company, 1966), 52–53.

szerepet tudott kivívni magának a világban, nem mindenkinek volt hír. John Hay, a Republikánus Párt egyik emblematikus figurája és egykori külügyminiszter, húsz évvel korábban egy William McKinley elnök emlékezetére mondott beszédében kifejtette: „A »kölcsönző nemzet« a legfőbb hitelező nemzetté vált. A világ pénzügyi központja, amely évezredek alatt utazott az Eufrátesztől a Temzéig és a Szajnáig, úgy tűnik, hogy a Hudson felé veszi az irányt hajnal és este között."[77] Ha figyelembe vesszük, hogy e szavak olyan embertől származnak, aki az amerikai katonai és pénzügyi terjeszkedés egyik kulcsfigurája volt, nem csoda, hogy sok kortárs és későbbi megfigyelő is imperialista felhangot vélt felfedezni ezen amerikai hangokban.

Bárhogy is akarja az ember elnevezni az amerikai befolyás növekedését a nemzetközi színtéren az évszázad első két évtizedében, az mindenképpen tény, hogy az Egyesült Államokban felhalmozott tőke a háború után mindenhol szívesen látott és egyben szükséges vendég volt. Az amerikai bankárok egyre buzgóbban vettek részt a fellendülő üzleti életben, és azt remélték, hogy az amerikai diplomácia majd talán vezető szerepet vállal Európa újjáépítésében. Ebben csalódniuk kellett, mert a kormányzat következetesen megpróbált elkerülni bármilyen olyan utat, amelyik ilyen értelemben felelősségvállalásra kényszeríthette volna, és hitte, hogy csak akkor érdemes az élre állni, amennyiben azt nem hivatalosan és politikamentesen meg lehet oldani. Azt lehet tehát mondani, hogy az amerikai külpolitika ebben az időszakban bizonyos értelemben a kölcsönökben testesült meg. Gyakorlatilag nem volt olyan európai ország, amelyik ne kért volna kölcsönt a Wall Streeten a húszas években.[78] Gyorsan le kell szögezni azonban, hogy ez a jelenség nem az amerikai kormányzat erőfeszítései-

[77] Congressional Record, 57th Congress, 1st Session, 2201, 1902. február 27.

[78] Lewis: *America's Stake,* 619–623.

nek volt köszönhető. A világháború alatt az amerikai kölcsönök jelentős része kormánykölcsön volt, és ezért is volt olyan fontos Amerika számára, hogy ezen összegek minél nagyobb részét megpróbálja visszakapni. De ezt a tendenciát már Wilson elnök is meg akarta szüntetni. Pénzügyi tanácsadói, Lamont és Norman Davis azt javasolták, hogy az Egyesült Államok aktívan vegyen részt az európai szanálásban, de a pénzügyminisztérium ellenezte mind ezt, mind más bankároktól jövő javaslatokat.[79] Wilson végül a pénzügyminisztérium nézetét tette magáévá, és a kormánykölcsönök nagyjából elapadtak. Az Egyesült Államok fő célja az lett, hogy a jóvátételi kérdés érintése nélkül sikerüljön adósait fizetésre ösztönözni. Mindazonáltal azt is akarták, hogy az európaiaknak legyen pénzük, amit amerikai termékekre költhetnek, ezért bátorították a magánbankok Európába irányuló kölcsönfolyósításait.[80] Ahogy John McCloy emlékezett valamivel később, „akkoriban Európa újjáépítése magánerőből zajlott. Gyakorlatilag az összes kereskedelmi bank és Wall Street-i cég, a J. P. Morgantől egészen a Brown Brothersig Európában volt és kölcsönügyleteket bonyolított. A szemléletmódunk nagyon Európa-centrikus volt, és az volt a célunk, hogy lássuk, ahogy újjáépül."[81] Az 1920-as évekbeli kölcsönkonjunktúra a megkezdett wilsoni út folytatása volt. Ebben az értelemben, és szinte csakis ebben az értelemben, a Harding- és Coolidge-kormányok követték Wilson elnök politikáját.

[79] Uo., 576–581.

[80] Paul P. Abrahams: American Bankers and the Economic Tactics of Peace: 1919, *Journal of American History,* 56, no. 3 (1969. december): 572–574.

[81] Idézi Isaacson–Thomas: *The Wise Men,* 122. McCloy először Wall Street-i jogászként kezdte, majd később dolgozott a védelmi minisztériumban és a Világbank elnökeként is.

PUBLICUS

2.2. Az európai pénzügyi újjáépítés kezdetei

Az első világháború lezárása után Európa szörnyű helyzetben volt. A több mint négyévnyi harc hatalmas áldozatokkal járt: a katonák mellett a történelemben először nagyszámú civil lakosság is áldozatául esett a vérengzéseknek, míg néhány országban bizonyos iparágak és az erre települő szolgáltatások gyakorlatilag megszűntek, vagy a háború előttinek csak minimális töredékét voltak képesek előállítani. Észak-Franciaország mellett a háború Közép-Kelet-Európában okozta a legnagyobb pusztítást, ahol sok helyen éhínség ütötte fel a fejét. A szövetséges hatalmak hamarosan megértették, hogy érdekükben áll ezeket az országokat kiszakítani az elkeseredett és reménytelen helyzetből, mert máskülönben komoly társadalmi zavargásokra lehet számítani. Az 1918-as német példa és a rövid ideig élő magyar kommunista rezsim 1919-ben egyértelmű jelzések voltak, hogy a gazdasági instabilitás a politikai bizonytalansággal keveredve hasonló eredményhez vezethet máshol is. A nyugati hatalmak ennek megfelelően úgy döntöttek, hogy segélyezik ezeket az országokat, elsősorban élelmiszer formájában. Ez különösen érthető, ha visszaemlékszünk Lansing kijelentésére, miszerint, ha valakinek teli a hasa, abból nem lesz bolsevik. Wilson is úgy gondolta, hogy az élelmiszer-segélyszállítmányozás volt „az egyetlen dolog a bolsevizmus megállítására", és Hoover is az élelmiszer-szállítmányokban látta a bolsevizmus és az anarchia elleni legjobb eszközt.[82] Ez az elgondolás tehát a nem hivatalos amerikai vonalnak tekinthető.

Az európai segélyprogramokban az Egyesült Államok játszotta a legjelentősebb szerepet. Részben humanitárius, részben politi-

[82] Wilson Lansingnek, 1919. január 10., idézi Walworth: *Wilson and His Peacemakers,* 127; Hoover Wilsonnak, 1919. március 31., Arthur S. Link (szerk.): *The Papers of Woodrow Wilson* (Vols. 1–69) vol. 56 (Princeton, NJ, Princeton University Press, 1987), 470.

DUPress

kai meggondolásból jelentős amerikai tőke érkezett a kontinensre, és a lehetséges siker eléréséhez nagy szükség is volt rá. A pénz mellett nyersanyagra volt leginkább szükség Közép- és Kelet-Európában. Wilson elnök eleinte Európa rekonstrukciójának és a segélyezések eltökélt támogatójának tűnt, noha voltak fenntartásai, ami Nagy-Britanniát és Franciaországot illeti.[83] Később viszont kezdeti lelkesedése elpárolgott, és egyre inkább csak általánosságokban utalt a témára, majd végül már kifejezetten kerülte azt.[84] Ez jól előrevetítette a leendő hivatalos hozzáállást Washingtonban. 1920 januárjában a kongresszus egyharmadára csökkentette a 150 millió dolláros segélykeretet.[85] Az ugyanebben az évben lezajló elnökválasztásokon a republikánus jelölt, Harding egyértelműen azt a nézetet képviselte, hogy az Egyesült Államok magára hagyja Európát, függetlenül az onnan érkező állandó segélykérések ellenére.[86] Ez nyilván hatalmas csapás volt többek között azon brit politikusok számára, akik úgy gondolták – részben jogosan –, hogy csakis egy erős angolszász együttműködés képes az öreg kontinens politikai és pénzügyi problémáit megoldani.

A sok szempontból brit kezdeményezés Európa talpra állítására nem csupán politikai indíttatású volt. Nagy-Britannia volt az egyetlen tradicionális hatalom, amely még mindig elég erős volt a háború után ahhoz, hogy felélessze az európai kereskedelmet, persze nem teljesen önzetlen célból. Úgy érveltek, hogy egész Európát, de különösen a délkeleti részt kell gazdaságilag megerősíteni, mivel ez a térség volt a legrosszabb állapotban. Ezen államok

[83] Michael J. Hogan: The United States and the Problem of International Economic Control: American Attitudes toward European Reconstruction, 1918–1920, *The Pacific Historical Review,* Vol. 44, no. 1 (1975. február): 96.

[84] Anne Orde: *British Policy and European Reconstruction after the First World War* (Cambridge, Cambridge University Press, 1990), 73.

[85] Lansing az amerikai francia nagykövetnek (Wallace), 1920. február 6., FRUS, 1920, vol. 1, 254–255.

[86] T. Lamont: *Across World Frontiers,* 218.

PUBLIC

stabilizálása egy mindent átfogó európai rekonstrukciós törekvés része lett volna.[87] A kereskedelmi volumen a háború előttihez képest drámaian lecsökkent, így a briteknek jelentős érdekében állt, hogy ez újra megnőjön, mert ez magában hordozta a brit tőke és árucikkek kiáramlásának lehetőségét. Egy brit pénzügyminisztériumi memorandum 1920-ból így fogalmazott: „Az Egyesült Államok boldogul Európa nélkül, mi nem."[88] Ugyanakkor London szerette volna megőrizni a világ pénzügyi központjának szerepét, amelyet oly sokáig birtokolt, és semmi kedve sem volt ezt a dicsőséget csak úgy átengedni New Yorknak.[89] A kontinensen a már jól kiépített pénzügyi csatornák és a bizonytalan amerikai hozzáállás miatt ez a cél egyelőre megvalósíthatónak tűnt. Így egy furcsa kettősség volt jelen. Nagy-Britannia együttműködést kívánt az Egyesült Államokkal politikai és pénzügyi téren egyaránt, de mindezt úgy, hogy a britek lehetőség szerint megőrizzék vezető szerepüket Európában. 1920 végére kiderült, hogy Amerika távol marad az európai politikai problémáktól. Warren G. Harding a „vissza a normalitáshoz" jelmondattal könnyedén nyert az elnökválasztáson, amely megújult izolacionista külpolitikát jelentett és azt, hogy Európa magára maradt.

A politikusok hiányában így a magánszektorra és a központi bankokra maradt leginkább, hogy a két ország közötti lehetséges

[87] Ránki György: *Gazdaság és külpolitika - A nagyhatalmak harca a délkelet-európai gazdasági hegemóniáért (1919-1939)* (Budapest, Magvető Kiadó, 1981), 50–51.

[88] Idézi Miklós Lojkó: *Meddling in Middle Europe* (Budapest, Central European University Press, 2006), 65.

[89] Uo., 64. Mindkét gondolat Ralph G. Hawtreytől származik, a pénzügyi vizsgálatok igazgatójától. Norman, akinek mindenkiről megvolt a véleménye, Hawtreyt eleinte a pénzügyminisztérium „vezérlángjának" nevezte, de később hozzátette: „Úgy tűnik nekem, hogy vizsgálódásának tárgyait úgy kezeli, mintha azok vákuumban lennének." Norman Strongnak, 1922. február 24. és 1922. október 31., G35/3, Bank of England Archives (a továbbiakban: BoE).

kooperáció fennmaradjon. Az első világháborút követő évtizedben ez a feladat a korszak két legmeghatározóbb központi bankárára hárult, Benjamin Strongra és Montagu Normanre.[90] Strongnak, aki a Szövetségi Tartalék Bank New York-i fiókjának volt az igazgatója 1914-től, és így az országban az egyik legbefolyásosabb pénzügyi stratégaként tartották számon, egy angol–amerikai háború utáni gazdasági-pénzügyi kooperáció volt a célja, amely a nemzetközi rend része lett volna, és élete hátralévő részét ez a küldetés határozta meg.[91] Még az Egyesült Államok első világháborúba való belépése előtt kifejezte abbéli vágyát, hogy az európai központi bankokkal valamilyen formában együttműködjön.[92] Mikor aztán az Egyesült Államok 1917 tavaszán közvetlen a hadüzenet megküldése előtt állt, Strong beszámolt Normannek az esemény által érzett öröméről, és amikor nem sokkal ezután a J. P. Morgan & Co. 200 millió dolláros kölcsönt nyújtott Nagy-Britanniának, érzéseit a következő szavakkal írta le Normannek: „elragadtatás és megelégedettség".[93] Strong Lamontnak is jó barátja volt, akivel hasonló világnézetet vallottak, amit a J. P. Morgan & Co. is többnyire osztott.[94] A háború után Strong félelmét elsősorban a gazdasági kérdés táplálta. Meg volt róla győződve, hogy az Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának együtt kell működnie, hogy

[90] A két bankár először 1916 márciusában találkozott, és egészen Strong 1928-ban bekövetkezett haláláig szoros kapcsolatban voltak. A két férfi kapcsolatáról lásd Sir Henry Clay: *Lord Norman* (London, Macmillan & Co. Ltd., 1957), 121–124, 132–133, 138–143, 149–158, 163–164, 172–174, 181–185, 196–212, 221–222, 233–237, 256–266, 282–286, 300–304; Chandler: *Benjamin Strong,* 7–11. fejezetek; és Philip L. Cottrell: *Rebuilding the Financial System in Central and Eastern Europe, 1918-1944* (Aldershot, Scolar Press, 1997), 27–107.

[91] Roberts: Benjamin Strong, 63, 65.

[92] Chandler: *Benjamin Strong,* 93.

[93] Strong Normannek, 1917. április 2. és 1917. május 16., G35/1, BoE.

[94] Strong és Lamont szomszédok is voltak. Strong követte Lamontot több jelentős, a bankvilággal kapcsolatos állásban. Chandler: *Benjamin Strong,* 26, 30–31.

ezzel akadályozzák meg „a gazdasági barbarizmus korszakát", amelynek elkerülésére szerinte a két ország pénzügyi téren való összefogása volt a megoldás. Mint írta Normannek: „Kétség sem lehet afelől, hogy a világ jövőbeni boldogulása nagy részben azon a kapcsolaton fog múlni, amelyik most van kialakulóban országaink között."[95] A háború utáni Európától való távolmaradás amerikai politikáját Strong „gyáva tett"-ként jellemezte.[96]

Montagu Normant, aki 1920-ban lett az angol központi bank, a Bank of England elnöke, és aztán példátlanul sokáig, 24 éven át töltötte be ezt a nagy felelősséggel és befolyással járó pozíciót, nemzetközi szemléletmód határozta meg és tudta, hogy amennyiben a világgazdaság visszanyeri egészséges lüktetését, az Nagy-Britanniának előnyére válik.[97] Norman erősen hitt a központi bankok meghatározó szerepében és az ezek közti együttműködésben is, és úgy vélte, hogy ezeknek az intézményeknek teljesen függetleneknek kell lenniük bármilyen kormányzati nyomástól, és pontosan ez a szuverén pozíció hordozza magában egy sikeres összefogás alapjait a központi bankok között.[98] Egyik fő célja az volt, hogy aranyalapú pénzügyi rendszert alakítson ki a világ minél nagyobb részén. Sok kortársával egyetemben ő is úgy látta, hogy a pénzügyi stabilitáshoz ez az egyik legfontosabb lépés. Lloyd George brit miniszterelnök Normant „az aranyborjú főpapjának" nevezte, akinek „fő elfoglaltsága az volt, hogy bálványát minél fényesebbre csiszolja, és a kereskedelem Panteonjában megtegye főistennek. Őszinte véleménye szerint ez volt az egyetlen isten, amelyik képes volt a nemzetet

[95] Strong Normannek, 1918. november 22., G35/1, BoE.
[96] Idézi Chandler: *Benjamin Strong,* 146.
[97] Clay: *Lord Norman,* 169–170.
[98] Clay: *Lord Norman,* 169; György Péteri: *Revolutionary Twenties – Essays on International Monetary and Financial Relations after World War I* (Trondheim, University of Trondheim, 1995), 60.

PUBLICS

kivezetni a vadonszerű állapotokból."[99] Norman a pénzügyi világban megtalálható politikai befolyás minél nagyobb visszaszorítására törekedett, és a háborús adósságokat a jóvátételekkel együtt a nemzetközi kereskedelem fő rákfenéjének tartotta.[100] Egyik francia kortársa a következő módon jellemezte Normant:

> „Véleménye szerint a politikusok és politikai intézmények nem alkalmasak arra, hogy a megfelelő szakértelemmel és folytonossággal igazgassák azt az organikus feladatot, melyet ő a központi bankok kezében látna szívesen, a kormányoktól és a magántőke világától függetlenül... [Számára fontos] a politika területéről kivonni azokat a problémákat, amelyek alapvetők a nemzetek fejlődéséhez és jólétéhez: a pénzügyi biztonságot, a hitelelosztást és az árak mozgását."[101]

Thomas Lamont évekkel később Normant a legokosabb embernek nevezte, akivel valaha is találkozott.[102]

Az angol központi bank elnöke meglehetősen konzervatív személy volt, és bármely újítás csak akkor jöhetett szóba, amennyiben az Nagy-Britannia a kontinensen betöltött pénzügyi vezető szerepét szolgálta.[103] Mindazonáltal jól tudta, hogy amerikai támogatás nélkül számos európai ország és azon belül Nagy-Britannia újbóli megerősítésére szövött terve kivitelezhetetlen. Ez volt egyik oka annak, hogy Stronggal teljesen egyetértett az angol–

---

[99] Lloyd George: *The Truth about Reparations and War-debts* (London, William Heinemann Ltd., 1932), 116.

[100] Clay: *Lord Norman,* 169; Péteri: *Revolutionary Twenties,* 56.

[101] Pierre Quesnay Émile Moreau-nak, idézi Péteri: *Revolutionary Twenties,* 61–62.

[102] Ahamed: *Lords of Finance,* 5.

[103] György Péteri: *Global Monetary Regime and National Central Banking - The Case of Hungary, 1921–1929* (Boulder, Colorado, Social Science Monographs, 2002), 28.

amerikai pénzügyi kooperáció szükségességét illetően.[104] Apolitikus hozzáállásából következett, hogy a brit külügyminisztériumot nem kereste meg javaslataival, és úgy gondolta, legjobb a külügyi kérdéseket a pénzügyminisztériumra bízni.[105] Ennek ellenére Norman külpolitikai nézetei gyakorlatilag megegyeztek a külügyminisztériuméval, de ez inkább neveltetésének volt köszönhető, és ugyanabból a brit felsőbbrendűségről vallott hitből származott, amely az egész brit társadalom felsőbb rétegeit jellemezte.[106]

Norman és Strong egyaránt bizalmatlan volt a politikusokkal, de országaik érdekeit érthetően mindig észben tartották, és legtöbb lépésüket ez vezérelte. Szükségük volt egymásra, mivel mindkettőjük befolyásos posztot töltött be hazájában, amivel egymást is tudták segíteni. Ez nem azt jelenti, hogy Strong feltétlen odalett volna Normanért vagy Nagy-Britanniáért. Inkább azt lehet mondani, hogy bizonyos kérdésekben tisztán látta, hogy a Normannel való együttműködés gyümölcsöző lehet. A későbbiek folyamán, ha egy adott problémára adott brit javaslat nem váltotta ki tetszését, akkor tartózkodó és hűvös maradt. Mindenesetre mindkét bankár egy adott ország stabil pénzügyi helyzetét ugyanazon előfeltételek mellett látta megvalósíthatónak: kiegyensúlyozott költségvetés, biztos lábakon álló valuta, aranyalap és egy jól vezetett jegybank voltak a legfontosabb alapok. J. P. Morgan mellett e két férfi véleménye volt a legmeghatározóbb elem egy kölcsön sikeres kibocsátásakor. Morgan például nem volt hajlandó Strong informális jóváhagyása nélkül bármilyen kölcsönt is az amerikai pénzpiacra vinni, ugyanakkor Morgan nélkül sokszor esély sem volt arra, hogy egy-egy ország kölcsöne utat találjon az Egyesült

[104] Norman Strongnak, 1918. december 11., G35/1, BoE.
[105] Clay: *Lord Norman,* 286.
[106] Richard Hemmig Meyer: *Bankers' Diplomacy – Monetary Stabilization in the twenties* (New York, Columbia University Press, 1970), 10.

DUPLA

Államokba.[107] Norman hasonló szerepet töltött be a kontinensen, és a legtöbb esetben az ő szava döntött, ha egy európai ország kölcsönért jött a Citybe. Így 1920-tól nagymértékben a Strong–Norman-duó, illetve a Strong–Norman–Morgan-trió határozta meg, hogy mi is fog történni Európa pénzügyi rekonstrukcióját illetően, és az is tőlük függött, hogy milyen módon bonyolítanak le egy adott kölcsönt.

Ez nem jelenti azt, hogy más erők ne próbáltak volna valamilyen kollektív összefogást találni az európai problémákra. Ebben a Népszövetség járt az élen. Mint már említettük, a béke biztosítása mellett, a szervezet fő célja Európa gazdasági és pénzügyi rehabilitációja volt, és ez a két cél csak egymással párhuzamosan valósulhatott meg. Nyilvánvaló volt, hogy egyes országok erőfeszítései önmagukban nem lehetnek elegendőek, bármennyire jó szándék is vezérli azokat. Mindenki számára magától értetődött, hogy kollektív intézkedések és tettek nélkül a sokoldalú és szövevényes európai problémák állandó gátat jelentenének a prosperitás útjában.

Az első nagy lépés ebben az irányban a brüsszeli konferencia volt 1920. szeptember 24. és október 8. között.[108] Az úttörő összejövetel felvetette az egyik legégetőbb kérdést, a jóvátételt, de mint idejekorán kiderült, egyik ország sem volt hajlandó feladni ilyen jellegű követeléseit. A dolgokat csak nehezítette, hogy noha harminckilenc ország volt jelen a konferencián, köztük a legyőzött országok is, mint Németország, Ausztria vagy Magyarország, az Egyesült Államok hiányzott.[109] Mivel a Népszövetség hívta egybe a gyűlést, az amerikai kormány úgy gondolta, hogy mivel nem tag-

[107] Chandler: *Benjamin Strong,* 286.

[108] Magyar nyelven a legrészletesebb összefoglaló Rab Virág: *Diagnózisok és terápiák – Javaslatok az európai gazdaság újjáélesztésére az első világháború után* (Budapest, Gondolat Kiadó, 2010).

[109] A brüsszeli konferenciával kapcsolatos amerikai diplomáciai levelezésről, a népszövetségi meghívásról és az amerikai elutasításról lásd FRUS, 1920, vol. 1, 88–107.

PUBLISS

ja a szervezetnek, a legjobb, ha hivatalosan nem képviselteti magát. Ráadásul az elnökválasztás előtt egy hónappal a demokraták nem akartak a republikánusoknak újabb támadási felületet adni. Az Egyesült Államok csak nem hivatalos formában volt hajlandó megjelenni a konferencián. Természetesen az európai problémákat jól ismerő Boyden nem nyilatkozhatott semmilyen hivatalos formában, de a konferencián való felszólalása egyértelműen az amerikai hivatalos álláspont közvetítése volt. Beszédében kihangsúlyozta, hogy az amerikai bizalom megnyerésére először is nagyobb európai összefogás szükséges.[110] Az amerikai pénzügyminisztérium azt a nézetet vallotta, miszerint „további kormányzati kölcsönök az Egyesült Államok részéről, az amerikai kormány felé való európai tartozás részleges vagy teljes eltörlése és az Egyesült Államok kormánya iránti tartozási kötelezettség elhalasztása rekonstrukciós célokból létrehozott kölcsönök zálogjogainak kedvéért, egyértelműen nem lehet megfelelő tárgya a konferenciának".[111] A másik ok, amiért az Egyesült Államok nem találta kedvére valónak a brüsszeli találkozót, az amerikai álláspont volt, mely szerint a kormányok közötti kölcsönöket szigorúan meg kell szüntetni és hagyni, hogy ezt a szerepet a magántőke vegye át. Ha a brüsszeli konferenciát a jóvátételi és adóstörlesztési szempontból vizsgáljuk, ki kell jelenteni, hogy sikertelen volt, és nem hozta Európát közelebb az átfogó megoldáshoz.

Mindazonáltal ki kell emelni, hogy a konferencia kudarca ellenére is pozitív esemény volt, és úgy a pénzügyi, mint a gazdasági téren itt lefektetett elvek meghatározónak bizonyultak a következő évtizedben. Mivel számos résztvevő költségvetési problémával küszködött, nem csoda, hogy az egyik ilyen elv az államháztartás kiadásainak lefaragása és a kiegyensúlyozott állami büdzsé volt. Egy másik fontos pont a ter Meulen-terv volt, amelyet a

[110] Abrahams: American Bankers, 581–582.
[111] Houston Boydennek, 1920. szeptember 17., FRUS, 1920, vol. 1, 95–96.

holland bankár, Carel Elize ter Meulen után neveztek el. Ennek a tervnek az volt a lényege, hogy egy rehabilitálandó országban a következő pontokat kell mindenképpen végrehajtani: költségvetési egyensúly, az infláció megállítása, központi bank felállítása és külső hitelek biztosítása kötvénykibocsátás formájában, amelyeket zálogként kijelölt bevételi forrásokból lehet biztonságossá tenni.[112] Az ötlet, amely részben hasonlított Keynes 1919-ben a békekonferencián tett javaslatára, végül is a későbbi népszövetségi kölcsönök egyik fő alappillérének bizonyult. A konferencia 5. számú határozata fel is kérte a Népszövetséget, hogy nyújtson segítséget azon országoknak, amelyek képtelenek önerőből saját gazdasági és pénzügyi problémáikat megoldani.[113] Ez a határozat már előrevetítette a Népszövetség által a jövőben indított stabilizációs terveket, így a brüsszeli konferencia talán legfontosabb letéteményének azt lehet tekinteni, hogy nagyban inspirálta a Népszövetséget a pénzügyi területen való cselekvésre. A szervezet hamarosan létre is hozta a pénzügyi bizottságot és a gazdasági bizottságot, amelyek ezúttal – éles ellentétben a Jóvátételi Bizottsággal – nem politikailag elkötelezett kormányküldöttekből, hanem valóban pártatlan szakértőkből álltak. Boyden véleménye egyébként a ter Meulen-tervről az volt, hogy az „nem túl hasznos, de nem is nagyon kifogásolható", de később azt is hozzátette, hogy a stabilizációs erőfeszítésekhez valóban segítséget nyújthat.[114] A kevés kézzelfogható eredmény ellenére a konferencia mindenképpen az első komoly kollektív lépés volt az európai rekonstrukcióhoz vezető úton.

A brüsszeli erőfeszítések ellenére a gyakorlatban nem sok minden történt. Ennek fő oka az volt, hogy mint mindig, a politikai

[112] League of Nations, *Reconstruction Schemes in the Inter-war Period,* 8.
[113] Péteri: *Global Monetary Regime,* 9.
[114] Boyden Davisnek, 1920. szeptember 30. és október 6., és Boyden Davisnek és Houstonnak, 1920. október 9., FRUS, 1920, vol. 1, 100–103.

megfontolások felülírták a gazdaságiakat, és a győztes hatalmak nemigen voltak hajlandóak legyőzött ellenségeiken segíteni. Például bármilyen segélynyújtás az ausztriai válságból való kilábalásra állandóan megrekedt, és az általános kép, különösen Közép- és Dél-Európában szintén nem volt túl rózsás. A Duna menti országok szinte hónapról hónapra küldtek kétségbeesett jelzéseket az ott uralkodó tömeges éhínségről vagy a nyersanyagok rémisztő hiányáról. Előbb-utóbb a nyugati hatalmaknak is rá kellett jönniük, hogy lépéseket kell tenniük ez ügyben. Tudták, hogy nem taszíthatják a nyomorba és veszíthetik el Európa majd felét, és mind a politikai, mind a gazdasági megfontolások arra késztették őket, hogy valamilyen kiutat találjanak a válságra.

Brüsszel után másfél évvel egy újabb konferenciát hívtak életre a győztes hatalmak, ezúttal az olaszországi Genovában, amely 1922. április 10-től május 19-ig tartott.[115] Éles ellentétben a belga fővárosban rendezett találkozóval, az itáliai város az összes európai országot meghívta, beleértve a vesztes államokat is, így Németországot, Ausztriát, Magyarországot és Bulgáriát. Emellett a Szovjetunió is meghívást kapott, amely örömmel fogadta az invitálást, és az összes részt vevő ország száma elérte a harmincnégyet. Ez volt az első alkalom, hogy minden ország „egyenlő feltételekkel" vehetett részt egy ilyen nagyszabású összejövetelen, noha a nagyhatalmak természetszerűleg nagyobb presztízzsel és befolyással rendelkeztek, míg a kelet-európai országok, Smith párizsi megfigyeléséhez hasonlóan, igazából itt is csak nézők voltak.[116] Azt is ki kell emelni, hogy a Népszövetség alanyi jogon nem volt a meg-

[115] A konferencia előzményeiről és a főbb szereplők közti politikai torzsalkodásokról lásd Carole Fink: *The Genoa Conference – European Diplomacy, 1921–1922* (Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1984), 3–142.

[116] Lloyd George kifejezése. A genovai konferencia első plenáris ülésének jegyzőkönyve, 1922. április 10., Documents on British Foreign Policy (a továbbiakban: DBFP), First Series, vol. XIX, 340.

hívottak között, mindössze megbízták, hogy a konferencia utáni munkát megszervezze és elvégezze. Ez egyértelmű jele volt annak a féltékenységnek és gyanakvásnak, amit még az európai hatalmak is tápláltak a szervezettel szemben.[117] Különösen Nagy-Britannia kívánta saját útját járni bármiféle, a Népszövetség felől érkező buktató nélkül. Így Lloyd George azon kijelentése, hogy a konferencia „az európai nemzetek a kontinensen való valaha volt legnagyobb összejövetele", és azon jóslata, miszerint „a konferencia döntései messzemenő hatásúak lesznek", egyrészről indokolatlan optimizmust, másrészről némileg hamis elkötelezettséget mutatott.[118] Mégis kezdetben ez a konferencia sokkal biztatóbb volt a brüsszelinél.

Az összejövetel eredetileg pénzügyi és gazdasági konferenciának volt meghirdetve olyan kérdésekkel, mint a központi bankok és külföldi hitelek biztosítása vagy a rekonstrukciókhoz szükséges tőke, és ilyen értelemben a találkozó a brüsszeli konferencia folytatásának tekinthető.[119] Viszont a Szovjetunióval való viszony is napirenden volt, és ez a kérdés aránytalanul kiemelkedett a többi közül. Tulajdonképpen ez volt az egyik fő ok, amiért az amerikai kormány úgy vélte, a konferencia túlságosan a politika irányába

[117] A Népszövetség, amelynek tehát követni kellett a konferencia döntéseit, mindössze egy kis létszámú delegációt küldött Olaszországba, amely viszont másodrendűnek érezte ott magát. H. R. Cummings, a Népszövetség információs részlegének vezetője így írt öt héttel Genova után: „Hasznos tapasztalatnak találtam, hogy… kifejezetten egy Népszövetségen kívüli közegbe kerültem, és testközelből fájdalmas felismerés volt, hogy a világ legfontosabb problémái szempontjából a Népszövetség még nem foglalta el az őt megillető helyet." Fink: *The Genoa Conference,* 257. Részletesebben a Népszövetség konferencián való részvételéről lásd uo., 252–257.

[118] A genovai konferencia első plenáris ülésének jegyzőkönyve, DBFP, First Series, vol. XIX, 340.

[119] Részletesebben a konferencia eseményeiről lásd Fink: *The Genoa Conference,* 143–280.

megy el, és ezért nem fogadta el a meghívást.[120] Strong szerint a szovjetkérdés mellett az Egyesült Államok nem kívánt az államok közti adósságról sem tárgyalni, és azt is el akarta kerülni, hogy a gazdasági megbeszélések esetlegesen bármiféle kötelezettséget jelentsenek számára.[121] Lamont úgy hitte, hazája hamarosan készen áll majd egy ilyen konferenciára, de annak érdekében, hogy az bármiféle sikerrel kecsegtessen, azt majd Washingtonban kell megrendezni.[122] Végül az amerikai kormány csak addig volt hajlandó elmenni, hogy két embert küldött Genovába szigorúan nem hivatalos megfigyelői minőségben, akik tájékoztatták a kormányt az ott történtekről.[123] Két további amerikai az Amerikai Segélyszervezet lengyel, illetve osztrák irodájából érkezett.[124] Egy résztvevő szerint a négyfős amerikai delegáció „hasznos és egyezséget kereső volt a háttérben".[125] Ennek ellenére a hivatalos amerikai delegáció hiánya nem segítette a konferencia esetleges sikerét, de magában ez a tény nem lett volna felelős bármely kudarcért. A sikertelenség fő oka sokkal inkább a nyugati hatalmak és a Szovjetunió közötti nézeteltérésnek volt köszönhető.[126] A szovjetek azzal a céllal érkeztek Olaszországba, hogy rendezik a szövetségesekkel való viszonyt, de különösen a jóvátétel és az adósság kérdésében a két félnek sehogy sem sikerült közös nevezőre jutni. A britek a konferencia előtt ugyan még úgy tekintettek

[120] Az Egyesült Államok konferencia iránti hozzáállásáról és a részvétel visszautasításáról szóló levelezést lásd FRUS, 1922, vol. 1, 384–396. Szintén lásd Fink: *The Genoa Conference* 47–49, 97–98.

[121] Norman Strongnak, 1922. február 24., G35/3, BoE.

[122] Orde: *British Policy and European Reconstruction,* 193–194.

[123] Hughes Childnak, 1922. március 24. és 31., és Hughes Herricknek, 1922. április 8., FRUS, 1922, vol. 1, 394–396.

[124] Az Amerikai Segélyszervezet (American Relief Administration – ARA) az első világháború utáni négy évben több mint húsz európai országban osztott szét elsősorban élelmiszersegélyeket majd 200 millió dollár értékben.

[125] Harold Nicolson: *Curzon: The Last Phase* (London, Constable & Co., 1934), 296, 1. lábjegyzet.

[126] Bővebben a konferencia ezen aspektusáról lásd FRUS, 1922, vol. 2, 770–813.

a Szovjetunióra, mint Európa gazdasági normalizálódásának egyik lehetséges kulcsára, de hamarosan inkább a politikai célokra helyezték át a hangsúlyt, míg a franciák eleve megakadályozták, hogy a német kérdés vagy a jóvátétel ügye, tehát Európa legfontosabb problémái napirendre kerüljenek.[127] A nyugati hatalmak azért is orroltak a szovjetekre, mert azok számos, többek között brit és francia tulajdont államosítottak, és nem voltak hajlandók kártérítést fizetni. Ezen hatalmak önző magatartása miatt viszont szinte magától értetődő volt, hogy a konferencia mellékvizén Németország és a Szovjetunió megpróbált kézzelfogható, számukra előnyös eredményeket is elérni, és aláírták a rapallói egyezményt.[128] Ez komoly figyelmeztetés volt Nagy-Britanniának és Franciaországnak, amely országoknak rá kellett jönniük, hogy a jövőben muszáj lesz Európában a politikai konszolidációra és az újjáépítésre fektetni a hangsúlyt.

Annak ellenére, hogy a genovai konferenciát, hasonlóan a brüsszelihez, idejekorán hívták össze és a politikai ellentétek miatt kudarcra volt ítélve, mégis számos gazdasági, pénzügyi és kereskedelmi határozatot fogadtak el, amelyek megteremtették a további nemzetközi összefogás alapjait, és ezt a munkát a Népszövetség vitte tovább.[129] Az aranyátválthatósági rendszer volt az egyik ilyen pont,

---

[127] Lloyd George: *The Truth about Reparations and War-debts* (London, William Heinemann Ltd., 1932), 69; Nicolson: *Curzon,* 243; Orde: *British Policy and European Reconstruction,* 195; Fink: *The Genoa Conference,* 82–84.

[128] Fink: *The Genoa Conference,* 126–133.

[129] Jelzésértékű, mennyire nehéz feladat előtt álltak a konferencia különböző szekciói, hogy a gazdasági részleg feje, Maurice Colrat így nyilatkozott: „A jelenlegi gazdasági problémák annyira számosak és bonyolult természetűek, hogy az a bizottság, amelynek vezetésével engem tiszteltek meg, már a nevében is azzal volt sújtva, hogy ellentmondásos határozatokat hozzon… [A bizottságot alkotó küldöttek] nem találták szükségesnek vagy akár hasznosnak, hogy a még mindig gyenge lábakon álló és szenvedő Európának felajánlják azon magasröptű határozatok legalább rideg kényelmét, amelyek az elméleti emberek ajkait hagyják el a csalhatatlanságukban hitt komolysággal.” A genovai konferencia harmadik plenáris ülésének jegyzőkönyve, 1922. május 19., DBFP, First Series, vol. XIX, 1004.

de Normant leszámítva a legtöbb központi bankár ezt a gondolatot ekkor még elutasította.[130] A nem kötelező érvényű javaslatok szintén megemlítették a deficitmentes költségvetést, az adott pénznem stabilizációját lehetőleg aranyalapra helyezve, a központi bankok együttműködését, míg az egyik elfogadott határozat kimondta, hogy annak érdekében, hogy a legtöbb országban stabilitást lehessen elérni, a közeljövőben kölcsönökre lesz szükség, különösen ott, ahol az adózás mértéke már nem nőhet tovább és a kiadások is elérték a józan ész határát.[131] Egy a konferencia alatt Hoovernek írt levelében Strong előállt egy hatpontos stabilizációs programmal, amely sok hasonlóságot mutatott a genovai határozatokhoz.[132] Ez is azt mutatja, hogy az elgondolások az Atlanti-óceán egyik partján sem mutattak jelentős különbséget a pénzügyi közösségen belül.

Az amerikai megfigyelők véleménye is beszédes a konferenciát illetően. Egyik a „zűrzavar" szóval jellemezte azt, míg a másik úgy távozott Olaszországból, hogy még eltökéltebben hitte, hazája kormánya bölcsen cselekedett, amikor távol maradt Genovától, „ami a politikai intrikák és fondorlatok Machiavellire emlékeztető emésztőgödrének" bizonyult.[133] Ahogy az amerikai kormány megjegyezte, a konferencia ugyan megpróbálta csökkenteni a nemzetek között fennálló ellentéteket és tartós békét teremteni, de végül részben mégis hozzájárult, hogy ezek a nézeteltérések újból kiújuljanak.[134] De nem csak az amerikaiak voltak szkeptikusak

[130] Meyer: *Bankers' Diplomacy,* 6.

[131] A genovai konferencia második plenáris ülésének jegyzőkönyve, 1922. május 3., DBFP, vol. XIX, 705–710; Bácskai Tamás (szerk.): *A Magyar Nemzeti Bank története* (Budapest, 1993), 1. kötet, 501, 2. lábjegyzet; Péteri: *Global Monetary Regime,* 10.

[132] Strong Hoovernek, 1922. április 22., idézi Chandler: *Benjamin Strong,* 278.

[133] Idézi Fink: *The Genoa Conference,* 207.

[134] Uo., 303.

Pulpress

a konferenciát illetően. Arthur Salter, a Népszövetség pénzügyi és gazdasági részlegének vezetője visszamenőleg szintén gyenge osztályzattal értékelte a konferenciát. Az ő megfogalmazásában a konferencia „teljes kudarc volt, [mert] minden küldött saját nemzeti rendszerének rabja volt".[135] Hozzátette, hogy a végeredmény „inkább csak hozzájárult a kereskedelmi korlátok megszilárdításához, […] és azok a szövegrészek, amelyekben ezek csökkentését javasolták, csupán jámbor remények maradtak mindenféle gyakorlati következmény nélkül".[136]

Kétértelmű eredményei ellenére a genovai konferencia egy újabb lépés volt a helyes irányba, különösen a pénzügyi viszonyok tekintetében. Noha a politika megakadályozta, hogy egy sor átfogó, számos területre kiható és érdemi határozatot fogadjanak el Olaszországban, ezúttal legalább megszületett az a vázlat, hogyan lehet stabilabb pénzügypolitikát folytatni, ami előfeltétele volt egy jóval élénkebb gazdaságnak is, nemcsak egy adott országban, de természetesen egész Európában.

A hivatalos amerikai elismerés és jóváhagyás hiányának ellenére a magánszféra továbbra is érdeklődéssel követte az eseményeket és a súlyos európai problémákat. Érdemes megvizsgálni, hogy hogyan alakult az Egyesült Államok diplomáciája és pénzügyi politikája az európai színtérrel és az ottani újjáépítési erőfeszítésekkel kapcsolatosan. Különösen fontos, hogy Amerika milyen módszert választott, mind a kormányzati, mind a magánbankok szintjén a közép-európai rekonstrukciókkal kapcsolatban. Más szóval, vállalt-e az Egyesült Államok szerepet, és ha igen, milyet, az osztrák, a magyar, a német és a lengyel rekonstrukciós tervezetekben az 1920-as években? Az európaiak, noha szívesen látták volna az amerikai kormány elkötelezettségét és részvételét Európa problémáinak rendezésében, azzal is nagyon elégedettek voltak, hogy

[135] Salter: *World Trade and Its Future,* 39.
[136] Uo., 41.

bizonyos mennyiségű figyelmet kaptak, ki mekkorát, az amerikai pénzügyi köröktől. Az amerikai tőkebeáramlás lehetőségével a kontinensen régóta húzódó újjáépítési munka kezdetét vehette. És valóban, 1922-től Európa pénzügyi rekonstrukciók egész sorát tapasztalta meg, mintha csak egy sor dominóban az első dominót ellökték volna, amely láncreakciót indít el és feldönti a többi bábut. Oly sok előkészítő munka és elméleti tervezés után végre úgy látszott, elérkezett az idő, hogy a pénzügyi újjáépítés ötleteit a gyakorlatba is átültessék. Az első páciens Ausztria volt, amely már éveket töltött a várólistán.

2.3. Az osztrák rekonstrukció

Érdemes az osztrák pénzügyi rekonstrukció főbb jellemzőit körvonalazni, különös tekintettel a Népszövetség által kijelölt főbiztosra. Ennek oka az, hogy Magyarországon a látszólag sikeres osztrák modellen alapulva indították el a hasonló programot, ahol Jeremiah Smith, Jr. töltötte be a főbiztosi posztot, így az osztrák példa alapján könnyebben lesz érthető a helyzete és magyarországi munkája. Ráadásul a két szomszédos állam számos hasonló jellemzővel bírt, politikai és pénzügyi értelemben egyaránt, és mindkettő külső pénzügyi segítségre szorult, aminek megszervezését végső soron a Népszövetség biztosította.

Ausztria, az egykori Habsburg Birodalom maradványaként szörnyű helyzetben találta magát a világháború befejezése után. Mind gazdasági, mind politikai értelemben az 1918. november 12-én kikiáltott köztársaság a szakadék szélén táncolt. Az ország kénytelen volt elfogadni a saint-germaini békét, amelyet 1919. szeptember 10-én írtak alá. A német békeszerződéshez hasonlóan a szöveg magában foglalta a Népszövetséget, amelynek Ausztria ekkor még nem volt tagja. A 88. cikkely megtiltotta Ausztriának a Németországhoz való csatlakozást, anélkül hogy az utóbbi államot

nevén nevezte volna, így az *anschluss* jogilag is tiltott lehetőséggé vált. A háború utáni első három év a nemzetközi segélyek jegyében telt, amely szükséges is volt, hogy Ausztria létezni tudjon. Az elsősorban élelmiszer-szállítmányokból és közadakozásból álló külföldi támogatás nagy részét az Egyesült Államok és Nagy-Britannia állta.[137] Ezek a lépések azonban nem bizonyultak elegendőnek a növekvő problémák megállításához vagy esetleges visszaszorításukhoz. Az osztrák gazdaság szinte teljesen leállt, az infláció pedig elszabadult. De az Európa szívében található Ausztriát nem lehetett magára hagyni, mert szinte biztosan forradalomhoz vezetett volna, és ez a félelem nagyon erős volt Nyugat-Európában.

A britek már 1919-ben arra a következtetésre jutottak, hogy Ausztria „gazdaságilag és pénzügyileg csődöt mond, ha csak nem kap külső segítséget", mert „képtelen egyedül megállni a saját lábán".[138] Mindezek mellett a britek Ausztriában a délkelet-európai kereskedelem kulcsát látták, amely kereskedelem reményeik szerint busás profitot jelentett. Ezentúl más szempontok is érvényesültek. Londonban úgy gondolták, amennyiben sikerül Ausztriát talpra állítani, akkor „Ausztria civilizációs befolyással lenne a térségre, amelyet a háború és annak következményei száz évvel vetettek vissza".[139] A Népszövetség Pénzügyi Bizottsága 1921. április 4-én ült össze, és lefektette az osztrák rekonstrukcióval kapcsolatos fő elveket, és ősszel a Népszövetség féléves közgyűlése elfogadott egy tervezetet, amelyet a már említett ter Meulen-terv alapján

[137] League of Nations, *The Financial Reconstruction of Austria - General Survey and Principal Documents* (Geneva, 1926), 11; Az ausztriai ügyvivő (Prochnik) Hughesnak, 1922. február 23., FRUS, 1922, vol. 1, 615–616; Ránki: *Gazdaság és külpolitika,* 40.

[138] Sir Francis Oppenheimer memorandumai, 1919. június 3. és 20., DBFP, Series I, vol. VI, 40, 48–49. A britek Ausztriához való hozzáállásáról és ottani tevékenységükről közvetlen az első világháború után lásd Bátonyi: *Britain and Central Europe,* 18–33.

[139] Francis Oswald Lindley Curzonnak, 1920. november 3., idézi Bátonyi: *Britain and Central Europe,* 57.

készítettek el.[140] A lendületesnek tűnő kezdet után azonban majd egy évig semmi konkrét sem történt, mert a jóvátételi kérdés körüli parázs vita lehetetlenné tette az érdemi lépéseket. Eközben Ausztriában némileg javult a helyzet, ami elsősorban Ignaz Seipel 1922. májusi kancellárrá választásával kezdődött.

Az osztrák kormány hivatalosan három hónappal a brüsszeli konferencia után, 1922. augusztus 23-án fordult a Népszövetséghez.[141] A legtöbb tag kevés érdeklődést mutatott a kérés iránt, és az csak Nagy-Britannia kitartása miatt kerülhetett a következő ülésszak programjába.[142] Szeptember 6-án Seipel személyesen is a tanácshoz fordult és kijelentette, Ausztria elfogadja a külső ellenőrzést is, de ugyanakkor a kancellár hazája belső politikai és gazdasági helyzetét zsarolásra használta fel.[143] A társadalmi feszültségek miatti vélt vagy valós félelmek egy esetleges baloldali forradalomtól az osztrákok kezére játszottak. A belpolitikai helyzet valóban magában hordozta továbbra is a társadalmi zavargások lehetőségét, és Európa egésze kezdett úgy vélekedni, hogy az osztrák helyzet nagyon fontos, és valamilyen megoldást kell rá találni.[144] Ráadásul a Népszövetség presztízséről is szó volt: ha az első nagyszabású programjuk alkalmából egyből kudarcot vall, mit tartogathat a szervezet számára a jövő?

---

[140] League of Nations, *The Financial Reconstruction of Austria,* 12; League of Nations, *Reconstruction Schemes,* 9.

[141] Seipel a Népszövetség Tanácsának, 1922. augusztus 23., C12652/74/3, 7340, FO371, TNA.

[142] A brit kabinet a Népszövetség főtitkárának, 1922. augusztus 25., C12838/74/3, 7340, FO371, TNA. Az osztrák gazdasági és pénzügyi rekonstrukció brit elképzeléseiről lásd Bátonyi: *Britain and Central Europe,* 53–60.

[143] League of Nations, *Reconstruction Schemes,* 29.

[144] Az osztrák rekonstrukcióról és a kapcsolódó belpolitikai feszültségekről lásd F. L. Carsten: *The First Austrian Republic 1918–1938 - A Study Based on British and Austrian Documents* (Aldershot, Gower Publishing Company, Ltd., 1986), 97–120.

Időközben Csehszlovákia már jó ideje szintén kölcsönhöz szeretett volna jutni, aminek az első részletét sikerült is Londonban, Amszterdamban és New Yorkban kibocsátani 1922 elején. Mivel Csehszlovákia befektetési minősítése sem volt teljesen megnyugtató, a kölcsönzők valamilyen extra biztosítékot akartak kapni a pénzükért. A csehszlovákok először hallani sem akartak bármiféle felettük gyakorolt külső kontrollról, de végül elfogadták a Népszövetség döntőbíráskodását bármilyen, a jövőben felmerülő vitával kapcsolatosan. Ez a megállapodás a jövőbeni osztrák és magyar rekonstrukciók szempontjából is nagyon fontos pont volt, ahol aztán ezt a koncepciót fejlesztették tovább egy teljes körű, a Népszövetség által gyakorolt ellenőrzésre. Ez volt az a kontroll, amelynek Ausztria hajlandó volt alávetni magát, ahogy azt Seipel jelezte. Látni kell azt is, hogy miután a magánpénzpiaci szférában sikertelenül próbálkozott kölcsönhöz jutni, Ausztriának egyszerűen nem volt más választása, mint elfogadni a politikai kötelezettségeket és a pénzügyi ellenőrzést. A politikai vállalás az *anschluss* megtagadása volt, a kontroll esetében pedig Ausztria elfogadta, hogy a Népszövetség főbiztosa pénzügyeik felett rendelkezhet.

A pénzügyi bizottság javaslatai alapján 1922. október 4-én három egyezményt írtak alá Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Csehszlovákia és Ausztria. Az elsőben a területi sérthetetlenség és politikai függetlenség közös biztosítása szerepelt; a második tartalmazta a 650 millió osztrák koronát (125 millió dollár) meg nem haladó kölcsön garanciáinak feltételeit; míg a harmadik Ausztria kötelezettségeiről és a leendő főbiztos tevékenységéről szólt, mely személy majd Bécsben dolgozik a Népszövetség alkalmazottjaként, és felügyeli a kölcsön részleteit és a rekonstrukciót.[145] Ez a hármas számú egyezmény határozta meg tehát a főbiztos feladatait és felhatalmazását. Ez kikötötte, hogy e személy

[145] League of Nations, *The Financial Reconstruction of Austria,* 137–150.

kötelessége biztosítani a reformprogramok végrehajtatását. Az egész terv lebonyolítását ő felügyelte, és a kölcsönnel kapcsolatos bármilyen részletet csak az ő engedélyével lehetett felhasználni. Egyedüli ellenőrzése volt azon külön számla felett, ahova a felajánlott bruttó bevételi forrásokat fizették az osztrákok.[146] Különleges helyzete mintegy szűrőként kellett hogy működjön a Népszövetség és Ausztria között, hiszen a két fél rajta keresztül volt hivatott kommunikálni. Ilyen széles körű felhatalmazással nyilván nagy súlyt kapott, hogy ki tölti majd be ezt a pozíciót.

Hamarosan kiderült, hogy a kérdéses személy vagy amerikai, vagy holland lesz, hiszen mindkét nemzet politikai értelemben a semleges zónába tartozott, de talán még fontosabb, hogy Norman is egyetértett e két nemzetből jövő személlyel.[147] Mivel érezte, hogy nehéz lesz amerikait juttatni a posztra, ezért a Bank of England vezetője finoman a holland Alfred Zimmerman személye mellett lobbizott. Miután az amerikai Roland Boyden nem vállalta el a megbízatást, a Népszövetség Zimmermant választotta, aki korábban Dordrecht, majd 1906-tól Rotterdam polgármestere volt. Úgy jellemezték mint magas szintű adminisztrátort jó szervezési képességekkel, aki a baloldallal is keménykézzel bánt hazájában. Zimmerman végül december 15-én kezdte meg munkáját Bécsben.

Norman mindent megtett, hogy egyengesse az utat a nemzetközi kibocsátáshoz, így már csak idő kérdése volt, hogy az mikor valósul meg. 1923. június 11-én mind Londonban, mind New Yorkban meg is kezdődött az osztrák kölcsön jegyzése. Mindösszesze tizenöt perccel a nyitás után Amerikában ötszörösen túljegyezték azt a 25 millió dollárt, amit az amerikai bankok vállaltak, és

[146] Uo., 147–148.

[147] Wallenberg Monnetnak, 1922. október 14., No. 6. Austria. 2/4/1. Appointment of Commissioner General, S. 109. Salter Papers. LNA; Norman Visseringnek, 1922. október 14., OV28/53, BoE.

Jack Morgan a „túljegyzést majdnem zavarba ejtőnek" találta.[148] A nyár folyamán aztán a nettó 613 millió aranykorona (125 millió dollár) értékű kölcsön számos más országban is jegyzésre került. Nagy-Britannia kimagaslott több mint 300 milliónyi korona jegyzésével, és ezzel a teljes összeg majdnem felét ott jegyezték, míg az Egyesült Államok része 123 millió korona volt, kevesebb, mint a brit rész fele. A kölcsön fennmaradó részét Belgium, Franciaország, Hollandia, Olaszország, Svédország, Csehszlovákia, Spanyolország és természetesen Ausztria jegyezte. A kibocsátás tipikusan 76–78% körül mozgott, míg a kamatláb 6% volt, bár Amerikában ez a két mutató 85,625% és 7% volt.[149] Ezek a számok jól mutatták, hogy a kölcsönt nem tekintették nagyon jó befektetésnek. Ráadásul a kölcsön 20%-át az előzetes megállapodás szerint ki kellett fizetni Franciaországnak, Nagy-Britanniának és Csehszlovákiának korábbi hitelek miatt. De amit a Népszövetség eltervezett és elindított, megvalósult, még ha sok akadályba is ütközött. A Népszövetségnek sikerült biztosítania, hogy Európa szívében kollektív segítséget kapott egy vesztes ország a háború után néhány évvel, és ez mindenképpen siker volt.

Maga az osztrák pénzügyi rekonstrukció nem minden zökkenő nélkül folyt le. Sok problémát jelentett az osztrákok hozzáállása, a népszövetségi felügyelő magatartása, de mindezek ellenére az osztrák fizetőeszköz rövid időn belül olyan stabil lett, hogy gyakran csak mint az „alpesi dollár" utaltak rá.[150] Ettől függetlenül gondok voltak a tőzsdével és a gazdasággal. Hogy tisztábban lásson, a Népszövetség 1925 nyarán felkért két jó nevű közgazdasági

[148] *The New York Times,* 1922. június 12.; Hogan: *Informal Entente,* 66; J. P. Morgan Morgan Grenfell & Co.-nak, 1923. június 11., OV28/56, BoE.

[149] Az osztrák statisztikai adatokhoz lásd League of Nations, *The Financial Reconstruction of Austria,* 41–42.

[150] Kurt Wilhelm Rothschild: *Austria's Economic Development between the Two Wars* (London, Frederick Muller Ltd., 1947), 33. Ausztriában 1925-ben vezették be a schillinget.

DUPress

szakértőt, hogy alaposan vizsgálja meg Ausztria pénzügyi és gazdasági viszonyait. Az így elkészült Layton–Rist-jelentés megállapította, hogy „új kereskedelmi stratégiára van szükség a gazdasági együttműködés alapjain".[151] A jelentés egészében mégis optimista volt és megszilárdította azt a hitet, hogy a népszövetségi program életképes és hosszabb távon sikeres lesz.

Az osztrákok által tanúsított józan pénzügyi politika a pénzügyi bizottság javaslatai alapján a helyzetet annyira megszilárdította, hogy Zimmerman maga kérte az ellenőrzés enyhítését 1925 augusztusában.[152] A Népszövetség hajlandó volt ezt mérlegelni, és 1926. január elsejétől a költségvetés kontrollja megszűnt. Az egyre jobb körülmények hatására a hivatalos banki kamatlábat a Nemzeti Bank 1926 márciusában 7,5%-ra szállította le, míg a pénzügyi bizottság azt a javaslatot tette, hogy a tanács jelentse ki, „Ausztria pénzügyi stabilitása biztosított, és a főbiztos hivatalát 1926. június 30-ával megszüntetik, azzal a kitétellel, hogy ha szükséges, újra visszaállítják".[153]

Ha az ember magát a programot és annak eredményeit vizsgálja, azt kell mondani, hogy Ausztria pénzügyi rekonstrukciója sikeres volt. A költségvetés egyensúlyba hozatala és a stabil fizetőeszköz megteremtése mellett, melyek a legszembeötlőbb eredmények voltak, sokat nőtt a munkásemberek életszínvonala, míg a közegészség állapota hatalmas fejlődésen ment át. A rehabilitációs időszak minden szempontból előnyös volt Ausztriának. Először is az osztrákok elkerülték az államcsődöt és a teljes összeomlást. A háború utáni tartósan gyenge gazdasági és pénzügyi viszonyok

[151] LNA, Report on the Economic Situation of Austria. C.440(1). M.362(1). 1925. II. W. T. Layton a londoni *Economist* szerkesztője, Charles Rist pedig egy francia közgazdász volt.

[152] LNJ, 6th Year, No. 10, 1925. október, 35th Session, 1356.

[153] League of Nations, *Reconstruction Schemes,* 35; A pénzügyi bizottság huszonkettedik ülésszakának munkája, 1926. június 3–9., C.359. M.127. 1926. II., LNA. Lásd még LNJ, 7th Year, No. 7, 1926. július, 916.

DUPLA

előbb-utóbb minden valószínűség szerint totális társadalmi káoszba kergették volna az országot, és ez külső beavatkozáshoz vezetett volna. Különösen Nagy-Britannia – saját pénzügyi erejére és a Népszövetségben betöltött domináns szerepére alapozva, nem beszélve az Egyesült Államokhoz fűződő jó viszonyáról – mindenképpen egy független és működőképes Ausztriát akart Európa szívében látni. Ez azért volt fontos számukra, mert ez része volt a nagy brit stratégiai víziónak, miszerint Közép-Európát egy olyan többé-kevésbé működő gazdasági-kereskedelmi tömbbé alakítják, amelyik így békés és stabil lesz, és nem utolsósorban a brit és egyéb európai országok árucikkeinek kiviteli célpontjaként szolgál. Így Ausztria csak a nagyon fontos kezdet volt. Az osztrák szanálás tervének megszületése után nem sokkal a figyelem máris keleti szomszédja, Magyarország felé fordult.

DUPress

DUPress

HARMADIK FEJEZET

Magyarország a Népszövetséghez fordul

3.1. A háború utáni Magyarország

Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchia tagjaként természetesen a központi hatalmak oldalán vett részt az első világháborúban, amely így számára is vereséggel végződött. A háború lezártával az új Magyarország ellenséges utódállamokkal volt körülvéve, Csehszlovákia, Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság alkotta gyűrűben, amelyeknek fő célja bevallottan „egy Magyarország elleni közös politika" volt, amelynek „egy szélesebb körű politikai elképzelés részét kell alkotnia".[154] A dolgokat persze eleve nagyon megnehezítette az 1919. márciusi Tanácsköztársaság kikiáltása, és remek alapot szolgáltatott az utódállamoknak is a Magyarország elleni közös fellépésre. A nyugati hatalmak, beleértve az Egyesült Államokat is, nyilvánvalóan veszélyt láttak a magyar

[154] Eduard Beneš: The Little Entente, *Foreign Affairs,* 1, no. 1 (1922. szeptember): 69. Később ez a három állam megalkotta kisantantként nevezett szövetségüket. Az ezzel kapcsolatos szerződések kronológiai sorrendben a következők voltak: Csehszlovákia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság között 1920. augusztus 14., amely igazából két év múlva lett teljes körű egyezmény, Csehszlovákia és Románia között 1921. április 23. és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és Románia között 1921. június 7. Beneš az első ilyen megállapodást „a magyar veszedelem elleni *»védelmi egyezménynek«*" titulálta. Uo., 68. Kiemelés az eredeti szövegben. A témával kapcsolatosan lásd még Thomas Garrigue Masaryk: *The Making of a State - Memories and Observations, 1914-1918* (New York, Frederick A. Stokes Co., 1927) és Ádám Magda: Dunai konföderáció vagy kisantant, *Történelmi Szemle* (1977), no. 3–4, 440–484.

DUPLA

bolsevik vezetésben, amely a „vörös veszedelem" terjedésének legkézzelfoghatóbb manifesztációja volt. Magyarországot blokád alá vonták, és míg a legfőbb hatalmak csak tárgyaltak Párizsban és nemigen tudták, mitévők is legyenek, Románia, a nyugati államok hallgatólagos jóváhagyásával, megtámadta Magyarországot, ami a bolsevik rezsim összeomlásához és Magyarország keleti felének román megszállásához vezetett, beleértve a fővárost is.[155] A rövid életű kommunista uralom Magyarországot még jobban elidegenítette a nemzetközi színtéren, és nagyban hozzájárult a szigorú békeszerződéshez.

A trianoni békeszerződés, amelyet 1920. június 4-én írtak alá Párizsban, hatalmas csapás volt Magyarország számára, és hosszú időre megpecsételte a sorsát.[156] A békedekrétum intézkedései az egész magyar társadalomra sokkolóan hatottak: Magyarország elveszítette területe közel kétharmadát, és majd hárommillió tisztán magyar nemzetiségű ember került idegen országok fennhatósága alá. Ráadásul ezek túlnyomórészt komplett etnikai blokkokban éltek, így az intézkedés szöges ellentétben állt a nemzetek önrendel-

[155] A román megszállásról és az ez alatti életről lásd Harry Hill Bandholtz: *An Undiplomatic Diary* (Safety Harbor, FL, Simon Publications, 2000 [1933]).

[156] A trianoni békeszerződéshez többek között lásd H. W. V. Temperley (ed.): *A History of the Peace Conference of Paris,* vol. 5 (London, Henry Frowde and Hodder & Stoughton, 1921); Sándor Taraszovics: American Peace Preparations during World War I and the Shaping of the New Hungary. In Ignác Romsics (ed.): *20th Century Hungary and the Great Powers* (Boulder, Colorado, Social Science Monographs, Atlantic Research and Publications Inc., 1994), 73–97; Francis Deák: *Hungary at the Paris Peace Conference - The Diplomatic History of the Treaty of Trianon* (New York, Columbia University Press, 1942); Ormos Mária: Padovától Trianonig – 1918–1920 (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983); Ádám Magda: *A Kisantant és Európa, 1920-1929* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989); Galántai József: *A trianoni békekötés, 1920 - A párizsi meghívástól a ratifikálásig* (Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1990); Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés (3., bővített kiad.) (Budapest, Osiris Kiadó, 2007); Zeidler Miklós: A revíziós gondolat (Második, bőv. kiad.) (Pozsony, Kalligram, 2009) és Bryan Cartledge: *Trianon egy angol szemével* (Budapest, Officina Kiadó, 2009).

kezésével, amely olyannyira meg kellett volna hogy határozza a békeszerződéseket. Az amerikai párizsi delegáció próbált némileg Magyarországra nézve kedvezőbb feltételeket kicsikarni, de ezek a próbálkozások nem voltak nagyon eltökéltek és nem is vezethettek sikerre, így a végső döntések gyakorlatilag mindig Magyarország rovására születtek meg. Az ország gazdasági szempontból is nagyon meggyengült, mert elveszítette nyersanyaglelőhelyeinek és iparának nagy részét, de emellett jelentősen megcsappant a közúti és vasúti vonalak, de a vízi utak hossza is. Az országnak ilyen körülmények között kellett kénytelen-kelletlen kilépnie a nyílt világpiacra, s ezzel megszűnt a Monarchián belül sokáig élvezett védőburok, s jelentős külföldi tőke nélkül nem lehetett finanszírozni a gazdaságot, amely sok szempontból önállóságra próbált törekedni.[157] A helyzetet tovább nehezítette a nagyszámú magyar menekült, akik azt remélték, hogy az anyaországban találnak védelmet és megélhetést. Ráadásul a német békeszerződéshez hasonlóan, Magyarországot is bűnösnek mondták ki a háború kirobbantásában, így jóvátételi követelésekre is számítani lehetett. Mivel a trianoni békeszerződés 180. cikkelye kimondta, hogy Magyarország minden bevétele és vagyona elsősorban ennek a majdani összegnek a fedezésére kell hogy rendelkezésre álljon, így gyakorlatilag kizárták annak az esélyét, hogy az ország

[157] Lásd például C. A. McCartney: *Hungary and Her Successors - The Treaty of Trianon and Its Consequences, 1919-1937* (London, Oxford University Press, 1937), 463; Berend T. Iván – Ránki György: *Magyarország gazdasága az első világháború után, 1919-1929* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966); Derek H. Aldcroft: *From Versailles to Wall Street, 1919-1929* (London, Allen Lane, Penguin Books Ltd., 1977), 28; Kaser, M. C. – Radice, E. A. (eds.): *The Economic History of Eastern Europe, 1919-1975*, Vol. 1 (Oxford, Clarendon Press, 1985), 227; Gunst Péter: *Magyarország gazdaságtörténete (1914-1989)* (Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996), 34–49; Csikós-Nagy Béla: *A XX. század magyar gazdaságpolitikája - Tanulságok az ezredforduló küszöbén* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1996), 49–97; Kaposi Zoltán: *Magyarország gazdaságtörténete,1700-2000* (Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2002), 271–278.

külföldön kölcsönhöz jusson, és ez szoros összefüggésben volt a hamarosan kialakuló hatalmas inflációval. A magyar nemzetgyűlés csak vonakodva ratifikálta a békedekrétumot 1920. november 15-én, és az elkövetkező közel húsz év folyamán a revízió lett a magyarság fő eszméje, aminek szinte minden mást alárendeltek.

Amikor a román megszállás véget ért, Magyarország irányítását Horthy Miklós vette a kezébe, akit a nemzetgyűlés 1920. március 1-én kormányzóvá választott. Egy erőskezű emberrel a kormánykeréknél – aki nem kívánt a napi politikába belefolyni, és aki néha nem törődött a fehérterror szörnyűségeivel – Magyarország problémái persze még nem oldódtak meg. Az adott körülmények között Magyarország nagymértékben külföldi segítségre szorult, hogy ezt az időszakot átvészelje.

Más közép- és kelet-európai országokhoz hasonlóan, Magyarország is részesedett segélyszállítmányokban.[158] Minden valószínűség szerint az 1919 tavaszán bekövetkezett bolsevik hatalomátvétel miatt Magyarország csak töredékét kapta a többi térségbeli országokénak. Míg az egész térség közel 500 millió dollár értékű segélyben részesült, addig Magyarországnak ebből mindössze a töredéke, 9,3 millió dollár jutott.[159] A politikai mérlegelés még a gyermeksegélyezésben is megnyilvánult. A magyarországi gyer-

[158] Részletesebben az ARA munkájáról Magyarországon, lásd Glant Tibor: Herbert Hoover és Magyarország, 1918–1920. In Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 70. születésnapjára, szerk. Angi János–Barta János (Multiplex Média – DUP, Debrecen, 2000), 381–399. Az általánosabb amerikai segélynyújtásról a térségben lásd Herbert Clark Hoover: *The Memoirs of Herbert Hoover*, Vol. 1–3 (New York, The Macmillan Company, 1951–1952), Vol. 1, 282–430; League of Nations, *Relief Deliveries and Relief Loans, 1919–1923,* Geneva, Economic, Financial and Transit Department, 1943.

[159] Kaser–Radice (eds.): *The Economic History of Eastern Europe,* 387. Glant a térségnek nyújtott összeget 220 millió dollárra teszi, ebből Magyarország 1,3%-ot kapott. Azt is hozzáteszi, hogy ez a szerény összeg még mindig hetvenszerese volt annak, amit Magyarország a háborút közvetlen követő fegyverszünet időszakában kapott. Glant: Herbert Hoover és Magyarország, 389.

mekek száma másfélszerese volt az ausztriainak, ám nyugati szomszédunk gyermeksegélyezésre több mint hétszer annyi támogatást kapott, mint Magyarország.[160] Részben a külföldi segítségnek is köszönhetően Magyarország lassan visszatalált egy normálisan működő országberendezkedéshez, de nyilvánvaló volt, hogy a teljes megnyugváshoz és gazdasági talpra álláshoz a politikai konszolidáció is elengedhetetlenül szükséges.

Az igazi változás e téren gróf Bethlen István 1921. április 14-i miniszterelnöki kinevezésével vette kezdetét. Bethlen politikai felfogása realisztikus és pragmatikus volt. Ahogy ő fogalmazott: „Az, hogy mit mondok és csinálok, a kül- és belpolitikai szükségszerűségek függvénye. Az én politikámat a körülmények alakítják."[161] Ebben a bethleni felfogásban a külpolitikai hangsúly az angolszász közeledésre koncentrált, de ehhez elsősorban a belpolitikai kérdéseket kellett megnyugtatóan rendezni, hogy a feléje megnyilvánuló külföldi szimpátia tovább erősödjék. Bethlen sikeresen oldotta meg a IV. Károly által 1921 őszén tett második trónkövetelési puccsát, a nemzetgyűlés pedig kimondta a trónfosztást.[162] Ez a lépés Magyarországot jóval szalonképesebbé tette nyugat-európai körökben, amely tény nagyon fontos volt, hiszen csak ezen országok segítségével remélhetett az ország rehabilitációt. De ahhoz, hogy Magyarország igazán elnyerje a legfontosabb állam, Nagy-Britannia kézzelfogható támogatását, először a Népszövetség tagjai közé kellett lépnie.

A Népszövetség 1919-es születésekor a tagságot a győztesek, szövetségeseik és néhány semleges állam adta – a vesztes államok

[160] League of Nations, *Relief Deliveries and Relief Loans,* 52.

[161] Romsics Ignác: *Bethlen István* (Budapest, Osiris Kiadó, 1999), 188.

[162] Részletesebben a Károly-féle puccskísérletekről lásd Ádám Magda: *A Kisantant és Európa,* 39–112; Horthy: *Emlékirataim,* 139–152 és Gratz Gusztáv: *Magyarország a két háború között,* szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta Paál Vince (Budapest, Osiris Kiadó, 2001), 51–124. Gratz részletesen elemzi Bethlen személyiségét és politikai világképét is, uo., 125–131.

DUPLA

nem kaptak felkérést a csatlakozásra. A békeszerződések aláírása után viszont a szövetségesek úgy vélték, sikerült biztosítaniuk az 1914-ben bekövetkezett háborúhoz hasonló események megelőzését, és a Népszövetség ajtaja lassan kezdett kinyílni a vesztes országok előtt is. Magyarország első felvételi kísérlete sikertelen volt, de amikor az 1922-es őszi ülésszakon újra felvetődött Magyarország felvétele, a helyzet már kedvezőnek látszott. Az utódállamok közül leginkább a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság volt a magyar tagság ellen, de Beneš csehszlovák külügyminiszter – a kisantant meghatározó egyénisége és nyugaton is igen befolyásos diplomata – szövetségese ellen érvelt, mert tudta, hogy a magyar tagság már gyakorlatilag tény volt.[163] Beneš nyilván a britektől értesült, hogy Magyarországot a szervezetben akarja látni, és ha ez bármiféle olcsó ellenállás miatt meghiúsulna, az feldühítené. Így 1922. szeptember 18-án a Népszövetség egyhangúan megszavazta a magyar tagságot.[164]

Ez roppant jelentős esemény volt Magyarország politikai helyzetét tekintve. Azzal, hogy a legtekintélyesebb nemzetközi szervezet tagja lett, Magyarországnak sikerült a háború vége óta tartó politikai elszigetelődésből kilépni. Mindezek mellett a nagy cél, a revizionizmus alappillérei is megvalósíthatónak tűntek: békeszerződések esetleges felülbírálása és módosítása, nagyobb autonómia a fegyverkezés területén, automatikus védelem a kisantanttól, míg az ország napirenden tarthatta a kisebbségi kérdést is. Ahogy a miniszterelnöki indoklás fogalmazott:

---

[163] Hornyák Árpád: *Magyar-jugoszláv diplomáciai kapcsolatok, 1918-1927* (Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2004), 115–116.

[164] Részletesebben Magyarország belépéséről a Népszövetségbe lásd Nagy: *Magyarország és a Népszövetség,* 7–9; Ormos Mária: Magyarország belépése a Nemzetek Szövetségébe, *Századok,* Vol. 91, no. 1 (1957): 235–249; Ádám: *A kisantant és Európa 1920-1929,* 215–216; Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, harmadik, átdolgozott kiadás), 89–94.

„Magyarország azáltal, hogy a Szövetség tagjává lett, az Egyességokmány 10. cikke értelmében jelenlegi területének épségét s politikai függetlenségét minden külső támadás ellen biztosítottnak tekintheti.

Mint a Szövetség tagja, hozzászólhat azokhoz a kérdésekhez, amelyek az Egyességokmány 8. cikke értelmében a nemzetek fegyverkezésének általános csökkentésére s nemzetközi leszerelésére vonatkozólag a Szövetség hatáskörébe utaltattak.

De ezektől a konkrét kérdésektől eltekintve, Magyarország, mint szövetségi tag, kiküldöttei útján a Közgyűlésen szóhoz juthat s ily módon részt vehet a Szövetség tevékenységében. Hogy ez mit jelent, elég arra utalni, hogy a Nemzetek Szövetsége az eddigi tapasztalatok alapján úgyszólván minden nemzetközi jelentőségű politikai, jogi, gazdasági, pénzügyi, szociális kérdést működési körébe von.

Magyarországnak, mint szövetségi tagnak, az Egyességokmány 11. cikke értelmében joga nyílik arra, hogy a Szövetség figyelmét barátságos módon felhívja a nemzetközi viszonyokat érintő oly körülményre, amely azzal fenyeget, hogy megzavarja a békét vagy a nemzetek közötti jó egyetértést. Ugyane cikk értelmében, ha háborús veszély fenyegetné Magyarországot, a Szövetség közbelépni köteles s ha Magyarország ez iránt kérelmet terjeszt elő, a Tanácsot is haladéktalanul egybe kell hívni. Ez annál is inkább fontosabb, mert mint nem tag ily védelemre nem számíthatna…

Fontos továbbá, hogy ha ezentúl a Szövetség Tanácsa valamely oly ügyet fog tárgyalni, mely magyar vonatkozású az Egyességokmány 4. cikke értelmében biztosított jognál fogva a Tanács ülésére Magyarországot is meg kell hívni. A nem-tagok ily meghívásra számot nem tarthatnak s így előfordulhat, hogy jelentős ügyekben »róluk, nélkülük« döntetnek.

DUPLA PRESS

> A szövetségi tagsággal egybekötött ezek az előnyök Magyarországra nézve különösen nagy jelentőséggel bírnak a kisebbségi védelemmel kapcsolatos kérdésekben."[165]

Legalább ilyen fontos volt, hogy a népszövetségi tagság elnyerésével Magyarország előtt megnyílt az út, hogy támogatókat, esetleg szövetségeseket találjon saját terveihez és céljaihoz. Magyarország természetesen mindenekelőtt a brit politikai támogatást kereste. Mivel a Népszövetségen belül Nagy-Britannia és Franciaország viaskodott a vezető pozícióért, és a franciák a kisantantot támogatták, így a magyar vezetőknek érdekük volt, hogy jóban legyenek Franciaországgal, de ahhoz, hogy az utódállamokkal is valahogy felvegyék a harcot a nemzetközi porondon, ahhoz Nagy-Britannia támogatására volt szükségük. Ráadásul a brit vélemény az volt, hogy nem szabad megengedni Magyarország „pénzügyi bukását".[166] Természetesen Magyarország is tisztában volt azzal a ténynyel, hogy a háború utáni komoly átrendeződések alkalmával a világ talán legbefolyásosabb országa a tengerentúlon volt. Így kézenfekvő volt, hogy a magyarok megpróbáltak jó viszonyt kialakítani az Egyesült Államokkal is.

Az első világháborúban a két ország ellentétes oldalon találta magát, s 1917 decemberében az Egyesült Államok hadat is üzent a Monarchiának. Éppen ezért fontos volt, hogy a kapcsolatokat rendbe tegyék a felek, és a jövőben ápolják is azokat, különösen

[165] Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés nyomtatványai (Budapest, Pesti Könyvnyomda Rt., 1923), III. kötet, 31–32. Magyarország már a genovai konferencián is felhozta az utódállamokban rekedt magyar kisebbségek ügyét. Bethlen sürgette az összejövetelt, hogy felkérésüket juttassák el a Népszövetséghez, de a franciáknak és a kisantantnak köszönhetően ennek nem lett eredménye. Az Első (Politikai) Bizottság első ülése, 1922. április 11., DBFP, First Series, vol. XIX, 360–361. A Meghívó Hatalmak találkozója a genovai konferencián, 1922. május 10., uo., 836–837.

[166] Lampson feljegyzése, 1923. február 22., C3081/942/21, 8861, FO371, TNA.

magyar részről, hiszen a magyarok nagyon bíztak valamiféle jövőbeni együttműködésben. Amerika erősen mitikus szimbólumként élt az ország köztudatában, s több százezer magyar vándorolt ki oda a megelőző évtizedekben. Mint láttuk, jelentősnek mondható amerikai segély érkezett, és az Egyesült Államoknak igen nagy volt a presztízse. 1919. szeptember 2-tól a két ország közötti kereskedelmet és kommunikációt újra engedélyezték, és nem sokkal később Ulysses Grant-Smitht kinevezték ügyvivőnek Budapestre, aki ugyanezt a posztot töltötte be Bécsben is.[167] Ő nem mint akkreditált diplomata érkezett, mivel a két ország között még nem írtak alá békeszerződést, de ez a formális hiány nem akadályozta Grant-Smitht abban, hogy minden tőle telhetőt megtegyen, hogy Magyarországon képviseleti demokrácia verjen gyökeret.[168] Ez fontos politikai törekvés volt amerikai részről nem sokkal a bolsevik puccs után. Mivel az Egyesült Államok nem ratifikálta a versailles-i békeszerződést, így egyfelől nem lett tagja a Népszövetségnek, de a vesztes és a vele hadban álló országokkal sem írt alá békét, ezért nagy fontossággal bírt egy külön kétoldalú egyezmény aláírása. Egyértelmű jeleként annak, hogy az Egyesült Államok ezeket a vesztes országokat egy csoportnak tekintette, a velük való külön békeszerződéseket is néhány napon belül írták alá: 1921. augusztus 24-én Németországgal, 1921. augusztus 25-én Ausztriával, míg 1921. augusztus 29-én Magyarországgal. Mindhárom békeszerződés ugyanabban az évben törvényerőre is emelkedett. Mint más helyzetben is, itt is a német szerződés szövege szolgált kiindulópontnak a másik két kisebb állam esetében. Az Egyesült Államok nem titkolta, hogy csak akkor hajlandó Magyarországgal a leendő békeszerződéssel kapcsolatos tárgyalásokra,

[167] A külügyminisztérium háborús kereskedelmi tanácsának közleménye, 1919. szeptember 2., FRUS, 1919, vol. 2, 410.

[168] A külügyminiszter a bécsi ügyvivőnek (Grant-Smith), 1919. december 10., uo., 410–412.

DUPLA

ha az a német szöveghez lesz hasonló.[169] Az amerikai kormányzat gyakorlatilag megzsarolta a magyarokat. Természetesen szép diplomáciai szövegbe rejtve tudtukra adták, hogy a Németország által elfogadott feltételek voltak az alapvető kritériumok a kétoldalú kapcsolatok újbóli felvételére és normalizálására.[170] Grant-Smith ezt ki is emelte a magyarok számára, amikor úgy érvelt, „azzal, hogy elfogadja a békeszerződésre tett javaslatokat, Magyarországot gazdasági és politikai értelemben egyaránt előnyök érik, és az Egyesült Államokkal való megegyezésre is további tárgyalások fognak folytatódni".[171] Érdemes megemlíteni, hogy az osztrákok esetében az amerikaiak ugyanígy jártak el.[172] Magyarországnak nem volt igazán választási lehetősége, mint hogy fenntartások nélkül elfogadja a felajánlott szöveget. Az amerikai kongresszus 1921. október 18-án, a magyar nemzetgyűlés pedig harmadszori olvasatra, 1921. december 13-án fogadta el az okmányt, amely az 1921. évi XLVIII. törvénycikkely volt, míg a ratifikációról szóló okiratokat december 17-én cserélték ki, amikor is a békeszerződés életbe lépett.[173] Ezután a diplomáciai kapcsolatokat is hivatalosan felvették. Grant-Smitht Theodore Brentano váltotta fel követi

[169] Hughes Grant-Smithnek, 1921. július 9., 711.64119/1, Roll 1, M. 709, NARA.

[170] Hughes Grant-Smithnek, 1921. július 23. és július 28., 711.64119/1 és 711.64119/2, uo.

[171] Grant-Smith Hughesnak, 1921. augusztus 3., 711.64119/15, uo.

[172] Hughes a bécsi amerikai misszionak, 1921. augusztus 5., 711.63117/-; Arthur Hugh Frazier Hughesnak, 1921. augusztus 10., 711.63119/1 és augusztus 12., 711.63119/3; Schober Fraziernek, 1921. augusztus 12., 711.63119/11, valamint Frazier Hughesnak, 1921. augusztus 11., 711.63119/7, RG 59, M 696, NARA.

[173] Grant-Smith Hughesnak, 1921. augusztus 12. és december 14., 711.64119/8 és 711.64119/36, uo. FRUS, 1921, vol. 2, 258–259. Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés naplója (Budapest, Athenaeum nyomda, 1922), XIII. kötet, 337–338. A magyar szöveghez lásd Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés irományai, XII. kötet (Budapest, Pesti Könyvnyomda Rt., 1922), 34–40.

rangban, míg a magyar fél gróf Széchenyi Lászlóval képviseltette magát 1922 januárjától, így ő volt az első magyar követ az Egyesült Államokban.[174]

Magától értetődő, hogy Magyarország kereste az angolszász jóindulatot. Mind politikai, mind pénzügyi-gazdasági szempontokból egyaránt az Egyesült Államok és Nagy-Britannia volt az a két állam, amelyektől Magyarország hathatós segítséget várhatott. Nyilvánvaló volt, hogy Magyarországnak földrajzilag távol kellett támogatást keresnie, hiszen szomszédjai ellenségei voltak, Franciaország a kisantant szövetségese volt, Németországnak megvolt a saját komoly baja, Szovjet-Oroszország ideológiai ellenség volt, míg Olaszország még távol volt attól, hogy közép-európai érdeklődését kimutassa. Ez azt jelentette, hogy csak az Egyesült Államok és Nagy-Britannia maradt. Mindkét ország elég távol volt ahhoz, hogy barátságos legyen, de elég erős volt ahhoz is, hogy segítsen Magyarországon, ha ezt érdekeivel megegyezőnek találja. És Magyarországnak a politikai konszolidáció és a népszövetségi tagság elnyerése után nagy szüksége volt külső segítségre.

3.2. Magyarország gazdasági helyzete és az első lépések egy kölcsön megszerzésére

Magyarország nem tudta lerázni magáról a háború utáni kedvezőtlen körülményeket, és a hosszú távú kedvezőtlen gazdasági és pénzügyi viszonyok egyre jobban bénították az országot, nemcsak fizikailag, de pszichológiailag is. Az árak könyörtelenül emelkedtek, és összehasonlítva a háborút megelőző évekkel, félelmetesen

[174] Grant-Smith itteni tevékenységéről részletesebben lásd Tibor Glant: Ninety Years of United States-Hungarian Relations, *Eger Journal of American Studies*. Volume 13, 2012. Special Issue in Honor of Professor Zsolt Kálmán Virágos, 166–168.

DUPLA

magasak voltak. 1921 végén például az első osztályú rétesliszt kétszázszorosára emelkedett a boldog békeidőkhöz képest, de a burgonya- és tojásárak is hasonló változást mutattak.[175] Csak 1922 októberében Budapesten az árak átlagosan 23,8%-kal emelkedtek, míg a háborút megelőző időszakhoz képesti indexszám 328,69 volt.[176] A termelés majdnem minden ágazatban visszaesett. Az 1922/23-as fiskális évben a cukortermelés 30%-a, a sör 15%-a, az alkohol 40%-a, míg a széntermelés 45%-a volt a tíz évvel korábbinak.[177] Mivel az agrárágazatok termelése alacsony volt, így a hagyományosan erre támaszkodó magyar árukivitel is nagyon megcsappant, és az 1920-as évek első éveiben a külkereskedelmi mérleg negatív volt, 200 és 300 millió aranykorona között mozgott.[178] Az állam kezében egyre kisebb lehetőség volt ennek a trendnek az ellensúlyozására és a költségvetési hiány is jelentős volt.[179] A Magyarországra akkreditált amerikai követ a „nyomasztó" gazdasági helyzetről, a „megélhetés költségeinek riasztó emelkedéséről" és „az emberek szívében élő" általános depresszióról tájékoztatta saját külügyminisztériumát.[180] Ilyen körülmények között elkerülhetetlen volt, hogy Magyarország valamilyen jelentős lépést tegyen, ha meg akarja állítani ezt a negatív pályát. Noha sok szempontból

[175] Grant-Smith Hughesnak, 1921. december 3., 864.00/472, M. 708, NARA.

[176] Kemp Hughesnak, 1922. december 5., 864.00/524, Roll 6, M. 708, NARA.

[177] Magyarország ipari termelési eredményeinek ismertetésére vonatkozó néhány adat. 9. csomó, VIII/2, Előterjesztés a Jóvátételi Bizottsághoz kölcsönügyben. 12. számú melléklet, K 275, Kállay Tibor pénzügyminiszter félhivatalos iratai, 1901–1941 (a továbbiakban: Kállay-iratok), MOL.

[178] Magyarország ipari, mezőgazdasági termelése és külkereskedelmi forgalma 1920–1923-ban. 6. csomó, V. Magyarország állampénzügyi helyzetének alakulására vonatkozó iratok. Uo.

[179] „Éves jelentés Magyarországról", Balfour MacDonaldnak, 1924. május 3., C8423/8423/21, 9914, FO371, TNA.

[180] „Feljegyzés Magyarországról", Brentano Hughesnak, 1922. október 1., 864.00/517, M. 708, NARA.

az ország Ausztriánál kedvezőbb helyzetben volt, sokak számára így is egyértelmű volt, hogy csakis egy külföldi kölcsön lehet a gyógyír.[181] Ahogy Bethlen fogalmazott egyik beszédében: „A pénzügyi helyzetünk súlyos. Bevételeinkből kiadásainkat fedezni képesek nem vagyunk. Hosszú idő fog még eltelni, amíg megfeszített munkával e célt elérjük. Ebben a munkában a külföld segítsége nélkül célt nem érhetünk."[182] A miniszterelnök pontosan tudta, hogy a jóvátétel rendezetlen ügye egy ilyen próbálkozást szinte lehetetlenné tesz. Fő terve tulajdonképpen az volt, hogy valahogy el tudja kerülni a jóvátételi kötelezettségeket, de ugyanakkor kölcsönhöz is juthasson.

Az első magyar próbálkozások egy külföldi kölcsön ügyében már meg is történtek. A magyar fél több alkalommal is brit forrást keresett, de a jóvátételi kérdés lehetetlenné tette, hogy a szigetországban az üggyel érdemben foglalkozzanak.[183] Nyilván senki sem volt hajlandó olyan országnak kölcsönözni, amelyiknek először más irányban voltak komoly fizetési kötelezettségei. Mivel a jóvátételi fizetések árnyéka állandó akadályt jelentett, a magyar kormány úgy határozott, szigorúan magáncsatornákon keresztül

---

181 Az első átfogó munka a Magyarországnak nyújtott kölcsönről, noha komoly ideológiai behatással és elsősorban az akkoriban Magyarországon fellelhető dokumentumok alapján, Magos György: *Az amerikai imperialisták szerepe a Horthy fasizmus stabilizálásában, 1924–1929* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952) volt. Egy évtizeddel később egy sokkal kiegyensúlyozottabb munka látott napvilágot, Ormos Mária: *Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964). A legutóbbi, a témával foglalkozó két monográfia, amely a brit aspektus szempontjából íródott és számos külföldi levéltári forrást is közöl, Bátonyi: *Britain and Central Europe* és Miklós Lojkó: *Meddling in Middle Europe* (Budapest, Central European University Press, 2006).

182 *Magyar Hírlap,* 1922. március 28.

183 Lojkó: *Meddling in Middle Europe,* 73–74, 77–78. Sipos Péter: Teleki Pál párizsi és londoni útja 1921-ben és a magyar külpolitikai orientáció. In Gergely Jenő (szerk.): *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század* (Budapest, ELTE BTK, 2000), 496–97.

próbálja megszerezni. A kölcsönt azért kellett a Népszövetség keretein kívül megszerezni, mert ez várhatóan csökkentette volna az ország szuverenitását, és Magyarország ekkor még nem volt tagja a szervezetnek. A magánkölcsön ötletét egy 1922-es, a kormány részére készült feljegyzés fogalmazta meg legvelősebben: „Külkereskedelmi mérlegünkben kedvező változást csak akkor várhatunk, ha kedvező kölcsönök formájában a külföldi magántőke elkezd beáramlani az országba, és ez lehetővé teszi számunkra azokat a befektetéseket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy mind a mezőgazdaság, mind az ipar lendületes fejlődésnek induljon."[184] A kontinensen azonban csak zárt kapukra talált a magyar kormány, így megpróbálkoztak a tengerentúlon is pénzt keríteni. Ezek a kísérletek mindössze meleg hangvételű válaszokat eredményeztek, amelyek egyértelműsítették: az Egyesült Államokban nincs magyar kölcsönnek esélye a költségvetési hiány, Magyarország adósságainak rendezetlen kérdése, a negatív külkereskedelmi mérleg, bármely Magyarországnak esetlegesen nyújtandó kölcsön alacsony árának és a jóvátételi kérdés körüli huzavona miatt.[185] Ez a lista tartalmazta Magyarország összes pénzügyi vonatkozású problémáját, és minden érintett számára egyértelmű volt, hogy rövid időn belül mindezeket lehetetlen megváltoztatni és pozitív irányba fordítani.

Az Amerikában tapasztalt csalódások után, Magyarország ismét a brit ajtón kopogott. Nagy-Britanniában a politikai és pénzügyi körök újfent kihangsúlyozták, hogy amíg a jóvátételi kérdés nem rendeződik megnyugtatóan, addig egyszerűen nem lehet Magyarország részére hosszú lejáratú kölcsönt nyújtani, de ugyanakkor ezek a befolyásos emberek azt is belátták, hogy vala-

[184] Idézi Péteri: *Revolutionary Twenties,* 144. A feljegyzést Szabóky Alajos készítette, aki ekkor a Központi Statisztikai Hivatal igazgatója volt.

[185] Max Warburg Schossbergernek, 1922. november 23., 9. csomó, X. tétel, Adó és vámpolitikai jegyzetek, K 275, Kállay-iratok, MOL.

DUPLA

mit kezdeni kellene a magyar helyzettel. Thomas Hohler, a brit magyar követ figyelmeztetett, hogy a tragikus gazdasági szituáció krízist idézhet elő, és úgy gondolta, a kölcsön lenne „az egyetlen gyógyír", mert „bizonyos, hogy a megelőzés mindig jobb, mint a kúra".[186] Még Beneš is úgy vélte, hogy Magyarország nem színlel, hanem tényleg a csőd szélén áll.[187] Nagy-Britannia kezdett arra hajlani, hogy Magyarországnak sürgős segítséget kell nyújtani, de ezt csak a Népszövetség keretein belül gondolta kivitelezhetőnek.[188] Ez volt az a fórum, ahol a jóvátétel eldőlhetett, és ez volt az előfeltétele bármilyen Nagy-Britanniából vagy az Egyesült Államokból érkező kölcsönnek. Egy ideig a magyar kormány ódzkodott a Népszövetség ötletétől, mert nem kívánták pénzügyeiket külső felügyelet alatt tudni. A trianoni békeszerződés után a közhangulat igen revizionista volt, és bármilyen egyéb lépés, amely tovább gyengíthette Magyarország szuverenitását, egyszerűen elfogadhatatlan volt. Ezért a magyar kormány a szigorú ellenőrzést jelentő népszövetségi keret helyett más megoldást próbált találni. Bethlen szavaival: „Osztrák recept jó a reparációra, de nem jó a kölcsönre. Nem jó az erős jajgatás."[189] Mindezek ellenére az ország nem volt olyan helyzetben, hogy a nemzetközi színtéren különösebben beleszólása lehetne bármibe is, ugyanakkor viszont mohón kereste a lehetséges fogódzókat. Mivel a britek láthatólag felkarolták a magyar ügyet, és nekik volt a legnagyobb befolyásuk a Népszövetségben és annak pénzügyi bizottságában, noha nem a Jóvátételi Bizottságban, ahol francia dominancia volt, így Ma-

[186] Hohler Curzonnak, 1923. március 2., DBFP, First Series, vol. XXIV, 531–532.

[187] Salter: „Feljegyzés Magyarország jelenlegi pénzügyi és gazdasági helyzetéről", 1923. március 26., Doc. No. 27435, Registry Files, R. 296, LNA.

[188] Szapáry Daruvárynak, 1923. március 28., 9. csomó, VIII/5, Külföldi (svájci, angol, amerikai, francia) kölcsöntervezet, K 275, Kállay-iratok, MOL.

[189] Ormos: *Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése,* 22.

DUPLA PRESS

gyarország számára hatalmas fontossággal bírt a brit támogatás megszerzése és fenntartása.

Természetesen félrevezető lenne azt hinni, hogy a britek annyira odalettek volna a magyarokért. Egyszerűen arról volt szó, hogy átfogóbb politikai érdekeik egy stabilabb Közép-Európáért ezt kívánták. Niemeyer gyakran idézett levele Lampsonhoz ezzel a politikával kapcsolatban jól megvilágítja a brit hozzáállást: „Ha el tudnánk varrni még egy szálat így [Magyarországnak nyújtott népszövetségi kölcsön az osztrák minta alapján], úgy hiszem, kiterjesztenénk és megnövelnénk délkelet-európai pozíciónkat. Remélem, a külügyminisztérium egyetért ezekkel a gondolatokkal, és ha igen, minden tőle telhetőt megtesz annak elérésének érdekében."[190] A brit külügyi és pénzügyi vezetés egyetértett abban, hogy ha nem kap támogatást, Magyarország „reménytelenül összeomlik".[191] Mindezek tükrében nem meglepő, hogy a britek „készek voltak egy ilyen tervet támogatni", és „őszinte aggódással akarták [Magyarországot] a helyes pályára állítani".[192] A britek újfent azt tanácsolták a magyaroknak, hogy forduljanak a Népszövetséghez, melynek ekkor már tagja volt az ország, fogadjanak el az osztrák példához hasonló forgatókönyvet, és először a Jóvátételi Bizottságot keressék fel, mivel csak innen remélhették az oly nagy fontossággal bíró zálogjogok felszabadítását egy esetleges kölcsönhöz.[193] A magyar vezetésnek nem sok manőverezési lehetősége volt, és 1923. április közepére a Bethlen-kormány késznek is mutatkozott

[190] Niemeyer Lampsonnak, 1923. március 16., OV33/70, BoE. Szintén idézi Péteri: *Global Monetary Regime,* 51; Péteri: *Revolutionary Twenties,* 168; Lojkó, *Meddling in Middle Europe,* 83.

[191] Niemeyer feljegyzése Magyarországról, 1923. április 26., C7514/942/21, 8861, FO371, TNA.

[192] Butler feljegyzése, 1923. március 21., C4996/942/21, uo.; Curzon Hohlernek, 1923. április 13., DBFP, First Series, vol. XXIV, 583.

[193] Összefoglaló Ruttkay és Lampson megbeszéléséről, 1923. április 6., C6281/942/21, 8861, FO371, TNA; Curzon Hohlernek, 1923. április 13., DBFP, First Series, vol. XXIV, 583.

a népszövetségi ellenőrzés elfogadására abban az esetben, ha ebben egyik kisantanttagállam sem vesz részt, és a magyarok azt is vállalták, hogy mindenben követik a britek óhajait.[194] Ezzel az új magyar hozzáállással már reálisabb esély volt a kölcsön megszerzésére, de mindenekelőtt meg kellett győzni a Jóvátételi Bizottságot, hogy a kölcsön tervezett ideje alatt Magyarország mentesüljön a jóvátétel fizetése alól.

Ennek megfelelően Bethlen István és Korányi Frigyes pénzügyminiszter 1923. május 5-én megjelent a Jóvátételi Bizottság előtt. A magyar miniszterelnök statisztikai adatok segítségével próbálta meggyőzni a testületet, hogy Magyarország szinte kilátástalan helyzetben van, gyakorlatilag a csőd szélén áll, és sürgős pénzügyi segítségre van szüksége. Kihangsúlyozta, hogy hazájának rengeteg nyersanyagra és késztermékre van szüksége, de az ezek megvételéhez szükséges anyagi feltételek hiányoznak. Hogy jó benyomást tegyen és bizonyítsa, Magyarország minden tőle telhetőt megtett eddig is, tájékoztatta a bizottságot, hogy 1922 folyamán 11 000 állami tisztviselőt bocsátottak el és további leépítés szerepel a tervek között. Mindezek elvezettek előadásának lényegéhez: felkérte a Jóvátételi Bizottságot, hogy függessze fel a békeszerződésből adódó fizetési kötelezettségeket, és egy kölcsön formájában segítsen Magyarországon, amely esetben a magyar kormány boldogan követi a pénzügyi bizottság tanácsait.[195] Ezzel a lépéssel Magyarország a döntést a Népszövetség kezébe helyezte. Mivel a Jóvátételi Bizottságban Franciaország és a kisantant volt többségben, nem csoda, hogy elutasították a kérést. William Goode, Magyarország nem hivatalos pénzügyi tanácsadója mindent meg-

[194] Hohler Curzonnak, 1923. április 17., DBFP, First Series, vol. XXIV, 591–593.

[195] Bethlen gróf beszéde a Jóvátételi Bizottság előtt, 1923. május 5., Communiqués from Kallay and Bethlen. Doc. No. 28903, Registry Files, R. 296, LNA.

DUPRESS

tett, hogy a bizottság utalja át a kérdést a pénzügyi bizottsághoz, de előre megjósolta, hogy minden valószínűség szerint a terv „az osztráknál sokkal nehezebbnek fog bizonyulni".[196] Az sem segítette a magyarokat, hogy a Jóvátételi Bizottságban működő amerikai tag csak nem hivatalos minőségben tevékenykedett. Boyden a maga részéről azt javasolta, hogy olyan bankárokkal folytassanak tárgyalásokat, akik érdeklődnek egy magyar kölcsön iránt, és őket kérdezzék meg, mit gondolnak, mi lenne a legjárhatóbb út Magyarország számára, hogy kölcsönhöz jusson.[197] Azt a véleményét is hangoztatta, hogy a Népszövetségnek és nem a Jóvátételi Bizottságnak kellene a kontrollt gyakorolnia. Így valószínűsíthető, hogy amennyiben Boyden rendelkezik szavazati joggal, akkor a magyarokat támogató szavazatot ad le. Az amerikai nélkül azonban Louis Barthou, a bizottság francia elnökének volt a jogköre azonos szavazatszám alapján a végső döntést meghozni, és ő természetesen a kisantant pártjára állt. Így a következő határozat született: „Elvben nem ellenezzük a magyar kormány kérését, hogy a fizetési kötelezettségeket bizonyos magyar bevételi forrásokra átmenetileg felfüggesszék, amely források szükségesek lehetnek egy kölcsön biztosítékául, de… annak [a kölcsönnek] egy meghatározott részét a jóvátétel fizetésére kell fordítani."[198] Leszámítva a kisantant nyilvánvaló magyarellenes beállítottságát, egy másik valószínűsíthető ok, amiért a bizottság nem kívánt rábólintani a kérésre, az lehetett, hogy ezekben a hetekben az osztrák kölcsönt még nem bocsátották ki, és talán attól tartottak, hogy egy nem működő tervhez adják beleegyezésüket. Természetesen összességében politikai döntés született, és a bizottság azon feltétele, hogy

[196] Goode Salternak, 1923. május 16., Release of Hungarian liens by the Reparations Commission. Doc. No. 28362, Registry Files, R. 296, LNA.

[197] A Jóvátételi Bizottság jegyzőkönyvei, 1923. május 23., OV9/430, BoE.

[198] A Jóvátételi Bizottság jegyzőkönyvei, 1923. május 23., OV9/430, BoE; Kölcsönnel kapcsolatos ügyek, 1923-6-54200, 122. csomó, 6. tétel, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

a kölcsönből jóvátételt kell fizetni, az egész tervet lehetetlenné tette volna, ami leginkább az utódállamok érdekében állt. Egy igen meggyengült Magyarország ugyanis sokkal jobban ki lett volna szolgáltatva szomszédjainak, és ez nagyobb biztonságérzettel látta volna el őket.

A Bethlen-kormány nehéz helyzetben találta magát. A Jóvátételi Bizottság döntésével a kölcsön lehetősége hirtelen messze szállt. Habár a kormány júniusban közleményt intézett a bizottságban képviselt kormányokhoz és kérte, hogy vizsgálják felül álláspontjukat, a kölcsön terve egyértelműen megfeneklett. Mivel Magyarország szerette volna az Egyesült Államokat is valahogy közel tartani a problémához, a budapesti amerikai követségnek elküldtek egy a közleménnyel azonos szövegű levelet.[199] Az egyetlen kézzelfogható segítséget viszont reálisan csak Londonból várhatták. Mint már említettük, itt a politikai és pénzügyi körök egyaránt hajlottak arra, hogy segítsenek a magyaroknak. Norman is felsorakozott a magyar ügy mögé, és még mielőtt Bethlen megjelent volna a Jóvátételi Bizottság előtt, Norman kifejezésre juttatta a legfelsőbb brit politikai vezetésnek, hogyan is látja a magyar helyzetet:

> „Valóban azt gondolom, hogy Magyarország helyzetével késedelem nélkül foglalkozni kell. Csehszlovákia többé-kevésbé saját lábán áll; jelenleg is nagy erőfeszítéseket teszünk, hogy az osztrák kölcsön lehetőleg a következő hónapban kibocsátásra kerüljön, ami után Ausztria képes lesz visszanyerni stabilitását; így Magyarország a következő állam, amelyikhez mind földrajzi fekvése, mind szükségletei szempontjai miatt fontos, hogy nekilássunk. Nem feltételezem, hogy olyan rossz a helyzete, mint Ausztriáé, de azt merem állítani, hogy valamilyen

[199] Shoecraft Daruvárynak, 1923. június 10., 122. csomó, 6. tétel, Kölcsönnel kapcsolatos ügyek, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

> külföldi ellenőrzés elengedhetetlen lesz az összes zálogjog felszabadításához. Megtenné, hogy a megfelelő irányba tereli ezt az ügyet, és akkor megpróbáljuk a kérdést a Népszövetséghez eljuttatni vagy más csatornákon keresztül intézni."[200]

Mivel ekkor még a közvetlen politikai befolyás nem bizonyult elegendőnek, a britek a pénzügyi kártyát vették elő a siker érdekében. Mindegyik utódállamnak szüksége volt pénzre, és ezt csak Londontól remélhették, ahol a vezetők nem riadtak vissza némi agresszivitástól. A kisantant kulcsa Csehszlovákia és annak külügyminisztere, Beneš volt. Mivel a csehszlovák kormány is a Cityben kívánt kölcsönhöz jutni, a britek pontosan tudták, hogy „némi befolyással bírnak rá" és rajta keresztül a másik két államra.[201] Noha természetesen a britek diplomáciai köntösbe csomagolták mondanivalójukat, gyakorlatilag megzsarolták a kisantantot, hogy az támogassa a magyar kölcsöntervet.[202] Norman egyértelműen fogalmazott azzal kapcsolatosan, mire is számíthatnak ezek az országok: „Nincs pénz a csehek (vagy a románok) számára, amíg Magyarországot nem engedik a jóvátételtől szabadulni – amit a múlt hónapban a kisantant meg is akadályozott. Beneš

[200] Norman John Bradburynek, 1923. április 28., G3/179, BoE. Szintén idézi Péteri: *Global Monetary Regime,* 78. A Jóvátételi Bizottság előtti megjelenése után Bethlen egyébként egyenesen Londonba utazott, ahol találkozott Normannel és a Rothschild-ház, a Baring Brothers és a Schröder & Co. képviselőivel is.

[201] Cadogan feljegyzése Goode és Niemeyer külügyminisztériumban tett látogatásáról, 1923. május 24., DBFP, First Series, vol. XXIV, 668; Lampson Sargentnek, 1923. június 26., uo., 737.

[202] Külügyminisztériumi feljegyzés Magyarországról, 1923. augusztus 24., C14677/942/21, 8865, FO371, TNA; Dering Curzonnak, 1923. október 18. és a Pénzügyminisztérium a külügyminisztériumnak, 1923. november 13., DBFP, First Series, vol. XXIV, 884; Feljegyzés M. Milojevics jugoszláv ügyvivő és sir William Goode közti megbeszélésről, Budapest, 1923. június 30., 9. csomó, WIII/5, Külföldi (svájci, angol, amerikai, francia) kölcsöntervezet, K 275, Kállay-iratok, MOL.

nyugodtan Londonba jöhet, ha akar, de a City nem vesz részt más országok belpolitikai kérdéseiben, és nem hajlandó jövőbeni kölcsönökről tárgyalni."[203]

Norman a brit politikai vezetés támogatását is kérte, nem kis siker nélkül. Norman hiperbolikusan úgy érvelt, hogy Magyarország volt „a legfontosabb Európának".[204] Sir Eyre Crowe, aki 1920 és 1925 között a külügyminisztérium állandó titkára volt, másnapi válaszlevelével csak növelte a Bank of England kormányzójának önbizalmát, ugyanis biztosította Normant, hogy a politikai vezetőség egyetért törekvéseivel.[205] A brit külügy valóban egyetértett Normannel. Cadogan meg is jegyezte: „Norman úr hozzáállása élvezi Őfelsége kormányának beleegyezését és támogatását."[206] Sőt mi több, a brit külügyminiszter, Curzon még egy kevéssé álcázott üzenetet is küldött közvetett módon az érintett országoknak, amikor 1923. július 25-én a következőket mondta a brit parlament felsőházában: „Teljes támogatással viseltetünk Magyarország kérése iránt… Meg kívánjuk akadályozni Magyarország pénzügyi összeomlását, az azzal járó kiszámíthatatlan következményekkel együtt. Azt óhajtjuk, hogy életbe lépjen egy teljes rekonstrukciós terv… Ezért őszintén reméljük, hogy a Jóvátételi Bizottság újragondolja májusi döntését, és a kérdést késedelem nélkül a Népszö-

[203] Norman naplóbejegyzése, 1923. július 5., ADM34/12, BoE. Lásd még Norman Gaspard Farrernek, 1923. május 25., OV33/70, BoE; Norman Niemeyernek, 1923. június 7.; Norman Eyre Crowe-nak, 1923. június 27.; és Norman Niemeyernek, 1923. július 5., G3/179, BoE. A csehek brit zsarolásáról 1923-ban londoni kölcsönük második felét illetően lásd még Bátonyi: *Britain and Central Europe,* 195–196.

[204] Norman Crowe-nak, 1923. június 27., idézi Bátonyi: *Britain and Central Europe,* 128.

[205] Crowe Normannek, 1923. június 28., OV112/1, BoE.

[206] Cadogan bejegyzése, 1923. június 29., idézi Bátonyi, *Britain and Central Europe,* 128.

vetségre bízza."[207] A kisantantra ilyen módon gyakorolt nyomás hatására a három tagállam a romániai Sinaiában találkozott július végén. Itt beleegyeztek a zálogjogok felszabadításába, de még mindig kitartottak azon hitük mellett, hogy egy hosszú lejáratú kölcsönből a magyaroknak törleszteniük kell a jóvátételi kötelezettségeket.[208] Magyarország szomszédjai leginkább persze egy az osztrák példához hasonló „szoros póráz"-t láttak volna szívesen a pénzügyi ellenőrzést illetően. George Clerk, a brit prágai nagykövet meg is jegyezte, hogy a csehek „valóban szerettek volna egy kisantantbeli Zimmermant Budapesten".[209]

Némi huzavona után Beneš beleegyezett, hogy találkozzék Bethlennel Genfben az ősz folyamán, és a Népszövetség székhelyén a két férfinak sikerült egyezségre jutni. A legfontosabb pont az volt, hogy Bethlen elfogadta azt a feltételt, miszerint Magyarország a vártnál kisebb összegű kölcsönt kap, népszövetségi biztos fogja az ellenőrzést gyakorolni, a kisantant viszont együttműködőbb lesz a jóvátételi kérdésekben.[210] A kisantant azonban három fontos pontban nem engedett: Magyarországnak el kellett

[207] Brit parlamenti napló, 32nd Parliament, 2nd Session, vol. 54, House of Lords (London, His Majesty's Stationery Office, 1922), 1364–1365. Curzon Magyarországot is figyelmeztette, hogy szomszédjaival békére törekvő politikát folytasson. Uo., 1365–1366.

[208] Curzon Clerknek, 1923. július 20., DBFP, First Series, vol. XXIV, 776; Millington-Drake Curzonnak, 1923. július 30. és augusztus 1., uo., 782–785; és Howe Curzonnak, 1923. augusztus 2., uo., 786; Clerk Curzonnak, 1923. augusztus 4., uo., 794. Részletesebben a sinaia konferenciáról lásd 122. csomó, 6. tétel, Kölcsönnel kapcsolatos ügyek, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[209] Clerk Curzonnak, 1923. augusztus 4., idézi Bátonyi: *Britain and Central Europe,* 139.

[210] Goode Niemeyernek, 1923. szeptember 26., 8. csomó, VII. A népszövetségi kölcsöntárgyalások anyaga, VII/3; Az 1923. szeptemberi genfi tárgyalások és a novemberi a Népszövetség által Budapestre küldött bizottsággal való tárgyalások anyaga, K 275, Kállay-iratok, MOL. Ormos: *Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése,* 71–81.

PUBLICS

ismernie a trianoni határokat, kötelezettséget kellett vállalnia, hogy nem lesz Habsburg-restauráció, és a kölcsönből befolyó összeget nem fordítja katonai célokra.[211] A pragmatikus Bethlennek nyilván megérte ezeket az ígéreteket megtenni, mert rövid távon előnyt jelentett, s hosszú távon bízott egy lehetséges revízióban. Természetesen időközben a britek a másik két kisantanttagállamot is erősen meggyúrták, hogy azok jobb belátásra térjenek a magyar kölcsön ügyében.[212] Mindez végül a Népszövetségnek azon határozatához vezetett szeptember 29-én, miszerint a pénzügyi bizottság kezdje meg a magyar pénzügyi rekonstrukció tervének kidolgozását, miután egyeztetett a Jóvátételi Bizottsággal, mely utóbbi testület október 17-én azt a határozatot hozta, hogy elvben egyetért a zálogjogok majdani felszabadítására, és felkéri a Népszövetséget a konkrét terv kidolgozására.[213] Annak ellenére, hogy a jóvátételi kérdés még mindig nem volt teljesen rendezve, ez a lépés mindenképpen nagy sikert jelentett Magyarország számára, mert a pénzügyi bizottságban már a brit nézőpont uralkodott, és ez biztosítani látszott, hogy a terv elkészítése és végrehajtása már nem fog komolyabb akadályba ütközni.

Novemberben népszövetségi delegáció érkezett a magyar fővárosba, és tíz napon át tanulmányozta a helyi körülményeket a

[211] Ádám: *A kisantant és Európa 1920–1929,* 223. A népszövetségi kölcsön diplomáciai hátterét, külön hangsúllyal a magyar–kisantant viszonya a kölcsön szempontjából, röviden ismerteti még Ádám: *A kisantant és Európa 1920–1929*, 216–231.

[212] Salter Niemeyernek, 1923. szeptember 15. és 22., No. 12. Correspondence Letter-Book. 1923–1930, No. 1. 23. Correspondence 1923, S. 115, Salter Papers, LNA.

[213] Török Daruvárynak, 1923. szeptember 29., 8. csomó, VII. A népszövetségi kölcsöntárgyalások anyaga, VII/3. Az 1923. szeptemberi genfi tárgyalások és a novemberi, a Népszövetség által Budapestre küldött bizottsággal való tárgyalások anyaga, K 275, Kállay-iratok, MOL; LNJ, 4th Year, No. 11, 1923. november, 26th Session, 1356; Decision No. 2665, 1923. október 17., Doc. No. 28362, Registry Files, R. 296, LNA.

kölcsönnel kapcsolatos végső javaslat megtétele előtt. Bethlen és Kállay erőfeszítései hiábavalóak voltak abban az értelemben, hogy ugyanannyi pénzt kapjanak ugyanolyan hosszúságú rehabilitációs programhoz, mint az osztrákok.[214] A magyar kormánynak ezt a keserű pirulát kénytelen-kelletlen le kellett nyelnie. A delegáció munkája nyomán a pénzügyi bizottság benyújtotta jelentését a Népszövetség Tanácsához, amelyben a következőket javasolta: az inflációt meg kell állítani, amelyhez egy független jegybank felállítása elkerülhetetlen; a költségvetési egyensúlyt 1926. június 30-ig meg kell teremteni; mindezt a 250 millió aranykorona értékű rekonstrukciós kölcsön segítségével lehet elérni, melynek felügyeletét csakúgy, mint Ausztria esetében, egy népszövetségi főbiztos fogja gyakorolni.[215] Az egyik legfontosabb javaslat az volt, hogy a kölcsönnek előnyt kell élveznie a jóvátételi zálogjogok és a segélykötvények előtt. Noha ezzel a javaslattal még nem dőlt el minden, és Arthur Salter csak realitásérzékének adott hangot, amikor úgy gondolta, hogy a kudarc lehetőségét továbbra sem szabad kizárni.[216] December 10-én a tanács életre hívta a Magyar Albizottságot, amelyben Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Magyarország, Csehszlovákia, Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság delegált egy-egy képviselőt. Ez a testület volt hivatott dönteni a magyar pénzügyi rekonstrukció tervével kapcsolatos végső pontokról. A decemberben tartott öt találkozó nyomán két

[214] Feljegyzés a delegáció, Bethlen és Kállay megbeszéléséről, 1923. november 13. és 14., Various Conversations between the League of Nations Delegation and Hungarian officials. Budapest, November 1923, Doc. No. 32496, Registry Files, R. 297, LNA. 1923. november 22., Press Reviews. Doc. No. 32459, Registry Files, R. 296, LNA.

[215] A pénzügyi bizottság jelentése a tanácsnak, 1923. november 30., Report to the Council on the 12th Session of the Financial Committee. Doc. No. 32475, Registry Files, R. 297, LNA.

[216] Salter Niemeyernek, 1923. december 6., Economic and Financial Section. No. 12. Correspondence Letter-Book. 1923–1930, No. 1. 23. Correspondence 1923, S. 115, Salter Papers, LNA.

egyezmény született, amelyeket majd később kívántak aláírni. A jóvátétel helyett „békeszerződési szolgálatok" került a megszövegezésbe, amely nem haladhatta meg a 10 millió aranykoronát átlagos éves szinten a kölcsön törlesztésének ideje alatt, és amely az 1926-ot követő első öt évben ennél jóval kisebb összeget kell hogy kitegyen.[217] Mindezek ellenére a jóvátétel ötletéről a franciák és a kisantant nem akart ilyen könnyedén lemondani, és egy ennek megfelelő szövegezést támogattak, ami miatt a britek roppant dühösek voltak. Niemeyer mérge elsősorban a franciák ellen irányult: „Természetesen vissza kell vernünk bármilyen további gall próbálkozást. A jogi és gyakorlati anomáliákat leszámítva, a jóvátételi nonszensz további parádéztatása bármilyen kölcsön végét jelentené."[218] A franciák fő félelme persze az volt, hogy amennyiben Magyarország valahogy megússza a jóvátétel kifizetését, ugyanez megtörténhet Németország esetében is, ami Franciaország számára elfogadhatatlan lett volna. Mivel a franciák nem voltak hajlandóak ettől az elképzelésüktől tágítani, Nagy-Britannia azzal kellett, hogy megnyugtassa őket, hogy a magyar példa nem lesz precedensként megemlítve, amikor Németország kerül hasonló helyzetbe.[219]

Időközben a magyar belpolitikai és gazdasági helyzet nem sok jót ígért. A korona állandó leértékelése mellett, amely mögött lehet, hogy a kormány állt, augusztusban jelentős veszteségek érték

[217] A tanács bizottságának első ülése, Párizs, 1923. december. Doc. No. 32636, Registry Files, R. 297, LNA.

[218] Niemeyer Kemball Cooknak, 1924. január 2., OV9/430, BoE.

[219] Cadogan feljegyzése a Népszövetség Magyar Bizottságának találkozójáról, 1924. február 9. és 11., DBFP, First Series, vol. XXVI, 77; Külügyminisztériumi feljegyzés, 1924. február 4., uo., 73; Crewe MacDonaldnak és MacDonald Crewe-nak, 1924. február 22., uo., 100–101.

a tőzsdét, amit csak minimális korrekció követett.[220] Mindezek mellett a megélhetési költségek kezdték megközelíteni az egyesült államokbeli szintet.[221] Az állami tisztviselők alig tudtak megélni a fizetésükből, és „elképesztően megnőtt a korrupció".[222] Ráadásul a kölcsönnek nagyszámú ellenzője is akadt, és a brit ügyvivő arra a következtetésre jutott, hogy kölcsön nélkül a kormány akár meg is bukhat.[223] Az ellenzők ugyanis azt kifogásolták, hogy a kormány reményeihez képest a lényegesen lecsökkentett kölcsönösszeg hazai forrásokból is előteremthető lett volna, míg a külföldi kölcsönnel csak azt éri el a magyar kormány, hogy a kisantantnak beleszólása legyen a magyar belügyekbe.[224] Bethlennek mégis sikerült elfogadtatnia az ország legnagyobb hányadával, hogy csakis egy külföldi kölcsön oldhatja meg a magyarok pénzügyi jellegű problémáját, és az ellenzők tábora egy szűk politikai szegmensre zsugorodott, amelyik elvből ellenzett mindenféle kormányzati tervet és lépést. Bethlen sikere fontos volt, mert egy esetleges kormányváltás az egész tervet veszélybe sodorhatta volna. A britek is ettől féltek eleinte. A budapesti brit követ szerint Bethlen bukása „a legkevésbé kívánatos szélsőségesek" felemelkedését jelentené. „Ha ez az előrejelzés beigazolódik, az előrevetítené az árnyékát egy olyasfajta tapasztalatlan és kalandorpolitikának, amely komoly veszélyt jelentene Európa békéjére."[225] Tehát ismét beigazólodott, hogy a britek számára a magyar kölcsön egy sokkal szélesebb érte-

[220] Ormos tényként közli a kormány felelősségét a leértékelés ügyében. Akárhogy is volt, a számok érdekesek: 1923 végén egy svájci frank 120 000 korona volt, 1924. február 14-én 227 000, míg két nappal később már 330 000. Ormos: *Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése,* 104–107.

[221] Brentano Hughesnak, 1924. január 2., 864.00/568, Roll 6, M. 708, NARA.

[222] Hohler Curzonnak, 1924. január 3., DBFP, First Series, vol. XXVI, 9.

[223] Hohler MacDonaldnak, 1924. január 21., uo., 98.

[224] Uo.; Brentano Hughesnak, 1924. január 2., 864.00/568, Roll 6, M. 708, NARA.

[225] Hohler Curzonnak, 1924. január 3., DBFP, First Series, vol. XXVI, 10.

lemben vett politika része volt. Magyarországi béke nélkül az osztrák rekonstrukciós erőfeszítések gyakorlatilag szertefoszlatták volna a hosszú távú célokat. Az egész térség nyugalmához egy stabil kormány kellett minden helybeli országban, és ezt a britek Magyarországon Bethlenben látták biztosítottnak. Ennek megfelelően minden befolyásukat latba vetették a siker érdekében, és azok a magyarok, akik náluk próbálták diszkreditálni a kormányt, nem találtak partnerre. Peidl Gyula, Garami Ernő, Vámbéry Rusztem és a korábbi kormányfő, Károlyi Mihály hiába próbálták aláásni a kölcsön lehetőségét, és arra kérni a briteket, hogy a kölcsönért cserébe kényszerítsék Bethleneket a polgári jogok betartatására, általános és nyílt választásra és a *numerus clausus* eltörlésére.[226]

Végezetül, hol keménykezű lépéseket téve, hol baráti tárgyalásokat folytatva, de a britek elérték, amit akartak. A téli hónapok alatt folytatott egyeztetések februárra meghozták gyümölcsüket. Az 1924. február 21-i döntés a kitartás és a diplomáciai tapasztalat diadala volt. A megegyezés értelmében bizonyos zálogjogokat felszabadítottak, és a jóvátételi kérdés is nyugvópontra került. A Jóvátételi Bizottság döntésének értelmében Magyarország évenként átlag 10 millió aranykoronát volt köteles megfizetni húsz éven át, amely időszak a rekonstrukció befejeztével kellett kezdődjön. Ez egyelőre a Bethlen-kormánynak is elfogadható volt, mert pillanatnyilag mentesültek a jóvátételi fizetések alól és arra apelláltak, hogy idővel majd valahogy elkerülik ezt a pénzügyi kötelezettséget. A jóvátételi fizetést egyébként progresszív üteműre tervezték, miszerint az első évben, 1927-ben majd ötmillió aranykoronát kell fizetni, és ez az összeg szép lassan kúszik fel, és az utolsó két évre, 1942 és 1943-ra eléri az évi tizennégymilliót.[227] A végleges meg-

[226] Romsics: *Bethlen,* 235. A Károlyi és Jászi Oszkár által kifejtett kölcsönellenes londoni propagandáról lásd Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül* (Budapest, Európa Könyvkiadó, 1982), 221–222.

[227] A részletes fizetési ütemtervhez lásd a 2. számú függeléket.

DUPress

egyezés szövege azt is kimondta, ha Magyarország nem tartaná be a jóvátételi fizetési kötelezettségeit, akkor az ellenőrzés intézményét visszaállítják. Ez a formula láthatólag mindenkit kielégített, és csak idő kérdése volt a hivatalos papírok aláírása. Ebben is a britek voltak az élen. Ők már március 5-én aláírták az okmányt, míg a kisantant képviselői voltak a leglassúbbak, és ők csak március 14-én látták el kézjegyükkel a dokumentumot.[228]

A két részből álló megegyezés a kölcsön minden részletére kitért. Az 1. számú egyezmény tartalmazta a politikai kérdéseket, és kimondta, hogy a felek vállalják, hogy „elismerik Magyarország politikai függetlenségét, területi sérthetetlenségét és szuverenitását", míg a magyaroknak cserébe vállalniuk kellett, hogy „szigorú hűséggel betartják a békeszerződésben megfogalmazott kötelezettségeket, különös tekintettel a katonai záradékokra és a többi nemzetközi megegyezésre".[229] Ez a szövegezés egyértelműen a magyar revízió és az esetlegesen a kisantant által táplált magyarellenes törekvések letörésére született. A 2. számú egyezmény a technikai részletekkel foglalkozott. A tizenöt cikkely érintette a rekonstrukciós időszak összes lényeges részletét: a kölcsön összegét; az adózásból befolyó minimális összeget; a maximális kiadási költségeket és deficitet féléves lebontásban; kereskedelmi egyezmények megkötését, különös tekintettel a szomszédos országokra; a főbiztos, az ellenőrző bizottság és a bizalmi tanács jogkörét; az ellenőrzés lehetséges visszaállítását, ha a költségvetési egyensúly vagy a kölcsöntörlesztésre kijelölt források veszélyben vannak; a vámbevételek, a cukoradó és a dohányadó bruttó bevételei és a sómonopólium nettó bevételei szolgáltatják a kölcsön törlesztésére az első számú biztosítékot, és mindezen összegeket, a kölcsön hozamával együtt, egy külön számlán vezetik, amely számla

[228] Az 1924. március 14-i megbeszélés jegyzőkönyve, Doc. No. 34921, Registry Files, R. 299, LNA.

[229] League of Nations, *The Financial Reconstruction of Hungary,* 80–81.

a főbiztos hatáskörébe esik; és egy új központi jegybank felállítását, amely függetlenséget élvez a kormánytól.[230] Márciusban egy újabb népszövetségi küldöttség látogatott Magyarországra, amely találkozott az összes politikai párttal, hozzájárultak a benyújtandó rekonstrukciós törvénycsomaghoz, a banktörvényhez és a féléves tervezett költségvetéshez.[231]

Most már csak a nemzetgyűlésnek kellett megszavazni a törvénycsomagot, amely tehát az új Nemzeti Bankról szóló törvényt is tartalmazta. Bethlen március 27-én nyújtotta be a csomagot. A nemzetgyűlésben a három hétig tartó, sokszor napi 16 órás vita, amely néha igen heves volt, végül a törvények megszavazásával ért véget április 18-án.[232] A csomag hat különböző törvényt tartalmazott: az állami költségvetés egyensúlyba hozatala, a Magyar Nemzeti Bank felállítása, egy hazai kölcsön kibocsátása, a francia hitelezőkkel szemben fennálló tartozás elhalasztása, a Csehszlovákiával megkötött pénzügyi és adóssági megegyezés és pénzügyi megegyezés Olaszországgal. A politikai ellenzék természetesen bírálta az egész tervezetet. Az egyik visszatérő pont a vita során az volt, hogy a kormány kezébe kerülnek olyan jogkörök, amelyek a nemzetgyűlést illetnék. Egy másik többször felhánytorgatott pont az volt, hogy Magyarország a törvénnyel megteremti a lehetőségét, hogy külföldi országok beleszóljanak a magyar belügyekbe. Az ellenőrzés kérdése és annak esetleges visszaállíthatósága egy újabb vitapont volt. Mivel az egyezmény szövege nem volt teljesen

[230] Uo., 81–92.

[231] Uo., 25–26. A küldöttség a következő tagokból állt: Henry Strakosch (elnök), Joseph Louis Avenol, Giuseppe Bianchini, C. E. ter Meulen, Vilém Pospíšil és Marcus Wallenberg. Albert-Édouard Janssen és Salter, akiket eredetileg szintén a bizottságba jelöltek, egyéb kötelezettségeik miatt nem tudtak Budapestre látogatni.

[232] Nemzetgyűlési napló, 1922–1927, XXII. kötet, 60–68, 237, 268–289, 299–315, 317–341, 343–397, 399–452; XXIII. kötet 1–153, 163–241, 243–333, 335–426, 437–510 (Budapest, Athenaeum nyomda, 1924).

PUBLICS

világos ez ügyben, így ez különféle értelmezésekre adott lehetőséget, és ezek némelyike azt mondta, hogy az egyezmény így akár káros is lehet az országra. Az ellenzéki hangok ellenére a törvénycsomag megszavazása egy pillanatig sem volt veszélyben Bethlen Egységes Pártjának parlamenti többsége miatt. Az egyezmények aláírása és a törvénycsomag megszavazása után három további kritikus feladatot kellett megoldani. Ezek egyike az volt, hogy megtalálják a legmegfelelőbb embert a főbiztosi posztra.

DUPress

NEGYEDIK FEJEZET

Jeremiah Smith, Jr. kinevezése

4.1. A leendő főbiztos utáni hajsza

Az egyezmények aláírása mindenképpen nagy sikert jelentett Magyarország és a kölcsön mögött felsorakozó erők számára, elsősorban a briteknek. A következő két és fél évre tervezett pénzügyi rehabilitációs időszak garantálni tűnt a nemsokára kibocsátandó hosszú lejáratú kölcsönt, még akkor is, ha, ellentétben az osztrák példával, Magyarország esetében egyik aláíró állam sem vállalt garanciát a vállalkozásért. Mielőtt azonban a kölcsönhöz szükséges összeget megtalálták volna, roppant fontos volt, hogy a Magyarországon tevékenykedő főbiztost is kinevezzék. E nélkül a tisztviselő nélkül ugyanis sem a küszöbönálló kölcsöntárgyalások, sem a konkrét rekonstrukciós munka nem kezdődhetett el. Ráadásul két évvel korábban Ausztriában már egyszer bebizonyosodott, hogy nem könnyű megfelelő kvalifikációkkal és politikailag is alkalmas személyt találni viszonylag rövid időn belül. A Népszövetség el akarta kerülni az Ausztriába kinevezett főbiztos körüli problémákat, és mivel „még a legkisebb késlekedés is veszélybe sodorná a vállalkozás eredeti befejezését", a keresés a leendő főbiztos után már 1923 utolsó heteiben megkezdődött.[233]

A kezdetekben azt lehetett látni, hogy nincs egyértelmű favoritnemzet, amelyet a leendő tisztviselőnek képviselnie kellene. Az

[233] Reconstruction of Hungary, Proposed calendar of action required before external loans can be issued, December 18, 1923, C./S. C. H./5. F.114, LNA.

PUBLIC

olaszok például nyilván egy olaszt szerettek volna a poszton látni. Ennek megfelelően a Banca d'Italia londoni képviselője, J. Nathan már 1923 novemberében megkereste Normant abból a célból, hogy a népszövetségi ellenőr egy honfitársa legyen, de elutasítást kapott.[234] Az olaszok ugyanis úgy okoskodtak, hogy mivel mindvégig kiálltak a magyar kölcsön ügye mellett, és ezzel a briteket is segítették, a posztra való jelölés megilleti őket. A britek igen vehemensen ellenezték ezt az álláspontot, ők ugyanis semleges személyt akartak a főbiztosi hivatalban látni, és ez gyakorlatilag kizárta egy olasz megbízott lehetőségét.[235] Az első nevek, amelyek mint esélyesek kezdtek keringeni, a volt norvég külügyminiszteré, Raehstadté, J. Akermané, a svédé, aki németül és franciául is beszélt, és egy volt spanyol pénzügyminiszteré, Francisco Camboé voltak, noha a legutóbb említett spanyol nem élvezett semmilyen támogatást.[236] Az eredeti tervek szerint a főbiztost 1924. február 1-ig ki kellett volna jelölni, de a többi részállomáshoz hasonlóan hamar kiderült, hogy itt is késlekedés lesz. Annak érdekében, hogy megelőzzenek minden esetleges vitát, amely európai személy esetében várható volt, még akkor is, ha semleges országból is érkezik, a vállalkozás irányítói ismét az Egyesült Államokra vetették tekintetüket. Ennek az egyik oka az volt, hogy Európában talán csak ebből az országból érkező személy számíthatott szívélyes fogadtatásra, és egyértelműen semlegesnek számított. Mint láttuk, már az osztrák esetben is az amerikai Roland Boydent szerették volna a poszton tudni a Népszövetség és Nagy-Britannia vezetői. Ezúttal is, főleg miután egyértelművé vált, hogy az euró-

[234] Cottrell: *Rebuilding the Financial System,* 47.

[235] Butler feljegyzése a magyar rekonstrukcióról, 1923. december 7., DBFP, First Series, vol. XXIV, 909.

[236] Niemeyer Salternek és Lampsonnak, 1923. december 8., OV9/433, BoE; Wallenberg Salternek, 1923. december 16. és Feljegyzés ismeretlen szerző által, 1923. december 27., uo.; Niemeyer Salternek, 1924. január 3., OV9/430, BoE.

pai kontinensen szinte lehetetlen lesz megfelelő személyt találni, a nemzetközi szervezet ismételten nagy reményekkel tekintett a tengerentúlra. A magyar vezetés is örömmel vette egy amerikai főbiztos ötletét. Az egy amerikainak tanúsított jó szándék mellett, a Bethlen-kormány állítólagosan olyan információval rendelkezett, hogy az amerikai pénzpiac csak akkor lesz hajlandó részt venni a kölcsönben, amennyiben egy hazájukbelit választanak a főbiztosi posztra.[237] Noha erre utaló konkrét bizonyíték nincs, tény, hogy a magyar kormány számolt egy ilyen forgatókönyv esetleges hatásával. Bethlen ravaszul úgy kalkulált, hogy arra „az esetre azonban, ha a magyar kölcsön kontrollorjaként amerikai szakember küldetnék ki, ez annyira hízelegne az amerikaiak hiúságának, hogy kölcsönünk ottani elhelyezése nagyon megkönnyíttetnék".[238] Széchényi László, a Washingtonban szolgálatot teljesítő magyar követ azon a véleményen volt, hogy „a kölcsön Amerikában való elhelyezésének szempontjából véleményem szerint előnyös volna, ha sikerülne egy amerikai állampolgárt a kontrollor szerepével megbízni".[239] A jövőbeli főbiztos személye természetesen csak az egyik szempont volt. Felhatalmazása egy másik kérdés volt, amely szempont igen élénken foglalkoztatta a magyar kormányt.

A magyar kormány számára a lényeg tulajdonképpen sokáig az volt, hogy egy, az Ausztriában működőhöz hasonló ellenőrzést elkerüljenek, amely szerintük túlságosan szigorú és széles körű volt. Amikor 1923 szeptemberében Joseph Avenol, a Népszövetség főtitkárhelyettese vacsorát rendezett, ahol a beszélgetés tárgya a magyar kérdés volt, Bethlen szóba hozta a leendő főbiztos kérdését, és azt állította, hogy Magyarországon kisebb hatalommal kell

[237] Magos: *Az amerikai imperialisták szerepe,* 16; Ormos: *Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése,* 115.

[238] Bethlen Korányinak és Khuen-Héderváry nak, 1923. november 27., 123. csomó, 6. tétel/I., 1923-6-54200, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[239] Széchényi a külügyminisztériumnak, 1923. december 31., uo.

DUPress

majd ezt a személyt felruházni, mint Zimmermant Ausztriában, mert szerinte, az ilyen formában egyenlő volt egy külföldi diktátoréval.[240] A rekonstrukciós tervek alapján megnyíló új Nemzeti Bank elnöke, Popovics Sándor egyik memoranduma azt szorgalmazta, hogy a magyar kormány és a Népszövetség között harmonikus összmunka legyen, mert csak ez vezethet a kontroll egyszerűbb módjához.[241] Ahogy a magyar pénzügyminiszter látta az ellenőrzés kérdését, „Ausztriában a helyzet ezen az alapon tényleg úgy alakult ki, hogy az ellenőr úgyszólván diktátori hatalommal bíró pénzügyminiszter szerepét tölti be... szóval az ellenőr tudomása nélkül vagy éppen ellenére alig történhetik valami Ausztriában".[242] Pontosan ezért ő is a kooperációt emelte ki. A magyarok azt remélték, hogy amennyiben amerikait jelölnek ki a posztra, ezeket a terveket könnyebb lesz megvalósítani.

Ennek a gondolatnak mentén a magyar kormány meg is tette az első lépéseket, hogy egy prominens amerikait sikerüljön a posztra szerezni. A remények szerint tehát egy ilyen ember a főbiztosi hivatalban automatikusan megteremtette volna az amerikai pénzpiacon a kellő bizalmat a magyar kölcsön iránt. Az Egyesült Államok részt vett az osztrák rekonstrukcióban is, és nem volt titok, hogy az amerikaiak abban az esetben a briteket követték. Így valóban logikusnak tűnt, hogy ha amerikait neveznek ki a posztra, az amerikai magántőke kapui megnyílnak és jelentős szerepet játszanak a magyar rekonstrukcióban. Először William Procter Gould Hardingot keresték meg a magyarok, a Szövetségi Tartalékbank bostoni elnökét.[243] Kérdés sem fért hozzá, hogy

[240] Lojkó: *Meddling in Middle Europe,* 94.

[241] Popovics feljegyzése, 1923. október 24., 123. csomó, 6. tétel, 1923-6-54200, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[242] Kállay Daruvárynak, 1923. október 26., uo.

[243] Harding 1914 és 1922 között a Szövetségi Tartalék Igazgatótanácsának a tagja volt, 1916 és 1922 között pedig elnöke volt. Amikor névrokona, Harding elnök politikai kinevezetteket akart a Szövetségi Tartalékbank fiók-

PUBLIC

egy ilyen férfi nagy lökést adhatna a magyar terveknek. Bethlent úgy értesítették decemberben, hogy Harding, aki meg is kapta az összes, a kölcsönt érintő fontos dokumentumot, jelezte, hajlandó lenne a felkérés teljesítésére, és további részletekre volt kíváncsi a munkát és a fizetést illetően, de mindennemű publicitást el akart kerülni.[244] Samuel Reading Bertron, a magyar kormány amerikai kapcsolata Dwight Morrow-val is tárgyalt, aki a J. P. Morgan & Co. egyik befolyásos partnere volt, és arra kérte, használja befolyását Harding érdekében.[245] Nem kellett túl nagy erőfeszítéseket tenni.

Nagy-Britanniában és a Népszövetségnél a titkos hír, hogy esetleg Harding lesz a főbiztos, általános lelkesedést okozott. Niemeyer is azt szerette volna, ha amerikai tölti be a posztot, és minden tőle telhetőt megtett ennek érdekében.[246] Más befolyásos emberek is támogatták Harding kinevezésének ötletét. Ezek közül a legismertebb Edward Mandell House „ezredes" volt, Wilson elnök egykori közeli tanácsadója és jobbkeze, aki azt mondta Eric Drummondnak, hogy Harding kinevezése „a legjobb módja lenne annak, hogy Amerika pénzügyileg részt vegyen Közép-Európában. Erősen támogatom kinevezését."[247] A hivatalos hangok természetesen ettől különböztek. A pénzügyi bizottság, a magyar bizottság válaszára a következő nemzetiségeket jelölte meg mint kívánatosat a főbiztosi állásra: brit, csehszlovák, francia, magyar,

jainak élére, Harding ellenállt. Megtorlásul az elnök nem nevezte ki 1922-ben. Ezután került a bostoni bankfiók élére. Chandler: *Benjamin Strong,* 44.

[244] Széchényi Bertronnak, 1923. december 15., 209. csomó, 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[245] Bertron Széchényinek, 1923. december 17., uo.

[246] Goode Bethlennek, 1924. január 4., 264. csomó, 113. tétel, Jóvátételi és szociális ügyek, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[247] House Drummondnak, 1924. január 15., Appointment of a Commissioner General by the League. Doc. No. 33315, Financial Reconstruction of Hungary, Registry Files, R. 298, LNA.

PUBLIC

olasz, román és szerb.[248] Ez a lista egyszerre volt hihetetlen és érthetetlen, hiszen politikai okokból egyszerűen kizárt volt, hogy akár egy magyar, akár egy kisantantbeli személy elfogadható lenne. A nyilvánvaló blamát szépítendő, és a realitásoknak jobban megfelelően, a bizottság hozzátette, hogy „nem kívánnak kizárni olyan nemzetiségeket, mint az amerikai", így készítve elő a terepet a későbbiekre.[249] Valószínű, hogy a lista csak az azon szereplő országok némelyikének akart kedveskedni, mert néhány nappal később egy titkos megbeszélés alkalmával a magyar bizottság elvben elfogadta Hardingot, noha konkrét lépéseket nem tett.[250] Egyrészről az összes érintett kormány hozzájárulására szükség volt, másrészről pedig volt három európai jelölt is, Campbo Catalan, Raehstadt és De la Croix, akik közül csak az első volt komolyan esélyes.[251] Az általános stratégia az volt, hogy minden nevet titokban kell tartani.

A színfalak mögött azonban Harding nem volt mindenki számára egyértelmű favorit. Amikor például Norman finoman figyelmeztette Strongot, hogy a jelenleg uralkodó jóvátételi körülmények között a kölcsön kibocsátása elképzelhetetlen, Strong azt írta, hogy erről nem szól Hardingnak, mert az utóbbinak magának kell rájönnie, hogy a vállalkozás mekkora sikert ígér.[252] Ez némileg érdekes fejlemény volt, hiszen egy korábbi esetben Strong minden információt megosztott a leendő amerikai jelölttel. A britek között sem mindenki lelkesedett Hardingért. Az egyik külügy-

[248] Financial Reconstruction of Hungary, Hungarian Committee of the Council, 1924. január 18., C./S.C.H./8. F.127, LNA.

[249] Uo.

[250] Cadogan feljegyzése a Népszövetség Magyar Bizottságának a magyarországi rekonstrukció kapcsán hozott döntéseivel kapcsolatosan, 1924. január 22., DBFP, First Series, vol. XXVI, 53.

[251] Szapáry Daruvárynak, 1924. január 22., 209. csomó, 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[252] Norman Strongnak, 1924. január 24., 2A165/1 és Strong Normannek, 1924. január 30., OV33/70, BoE.

minisztériumi feljegyzés Hardingot mint „furcsa, visszahúzódó személy, ronda, hallgatag és félszeg" jellemezte, bár hozzátette, hogy „őszinteségéhez kétség sem férhet".[253] Január végére a kép a legjobb esetben is felemás volt. Nem volt egyértelmű, mindenki által támogatott jelölt, bár Harding tűnt a legesélyesebbnek. A magyar kormány amellett, hogy Hardingot próbálta megnyerni főbiztosnak, aktívan keresett más szóba jöhető személyeket is. Ugyanis mind a magyar kormány, mind a Népszövetség számára fontos volt, hogy mielőbb sikerüljön betölteni a főbiztosi állást. Ez az időhiány nem tette lehetővé, hogy hosszú és kényelmes kiválasztási procedúrát alkalmazzanak, hanem minél előbb elfogadható eredményt akartak.

A fennálló körülmények hatására tehát Hardingot támogatták a legtöbben, ha másért nem, hát azért, mert a neve jól csengett pénzügyi körökben, különösen az Egyesült Államokban. Így aztán a francia kormány egyetértett a brit javaslattal Harding jelölésére.[254] A magyar bizottság néhány nappal később tartott kötetlen ülésén mind a hét tag elfogadta az amerikai kinevezését évi 15–20 000 dolláros honoráriummal.[255] A *New York Times* először csak azt közölte, hogy egy amerikait neveznek majd ki, majd később ezt leszűkítette Hardingra vagy Charles G. Dawesra, a későbbi Dawes-terv névadójára, és végül kijelentette, hogy nem hivatalos formában már Harding a jelölt, és el is fogja fogadni, ha hivatalos úton felkérik.[256] Harding a maga részéről kijelentette, hogy semmivel sem tud többet az újságokban írtaknál, és ez igaz is volt. Noha a Népszövetség február 11-én felkérte Hardingot a posztra, a nagy titkolódzás miatt ezt House ezredesen keresztül tette, aki

[253] Sir A. Willert feljegyzése, 1924. január 24., C1447/37/21, 9904, FO371, TNA.

[254] Clauzel Lord Cecilnek, 1924. február 2., C2424/37/21, 9905, FO371, TNA.

[255] Lord Cecil House, 1924. február 11., C2521/37/21, uo.

[256] *The New York Times,* 1924. január 30., február 9. és 19.

ezt máig tisztázatlan okok miatt nem adta át Hardingnak.[257] Az esetet Harding sértőnek találta, és a Népszövetség meg is próbálta helyrehozni a dolgot, mert február 28-án most már személyesen Hardingnak küldte a hivatalos felkérést. A hírt, hogy Harding hamarosan Párizsba utazik, mindenki úgy értelmezte, hogy az amerikai elfogadja az ajánlatot, de valójában csak orvosai tanácsára készült a francia fővárosba, akik megromlott egészségi állapotára egy európai vakációt javasoltak.[258]

A magyar olvasóközönség éppen ugyanúgy tájékozódott a „titkos" tárgyalásokról. A hírek először azt közölték, hogy vagy egy séd, vagy egy holland lesz a kinevezett főbiztos.[259] Még az a híresztelés is napvilágot látott, hogy Alfred Zimmerman, az Ausztriában tényked ellenőr tölti be a magyar posztot is, de ha mégsem, akkor Theodor Adelswärd korábbi svéd pénzügyminiszter lesz a befutó.[260] A különböző magyar lapok más és más forrásokra támaszkodtak, így híreik is eltérőek voltak. A *Budapesti Hírlap* például azt írta, hogy minden valószínűség szerint amerikait neveznek ki.[261] A svédországi magyar követ úgy informálta a külügyminisztériumot, miszerint Marcus Wallenberg, a Stockholms Enskilda Bank igazgatója hajlandó lenne elvállalni a feladatot, amely esetben egy valódi szakértő lenne a főbiztos a hozzá nem értő Adelswärd helyett.[262] Amikor február vége felé kiderült, hogy Harding tűnik a majdani főbiztosnak, a magyar lapok lelkesek voltak. Megjegyezték, hogy ebben az esetben biztosítva lesz a politikai pártatlanság, Harding neve és az amerikai részvétel a kölcsönben elegendő lesz,

[257] P. J. Baker külügyminisztériumi feljegyzése, 1924. február 28., C3418/37/21, 9905, FO371, TNA.

[258] Uo.

[259] *Magyarország,* 1924. január 22., XXXI/18.

[260] *Magyarország,* 1924. január 23., XXXI/18.

[261] *Budapesti Hírlap,* 1924. január 23., XLIV/19.

[262] Bornemissza Daruvárynak, 1924. január 26., 209. csomó, 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

PUBLICS

hogy a többi külföldi befektető beszálljon a magyar rekonstrukcióba.[263] A *Magyarország* című napilap tudni vélte, hogy a kormány máris Harding budapesti irodáját készíti elő.[264] A magyarok, politikusok és civilek egyaránt, joggal örültek. Végtére is elég rövid időn belül sikerült egy olyan főbiztost találni, amilyet szerettek volna. A Népszövetség szintén elégedett volt a fejleményekkel. Így érthető az elkeseredés, amikor Harding végül is visszautasította a jelölést.

Akkoriban sokszor tanácsoltak klímaváltozást az orvosok, amikor nem tudták kezelni bizonyos betegségek tüneteit. Harding is már hosszabb ideje betegeskedett, és doktorai tanácsára utazott Európába. Az nem egyértelmű, mennyire volt elkötelezett a magyarországi poszt iránt. A hazájában végzett munkájából lehet, hogy kiábrándult, és szívesen nézett volna valamilyen új kihívás elé, és ebben az értelemben a magyarországi állás beleillett ebbe a gondolatba. Az viszont tény, hogy soha nem kötelezte el magát az ügy mellett, csupán érdeklődését fejezte ki. Valószínűsíthető, hogy a betegsége akadályozta meg az állás elfogadásában. Nem sokkal Párizsba érkezése után ugyanis doktorai azt javasolták, hogy minél többet pihenjen, és utasítsa vissza a felajánlást a főbiztosi posztra, mert az azzal járó stresszes munka igen káros lehet meggyengült egészségére nézve. Ennek megfelelően járt el, és március elején jelezte, hogy egészségi állapota nem engedi, hogy elvállalja a felkérést.[265] Harding interjút adott a *New York Herald*nak, és ebben azt nyilatkozta, hogy csakis gyógyulási szándék vezérelte európai útját, és legcsekélyebb mértékben sem óhajt olyan posztot betölteni, mint Zimmermané Ausztriában.[266] Megrendült

[263] *Budapesti Hírlap,* 1924. február 23., XLIV/45; *Magyarország,* 1924. február 24., XXXI/46.

[264] *Magyarország,* 1924. március 5., XXXI/54.

[265] Harding Salternek, 1924. március 7., C4678/37/21, 9907, FO371, TNA.

[266] *Magyarország,* 1924. március 11., XXXI/59.

egészsége és a sértődés mellett azonban pénzügyi kérdések is szerepet játszhattak a döntésében. A Szövetségi Tartalékbank bostoni fiókigazgatójaként évi 30–40 000 dollárt keresett. Ha elfogadja a Népszövetség által felkínált állást, akkor ennek jobb esetben is csak a felét kereste volna, ráadásul egy idegen és ismeretlen országban. Bethlen „megbízható bizalmas forrástól" hallotta, hogy a pénzügyi kérdés volt a visszautasítás mögött álló valódi ok.[267] Noha március 8-án Harding még arról értesítette Hevesy Pált, a magyar párizsi követségen dolgozó diplomatát, hogy még nem hozta meg a döntést, a következő héten véglegesen visszautasította a posztra való felkérést.[268]

A magyar pénzügyi rekonstrukció egy pillanatra megrendült. Az egyezményeket már aláírták, de a program mielőbbi megkezdésében Harding visszautasítása igen kedvezőtlen fordulat volt és súlyos időveszteséget okozott. A főbiztos nélkül nem lehetett a hatásos előkészítő munkát elvégezni Magyarországon, és a kölcsönkibocsátás pedig így elképzelhetetlen volt. A Népszövetségnek a lehető leghamarabb kellett találnia valakit a posztra. Norman Davis és Owen Young habozás nélkül Boydent javasolták, mint a legjobb lehetőséget, másodiknak Jeremiah Smith, Jr.-t, míg harmadik lehetőségként Walker Dower Hines nevét adták meg, akit más is támogatott.[269] Amennyiben Boydent nem sikerülne megszerezni, Harding melegen ajánlotta egy régi kollégáját, Frederick Adrian Delanót, aki 1914 és 1918 között a Szövetségi Tartalékbank igazgatótanácsának volt alelnöke, dolgozott korábban Európában

[267] Goode Niemeyernek, 1924. március 16., C4408/37/21, 9906, FO371, TNA.

[268] Hevesy Daruvárynak, 1924. március 8., 209. csomó, 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[269] Salter Niemeyernek, 1924. március 11., C4124/3721, 9906, FO371, TNA. Boyden és Hines is jártak korábban Magyarországon, amikor 1921-ben a megváltozott folyami kereskedelmet tanulmányozták. *The New York Times,* 1921. március 29.

PUBLIKUS

és beszélt franciául is.[270] Arra, hogy Boyden valóban elfogadja az állást, kevés esély volt. Egyrészről élénken éltek benne a másfél évvel azelőtt történtek kellemetlen emlékei, amikor is gyakorlatilag már biztosnak látszott, hogy megkapja az Ausztriába küldendő főbiztos posztját, de az utolsó pillanatban az mégsem lett az övé. Másrészről a felesége súlyos beteg volt, ami külön nehézzé tette volna számára a magyar főbiztosi állás elfogadását.[271] A magyar bizottság március 15-i ülésén a testület úgy határozott, hogy hivatalos formában felkéri Boydent a főbiztosi állásra, és amennyiben visszautasítja, akkor a többi lehetséges jelöltet is megkeresik.[272]

Mivel jó esély volt arra, hogy Boyden valóban visszautasítja a felajánlást, a Népszövetségnek a további jelöltek közül kellett választania. A következő napokban Delano tűnt a legesélyesebbnek. Owen Young is dicsérte, míg Morgan Harjes, a Morgan-ház francia partnere azt is hozzátette, hogy Delano minden szempontból jobb lenne Smithnél.[273] A britek is Delanóban kezdték látni a legjobb megoldást, amiben valószínűleg az amerikai francia- és kevéske németnyelv-tudása is szerepet játszott.[274] Hivatalosan is értesítették a Népszövetséget, hogy „Őfelsége kormánya hajlik arra, hogy valószínűleg úgy tekint Delanóra, mint a legmegfelelőbb jelöltre".[275] Berton, aki annyira aktív volt Harding esetében,

[270] Telefonüzenet Saltertől Drummondnak, 1924. március 14., Financial Reconstruction of Hungary, Appointment of a Commissioner General by the League. Doc. No. 33315, Registry Files, R. 298, LNA.

[271] Hevesy Daruvárynak, 1924. március 15., 209. csomó, 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[272] Cadogan a külügyminisztériumnak, 1924. március 15., C4542/37/21, 9907, FO371, TNA.

[273] Telefonüzenet Saltertől, 1924. március 17., Doc. No. 33315, Registry Files, R. 298, LNA.

[274] Niemeyer Lampsonnak, 1924. március 18., C4766/37/21, 9907, FO371, TNA.

[275] A külügyminisztérium a Népszövetség főtitkárának, 1924. március 20., Doc. No. 33315, Registry Files, R. 298, LNA.

szintén Delanót ajánlotta a magyaroknak, és megtoldotta azzal, hogy Harding szerint Delano el is fogja fogadni a posztot.[276] Minden biztosítottnak látszott tehát, hogy egy másik jó nevű amerikai bankszakember lesz a főbiztosi poszt várományosa. De néhány napon belül megint minden megváltozott.

4.2. Mr. Smith a színre lép

Az elvárásoknak megfelelően Boyden valóban nem vállalta el a felkérést személyes okokra hivatkozva, de ami fontosabb, maga helyett régi barátját, Jeremiah Smith, Jr.-t ajánlotta.[277] Ez az utóbbi napokban a Delano körül megjelent támogatást igen megkérdőjelezte, hiszen Boyden szava sokat számított a kontinensen. De talán Boyden ajánlásánál is sokat nyomott a latban, amikor Drummond arról tájékoztatta a magyar bizottságot, hogy a „legbefolyásosabb amerikai pénzügyi körök erősen osztják ugyanezt a nézetet", és „egyértelműen hatalmas jelentőséggel bír, hogy olyan személyt szerezzünk, akit a pénzügyi körök a legjobbnak tekintenek".[278] Mivel a Népszövetség számításai szerint a kölcsön összegének akár egy harmada is előteremthető volt az amerikai pénzpiacon, nyilván olyan embert akartak a főbiztosi poszton, aki élvezte ezen pénzügyi körök bizalmát. Ha két amerikai közül kell választani, a választás természetesen arra kellett essen, akinek a személye zökkenőmentes és minél jelentősebb amerikai részvételt ígér. A brit külügy- és pénzügyminisztérium egyaránt úgy látta, az a lényeg,

[276] Bertron Mikesnek, 1924. március 21., 209. csomó, 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[277] Telefonüzenet Drummondtól Waltersnek, 1924. március 24., Doc. No. 33315, Registry Files, R. 298, LNA.

[278] Drummond a bizottság tagjainak, 1924. március 24., C5039/37/21, 9907, FO371, TNA.

DUPLA

hogy amerikai legyen a főbiztos.[279] Áprilisra Smith támogatása abszolút mértékben megnőtt, és most már ő számított favoritnak az állásra. Boyden és Davis mellett egyébként felsorakozott Smith mögé Pierre Jay, a Szövetségi Tartalékbank New York-i Igazgatótanácsának elnöke és a mindenhol megjelenő Thomas Lamont is, és ezek az igen befolyásos személyek mind „kifejezetten Delano ellen" voltak.[280] Minden valószínűség szerint Lamont véleménye volt a perdöntő. Salternek azt írta bizalmas levelében, hogy „teljesen függetlenül a listán szereplő utolsó két ember iránti személyes szeretetemtől (Hines és Delano urak), egyiket sem tartom minden szempontból megfelelőnek a posztra. Smith mindkettejüknél jobb lenne."[281] Lamont volt ugyebár az a Morgan-bankár, aki a válságos időszakban felkarolta az osztrák kölcsönt egy évvel korábban, és biztosította az amerikai részvételt, így teljesen érthető, hogy a Népszövetség és a többi érintett hallgatott szavára. De Smith gyakorlatilag teljesen ismeretlen volt a legtöbb európainak. A magyaroknak pedig végképp.

Jeremiah Smith, Jr. a személy mind életében, mind halála után sok szempontból rejtély maradt.[282] Ritkán tűnt fel az újságok hasábjain, mert kifejezetten nem kedvelte ezt a médiaágazatot, így kerülte is, és szinte sosem engedte, hogy lefotózzák. Zárkózottan élt, sosem nősült meg, és húgával együtt élt Bostonban. Salter utólag úgy jellemezte, mint aki „feddhetetlen és becsületességéhez kérdés sem férhet", és még hozzátette, hogy „visszahúzódó, kife-

[279] Lampson feljegyzése, 1924. március 24., uo.

[280] Feljegyzés beazonosítatlan szerző által, 1924. április 2., Doc. No. 33315, Registry Files, R. 298, LNA.

[281] Lamont Salternek, 1924. március 22., idézi Salter Bethlennek, 1924. április 11., uo.

[282] Magosnak mindenképpen, aki lehet, hogy csak politikai megfontolásból, de azt írta, hogy Smitht J. P. Morgan „küldte Magyarországra". Magos: The Role of the British and American Imperialists in the Stabilisation of Horthy Fascism *Acta Historica. Academiae Scientarium,* 2, no. 1–2, E. Nadics (ed.) (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1953), 202.

jezésmentes és a félénkség megtévesztő álruháját hordja, amely valójában éles elméjű ítélőképességet és erős akaratot rejt".[283] Iskolatársa, jó barátja és támogatója azt írta róla, hogy ő „a legszórakoztatóbb ember, akivel szerintem valaha is találkoztam... Nagyon nagy patrióta... olyan férfi, akinek az egyszerűsége minden akadályon átsegíti."[284] Lord Robert Cecil brit diplomatának, akinek nagy érdemei voltak a Népszövetség életre hívásában, amikor az Egyesült Államokban tartózkodott és találkozott Smithszel, az volt a benyomása az amerikairól, hogy „egy kedves és egyenes ember".[285] Smith közelebbi otthonának vezető lapja úgy jellemezte honfitársukat, hogy birtokában van annak a képességnek, hogy „egy komplikált helyzetben a lényegre térjen, ragaszkodjon a problémához, és igaza legyen, de mégis megőrizze ellenfelének magabiztosságát és jóakaratát".[286] A *Christian Science Monitor* szerkesztője szerint pedig Smithnek „éles eszű és megnyerő személyisége volt", „nyílt, őszinte és erőteljes hanggal", és „ideális egyeztetőnek tűnt, vagy olyan posztra való férfinak, akinek egyik fő feladata a bizalom megőrzése".[287] Ezek a pozitív benyomások Smithről nem voltak megalapozatlanok, és Smith tényleg mindig közkedvelt személy volt.

Smith nemzetközi karrierje a párizsi béketárgyalások lezárta után kezdődött meg. Elkísérte Lamontot Japánba és Kínába segítői minőségben, és később Mexikóba is együtt utaztak, ahol Smith mint Lamont tanácsadója volt jelen a mexikói adósságrendezés

[283] Salter: *Personality in Politics,* 168.

[284] Lamont: *Across World Frontiers,* 82.

[285] Hevesy Daruvárynak, 1924. április 5., 209. csomó, 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[286] *Boston Daily Globe,* 1924. április 13.

[287] Rácz a külügyminisztérium sajtóosztályának, 1924. május 13., 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

DUPLA

tárgyalásai során.[288] Részben tehát Lamont állandó támogatásának köszönhetően, Smith nagy nemzetközi tapasztalatra tett szert, elsősorban pénzügyi problémákkal és azok tárgyalásaival összefüggésben. Megnövekedett ázsiója amerikai lakhelyének demokrata szervezetét arra ösztönözte, hogy megpróbálja meggyőzni Smitht, induljon a kongresszusi képviselő-választásokon 1922 őszén, de ő ezt visszautasította.[289] Nemzetközi tapasztalata nyilván nagyban hozzájárult, hogy őt választották a Népszövetség magyarországi főbiztosi posztjára, de ez Lamont ajánlása nélkül kevés lett volna. A J. P. Morgan & Co. „nagykövetének" hatalmas presztízse volt, és szava döntőnek bizonyult. De 1924-ben a Bethlen-kormány semmit sem tudott Smithről, és kiválasztását némi sokk hatása alatt vették tudomásul.

A magyar fél olyan sok energiát fektetett Harding megszerzésébe, hogy szinte teljesen kizárt minden más lehetőséget. Ráadásul azt remélték, hogy egy ilyen kaliberű név majd zöld utat jelent a magyar kölcsönnek az amerikai pénzpiacokon. Amikor Harding végül is visszamondta esetleges részvételét, a kormány nem tudott mit kezdeni a helyzettel. De Harding, aki március végén ellátogatott Budapestre, hogy a magyar kölcsön iránti támogatását így hangsúlyozza, ha már a főbiztosi állást nem tudta vállalni, Delanót javasolta a magyaroknak maga helyett, és a magyar kormány megnyugodott, hogy hasonlóan nagynevű személyt tudhatnak magukénak. Így Smith kiválasztásának híre váratlanul érte a Bethlen-kormányt, amelynek megrökönyödése két dologra volt visszavezethető. Az egyik, hogy Harding és hozzá közel álló emberektől azt a tájékoztatást kapták, miszerint Smith nem ren-

[288] A Japánban és a Kínában végzett munkáról részletesebben lásd FRUS, 1920, vol. 1, 497, 575–589. Az 1922-es mexikói adósságrendezési tárgyalásokról lásd E. Lamont: *The Ambassador from Wall Street,* 175–186 és *The New York Times,* 1924. január 2.

[289] *Boston Daily Globe,* 1922. július 30.

DUPress

delkezik kellő súllyal az Egyesült Államokban, és nem alkalmas a poszt betöltésére.[290] A Népszövetség természetesen próbálta megnyugtatni a magyarokat, hogy minden rendben van. Salter megkérte Niemeyert, hogy járjon közben, hogy Bethlenék elfogadják Smitht, és Niemeyer kérésére Lampson a következő szövegű üzenetet küldte a magyar miniszterelnöknek: „Smitht erősen ajánlják fontos amerikai körök."[291] A Népszövetség nemcsak meggyőzni próbálta a magyar kormányt, hogy ne támasszon felesleges akadályt a kinevezés elé, hiszen a többi érintett ország szinte mindegyike hozzájárulását adta a tervhez, hanem finoman figyelmeztette is azt, hogy a magyar részről támasztott akadály „elkerülhetetlenül további és nem kívánatos késlekedéshez vezet, aminek elkerülése nyilvánvaló magyar érdek".[292] Az itt említett probléma mellett volt még egy kínos pont, amivel a magyar kormánynak – felületes információk miatt – szembe kellett nézni. Sok szempontból ez a második kérdés sokkal kényesebb volt az előzőnél.

Jeremiah Smith, Jr. neve zavart és riadalmat keltett a magyar politikai vezetők köreiben. Mivel nem voltak járatosak a New England-i helyi kultúrában, a magyar vezetés azt gondolta, hogy Smith talán zsidó. Az antiszemitizmus uralta magyar politikai hangulatban a magyar politikai vezetés és közvélemény számára egyaránt elfogadhatatlan lett volna, hogy egy zsidó felügyelje az ország pénzügyeit. Mindössze néhány évvel az elbukott Tanácsköztársaság után, aminek következtében a zsidók bűnbakként voltak beállítva, és a *numerus clausus* törvény elfogadása után, amely rendelkezés a zsidóellenesség szélesebb megnyilvánulásá-

[290] Goode Niemeyernek, 1924. április 2., 209. csomó, 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL. Goode Niemeyernek, 1924. április 4., OV9/433, BoE.

[291] Telefonüzenet Saltertől Niemeyernek, 1924. április 2. és Wilkinsontól Lampsonnak, 1924. április 2., C5526/37/21, 9907, FO371, TNA.

[292] Interjú Baranyaival, 1924. április 3. és Drummond Stoppaninak, 1924. április 4., Doc. No. 33315, Registry Files, R. 298, LNA.

DUPress

nak politikai kifejezése volt, szó sem lehetett arról, hogy egy zsidó származású ember – még ha amerikai is és a Népszövetség megbízottjaként dolgozik – nagy hatalommal rendelkezzék a magyar pénzügyek felett.[293]

Bethlen már megemlített pragmatizmusa egyébként jól megmutatkozott a zsidókérdésben is, amiről ő is bevallotta, hogy létezik. Még újonnan kinevezett miniszterelnökként programbeszédében azt mondta, a magyar középosztály problémája az, hogy

> „ahelyett, hogy a kereskedelemben, ahelyett, hogy az iparban, ahelyett, hogy a vállalkozásokban keresett volna életének új fejlődést: ahelyett a hivatalokba vonult. Ennek az eredménye az lett, hogy a kereskedelem, a vállalkozás, a pénzügy olyanok kezébe került, akik a nemzet érzésével nem voltak s talán ma sincsenek még úgy összeforrva, mint ahogy az helyes és kívánatos volna."[294]

A zsidókra való egyértelmű utalás ellenére, miszerint azok nem valódi magyarok lennének, Bethlen azt is kijelentette, hogy „ellene vagyok mindenféle lármás antiszemitizmusnak. A jogrendet minden körülmények között fenn fogjuk tartani."[295] Ennek ellenére semmit sem tett annak érdekében, hogy a *numerus clausust* visszavonassa. Ezt részben saját, enyhébb formában megnyilvánuló antiszemitizmusa indokolta, részben pedig a politikai szükség-

[293] A *numerus clausus* szövege olvasható, Magyar Törvénytár, 1920. évi törvénycikkek (Budapest, 1921), 145–146.

[294] Bethlen István: *Bethlen István gróf beszédei és írásai,* vol. 1 (Budapest, Genius Könyvkiadó Rt., 1933), 157. A teljes programbeszéd is itt olvasható, 154–168. Noha a zsidó származású magyarok csak az ország lakosságának 6%-át tették ki, arányuk meglehetősen nagy volt a gyógyszerészetben, jogtudományokban, újságírásban, mérnökségben vagy a zenében. Lásd Ezra Mendelsohn: *The Jews of East Central Europe between the World Wars* (Bloomington, University of Indiana, 1983), 100–102.

[295] Bethlen: *Bethlen István gróf beszédei és írásai,* vol. 1, 161.

PUBLISS

szerűség: a parlamenti többség biztosításának igénye. Céljai elérésének érdekében Bethlen nem látott semmi kivetnivalót abban, hogy saját liberális-konzervatív Egységes Pártjában jelen voltak nyíltan antiszemita személyek, mint például Gömbös Gyula és követői, illetve a zsidó elit képviselői is. A miniszterelnök akkor is igen ellentmondásosan fogalmazott, amikor a Keresztény Nemzeti Egység Pártjának értekezletén azt mondta a fajvédelmi politikával kapcsolatosan, hogy „helyesli a keresztény politikát, ennek azonban nem antiszemitizmusban kell megnyilatkoznia, hanem prokeresztény politikát kell csinálni".[296] Ilyen hozzáállással és az országban uralkodó általános antiszemitizmus miatt, Bethlen számára politikai öngyilkosság lett volna, ha hozzájárul egy zsidó származású főbiztos kinevezéséhez. Csupán miután meggyőzték őket arról, hogy Smith nem zsidó, volt a magyar kormány hajlandó elfogadni az amerikait főbiztosnak, amely tényről a brit konzuli vezető boldogan tájékoztatta Londont.[297]

Miután ez a kellemetlen epizód is lezárult, a Népszövetség hivatalosan is felkérte Smitht a főbiztosi posztra 1926 júniusáig évi 18 000 dolláros honoráriummal.[298] A már így is túlságosan elhúzódó keresés és tárgyalások miatt gyors választ vártak Smithtől,

[296] *Magyarság,* 1922. október 19., III/238.

[297] Hohler MacDonaldnak, 1924. április 5., C5704/37/21, 9907, FO371, TNA. Részletesebben a két világháború közti magyarországi antiszemitizmusról lásd Nathaniel Katzburg: *Hungary and the Jews - Policy and Legislation 1920-1943* (Ramat-Gan, Bar-Ilan University, 1981).

[298] Salter Smithnek, 1924. április 5., Doc. No. 33315, Registry Files, R. 298, LNA. Ez abban az időben igen nagy összegnek számított, különösen Európában. Az amerikai pénzügyi tanácsadókat Latin-Amerikában végképp busásan megfizették. Arthur Young például a hondurasi kormánytól havi 1000 dollárt kapott, az ottani elnök fizetésének kétszeresét. Noha Smith ennél többet kapott Európában, közel sem annyit, mint Kemmerer, aki küldetésenként 70 000 és 100 000 dollár között tett zsebre. Összehasonlításul Seymour Parker Gilbert fizetése Németországban a Dawes-terv alatt évi 50 000 dollár volt. E. Rosenberg: *Financial Missionaries,* 224–225; Ron Chernow: *The House of Morgan* (New York, Atlantic Monthly Press), 402.

és mielőtt az igenlő válasz megérkezett, a Népszövetség minden erre vonatkozó kommünikét megtiltott.[299] Montagu Norman kifejezésével élve, aki egyébként ezekben a hetekben fenntartásokkal viseltetett a magyar kölcsön iránt, Smith „egy lelkes pillanatban" fogadta el az ajánlatot.[300] Az amerikai külügyminisztérium nem tekintette az esetet jelentősnek és olyannak, amely részükről lépéseket igényelt volna, így a majdnem minden esetben tipikus megoldást választotta: nem vállaltak felelősséget.[301] Ezzel a már korábban bejáratott módszer ismétlődött meg: az amerikai kormányzat semmilyen szín alatt nem volt hajlandó bármilyen felelősséget is vállalni a magyar kölcsönnel kapcsolatosan, de azt mégis szívesen látták, hogy egy amerikai volt egy érzékeny pénzügyi rekonstrukció főbiztosa, ami egyértelműen növelte az amerikai presztízst az európai kontinensen. Azt is gyorsan meg kell jegyezni, hogy Magyarország esetében ennél többet nem is lehetett elvárni az amerikai külügyminisztériumtól, mivel az Egyesült Államokat Magyarország egyszerűen nem érdekelte. A bolsevik veszély láthatólag nem fenyegetett újra, és gazdasági értelemben Magyarország keveset tudott volna nyújtani a tengerentúli hatalomnak. A lehetséges jövőbeni amerikai tőkebefektetések szintén csak marginális összegűek voltak más helyszínekhez képest.

A későbbi eseményekhez hasonlóan, sajnos szinte semmit sem tudunk arról, hogy Smith miért is vállalta a megbízatást. Mindenesetre az nagy valószínűséggel megállapítható, miszerint az egyik fő ok az volt, hogy Smith elkötelezett híve volt a Népszövetségnek.[302] Demokrataként támogatta a wilsoni álmot, és jól tudta, hogy a republikánus vezetés alatt – és az országában uralkodó

[299] Hevesy Daruvárynak, 1924. április 5., 209. csomó, 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[300] Norman Blackettnek, 1924. május 21., G3/180, BoE.

[301] E. Rosenberg, e-mail-üzenet a szerzőnek, 2009. január 6.

[302] Smith gondolatait a Népszövetséget illetően lásd Jeremiah Smith: *The Preservation of the Peace* (Cambridge, MA, Harvard Law School, 1927).

DUNAPRESS

közhangulatnak köszönhetően – az Egyesült Államok nem lehet hivatalos tagja a szervezetnek, így számára ez volt a nagy lehetőség. Habár saját magát „sem pacifistának, sem internacionalistának" nem tartotta, azt elismerte, hogy „erősen hisz abban, amit a Népszövetség próbál tenni".[303] Akárhogy is, a tény, hogy elvállalta a posztot, nagy megkönnyebbülést okozott a Népszövetségnek, amely, miután Bethlenék is elfogadták Smith személyét, hivatalos kommünikében tájékoztatta a nagy nyilvánosságot, hogy „a Népszövetség kinevezte J. Smith urat, Boston, USA, a Népszövetség főbiztosának a magyar pénzügyi rekonstrukciós tervek lebonyolítására".[304] Az ellenőrzés teljessé tételéhez, a Népszövetség Jóvátételi Bizottsága kinevezett egy ellenőrző bizottságot, amely azonban nem avatkozhatott a dolgok menetébe, és csak a főbiztossal állhatott kapcsolatban, a magyar kormánnyal nem.[305] Kinevezték az úgynevezett hitelezők megbízottjait (trustees) is, akik a külföldi részvényesek tőkéjét voltak hivatottak biztosítani.[306] Ezzel a három elemmel a teljes kontroll szentesítve lett.

Három nappal Smith kinevezése után Salter nekilátott, hogy Bethlen számára tiszta vizet öntsön a pohárba. Erre azért volt szükség, mert a néhány megelőző hét folyamán olyan sok név keringett lehetséges jelöltként, és annyi félreértés adódott, hogy a Népszövetség úgy érezte, pontosan kell tájékoztatni a magyar

[303] Uo., 1, 11.

[304] Hivatalos népszövetségi kommüniké, 1924. április 8., 1924–1929, P.III. Press communiqués, C. 117, Financial Reconstruction of Hungary, LNA. A főbiztos kiválasztásának körülményeiről szintén lásd Royall Tyler, The Commission-General, Hungary 1931, Thompson Todd Collection.

[305] League of Nations, *The Financial Reconstruction of Hungary,* 86–87. A Jóvátételi Bizottság 1924. szeptember 4-én nevezte ki a tagokat, akik Nagy-Britanniát, Csehszlovákiát, Franciaországot, Olaszországot, Romániát és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot képviselték. Uo., 220.

[306] Ezek a következők voltak: az olasz Giuseppe Bianchini, a dél-afrikai Henry Strakosch és a holland E. C. ter Meulen, akiket 1924. szeptember 13-án neveztek ki. Uo., 220.

kormányt, miért is Smith lett a kiválasztott, akit Bethlenék nem akartak, és miért nem Harding vagy Delano, akiket viszont nagyon szerettek volna. Céljuk volt a magyarokkal megértetni, hogy nem összeesküvés áldozatai, hanem minden lépést, még ha talán egyik-másik ellentmondásosnak is tűnhetett, azzal a céllal tettek meg, hogy Magyarország és a tervezett hosszú lejáratú kölcsön sikere biztosítva legyen. Salter hosszú levele aprólékosan, lépésről lépésre leírta azokat az eseményeket, amelyek Smith kinevezéséig elvezettek.[307] A Népszövetség aggodalmai ez ügyben talán túlzóak voltak. Magyar részről végül is nem volt panaszra ok, és valóban, a magyar kormány örömmel vette tudomásul, hogy egy amerikait bíztak meg a főbiztosi állással, mert számukra talán mégis ez volt a legfontosabb. Smith kinevezését „a legnagyobb elégedettséggel üdvözölték a kereskedelmi, a pénzügyi és a politikai körök".[308] Ami valójában számított a magyar kormánynak, az volt, hogy a legjobb üzletet kössék, és ez nyilván egy amerikaiban testesülhetett meg – a tényleges személy másodlagos volt. Természetesen az is kívánatos volt, hogy a főbiztos személye bizalmat keltsen Magyarország irányában, amennyire csak lehet, amit Lamont Smithhez fűződő kapcsolata és támogatása tűnt biztosítani.

Bethlen szerint három ok is volt a kinevezés megünneplésére: az amerikai állampolgár független és hatásos mivolta védelmezni fogja Magyarországot a külső támadások ellen, amely veszélyt elsősorban a kisantant jelentette; amerikai együttműködés és támogatás nélkül az európai újjáépítés aligha valósulhatna meg; és talán a legfontosabb, „most remélhetjük, hogy az a bizalom, amit Smith úr kinevezése eredményezett, Magyarországra fogja vonzani a magántőkét Amerikából és máshonnan, amire oly nagy

[307] Salter Bethlennek, 1924. április 11., Doc. No. 33315, Registry Files, R. 298, LNA.

[308] *The New York Times,* 1924. április 10.

DUPLA

szükségünk van teljes felépülésünkhöz".[309] Bethlen jól foglalta össze, kormánya miben látta a rövid távú jövő biztosítását: politikai védelemben, elsősorban a kisantanttal szemben, és amerikai tőkebeáramlásban. A gazdasági fellendüléshez vezető út valóban elképzelhetetlen volt külföldi tőke nélkül, noha ezt össze kellett hangolni észszerű pénzügypolitikával és komoly megszorító intézkedésekkel. Mindezek mellett a jóvátétel fizetése sem lett véglegesen és teljesen a magyar politika szájíze szerint megoldva. Magyarország egyelőre 172 millió aranykoronát[310] kellett hogy fizessen egy fokozatosan növekvő skálán a pénzügyi rekonstrukció befejezése után, a fennmaradó részről pedig majd a jövő volt hivatott dönteni. Noha ez némileg kudarc volt Bethlen számára, aki azt remélte, hogy az osztrák minta alapján Magyarország esetében is elnapolják a jóvátételi fizetéseket, mégis, a pénzügyi és gazdasági fellendülés lehetősége előrevetített egy másik fontos víziót: Trianon revízióját. Összességében tehát a magyar politikai vezetés elégedett volt.

Annak érdekében, hogy Smith neve még nagyobb hitelt kapjon, Boyden ajánlólevelet írt, amelyben dicsérte barátját, és gratulált a Népszövetségnek és Magyarországnak, hogy sikerült őt megnyerni a posztra. Széchényi követ elrendezte, hogy a levél sajtóváltozata az Atlanti-óceán mindkét oldalán megjelenjen.[311] Smith még Washingtonban meglátogatta Széchényit, hogy informálódjon arról az országról, ahol még sosem járt, és ismeretei is csak másodkézből valók voltak. Ennek ellenére tisztában volt a politikai és pénzügyi realitásokkal, és eltökélt szándéka volt, hogy

[309] *Christian Science Monitor,* 1924. április 10. Lásd szintén Korányi Frigyes pénzügyminiszter felszólalását a rekonstrukciós törvényvita alatt, Nemzetgyűlési napló, XXIII. kötet, 424.

[310] A fizetési menetrendről lásd az 1. számú függeléket.

[311] Boyden Széchényinek, 1924. április 9. és Széchényi Boydennek, 1924. április 12., 264. csomó, 113. tétel, Jóvátételi és szociális ügyek, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

a legnagyobb tisztességgel és észszerűséggel viszi véghez feladatát. Széchényi László Smithszel való találkozása után realistán mérte fel a személyt, és jóslata kecsegtető volt: „Smith úr, az ő képességeivel és elbűvölő személyiségével nagyon hamar meg fogja érteni a magyar embereket és megszerzi a teljes bizalmat és együttműködést, amely olyannyira szükséges, hogy feladatát sikeresen oldja meg."[312] Valóban, Smith idegenként érkezett meg egy számára különös országba, amely mint a Népszövetséghez és az amerikai tőkéhez való kapocsként tekintett rá.

A kinevezett főbiztos pozíciója kényes volt a magyar belpolitika miatt is. A magyar nemzetgyűlésben a rekonstrukciós törvénycsomag vitája alkalmából esetenként heves kirohanásokat lehetett hallani, amelyeknek alaptémája Magyarország erős külföldi pénzügyi ellenőrzése volt. Bethlen próbálta ezt a kérdést már a vita legelején enyhíteni. Amikor benyújtotta a törvénycsomagot, azt mondta, hatalmas siker, hogy az ellenőrzés a Jóvátételi Bizottság kezéből a Népszövetség kezébe került, hiszen a szervezet valóban semleges személyt delegál a magyar program kontrolljára.[313] Mindez nem nyugtatta meg az ellenzéket. Az egyik fő vád a leendő főbiztos ellen az volt, hogy jogkörei között volt a magyar pénzügyi és gazdasági ügyekbe való beavatkozás. Több felszólaló is hangoztatta azon véleményét, hogy a főbiztosnak egyszerűen túl nagy a hatásköre, és ez sérti Magyarország szuverenitását. Andrássy Gyula gróf, a testület neves és köztiszteletben álló tagja kifogásolta, hogy az osztrák megegyezésben lazább feltételek vannak, különösen a katonai megkötéseknél. Mint mondta, „a legnagyobb ellenőrzés, a pénzügyi diktatúra, a főbiztosnak hatáskörében rejlik... Ezt tehát egyáltalán nem lehet lépésnek előre, hanem csak lépésnek hátrafelé tekinteni, lépésnek a függés irányába."[314]

[312] Széchényi Boydennek, 1924. április 12., uo.
[313] Nemzetgyűlési napló, XXII. kötet, 280.
[314] Uo., 334.

Egy másik ellenzéki képviselő, Peyer Károly azzal érvelt, hogy az osztrák rekonstrukciós törvénycsomagban mindössze hat sor szerepelt a főbiztos felhatalmazásáról (ami nem volt igaz, mert egy egész cikkely csak erről szólt), míg a magyar előterjesztésben ez három oszlopra rúgott, és mint megjegyezte, „az a jog azonban, amely itt a főbiztosnak biztosítva van, az én helyeslésemmel sem találkozhatik mindenben, mert itt a főbiztosnak megadatik a jog arra, hogy mindent megcsinálhasson".[315] Zsirkay János képviselő, noha a kormányt támogató pártonkívüli volt, végképp nem fogta vissza magát. „Ez a javaslat, vagy megszavaztatik, vagy nem, vagy átmegy, vagy nem, de ha átmegy, akkor ez a független, szabad Magyarországnak utolsó koporsószege. Az a kényszerhelyzet áll elő, az a parancs, amely a külföld részéről a magyarságnak szól, az lesz irányadó."[316] Trianon után mindössze négy évvel érthető volt, hogy sokan az ország függetlenségét féltették. További probléma volt, hogy az ellenőrzés megszüntetésére vonatkozó passzus nem volt teljesen egyértelmű, így nem lehetett tudni teljes bizonyossággal, hogy az mikor is ér véget.

Természetesen voltak felszólalások a főbiztos érkezése mellett is. Zsilinszky Endre szerint a háromrétegű kontroll túlságosan bonyolult volt, de mint mondta, „megvallom, hogy a háromféle ellenőrzés közül én még a népszövetségi főbiztos ellenőrzését tartom – hogy úgy fejezzem ki magam – a legszimpatikusabbnak, azért is, mert ez egyelőre csak két és fél esztendőre szól".[317] Korányi Frigyes pénzügyminiszter a törvénycsomag védelmében az Egyesült Államok iránt érzett általános szimpátiára alapozott:

[315] Uo., 378.
[316] Nemzetgyűlési napló, XXIII. kötet, 76.
[317] Uo., 395.

DUPLICATE

„Még jobban bízhatunk abban, hogy a Népszövetség által ideküldött ellenőr egy amerikai lesz. Azt hiszem, ez nagyon szerencsés választás volt, mert senki sem hiszi el egy amerikai emberről, hogy politikai aknamunka által befolyásolható volna, hogy befolyást lehetne rá gyakorolni más országok érdekében. Egy független, nagy nemzet, Észak-Amerika nagy nemzetének fia jön ide, ami minden garanciát megad arra, hogy független lesz. Fő garanciája pedig annak, hogy ez az ellenőrzés hasznunkra lesz: hogy érdekünk teljesen azonos. A Népszövetségnek is az az érdeke, hogy ha magára vállalta rekonstrukciónk munkájának vezetését, az sikerüljön, az ellenőrnek is érdeke az, hogy ha nevét adja hozzá, azt a nevét, amely jó fényét elveszítheti, ha nem sikerül Magyarország pénzügyi rekonstruálása, munkája ne vesszen kárba. Ezek az érdekek egyeznek a mi érdekeinkkel."[318]

Bethlen zárbeszédében pontonként reagált az addig elhangzott ellenzéki kritikákra, amely a miniszterelnök szerint „külpolitikai szempontból úgyszólván végigment a hangnemnek minden skáláján, az objektív kritikától végig a hazaárulás vádjáig", és természetesen vitatta, olykor megcáfolta őket, és a nemzetgyűlés Bethlen Egységes Pártjának többségére támaszkodva meg is szavazta a rekonstrukciós törvénycsomagot.[319]

Tény, hogy Smith a Népszövetség Magyarországra delegált főbiztosi minőségében nagy fokú hatalommal rendelkezett. Ezeket a 2. számú egyezmény 6. cikkelyében fektették le. Jellemző a poszt és hatáskörének fontosságára, hogy ez a cikkely volt az egész egyezményben a leghosszabb szövegrész. A főbb pontok a következők voltak: „A főbiztos volt hivatott az egész rekonst-

[318] Uo., 424.

[319] Bethlen zárbeszéde, uo., 437–450. A törvénycsomag elfogadása, uo., 569–570.

rukciós programot felügyelni; a magyar kormánynak minden, az általa kért információt rendelkezésére kellett bocsátania; amennyiben a program veszélyben volt, úgy a főbiztos elrendelhette, hogy a kormány növelje az adóbevételeket; csak a főbiztos hozzájárulásával vehetett fel a kormány újabb kölcsönöket; a főbiztos Budapesten tartózkodott és a Népszövetség Tanácsának havonta benyújtotta jelentését a rekonstrukciós program alakulásáról; és talán a legfontosabb pont a magyar kormány szempontjából, a főbiztos addig maradt Magyarországon, amíg a Népszövetség nem döntött úgy, hogy az ország pénzügyi stabilitása megvalósult."[320] Mindezek mellett a főbiztos teljes jogkörrel rendelkezett azon külön számla felett, amelyre a kölcsön biztosítékának felajánlott magyar jövedékeket fizették, és a kölcsön évi törlesztéseként meghatározott összeg felett is.[321] Az előbbi pontok tükrében, amelyek valóban egy igen erőskezű ellenőrzést biztosítottak a főbiztosnak, nem meglepő, hogy számos magyar ember attól félt, pénzügyi diktátort fogadnak, csakúgy, mint Zimmerman esetében az osztrákok. Másrészről viszont sokan bizodalommal voltak ez ügyben, hiszen Smith amerikai volta jelentett garanciát a fair play-re. A magyar közvélemény e két pólus között várta, hogy a kijelölt főbiztos hazájukba érkezzen.

Jeremiah Smith, Jr. 1924. május 1-én érkezett meg Budapestre. Helyettese egy másik amerikai, Royall Tyler volt, akit sokan a főbiztos emberei között akartak látni már az ellenőr kijelölése előtt, mert „felbecsülhetetlenül értékes lesz".[322] Számos oka volt, amiért Tylert is ideküldték. Ő is tagja volt a párizsi békekonferencia amerikai bizottságának, majd később a Jóvátételi Bizottságban is közreműködött. Ebbeli tapasztalata és amerikai mivolta mellett

[320] League of Nations, *The Financial Reconstruction of Hungary,* 84–86.
[321] Uo., 84, 89–90.
[322] Lord Cecil House-nak, 1924. február 11., C2521/37/21, 9905, FO371, TNA

DUPLICATE

több jelentős európai nyelvet is beszélt, a németet is beleértve, így nagy szükség volt rá a majdani napi szintű egyeztetéseknél Magyarországon. Ráadásul Tyler járt már Bécsben és Budapesten is, és habár nem rajongott az ötletért, hogy elköltözzön Párizsból, mégis úgy érezte, „meg kell tennem".[323] Tyler „az első perctől fogva megkedvelte" főnökét, akit „rendkívül megnyerőnek" írt le.[324] Tyleren kívül Smith segítségére voltak még a küldöttség további tagjai is: a brit Harry A. Siepmann, a francia René Charron és az olasz Livio Licen, ez utóbbi kettő elsősorban politikai indokok miatt, így ugyanis mindegyik jelentősebb hatalom képviseltette magát.

Smith magyarországi megérkezésekor rögtön világossá kívánta tenni, hogy mit tekintett feladatának és nem akart félreértéseket. Sajtónyilatkozata tömör és egyértelmű volt: „Egy személyes megjegyzést kell tennem. Kötelességeim pénzügyi és nem politikai jellegűek, és minden energiámat erre is fogom szánni, azt remélve, hogy segíthetek egy népet, amely iránt hazám mindig is nagy csodálattal adózott, és hogy olyan feltételeket teremtsek, amelyek olyannyira nélkülözhetetlenek kényelmük és boldogságuk számára."[325] Ezzel a nyilatkozattal akart egyrészt barátságot sugallni, másrészt azokat figyelmeztetni, akik azt várták tőle, hogy majd az ország politikai céljaiért harcol. Nemcsak a sajtóval, hanem az összes politikai párttal is találkozott. A magyar újságok egyöntetűen pozitívan fogadták a főbiztost. A *Pesti Hírlap* nagy ívű túlzással az „Egyesült Államok egyik legtekintélyesebb közgazdasági férfia"-ként írt róla.[326] Függetlenül egy ilyen kijelentés

[323] Tyler Mildred Blissnek, 1924. április 9., Box 2, Papers of Royall Tyler (1902–1967), Harvard University Archives, Cambridge, Massachusetts (a továbbiakban: Tyler Papers).

[324] Tyler Mildred Blissnek, 1924. április 26., Box 2, Tyler Papers.

[325] Smith budapesti sajtónyilatkozata, 1924. május 2., P.III. C. 117, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[326] *Pesti Hírlap,* 1924. május 6., XLVI/84.

igazságtartalmától, a kifejezés remekül jellemzi az uralkodó optimizmust az amerikai főbiztos Magyarországra való megérkezésekor. Egy másik hazai napilap attól a ténytől, hogy amerikai polgár látja el a főbiztosi feladatokat, azt várta, hogy az ország „hatalmas publicitást [kap], ennek következtében amerikai turistákat, és az amerikai újságok nemzeti üggyé fogják Smith teljesítményét minősíteni".[327] Egy biztosan állítható: a jövő még ismeretlen volt, de Smith megérkezésével a magyar átlaghangulat megnyugodott.[328] Brentano olyan jelentést küldött az amerikai külügyminisztériumnak, miszerint Smith láthatóan elnyerte „a magyar kormány és nép általános csodálatát, különösképpen szorgalmának, szerénységének és udvariasságának köszönhetően".[329] Minden összeállt tehát, hogy megkezdődhessen a kölcsön nemzetközi piacokon való felkutatása, egyetlen dolgot kivéve.

Komoly feladat volt, hogy Magyarországnak sikerüljön elérnie minden olyan országnál, amelyek segélykötvényeket bocsátottak ki, hogy az ezekre vonatkozó elsőbbségi jogról lemondjanak egy rekonstrukciós kölcsön kibocsátásának a javára. Némileg talán meglepő, hogy a legbonyolultabb fél ebben a kérdésben az Egyesült Államok volt. Amikor Magyarország felkérte az amerikai kormányt, hogy mondjon le ilyen irányú előjogáról, azt a választ kapta, hogy az Egyesült Államok erre csak akkor hajlandó, ha már minden más állam is hasonlóan cselekedett, amely a brit hozzáállást követte.[330] Az egyezmények aláírása után a holland, a dán,

[327] *Pesti Napló,* 1924. május 6., 75/84.

[328] Balfour MacDonaldnak, 1924. május 16., DBFP, First Series, vol. XXVI, 201.

[329] Brentano Hughesnak, 1924. június 11., 864.00/583, Roll 6, M. 708, NARA.

[330] Daruváry Brentanónak, 1924. február 4., Release of charges from Hungarian Relief Bonds. Doc. No. 35072, Registry Files, R. 299, LNA; Niemeyer a külügyminisztériumnak, 1924. január 26., C1480/37/21, 9904, FO371, TNA; Hughes Pelényinek, 1924. február 16., FRUS, 1924, vol. 2, 325–327.

Duplicate

a svájci és brit kormányok hozzájárultak, hogy a rekonstrukciós kölcsön elsőbbséget élvezzen, de az Egyesült Államok, Norvégia, Franciaország és Svédország továbbra sem mondott le előjogáról.[331] Így a magyarok ismét felkérték az amerikai kormányt, hogy mondjon le előjogáról a nemzetközi kölcsön kibocsáthatóságának érdekében, de ezúttal még azt is hozzátették, hogy szeretnék a finn példa alapján az adósságtörlesztés kérdését is rendezni.[332] Ez az utóbbi pont nyilvánvalóan fontos volt az amerikai kormány számára, ha nem is a hatalmas összeg miatt, sokkal inkább az elv és a precedens megerősítése szempontjából. Ennek megfelelően 1924. április 25-én a két fél aláírta az adósságtörlesztési megállapodást, és most már az Egyesült Államok is hajlandó volt előjogáról lemondani a magyar kölcsön javára, de még mindig csak azzal a kikötéssel, hogy az összes érintett ország hasonlóan cselekszik.[333] Némi huzavona után az amerikai pénzügyminisztérium végül május 29-én hivatalosan is bejelentette, hogy lemondanak előjogukról a lekötött bevételekre a rekonstrukciós kölcsön javára, amiről Smitht is azonnal értesítették.[334] Így május legvégére az

[331] A magyar külügyminisztérium Széchényinek, 1924. március 16., Release of charges from Hungarian Relief Bonds. Doc. No. 35072, Registry Files, R. 299, LNA; Hohler MacDonaldnak, 1924. március 21., C4883/37/21, 9907, FO371, TNA.

[332] Széchényi Hughesnak, 1924. március 27., FRUS, 1924, vol. 2, 327–328.

[333] Congressional Record, 68th Congress, 1st Session, 7149, 7204, 1924. április 25. Az Amerikai Kongresszus Képviselőháza május 12-én, a szenátus május 17-én fogadta el az egyezményt. Uo., 8391–8396, 8775–8776, 8800.

[334] Az Egyesült Államok kormánya egyébként az összes többi állam idevágó eredeti és hitelesített dokumentumát látni akarta, mielőtt végső beleegyezését megadta. Logan Bordesnek, 1924. május 14. és Salter Logannek, 1924. május 20., Release of charges from Hungarian Relief Bonds. Doc. No. 35072, Registry Files, R. 299, LNA; Felkin Tylernek, 1924. május 22. és Felkin Smithnek, 1924. május 31., T. II, Incoming Telegrams, 1924. május–június, C. 120, Financial Reconstruction of Hungary, LNA; Hughes Logannek, 1924. május 29., FRUS, 1924, vol. 2, 331–332.

összes érdekelt ország lemondott előjogáról, hogy a magyar kölcsön ügye megvalósulhasson.[335] Bármilyen furcsa, de egyetlen ország makacsságán elbukhatott volna a kölcsön ügye. Így viszont, hogy minden ország pozitívan nyilatkozott, az egyezmények alá voltak írva, megvolt a főbiztos is és már Magyarországon is tartózkodott, a program elindításához a legfontosabb kézzelfogható elemet kellett még biztosítani: meg kellett szerezni a nemzetközi pénzpiacokon a magyar kölcsönhöz szükséges pénzt.

DUPress

[335] A kronológiai sorrend a következő volt: Nagy-Britannia, 1924. január 31., Hollandia, 1924. február 16., Dánia, 1924. február 23., Svédország, 1924. március 27., Norvégia, 1924. április 25., Franciaország, 1924. május 15. és az Egyesült Államok, 1924. május 29. Felkin feljegyzése a segélykötvények zálogjogainak elhalasztásáról, 1924. május, Release of charges from Hungarian Relief Bonds. Doc. No. 35072, Registry Files, R. 299, LNA.

ÖTÖDIK FEJEZET

A magyar kölcsön megszerzése

5.1. Sikertelen kísérletek

Mivel a magyar program majdnem minden eleme ugyanolyan, de legalábbis nagyon hasonló volt az osztrák rekonstrukciós tervhez, a főbb résztvevők úgy számoltak, hogy a pénz előteremtése Magyarország esetében sem lesz túlságosan nagy probléma. Mint kiderült, tévedtek, és az előzményekhez hasonlóan, mint például a jóvátétel kérdésében, a zálogjogokról való lemondás esetén vagy a főbiztos kiválasztásában, a pénz előteremtése sem volt zökkenőmentes. Sőt helyesebb lenne azt állítani, hogy ez a fázis roppant nehezen megoldható feladatnak bizonyult.

A magyar kormány már az 1920-as évek legelején is próbált kölcsönhöz jutni – elsősorban az angolszász pénzpiacokon –, de ezek a kísérletek rendre kudarccal végződtek. 1921 őszén például Hegedüs Lóránt akkori pénzügyminiszter utazott Hamburgba kölcsönszerzési szándékkal. Noha tárgyalópartnerei között saját elmondása alapján megtalálható volt „London legnagyobb bankháza, Newyork [sic!] legelső bankára, ki ezért jött át Amerikából és Hamburgnak egy patrícius cége", a remélt siker elmaradt. „A tanácskozás azzal végződött, hogy nagyon szép bankettet rendeztek tiszteletemre, de a kölcsönt nem kaptam meg."[336]

Most azonban, hogy a kormány élvezhette a Népszövetség támogatását, és az osztrák kölcsön is sikeresen valósult meg az elő-

[336] Hegedüs Lóránt: *Harc a magyar igazságért* (Budapest, Légrády Nyomda és Könyvkiadó Rt., 1927), 89.

DUPLICATE

ző évben, minden remény megvolt arra, hogy ezúttal siker koronázza az erőfeszítéseket. Két dolog adott volt mindjárt a legelején. Európában Nagy-Britannia volt az első számú lehetséges kölcsönt folyósító ország. Brit segítség nélkül lehetetlen volt a kívánt összeghez hozzájutni. Politikailag a kontinens legbefolyásosabb országáról volt szó – a Népszövetségen belül és kívül egyaránt –, és a Bank of England Montagu Norman vezetésével Európa és a világ jelentős része pénzügyi központjának számított. A másik fontos alaptétel az volt, hogy valahogy be kellett vonni az Egyesült Államokat. Csakúgy, mint az osztrákok esetében, mind a Népszövetség, mind a magyar kormány abban reménykedett, sőt arra számított, hogy amerikai bankházak, de elsősorban a J. P. Morgan & Co. beszáll majd a magyar kölcsön kibocsátásába. Habár ellentétben az osztrák példával, a magyar kölcsön esetében nem volt garanciát adó államok csoportja a program mögött, mégis a magyar rekonstrukciós program kitűnő tervnek tűnt, és Magyarország helyzete Ausztriáénál jobbnak volt mondható. A remények szerint mindez bőven elég volt ahhoz, hogy vonzó legyen a brit, amerikai és természetesen az egyéb országokbeli pénzügyi köröknek. Ez azért is volt fontos, mert még a program elfogadása előtt a magyar kormány már próbálkozott az Egyesült Államokban, hogy ne kelljen a Népszövetséghez fordulnia.

1923 elején a magyarok kísérletet tettek egy magánkölcsön elérésére a tengerentúlon. A lehetséges amerikai kibocsátásról szóló jelentések azonban kijózanítóak voltak. Bizalmas információk a Morgan-ház környékéről egyértelműsítették, hogy jelenleg Magyarországnak nem volt esélye egy ottani kölcsönre vagy a tervezett kölcsön egy részére.[337] Ezután egyébként közvetlenül Londonban is kopogtattak az ajtón a magyarok, de egy kölcsön lehetősége

[337] Steiger Kállaynak, 1923. január 15. és Széchényi Daruvárynak, 1923. február 4., 9. csomó, VIII/5, Külföldi (svájci, angol, amerikai, francia) kölcsöntervezet, K 275, Kállay-iratok, MOL.

hasonlóan reménytelen volt.[338] A magyar kormány ezután belátta, hogy muszáj a Népszövetséghez fordulnia. Miután megindultak a sikerrel biztató tárgyalások az érintett európai felekkel, a magyar kormány újból nekilátott, hogy a tengerentúli piacot feltérképezze, hogy lássa, milyenek is az esélyek.

A kor talán leginkább ismert és elismert magyar politikusa gróf Apponyi Albert volt. 1923 őszén őt kérte fel a Bethlen-kormány, hogy amerikai előadás-sorozata alatt, amikor is hat hét leforgása alatt harmincszor szólalt fel különböző helyeken, egyik fő szempont legyen az amerikaiak figyelmét Magyarország felé fordítani egy jövőbeni kölcsön reményében.[339] Apponyi nyilvánosan ugyan ezt tagadta, és úgy nyilatkozott, hogy „amerikai utamnak semmi köze a kölcsönhöz".[340] Az Egyesült Államokba való megérkezésekor vacsorát adtak tiszteletére, ahol az összes vezető New York-i bankár jelen volt. Thomas Lamont éppen egy asztalnál ült Apponyival, és a következőket mondta neki egy esetleges magyar kölcsönnel kapcsolatosan:

> „Amit a békeszerződésekről mond, abban van valami. De most képzelje el Magát az én helyzetemben, mint bankár, ha kölcsönről van szó. Már most, ha például Nebraska államból egy szegény özvegyasszony bizalomteljesen hozzám fordul s megkérdez, vajjon megtakarított pénzecskéjét a magyar kölcsön kötvényeibe fektesse-e, mit válaszoljak? Mint lelkiis-

[338] B. Smith Hajdúnak, 1923. március 28. és Schober Kállaynak, 1923. április 4., uo.

[339] Részletesebben Apponyi útjáról lásd Apponyi Albert: *Élmények és emlékek* (Budapest, Athenaeum, 1933) és Magyarics Tamás: Count Teleky's and Count Albert Apponyi's Missions in the USA in the First Half of the 1920s (In *Americana and Hungarica,* ed. Charlotte Kretzoi, Budapest, 1989), 69–77.

[340] Glant Tibor: Apponyi Albert és Jászi Oszkár amerikai vitája a népszövetségi kölcsönről 1923 őszén, *Vasváry Collection Newsletter,* 17, no. 1 (1997): 4.

PUBLISS

> meretes ember, tanácsolhatom-e neki azt, hogy olyan állam papírjait vegye meg, amely saját beismerése szerint is elégedetlen nemzetközi helyzetével és ezen változtatni szeretne? Feleljen őszintén, mint becsületes ember: milyen tanácsot adhatnék ennek az özvegyasszonynak?" Bevallom: fogas kérdés volt. Válaszom így hangzott: „Mr. Lamont, ön nyugodtan tanácsolhatná annak az özvegyasszonynak, hogy magyar kötvényeket vásároljon s mindjárt meg is mondom, miért? Hát éppen azért, mert mi nyíltan bevalljuk, hogy elégedetlenek vagyunk a szerződések által teremtett helyzettel s azt meg akarjuk változtatni... Miután azonban nyílt sisakkal lépünk fel és senkivel sem akarunk elhitetni olyasmit, ami nincs és nem is lehet, megérdemeljük, hogy becsületes emberekként kezeljenek s bizalommal legyenek irányunkban."[341]

Érthető, ha ez a fajta érvelés nem volt valami meggyőző, és egy amerikai kölcsön lehetősége ekkor inkább volt álom, mint reális elvárás. A J. P. Morgan & Co. egyébként is ebben az időszakban nagyon óvatos volt, és nem kívánta magát egy apró és kevéssé jelentős közép-európai ország mellett elkötelezni. Ez a bankház tipikus példája volt a többi amerikai magánbanknak, miszerint, ha valahova pénzt kellene kölcsönadni, az Németország legyen. Mindezek mellett Jászi Oszkár, a Károlyi-kormány egykori tagja, aki az Egyesült Államokban telepedett le, heves kampányt folytatott a magyar kormány és annak kölcsönszerzési akciója ellen.[342] Arthur Salter szintén azt az értesülést kapta, hogy jelenleg nincs mód az Egyesült Államokban a kölcsön elhelyezésére.[343] William

[341] Apponyi: *Élmények,* 165–166.

[342] Részletesebben az Apponyi–Jászi szócsatáról az amerikai sajtóban 1923 őszén, lásd Glant: Apponyi Albert és Jászi Oszkár, 3–5. Litván György: *Jászi Oszkár* (Budapest, Osiris, 2003), 240–243.

[343] Bartlew Salternek, 1923. december 4., Publicity in connection with the Hungarian Loan. Doc. No. 32508, Registry Files, R. 297, LNA.

Duna Press

Goode is úgy informálta Bethlent az új esztendő legelején, hogy az amerikai elnökválasztás közeledtével a magánbankok a szokottnál is óvatosabbak, de mint írta, „biztonsággal mondhatom, hogy amennyiben az elnök [Norman] nem utasítja vissza a népszövetségi terv támogatását, ami valószínűtlen, a jelenlegi peszszimizmus az angol és amerikai piacokat illetően alaptalannak fog bizonyulni".[344] És tényleg igaz volt, hogy a Bank of England hatalmas befolyású elnökének szaván múlhatott egy pénzügyi program sikere.

Mindenki számára világos volt, hogy Montagu Norman volt a kölcsönkérdés kulcsembere. Ausztria esetében is már bebizonyosodott ez a tétel, és Magyarország kapcsán sem volt más a helyzet. Amikor a magyar kormány Ignaz Seipel, az osztrák kancellár tanácsát kérte ki ez ügyben, ő habozás nélkül Normant tette annak a listának az élére, akit szerinte a magyaroknak fel kellene keresniük. Hozzátette, ha a magyarok Norman segítségét választják, máshoz ne forduljanak, mert ez a brit bankárnak nem tetszene.[345] Ez éles meglátás volt. Norman szerette, ha övé az irányítás, és Közép-Európával kapcsolatosan egyébként is megvoltak a saját tervei. Mint már említettük, politikai világnézete nagyban megegyezett a brit külügyminisztériuméval, és a Magyarországot körbevevő térséget leginkább egy gazdasági egységként szerette volna látni. Benjamin Strongnak még 1923 áprilisában írt nagyszabású terveiről, és a nem véletlenül oly gyakran idézett levél akkor keletkezett, mielőtt még az osztrák kölcsön kibocsátására sor került volna. Norman a következőképpen fogalmazta meg álmait:

[344] Goode Bethlennek, 1924. január 4., 264. csomó, 113. tétel, Jóvátételi és szociális ügyek, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[345] „Azon külföldi személyiségek jegyzéke, akikhez Seipel kancellár szerint Mo. a kölcsönügyben fordulhat", dátum nélkül, 9. csomó, VIII/1; „Kikhez fordulhat Magyarország a kölcsönügyben?" című névjegyzék, K 275, Kállay-iratok, MOL.

> „Ha így el tudjuk Ausztriát indítani, akkor neki kell látnunk Magyarországhoz is, hogy egyesével létrehozzuk a régi Ausztria új egységeit. És aztán talán a Balkán országai jönnek. Csak abban az esetben, ha a különböző tagokat gazdaságilag életképessé és függetlenné tesszük, fogjuk elérni, ami szerintem Kelet-Európa számára a legjobb megoldás, ami nem más, mint egy gazdasági szövetség, amely vagy fél tucat országot foglalna magában a Duna mentén vagy annak közelében, és vámmentes lenne."[346]

Ez a levélrészlet ékes bizonyítéka annak, hogy Norman a magyar rekonstrukció elkötelezett híve volt. Ez nem azért volt, mert szimpatizált volna a Bethlen-kormányzattal, vagy mert valamilyen küldetéstudata lett volna, hogy segítsen Magyarországon a trianoni békeszerződés után. Az ő indítékai csupán azon meggyőződéséből fakadtak, hogy csakis egy egységes közép-kelet-európai régió szolgálná megfelelően a brit korona és a Bank of England érdekeit. Ellentétben Strong „országról országra" koncepciójával, Norman inkább a nagyobb területi elgondolás híve volt a rekonstrukciós törekvéseket illetően. Mint írta is Strongnak, szerinte máskülönben ezek a próbálkozások „racionalitást nélkülöző és majdnem altruista vállalkozások" voltak.[347] Szerinte csakis egy átfogó, a terület minden országát érintő terv vezethetett sikerre. De a realitások rákényszerítették, hogy beismerje, egyelőre csak a Strong-féle egyenkénti megoldás valósítható meg.

Némiképp meglepő módon aztán, kezdeti támogatása ellenére, 1924 januárjára Norman meggondolta magát. Közölte, hogy amíg a jóvátételi fizetésekre vonatkozó kötelezettségek

[346] Norman Strongnak, 1923. április 9., G35/4, BoE. Szintén idézi Clay: *Lord Norman*, 189–190; Péteri: *Global Monetary Regime,* 51; Péteri: *Revolutionary Twenties,* 168; Lojkó: *Meddling in Middle Europe,* 71.

[347] Norman Strongnak, 1923. október 8., G35/4, BoE.

DUPLA

bármilyen szempontból is érintik a kölcsönt, addig a Bank of England nem fog érdemben foglalkozni az üggyel.[348] Norman a „meglepődött, sőt megdöbbent" Salterrel is közölte, hogy jelenleg ez a nézőpont „megváltozhatatlan".[349] Ez nagy csapás volt a népszövetségi tervekre nézve. Épp amikor úgy érezték, mindjárt dűlőre jutnak a kisantanttal és Franciaországgal a néhány fennmaradt lezáratlan kérdés kapcsán, a program fő támogatójának tartott Norman cserben hagyta őket. Noha többen is próbálták meggyőzni, hogy ne fordítson hátat a magyar kölcsön tervének, Norman megmakacsolta magát.[350] Bethlen és Kállay személyesen Londonba utazott, hogy a lehetséges kölcsönről tárgyaljanak Normannel. A bankár elmagyarázta, hogy a dolgok jelenlegi állása szerint, vagyis a jóvátételi fizetések bevonásával, amit a kölcsönből kellene kifizetni, elvi kérdés volt, hogy sem London, sem New York nem fog a kölcsönüzletbe beszállni.[351] Hozzátette még, hogy jelen esetben a kérdés még sokkal fontosabb, mint Ausztria esetében, mert a magyar kölcsönt nem garantálják más államok, így a jóvátételi teher lehetetlenné teszi azt. Éreztette mindenkivel, hogy a kölcsönt vagy az ő szája íze szerint bonyolítják le, vagy sehogy.

Ahhoz, hogy Norman részvételét valahogy mégis biztosítsák a magyar rekonstrukciós kölcsönben, hiszen máskülönben nem is lehetett volna szó az egész program megindításáról, Nagy-Britannia legfelsőbb politikai körei próbálták őt meggyőzni arról, mennyire kulcsfontosságú a népszövetségi program sínre állítása a terveknek megfelelően. Azt is felajánlották neki, hogy amennyiben kívánja, a brit kormány világosan kijelenti, hogy a magyar

[348] Kivonat a pénzügyminisztériumi bizottság feljegyzéseiből, 1924. január 9., G14/108, BoE; Norman Niemeyernek, 1924. január 10., G3/180, BoE.

[349] Norman naplóbejegyzése, 1924. január 11., ADM34/13, BoE.

[350] Norman naplóbejegyzése, 1924. január 23., uo.

[351] Feljegyzés, szerző nélkül, 1924. január 23., G14/108, BoE.

DUPLA

rekonstrukciós tervet mindenben támogatja, és azt akarja, hogy az meg is valósuljon.[352] Norman talán mindenkinél jobban átlátta a helyzetet. Tudta, hogy a brit politika és diplomácia annyi energiát és presztízst fektetett a második, a Népszövetség által istápolt pénzügyi szanálási program megvalósításába, hogy morális kötelessége volt annak sikeres végrehajtása. Valóban, a brit külügyminisztérium meg is kérte a pénzügyminisztériumot, hogy „vesse be befolyását a City bankárjainál, hogy az elvártnak megfelelően London képes legyen előteremteni elegendő pénzt, ezzel egyfajta felelősséget mutatva, ha már korábban érdeklődést mutatott és a kisantantra nyomást helyezett, hogy az is elfogadja".[353] Harold Nicolson sem volt szégyenlős, amikor politikai befolyását kellett latba vetni politikai célok elérésére. Mint írta, a kincstár semmiképpen nem kívánja a City véleményét befolyásolni, „de bízik benne, hogy konzultáció esetén megfelelő hangsúly esik arra, hogy Magyarország rekonstrukciója nagyon fontos eleme Közép-Európa stabilizációjának, és hogy Őfelsége kormánya… csalódna, ha a londoni pénzpiac érdektelenséget mutatna az ügy iránt".[354] Szinte már komikus volt a helyzet, de mégis igaz, hogy a Bank of England beleegyezése nélkül nem volt kölcsön Magyarország számára. Igazából persze Norman is akarta a kölcsön sikerét. Mint láttuk, hosszú távú terveinek ez egy fontos komponense volt. De talán hatalmas egója miatt, vagy azért, mert várta a legfelsőbb politikai támogatást, kivárt. Végül Philip Snowden pénzügyminiszter személyesen írt Normannek, és arra kérte, támogassa a magyar rekonstrukciós tervet, és így a várt legfelsőbb vezetés esdeklése is megérkezett, ami nyilván jót tett Norman

[352] Niemeyer Normannek, 1924. április 26., OV33/71, BoE.

[353] A külügyminisztérium a pénzügyminisztériumnak, 1924. május 5., DBFP, First Series, vol. XXVI, 198.

[354] Nicolson a kincstárnak, 1924. május 5., idézi Bátonyi: *Britain and Central Europe,* 142.

önérzetének.[355] Természetesen az is fontos volt, hogy e mellett a komédia mellett a pénzügyi akció terve is egyre inkább Norman elgondolását tükrözte. A központi bankok együttműködésének nagy támogatójaként Norman biztosan örült, hogy az új Magyar Nemzeti Bank részvényeinek jegyzése május 7-ig megtörtént 30 millió aranykoronás tőkével, amelyből majd 12 milliót ugyan az államnak kellett jegyeznie a siker érdekében, de ez az eredmény így is sokkal nagyobb diadalt hozott a másfél évvel korábbi osztrák példánál.[356] A jegyzés zárónapján aztán megérkezett az egyik legfontosabb üzenet az időközben megválasztott és már Budapesten tartózkodó főbiztosnak: „A terep elő van készítve. Javaslom, tanácsolja a kormánynak, hogy küldjék azonnal a kölcsönt tárgyaló bizottságot."[357] Most már, hogy határozott politikai támogatást kapott otthon, és Magyarországon is ígéretes lépések történtek az ő kedvére, Norman nekiállt, hogy megszervezze a magyar rekonstrukciós kölcsönhöz szükséges pénz előteremtését.

A nemzetközi bankvilágban talán senkinek a szava sem ért annyit, mint Normané, talán csak J. P. Morgan volt hasonlóan nagyon befolyásos. Ha Norman eredményeket akart látni, azok hamar meg is lettek. A helyzet uraként a Bank of England nagy hatalmú vezetője hozzálátott a munkához. Noha még mindig voltak fenntartásai a tervvel kapcsolatosan, megígérte, hogy teljes mellszélességgel kiáll mellette.[358] A következő öt hét folyamán Norman minden jelentős központi bankárt felszólított a kontinensen, hogy segítsen előteremteni Magyarország számára a köl-

[355] Snowden Normannek, 1924. május 7., G14/108, BoE.

[356] Éves jelentés Magyarországról, Barclay Chamberlainnek, 1925. március 25., C4508/4508/21, 10778, FO371, TNA.

[357] Strakosch Smithnek, 1924. május 7., T. II, Incoming Telegrams, May–June, 1924, C. 120, Financial Reconstruction of Hungary, LNA. Szintén idézi Péteri: *Global Monetary Regime,* 85.

[358] Norman Visseringnek, 1924. május 12., G3/180, BoE.

csönt.[359] A Magyarországról érkező kölcsöntárgyalásokért felelős kéttagú bizottságot Londonban Rothschildékhoz irányította, akiktől egy nagyobb összeget reméltek.[360] Norman úgy informálta a Rothschild-házat, hogy a Népszövetség képviselői már fel is vették a kapcsolatot a J. P. Morgan & Co.-val.[361] Természetesen Morganék esetleges részvétele pozitív hatással volt az egész kölcsönügyletre. Fontos volt az amerikai pénzpiac részvétele, és nemcsak politikai szempontból, hanem azért is, mert Európában viszonylag kevés befektethető szabad tőke volt, és ezért minden fillér számított. Amikor amerikai részvételről beszéltek, elsősorban mindenki a J. P. Morgan & Co.-ra gondolt. A legbefolyásosabb amerikai magánbank gyakran foglalkozott kölcsönügyletekkel, beszálltak például az osztrák kölcsönbe is. A Népszövetség és a magyar kormány is abban bízott, hogy ez ezúttal sem lesz másképp. Magyarországon már márciusban olyan hírek kaptak szárnyra, miszerint Morganék 20 millió dollárt jegyeznének 7,5%-os kamatlábbal.[362] Két hónappal később, amikor a dolgok kezdtek igazán nagy fordulatszámmal pörögni, a Népszövetség minden lehetséges eszközt bevetett, hogy meggyőzze az amerikai mamutbankot, hogy vegyen részt. Niemeyer megkérte Smitht, hogy írjon Morgannek, akinél a véleménye állítólag számított, és kérje „támogatásukat".[363] Smith ennek megfelelően írt is Lamontnak, régi jó barátjának,

[359] Norman Leese-nek, 1924. május 15., Norman Robineau-nak, 1924. május 19., Norman Mollnak, 1924. június 5. és Norman Visseringnek, 1924. június 12., uo.

[360] Norman naplóbejegyzése, 1924. május 12., ADM34/13, BoE. A kölcsöntárgyalásokra kijelölt magyar bizottság tagjai: Teleszky János, korábbi magyar pénzügyminiszter és Peter Bark, korábbi orosz birodalmi pénzügyminiszter – és egyben Norman bizalmasa – voltak.

[361] Norman Niemeyernek, 1924. május 8., Miscellaneous correspondence. Doc. No. 35939, Registry Files, R. 413, LNA.

[362] *Budapesti Hírlap,* 1924. március 18., XLIV/65.

[363] Niemeyer Smithnek, 1924. május 15., T. II, Incoming Telegrams, May–June, 1924, C. 120, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

és próbálta a magyar helyzetet a legjobb színben feltüntetni.[364] Időközben a J. P. Morgan & Co. közölte a velük tárgyaló küldöttséggel, hogy semmiképpen sem fognak nagyobb részt vállalni a Londonban kibocsátottnál, ami jelen állás szerint hárommillió font, azaz körülbelül 13 millió dollár volt.[365] Ennek egyik oka az volt, hogy az osztrák kölcsön ekkor elég gyengén muzsikált a New York-i tőzsdén. Morganék egyszerűen óvatosak voltak és végül az eszükre hallgattak.

Május 21-én még minden rózsásnak tűnt. Strakosch optimistán jelezte Smithnek, hogy Magyarországnak nem kell arra készülnie, hogy belső kölcsönt bocsásson ki, mert „a tárgyalások a hosszú lejáratú kölcsönről" úgy tűntek, hogy „ésszerű határidőn belül befejeződnek".[366] Kijózanítólag hatott, amikor két nappal később újabb távirat érkezett, de most már olyan tartalommal, hogy a J. P. Morgan & Co. meggondolta magát, és végképp kiszállt a kölcsön lebonyolításából.[367] Lamont egyébként már egy nappal korábban informálta a briteket és barátját, Smitht is. Azt írta, a holland és csehszlovák kölcsönök nagyon gyengén állnak a tőzsdén, és az amerikai közönség egyszerűen nem áll készen egy újabb kötvénykibocsátásra, amely érvelést egyébként Niemeyer így kommentálta: „a szokásos amerikai gyávaság, amikor megkérik őket, hogy valami konkrét lépést tegyenek".[368] Az egyik ideológia által vezérelt magyar történész úgy gondolta, hogy Morganék

[364] Smith Strakoschnak, 1924. május 17., C.III (4) Correspondence – Sir Henry Strakosch, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[365] Szapáry Daruvárynak, 1924. május 15., 209. csomó, 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[366] Strakosch Smithnek, 1924. május 21., C.III (4) Correspondence – Sir Henry Strakosch, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[367] Strakosch Smithnek, 1924. május 23., OV9/434, BoE.

[368] Lamont Smithnek, 1924. május 22., C9203/37/21, 9908, FO371, TNA; Niemeyer pénzügyminisztériumi feljegyzése Magyarországról a külügyminisztérium számára, 1924. június 5., DBFP, First Series, vol. XXVI, 226.

távolmaradása a magyar amerikaiak Horthy-ellenességének volt köszönhető.[369] Ezzel szemben az igazság az, hogy Morganék egyszerűen nem találták Magyarországot megfelelő befektetésnek, ráadásul már javában készültek a nagy fogásra, az ősszel esedékes német kölcsönre, ahol ők vitték a prímet.[370] Smith érthető módon csalódott volt. Tudta, hogy Magyarországon mindenki úgy tekint rá, mint a Messiásra, aki majd könnyedén idecsalogatja az amerikai nagytőkét. A fiaskó ellenére optimistán tekintett a jövő elébe, és úgy érezte, „nem bántam meg, hogy elvállaltam ezt a munkát".[371]

5.2. A magyar kölcsön kibocsátása

A szervezőknek hamar túl kellett tenniük magukat ezen a fiaskón. A magyar kölcsön volt a pénzügyi rekonstrukció fő eleme, és e nélkül szó sem lehetett érdemi munkáról. A J. P. Morgan & Co. kiválásával mind a Népszövetség, mind a magyar kormány számára életbe vágóan fontos volt, hogy a legrövidebb időn belül találjanak egy másik amerikai bankházat, amelyik hajlandó a kölcsön egy részének tengerentúli kibocsátására. Az időkomponens talán sosem volt még ennyire kritikus, így csak korlátozott lehetőségekben bízhattak a résztvevők. Szóba került néhány amerikai bankház neve, de a legvalószínűbb jelöltnek Morganék kiválása után a Speyer & Co. volt.

A Speyer & Co. egy régi prosperáló zsidó család által alapított német bank amerikai ága volt. A tengerentúli bankot Gustavus

[369] Magos: *Az amerikai imperialisták szerepe,* 59.

[370] Frank Costigliola: The United States and the Reconstruction of Germany in the 1920s, *The Business History Review,* Vol. 50, no. 4 (Winter 1976): 490–492.

[371] Smith Salternek, May 24, 1924, OV9/434, BoE.

DUPress

Speyer alapította meg 1837-ben Manhattanben. Miután Frankfurtban nevelkedett és a londoni és párizsi Speyer-bankoknál tanoncoskodott, James Speyer 24 évesen lett a New York-i ház tagja, majd később annak vezetője. A Speyer- bankház főleg a külföldi kölcsönökre és a vasutakra koncentrált, mindenekelőtt Latin-Amerikában. Ez a bank volt az első, amelyik kölcsönt nyújtott Kubának, de fontos érdekeltségei voltak a bolíviai, a mexikói és az Egyesült Államokon belüli vasutakban is. Mindezek mellett Speyer buzgó filantropistaként komoly szerepet töltött be számos oktatási, művelődési és egyéb jótékonysági intézmény megalapításában. Szenvedélyes lokálpatrióta volt, így nem csoda, ha New York sorsát különösen a szívén viselte. Ehhez a városhoz fűződik legnagyobb jótéteménye is, hiszen az ő kezdeményezésére nyílt meg 1932-ben a Museum of New York. Ezért és számos egyéb jószolgálati tevékenységéért megkapta a Száz Éves Társulat évenként kiosztott aranyérmét 1938-ban. De Speyer bőkezűsége itt nem ért véget. 1906-ban a Speyer-cég volt az első magánbank New Yorkban, amelyik saját pénzből hozott létre nyugdíjalapot az alkalmazottjai számára. Speyer szintén segített pénzt gyűjteni az első világháború alatt nélkülöző zsidók számára, főleg Lengyelországban.[372]

Az ok, amiért Speyer részt kívánt venni a különböző európai országoknak nyújtandó kölcsönökben, leszámítva a természetes profitérdekeltséget, abból a hitéből fakadt, hogy Európa, ahonnan ő is származott, és választott hazája, az Egyesült Államok között együttműködésnek kell lennie. Ahogy írta, az, hogy „bankjaink és bankáraink hiteleket nyújtanak és a befektetők külföldi papírokat vesznek, az gyakorlatias üzletpolitika… Ez hozzájárulna Eu-

[372] Speyer életrajzi adataihoz lásd *Biographical Note,* James Speyer Papers, Rare Books and Manuscript Division, The New York Public Library (a továbbiakban: Speyer Papers).

rópa újjáépítésében való közreműködésünkhöz."[373] Az amerikai külügyminisztériumhoz hasonló szólamokat zengve Speyer is kiemelte, hogy ez csak akkor lehetséges, ha jól ellenőrizhető biztosítékok, egyensúlyba hozott költségvetés, megnövelt adók és csak kis létszámú hadsereg találhatók egy-egy ilyen országban.[374] Mivel a húszas évek közepén Európa számos befektetési lehetőséget kívánt, nem meglepő, hogy a Speyer-cég is több alkalommal jelezte, szívesen beszállna a magyar kölcsönbe.[375] Egy amerikai üzletember úgy fogalmazott, hogy Speyerék „olyan szerepet szeretnének játszani a magyar kölcsönben, mint a J. P. Morgan & Co. az osztrákban, és nekünk azt mondják, arra készülnek, hogy 25–30 millió dollár értékben jegyezzenek egy magyar kölcsönt".[376] Miután a Morgan- ház kiszállt a magyar kölcsönből, Speyerék ideálisnak tűntek a hirtelen támadt vákuum kitöltésére. De volt egy komoly probléma. A Speyer-ház nem volt túl népszerű a többi magánbank és számos befektető között, mindenekelőtt pedig John Pierpont Morgan utálta James Speyert.

A Morgan-ház vezetőjének ilyen jellegű érzéseit több ok magyarázta. Egyrészről Speyer német származású volt, és Morgan megutálta a németeket az első világháború miatt. Szoros kapcsolatai a szülőhazájával a háború alatt is amúgy kényelmetlen helyzetbe hozták Speyert, és komoly veszteségeket szenvedett el miattuk. Ráadásul Speyer erős német akcentussal beszélte az angolt. Mindezek mellett persze egy másik tényező is szerepet játszott. Morgan nem rejtette véka alá, hogy „nem lelkesedik a zsidókért",

[373] James Speyer: America's Cooperation in European Rehabilitation Primarily Dependent on Europe, *Annals of the American Academy of Political and Social Science,* Vol. 102 (July 1922): 176–177.

[374] Uo., 177.

[375] Norman Strongnak, 1923. április 9., G35/4, BoE.

[376] Caldwell Benešnek, 1923. augusztus 10., in Wheeler Hughesnak, 1923. augusztus 22., 864.00/547, Roll 6, M. 708, NARA.

és nem akarta, hogy részt vegyenek az üzleti világban.[377] Ez az antiszemita érzület családi vonás volt. Morgan apja, aki igazából megszilárdította a Morgan-birodalmat, egyik korai életrajzírója szerint, „mélyen gyökerező antiszemita előítélettel rendelkezett, és számos alkalommal szembeszállt a nagyobb zsidó bankházakkal".[378] Az idősebb Morgan Jacob H. Schiffre, egy szintén német zsidó befolyásos bankárra, a Kuehn, Loeb & Co. vezetőjére csak mint „az a külföldi" utalt.[379]

A fiatalabb Morgan követte apja nyomdokait mind az üzletpolitikában, mind antiszemitizmusában.[380] Például 1920 májusában, még mielőtt megszületett volna a harvardi Lowell-terv a zsidó hallgatók számának visszaszorításáról, Morgan, aki a Harvard Egyetem felügyelő bizottságának tagja volt, kötelességének tartotta figyelmeztetni Abbott Lawrence Lowellt, az egyetem vezetőjét a veszélyre, amikor megüresedett egy elnökségi hely:

> „Úgy hiszem, el kell mondjam, hogy a felügyelő bizottság tagjai között igen erős az érzés, hogy a jelölt semmiképpen ne legyen zsidó vagy római katolikus, habár természetesen az utóbbi irányába ez az érzés gyengébb. Attól tartok, szűk látókörűnek tart minket, de az a személyes kifogásom, hogy mind-

[377] Idézi E. Lamont: *The Ambassador from Wall Street,* 210–211. Persze a rivalizálás is nagy hangsúlyt kapott a két bank közötti kapcsolatokban. A századforduló környékén James Speyer volt a második leggazdagabb New York-i bankár J. P. Morgan mögött. Steven C. Topik: When Mexico Had the Blues – A Transatlantic Tale of Bonds, Bankers, and Nationalists, 1862–1910, *The American Historical Review,* Vol. 105, no. 3 (June 2000): 734.

[378] John Kennedy Winkler: *Morgan, the Magnificent - The Life of J. Pierpont Morgan* (New York, Vanguard Press, 1930), 10.

[379] Ron Chernow: *The House of Morgan* (New York, Atlantic Monthly Press, 1990), 90.

[380] Részletesebben a korszak amerikai antiszemitizmusáról lásd Leonard Dinnerstein: *Anti-Semitism in America* (New York–Oxford, Oxford University Press, 1994) és Leo P. Ribuffo: Henry Ford and "The International Jew", *American Jewish History,* Vol. 69, no. 4 (1980. június): 437–477.

> két csoport esetében tudvalevő a külföldi politikai ellenőrzés, és ezek az emberek úgy gondolják, hogy az ország kormányzatánál felsőbbrendűek – a zsidó elsősorban mindig is zsidó és csak másodsorban amerikai, míg a római katolikus, attól félek, túl gyakran elsősorban pápista, és csak másodsorban amerikai."[381]

Ezekből a sorokból sugárzik az idegengyűlölet, de elsősorban az antiszemitizmus. Ennek fényében nem nagy meglepetés, hogy a Morgan-bank megpróbált mindenhol keresztbe tenni a Speyer & Co.-nak.

Mivel jó ideje közvetlen ellentét volt a két bankház között, Morgan nem riadt vissza, hogy bevesse kapcsolatait, és kifogjon a Speyer-házon. James Speyer sorozatosan nyújtotta be ilyen jellegű panaszait a külügyminisztériumhoz, és kormányzati támogatással vádolta meg riválisát, de mindez természetesen hiábavaló volt.[382] Évekkel később, a mexikói adósságrendezési tárgyalások során a Morgan-ház elérte, hogy a Speyer & Co. ne küldhessen képviselőt a nemzetközi testületbe, feltételezhetően Speyerék mexikói üzleti taktikázása miatt, a korábban említett ellenszenvről nem is beszélve.[383] Az elkeseredett rivalizálás odavezetett, hogy a Speyer-bankházat kizárták a Dawes-tervből is. Morgan pozíciójának, presztízsének és kapcsolatainak köszönhetően nem meglepő, hogy számos magánbank sem rajongott Speyerékért, az uralkodó antiszemitizmus pedig csak erősítette mindezt, és nem

[381] Morgan Lowellnek, 1920. március 2., idézi Chernow: *The House of Morgan,* 214–215. A Lowell-tervvel kapcsolatosan lásd Oliver B. Pollak: Antisemitism, the Harvard Plan, and the Roots of Reverse Discrimination, *Jewish Social Studies,* Vol. 45, no. 2 (1983. tavasz): 113–122.

[382] Rosenberg: *Financial Missionaries,* 65, 94.

[383] Stephen N. Kane: Bankers and Diplomats – The Diplomacy of the Dollar in Mexico, 1921–1924, *The Business History Review,* Vol. 47, no. 3 (1973): 343; Lamont: *The Ambassador from Wall Street,* 210–211.

PUBLIC

csak az Egyesült Államokban. A legnagyobb londoni bankház, a Rothschild-ház ugyan hajlandó lett volna közreműködni a népszövetségi kölcsönben, ha a tengerentúli partnerek között ott van a Hallgarten, a Dillon vagy a Chase National, de Speyerékről hallani sem akart.[384] Ha figyelembe vesszük, hogy Speyerékhez hasonlóan Rothschildék is német származású zsidók voltak, s a 19. század óta komoly érdemeket szereztek a zsidók egyenlő jogainak elismeréséért a szigetországban és másutt, a Speyerékhez való hozzáállásuk arra enged következtetni, hogy a származási és vallási kötelékek sokszor másodrendűekké váltak a vagyon alapján kialakított kapcsolatokkal szemben, amennyiben az adott személyt faji hovatartozása miatt már nem inzultálták. Érdekes megemlíteni, hogy a Rothschildok 18. század végi felemelkedéséig a Speyer-bankház volt a leggazdagabb Frankfurtban. Az ellentétek származhattak innen is.[385] Jeremiah Smith, Jr., Magyarország frissen kinevezett főbiztosa, valószínűleg a Morgan-házhoz fűződő kapcsolatai miatt, szintén úgy vélekedett a Speyer & Co.-ról, hogy, habár nem jelentéktelen, de spekulatív bank, és részvétele a kölcsönben kerülendő.[386]

Az antiszemitizmus egyébként más formában is elérte a Speyer dinasztiát Nagy-Britanniában.[387] James Speyer bátyja, aki Londonban élt, sok támadásnak volt kitéve. A Speyer-ház angol ágának be kellett zárnia, és Edgar Speyer, az ottani bank feje, végül is elhagyta Nagy-Britanniát. Habár az ügy Edgar Speyer német származása

[384] Szapáry Daruvárynak, 1924. május 28., 209. csomó, 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[385] Topik: When Mexico Had the Blues, 714–738, 734.

[386] Korányi Teleszkynek, 1924. május 17., 209. csomó, 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[387] Részletesebben a korszak brit antiszemitizmusáról lásd Colin Holmes: *Anti-Semitism in British Society, 1876-1939* (London, Edward Arnold, Ltd., 1979) és Gisela C. Lebzelter: *Political Anti-Semitism in England, 1918-1939* (Oxford, Macmillan, in association with St. Anthony's College, 1978).

PUBLICUS

miatt a brit haza iránti lojalitás kérdésének tűnt, a valóságban az első világháború alatti német fóbia kapcsolódott össze a jelenlévő antiszemitizmussal. Speyer ugyanis megtagadta, hogy hűségnyilatkozatot tegyen, és inkább lemondott a neki adományozott nemesi címről és a Privy Councilban betöltött hivataláról, amit Herbert Henry Asquith nem fogadott el. De miután egy skót nemes szót emelt ez ellen, mondván, hogy Speyer nem brit születésű állampolgár és ezért nem töltheti be a posztot, Speyer New Yorkba költözött. 1921-ben a háború alatti árulásra hivatkozva megfosztották nemesi címétől.[388] De meg lehet említeni Keynest is, aki alkalmanként szintén megvillantotta a zsidók iránti ellenszenvét. Egy berlini látogatása alkalmából a következőket írta. „Ha itt élnék, talán antiszemitává válnék... Nem kellemes egy civilizációt a tisztátlan zsidók koszos ujjai alatt látni, akiké az összes pénz, hatalom és tudás."[389]

Látható, hogy Speyeréket az Atlanti-óceán egyik partján sem szerették túlságosan. A népszövetségi kölcsön ügye viszont égetően sürgős volt. Minden fontos dokumentum alá volt írva, a magyar hatóságok és a Népszövetség is megtette az összes szükséges lépést a rekonstrukciós program elindításához, de a kölcsön nélkül az egészet nem lehetett pályára állítani, és az idő egyre csak fogyott. Norman belátta, hogy komoly kompromisszumokra kell kényszerülnie, ha tető alá akarja hozni az ügyletet. A francia jegy-

[388] Lásd H. W. Brown és Gordon Leith levelét, amelyet a brit sajtó számára írtak 1922. január 6-án, Correspondence, Box 1, Speyer Papers; „Strictly Confidential" feljegyzés dátum nélkül, „Memorandum of Conversation with the Lord Chief Justice", 1915. december 19. és az 1918. október 4-én kelt titkos külügyminisztériumi levelet, mindhárom Miscellaneous Papers, Box 2, Speyer Papers; Colin Holmes: *Anti-Semitism in British Society, 1876–1939* (London, Edward Arnold, Ltd., 1979), 123; C. C. Aronsfeld: Jewish Enemy Aliens in England during the First World War, *Jewish Social Studies,* Vol. 18, no. 4 (1956): 275–283.

[389] Idézi Stephen A. Schuker: John Maynard Keynes and the Personal Politics of Reparations: Part 1., *Diplomacy & Statecraft,* Vol. 25, no. 3 (2014): 462.

bank elnöke, Émile Moreau szerint Norman „teljes megvetéssel viseltetett a zsidók iránt, akikről negatív szavakkal beszélt", míg egy történész szerint „elvetemült antiszemita" volt, és Speyeréket csak mint „nagyon ambiciózus zsidókat" emlegette.[390] De úgy látszik, Közép-Európa brit védnökség alatti pénzügyi rehabilitációja felülírta ezen gondolatait. Amikor a brit pénzügyminiszter ismét írt neki, és kérésekor „az európai rekonstrukció érdekére" hivatkozva azt mondta, „a Népszövetség olyan mértékben elkötelezett a tervhez, hogy attól félek, presztízse, amiben minden céljához való ereje rejlik, végzetesen megcsappanna egy kudarctól", Norman gyorsan félretette előítéleteit, és megkísérelte sikerre vinni a nehéznek ígérkező programot, amelyhez mindenáron meg kellett szereznie a hiányzó pénzt.[391]

Első lépésként Norman Londonba kérette Popovics Sándort[392], az új Magyar Nemzeti Bank elnökét, hogy megbeszéljék egy előleg lehetőségét, amely az amerikai érdektelenség miatt támadt űrt volt hivatott áthidalni.[393] Június 3-án a két bankár megegyezett, és eszerint a Nemzeti Bank 4 millió fontos előleget kapott a Bank of Englandtől.[394] A megállapodás másnap vált hivatalossá, de nem nyilvánossá. Az Osztrák Nemzeti Bankkal való néha kényelmetlen viszony hatására Norman a magyar központi bank esetén speciá-

[390] Idézi Ahamed: *Lords of Finance,* 260; Chernow: *The House of Morgan,* 245; Norman Siepmann-nek, 1925. május 15., OV33/73, BoE.

[391] Snowden Normannek, 1924. május 29., G14/108, BoE. Szintén idézi Lojkó: *Meddling in Middle Europe,* 109, Péteri: *Global Monetary Regime,* 84 és Péteri: *Revolutionary Twenties,* 158.

[392] Széles körben ismert szakértelme miatt Norman és a Népszövetség is Popovicsot akarta a Nemzeti Bank elnöki székében látni. Péteri: *Global Monetary Regime,* 89.

[393] Strakosch Smithnek, 1924. május 30., Box 3. 1924–1930. No. 1. 24. Financial Negotiations, S. 56. M. De Bordes Files, LNA.

[394] Norman naplóbejegyzése, 1924. június 3., ADM 34/13, BoE. Az előleg összege az uralkodó bankkamatlábnál 1%-kal magasabbra volt értékelve, de legalább 5%-on állt. Lojkó: *Meddling in Middle Europe,* 113.

lis jogokat biztosított magának. Először is az angol font vált a pénzügyi stabilizáció általános értékmérőjévé, amely éles ellentétben állt az osztrák példával, ahol ezt a szerepet az amerikai dollár töltötte be. Másodszor pedig Norman kikövetelte magának azt a jogot, hogy a magyarok magasabb diszkontkamatlábat vezessenek be, ha ő úgy látja jónak.[395] Ezek mellett június 14-én még két további titkos záradékkal is kiegészítették a megegyezést, amely azt a stratégiát határozta meg, amely mentén Norman a központi bankok együttműködését kívánta látni.[396] Ezekkel a megállapodásokkal a Magyar Nemzeti Bank sok szempontból a Bank of England elnökének kezében volt, de ahogy a Nemzeti Bankhoz nemsokára tanácsadónak kinevezett Harry Siepmann megjegyezte: „Akárhogy is, a koldusok nem válogathatnak; és nekünk [a Magyar Nemzeti Banknak] egyszerűen szükségünk van a pénzre. A büszkeség csak szentimentális luxus – csakúgy, mint a zsidók és a csehek iránti utálat és az agrárius beállítottság – amit ezek az emberek nem engedhetnek meg maguknak, és ezt majd meg kell tanulniuk."[397] Bethlen a maga részéről sugárzott az örömtől és a Norman iránti hálától a Norman–Popovics-megegyezés miatt.[398] Siepmann viszont úgy gondolta, hogy a megegyezésben lefektetett elvek meglehetősen szigorúak voltak, míg Niemeyer egyszerűen „egy teljesen abnormális megállapodásnak" titulálta

[395] Péteri: *Global Monetary Regime,* 92.

[396] Ibid., 94–95; Siepmann Strakoschnak, 1924. június 4., 1. kötet. 1924. május–június, K 304, H. A. Siepmann népszövetségi pénzügyi megbízott magyarországi tevékenysége során keletkezett iratok fennmaradt töredéke (a továbbiakban: Siepmann-iratok), MOL.

[397] Siepmann Normannek, 1924. június 3., OV33/71, BoE. Szintén idézi Péteri: *Global Monetary Regime,* 117, Péteri: *Revolutionary Twenties,* 171 és Lojkó: *Meddling in Middle Europe,* 116.

[398] Bethlen Normannek, 1924. június 13., OV33/71, BoE.

azt.[399] Mindenesetre ez a lépés szükségszerű volt, és így a magyar kölcsön már biztatóbb jövő elé nézett, de még így is meg kellett szerezni 4 millió fontot Európában.

Az előbb említett megállapodásra már csak azért is szükség volt, mert a kontinensen sem állt a kölcsön ügye valami biztatóan. A holland és svájci kibocsátási szándék „lanyha" volt, a francia rész fél- és egymillió fontnak megfelelő franknak tűnt június legelején, míg a spanyol piac csak csekély összeget vállalt.[400] Marcus Wallenberg jelezte, hogy Svédországból mindössze negyedmillió fontra lehet számítani.[401] Ezek mellett a valóban nem túl biztató és kevéssé eltökélt országok mellett Olaszország további problémát jelentett. A többi ország enyhe érdeklődését ürügyként használva, az olaszok is csak csekély összeget akartak felajánlani, azt is csak akkor, ha az Egyesült Államok is szerepet vállal. De emellett még zsarolni is próbálták a Népszövetséget és Magyarországot speciális kedvezményekért. Többek között azt akarták, hogy az egyik bizalmi ember olasz legyen, a Magyar Nemzeti Bank igazgatótanácsában szintén legyen egy olasz delegált tag, és hogy a dohányjövedék kezelését egy olasz szakértő vizsgálja meg.[402] A britek az

[399] Siepmann Normannek, 1924. június 3., OV33/71, BoE; A pénzügyminisztérium a külügyminisztériumnak, 1924. június 5., DBFP, First Series, vol. XXVI, 225. A 4 milliós kölcsönt június 20-án folyósították. Norman Strakoschnak, 1924. június 19., OV33/72, BoE. A teljes összeget 1925. június 11-ig a magyar fél visszafizette. Péteri: *Revolutionary Twenties,* 167. *A Magyar Nemzeti Bank története,* szerk. Bácskai Tamás, vol. 1. (Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1993), 534–536.

[400] Széchényi Daruvárynak, 1924. május 17., 209. csomó, 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL; Salter Strakoschnak, 1924. június 2., Miscellaneous correspondence. Doc. No. 35939, Registry Files, R. 413, LNA; A pénzügyminisztérium a külügyminisztériumnak, 1924. június 5., DBFP, First Series, vol. XXVI, 225.

[401] Felkin de Bordes-nak, 1924. június 5., Dossier concerning the Swedish tranche. Doc. No. 36735, Registry Files, R. 413, LNA.

[402] Nemes Daruvárynak, 1924. május 30. és 31., 209. csomó, 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

PUBLIKUS

effajta zsarolási kísérleteket nagyon ellenezték, és mindent meg is tettek annak érdekében, hogy megakadályozzák – sikerrel.

1924. június közepére Magyarországon kibocsátottak egy belső kölcsönt 26 millió aranykorona értékben.[403] A korábbi, még optimista tervek szerint erre nem lett volna szükség, de az időközben beállt amerikai fordulat és a részben emiatt előállt európai langyos hozzáállás ezt megváltoztatta. Amíg az elhúzódó kölcsöntárgyalások végére nem sikerült pontot tenni, addig az átmeneti időszakot valahogy túl kellett vészelni, és ez az adott pillanatban csak egy belső kölcsönnel volt lehetséges. De az amerikai távolmaradás rémképe továbbra is Damoklész kardjaként függött az egész vállalkozás felett. A J. P. Morgan & Co. „dezertálása" komoly árnyékot vetett a kölcsön megvalósíthatóságára, hiába is próbált Norman minden eszközt bevetni. Minden egyes eltelt nappal nőtt a bizonytalanság és a feszültség, és ugyanígy fokozódott az elkeseredés is. Ilyen körülmények között senki sem lehetett finnyás, és ismét felmerült a korábban már visszautasított Speyer-cég neve. Ez azért is volt lehetséges, mert Speyerék, ezúttal kiegészülve a Chase Securities Companyvel, ismét jelezték részvételi szándékukat a korábbi elutasítás ellenére.[404] Június 16-án a Speyer & Co. egyik képviselője megkereste közvetlenül Teleszkyt és Barkot Párizsban.[405] Az összeg, amit az amerikai bankház felajánlott 4,25 és 10 millió dollár között mozgott, ami mentőövnek tűnt a program szempontjából.[406] Ekkor érdekes dolog történt. A J. P. Morgan & Co. újra jelezte, hogy mégis érdeklődik a magyar kölcsön amerikai elhelyezése iránt, de a Népszövetség nem akart kockázatot vál-

[403] A magyar pénzügyminiszter közleménye, 1924. június 17., Press Reviews. Doc. No. 32459, Registry Files, R. 296, LNA; Ormos: *Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése,* 116–118.

[404] Bergmann Salternek, 1924. június 5., Miscellaneous correspondence. Doc. No. 35939, Registry Files, R. 413, LNA.

[405] Teleszky és Bark Bergmann-nak, 1924. június 12., uo.

[406] Norman naplóbejegyzései, 1924. június 18. és 20., ADM34/13, BoE.

Public

lalni, hogy aztán Morganék esetleg újra meggondolják magukat és visszalépjenek.[407] Habár Speyer ajánlata 2%-kal rosszabb volt az angliainál, a magyar kölcsöntárgyalási bizottság és Strakosch is örült, hogy egyáltalán van konkrét ajánlat, és gyors hozzájárulást kértek Budapestről, ami meg is érkezett.[408] Speyer viszont másnap kijelentette, hogy csak ötmillió dollárt hajlandó vállalni a remélt 10 helyett, döntését a rendelkezésre álló rövid idővel indokolta. Norman azonban még a csökkentett Speyer-ajánlat nyomában is fellélegzett. Sok szempontból az egész programot a sajátjának érezte, és bevallotta, hogy bármi is történjék, „így vagy úgy biztosítanom kell a Magyar Nemzeti Bank számára azt az összeget, amely elég lesz, hogy a 250 000 000 aranykoronát elérjük".[409] Ez jól mutatja, hogy Montagu Norman még abban az esetben is megoldotta volna valahogy a magyar pénzügyi rekonstrukciós kölcsön kibocsátási problémáját, ha amerikai bankházak nem vesznek részt benne. Természetesen Speyerék könnyítettek a helyzetén.

Elvileg a Speyer & Co. 5 milliós vállalása automatikusan jó hatást kellett volna hogy tegyen a többi kibocsátó ország bankjaira. Meglepő módon nem ez történt, sőt néhányuk még inkább visszsza kívánt táncolni. Noha a holland rész 360 ezer fontnyira nőtt, majdnem 40%-os emelkedést mutatva, és a szerződés készen állt az aláírásra, a belga vállalás ki volt zárva, míg Csehszlovákia és Franciaország mélyen hallgatott.[410] Végül ez utóbbi két ország el-

[407] Lamont Salternek, 1924. június 23. és Salter Lamontnak, 1924. június 25., Dossier concerning the American tranche. Doc. No. 37289, Registry Files, R. 413, LNA.

[408] Strakosch Smithnek, 1924. június 24., T. II, Incoming... May–June, 1924, C. 120, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[409] Norman Visseringnek, 1924. június 25., OV33/72, BoE.

[410] Felkin Salternek, 1924. június 24. és Drummond Salternek, 1924. június 25., Dossier concerning the American tranche. Doc. No. 37289, Registry Files, R. 413, LNA.

lentétes előjelű választ adott. A csehszlovákok június 26-án jelezték, hogy részt vesznek egy moderált összeg erejéig, a franciák viszont végül is nem voltak hajlandók a kölcsönügyletbe beszállni. Ennek kivételesen nem politikai okai voltak, hanem a francia pénzügyi helyzet nem tette lehetővé, hogy a francia tőke volt ellenséges országot segítsen, amikor Franciaországnak minden erőforrására szüksége volt, hogy a gyengélkedő frankot támogassa.[411] Végül is június végére azok az országok, amelyek jelezték tényleges részvételi szándékukat, készen álltak a magyar kölcsön kibocsátására.

James Speyer vérbeli bankárhoz híven a legtöbbet akarta kihozni a Morganék után támadt vákuumból. Ahhoz, hogy a legjobb feltételekkel bocsássa ki a kölcsön ráeső részét, az utolsó pillanatig alkudozott. Egyrészről megpróbált bankjának amerikai kormánygaranciát biztosítani a kölcsönügylethez, ettől remélve biztosabb amerikai előjegyzést. Nyilatkozatot kért a külügyminisztériumtól, de a külügy azzal utasította el a kérést, hogy mivel magánbankokról van szó, egy hivatalos kormánykommüniké azt a nem valós látszatot keltené, hogy az amerikai kormány érintett, és ez rossz példa lenne a jövőre nézve, ráadásul valóban szó sem volt semmi ilyesmiről. Speyer először azzal fenyegetőzött, hogy nem vesz részt a kölcsönkibocsátásban, ha az általa kért külügyi nyilatkozat nem valósul meg, de ez természetesen csak üres fenyegetés volt.[412] Speyer Smitht is megkérte, hogy a főbiztos adjon ki egy nyilatkozatot az amerikai közönség számára, amely a kölcsön népszerűsítésében volt hivatott szerepet játszani.[413] A kérésnek megfelelően június 29-én Smith interjút adott az *Associated*

[411] Moreau Salternek, 1924. június 25., Correspondence with the French government. Doc. No. 37288, Registry Files, R. 413, LNA.

[412] E. Rosenberg e-mail-üzenete a szerzőnek, 2009. január 6.

[413] Speyer Smithnek, 1924. június 28., L. V. c–1, June 24–30, 1924, C. 114, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

DUPLA

*Press*nek, amely „jelentős értékkel" bírt Speyer számára.[414] E segítség ellenére is Speyer később egy szenátusi meghallgatás során úgy emlékezett, hogy a Magyarországnak nyújtott népszövetségi kölcsön kibocsátása „nagyon nehéz vállalkozás volt, mert számos ember hazánkban nem is tudta, hol van Magyarország. Kiadtunk képeskönyveket… rendszeresen kampányoltunk, hogy tájékoztassuk a közönséget a körülményekről. Néhány emberünk beszédeket tartott, és elmagyarázta az embereknek, mi is a kölcsön célja. Egészen komoly kampány volt."[415] Végezetül Speyer hét és fél millió dollár kibocsátásával szállt be a magyar kölcsönbe, de exkluzív jogokat akart magának New Yorkban az esetleges további magyar pénzügyleteket illetően a rekonstrukciós program időszaka alatt, amit mind a magyarok, mind a britek vehemensen utasítottak vissza.[416] Június 30-án James Speyer végül aláírta a szerződést az exkluzív klauzula nélkül, és az olyannyira várt kölcsönkibocsátás végre megkezdődhetett.[417]

A jegyzés Londonban kezdődött meg 1924. július 2-án a Baring Brothers & Co., a Rothschild and Son és J. Henry Schroder & Co.

---

[414] Speyer Smithnek, 1924. július 21., uo.

[415] Idézi Ilse Mintz: *Deterioration in the Quality of Foreign Bonds Issued in the United States 1920–1930* (New York, National Bureau of Economic Research, Inc., 1951), 64. A Speyer & Co. erőfeszítéseihez hasonlóan, Arthur Salter hasonló terepmunkát végzett Európában a magyar kölcsön reklámozása terén. Lee Salternek, 1924. június 27. és Salter Leenek, 1924. június 28., Publicity in connection with the Hungarian Loan. Doc. No. 32508, Registry Files, R. 297, LNA.

[416] Norman naplóbejegyzése, 1924. június 28., ADM34/13, BoE; Felkin Salternek, 1924. június 28., Dossier concerning the American tranche. Doc. No. 37289, Registry Files, R. 413, LNA.

[417] Felkin Salternek, 1924. június 30., Dossier concerning the American tranche. Doc. No. 37289, Registry Files, R. 413, LNA. A szerződés szövege megtalálható, 9/VIII/5/62–66, K 275, Kállay-papírok, MOL. Később aztán Speyer mégis megszerezte magának az exkluzív jogokat, miután átvett további másfél millió dollárt, így 9 millió dollárra növelve részvételét a magyar rekonstrukciós kölcsönben. A módosított szerződés szövege megtalálható, 9/VIII/5/68-73, K 275, Kállay-papírok, MOL.

részvételével, és rögtön másnap a Speyer & Co. vezette konzorcium látott munkához az Egyesült Államokban. A sok-sok aggódás után hatalmas megkönnyebbülést okozott a hír, miszerint ezen a két legfontosabb kibocsátóhelyen a kölcsön jegyzése nagy sikert hozott. Londonban már délelőtt le kellett zárni a jegyzési listákat, ugyanis a felajánlott jegyzési összeg sokszorosa volt a bankok által vállaltnak.[418] New Yorkban a jegyzés hasonló diadalmenet volt. Brentano az amerikai túljegyzést *Az Est*nek adott nyilatkozatában annak tulajdonította, hogy hazája „hisz Magyarország életképességében és szimpatizál a magyar néppel".[419] Speyer maga küldte a tengerentúlról a megnyugtató táviratot, hogy az egész összeg jegyzésre került és a listákat le kellett zárni.[420] Érthető, hogy Smith „nagyon elégedett volt az amerikai részvétel miatt", és ebben Bethlen sem maradt le mögötte, aki magabiztosan jelentette ki, „mostanra az amerikai bankárok is úgy döntöttek, hogy Magyarország biztonságos és jó befektetés".[421]

Visszatekintve azt lehet mondani, hogy a miniszterelnök megfogalmazása az önhittség és önbecsapás elemeit vegyítette, de ez a hirtelen sikernek is betudható. A magyar kormány láthatólag egyáltalán nem bánta, hogy Speyerék és a Rothschildok zsidók. A pénznek nincsen szaga, és Magyarországnak csak a sikeres kölcsönkibocsátás volt a célja, elsősorban az angolszász pénzpiacokon, és ez megvalósult. Sőt nemcsak az amerikai részvételt sikerült biztosítani, még ha ez mérsékelt is maradt és a magánszférára is szorítkozott, de a főbiztos is amerikai állampolgár volt. A következő hét során aztán a holland, a svéd és az olasz jegyzések is ha-

[418] Strakosch Smithnek, 1924. július 2., C.III (4) Correspondence – Sir Henry Strakosch, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[419] *Az Est,* 1924. július 25., XV/150.

[420] Felkin Salternek, 1924. július 4., 1924, Dossier concerning the American tranche. Doc. No. 37289, Registry Files, R. 413, LNA.

[421] Smith üzenete a Speyer & Co.-nak, *The New York Times,* 1924. július 6.; *Time,* 1924. július 7.

DUPress

sonlóan sikeresen zártak. A *Vienna Tageblatt* Smithnek tulajdonította a mindenhol sikeres jegyzést és megállapította, hogy eddigi magyarországi tartózkodása alatt csodákat vitt véghez.[422] Látható tehát, hogy nemcsak Bethlent sodorta magával a jegyzés nagy sikere, de más, jóval pártatlanabb megfigyelők is hajlamosak voltak a túlzásra. Svájcban csak a hónap legvégén történt meg a jegyzés, míg Magyarországon augusztus 1. és 9. között. A magyar kormány érthetően minden tőle telhetőt megtett annak érdekében, hogy a magyar részt is teljes összegben jegyezzék. A lehető legnagyobb figyelemfelhívás érdekében „Budapestet narancs és fekete színű plakátokkal ragasztották tele, amelyeken egy nagy dollárjel volt látható – az a pénznem, amelyikben a jegyzés történt".[423] Az augusztus közepén történt csehszlovák rész esetében nem került sor publikus jegyzésre. A magyar kormány elejétől fogva az ellen volt, hogy északi szomszédjánál jegyzésre kerüljön sor, de a Népszövetség kifejezetten figyelmeztette a magyarokat, hogy politikai megfontolások miatt ez elengedhetetlen.[424] Az itteni jegyzés végül közel két és fél millió dollárnyi cseh koronának felelt meg, amely összeg megegyezett a csehszlovákok által követelt 10 millió aranykorona értékű vasúti elszámolásokból eredő tartozásokkal.[425] A csehszlovákok számára fontos volt, hogy valamilyen formában részt vegyenek a kölcsön jegyzésében, hiszen szerettek volna további pénzhez jutni Londonban. Fáradozásuk meghozta a sikert, és amint egyértelművé tették, hogy ők is részt vállalnak valamilyen formában, Norman megadta a zöld jelzést az újabb csehszlovák kölcsön londoni bocsátására.[426] Ha nem is könnyen és a legop-

[422] *The New York Times,* 1924. július 11.

[423] Brentano Hughesnak, 1924. augusztus 16., 864.00/586, Roll 6, M. 708, NARA.

[424] Szapáry Daruvárynak, 1924. május 16., 209. csomó, 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[425] *Az Est,* 1924. július 26., XV/151.

[426] Norman naplóbejegyzése, 1924. május 14., ADM34/13, BoE.

DUPLA

timistább forgatókönyv szerint, de a Népszövetség elérte kitűzött célját. Ezt tükrözte Strakosch üzenete is, amit a sikeres londoni jegyzés után küldött: „A Népszövetség megtette a kötelességét, és most a magyarokon a sor, hogy valódi sikert kovácsoljanak a rekonstrukciós tervből."[427]

5.3. A Nemzeti Bank tanácsadója

A rekonstrukciós törvényjavaslatnak megfelelően fel kellett állítani egy szuverén és a kormánytól független új központi bankot, a Magyar Nemzeti Bankot. Az új bank jegyzése árpilis 28-án kezdődött meg és május 7-ig tartott, míg a megalapítás május 24-én történt. A bank Popovics Sándor elnöksége alatt egy hónappal később kezdte meg hivatalos működését 30 millió aranykoronás alaptőkével, amelyből majd 12 milliót az állam jegyzett, és a nyitás első kézzelfogható pozitív eredményeként az infláció szinte rögtön eltűnt. A korona árfolyama, amelyet a brit fonthoz rögzítettek, a következő volt: 1 angol font = 346 000 papírkorona, míg 1 amerikai dollár 4,935 aranykoronát ért. Az új központi bank megnyitásával a Devizaközpont elvesztette korábbi funkcióját, és mostantól a külföldi valuta kezelése is a Nemzeti Bank hatáskörébe tartozott.[428]

Smithnek az egyik első komoly feladata az volt, hogy a Nemzeti Banknak megfelelő tanácsadót találjon az egyezmények szövegének megfelelően. Ebben az esetben sem volt könnyű a legalkalmasabb személyt felkutatni. Az első név még május elején tűnt

[427] Strakosch Smithnek, 1924. július 2., C.III (4) Correspondence – Sir Henry Strakosch, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[428] Smith első jelentése, LNJ, 5th Year, No. 7, 1924. július, 974–981. Berend T. Iván – Ránki György: *Magyarország gazdasága az első világháború után, 1919–1929* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966), 149.

DUPLA

fel, talán egy kicsit későn, a holland Anton van Gijn személyében, akit Popovics figyelmébe ajánlottak megfontolásra.[429] Nagy részben Zimmerman önzőségének köszönhetően, aki ugyanis honfitársát maga mellett akarta tudni Bécsben, Gijn visszautasította a felkérést.[430] Az egyik lehetséges következő jelölt a luxemburgi Albert Calmes volt, de mint kiderült, központi bankokkal való tapasztalata gyakorlatilag nulla volt, így ő hamar kiesett a szűrőn. A Belga Nemzeti Bank munkatársa, Vanderzypen is a képzeletbeli listán volt, de őt nem tartották eléggé függetlennek, az általános vélemény mégis amellett volt, hogy ha nála jobbat nem találnak, akkor ő is megteszi, mert „szörnyen nehéz alkalmasabb jelöltet találni".[431] Így azt lehet megállapítani, hogy az első „kör" után a jelölt kiléte igen kétséges volt.

Montagu Normannek nagy érdeke fűződött ehhez a poszthoz. Mivel a Bank of England elnöke a központi bankok talán legelhivatottabb támogatója és szervezője volt, mindenképpen olyasvalakit akart a Nemzeti Banknál látni, aki megbízható volt és valódi kapocs lehetett a magyar és az angol központi bankok között. Mint majdnem mindig, Norman ezúttal is megkérdezte Benjamin Strongot, nem tudna-e valakit a tanácsadói posztra.[432] Az egyik ok, amiért Norman Stronghoz fordult, nagy valószínűséggel az lehetett, mert amerikait szeretett volna Budapesten látni Smith mellett.[433] Strong válaszában megírta, hogy hite szerint a javadalmazás közel sem lehet elég vonzó, hogy nagyobb kalibe-

[429] Strakosch Smithnek, 1924. május 10., C.III (4) Correspondence – Sir Henry Strakosch, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[430] Ter Meulen Strakoschnak, 1924. május 9., Confidential Correspondence concerning the appointment of a foreign adviser to the proposed Bank of Issue. Doc. No. 33088, Registry Files, R. 298, LNA.

[431] Strakosch ter Meulennek, 1924. május 10. and Ter Meulen to Strakosch, May 12, 1294, uo.

[432] Norman Strongnak, 1924. május 16., 2A165/1, BoE.

[433] Lojkó: *Meddling in Middle Europe,* 115.

rű személyeket sikerüljön megnyerni, de ennek ellenére küldött egy közel tízfős listát, amelyen a két legjobban ismert név Edward Kemmerer és Norman Davis voltak.[434] Az angol bankelnök végül Strong listájáról három nevet továbbított Strakosch felé, Alfred L. Aikenét, S. H. Voorheesét és Davisét.[435] Időközben Moll, akitől Norman szintén kért neveket, egy bizonyos Molligot ajánlott, akinek a nevét Norman szintén továbbította.[436] Megállapítható, hogy Norman jobban szívén viselte a banki tanácsadó személyét, mint a főbiztosét. Június elejére tehát több név is felmerült, de vagy anyagi vonatkozás, vagy szakmai szempontok miatt egyik sem lett a Nemzeti Bank tanácsadója. Mint kiderült, az a férfi, akit végül is kiválasztottak a posztra, már Budapesten dolgozott a rekonstrukciós program kapcsán.

Amikor Smith megérkezett Magyarországra, idegen környezetben találta magát. Noha sok helyen járt már a világban, és ezek némelyike Európában volt, az 1924-es Magyarország nem volt a korábbi állomásaival összehasonlítható. Az ország háborút követő évek miatti különleges helyzete és a nyelvi probléma az amerikai számára igencsak nehézzé tették a beilleszkedést. Nagy segítséget jelentett mindebben a mellé kirendelt pénzügyi tanácsadó, a brit Harry A. Siepmann. Strakosch volt, aki a Nemzeti Bank tanácsadói posztjára történő keresés első néhány sikertelen hete után felvetette az ötletet, hogy esetleg Siepmannt nevezzék ki.[437] Smith némileg vonakodott Siepmann elveszítésétől, ezért először azt javasolta, hogy a brit mindkét helyen dolgozzon paralel módon, neki is és a Nemzeti Banknak is, de Siepmann csak egy helyen szeretett volna dolgozni, ráadásul jó pénzügyi szakember lévén

[434] Strong Normannek, 1924. május 29., 2A165/1, BoE.
[435] Norman Strakoschnak 1924. május 30., OV33/71, BoE.
[436] Norman V. Mollnak, 1924. június 2., G3/180, BoE.
[437] Strakosch Smithnek, 1924. május 31., C.III (4) Correspondence – Sir Henry Strakosch, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

DUPress

Smith végül hozzájárult a változáshoz.[438] Mikor aztán Siepmannt a Nemzeti Bank június 24-i megnyitásakor sem nevezték ki hivatalosan, Smith maga sürgette ennek megtörténtét, hogy a kezdeti időszak minél zökkenőmentesebb legyen.[439] De még így is, a hivatalos kinevezés csak azután történt meg, miután megjött a hír a sikeres angolszász jegyzésekről kora júliusban, és az olasz jegyzés is remekül zárult, és már nem kellett attól tartani, hogy az olaszok maguknak követelnék a posztot.[440] Siepmann honoráriuma évi 2500 angol font volt, ami megegyezett Popovics fizetésével, a magyar adóktól mentességet élvezett, és az összeget a magyar kormány fizette.[441] A brit tanácsadó gyakorlatilag a Nemzeti Bankot igazgató triumvirátus tagja lett, amelyet Popovics, ő és Tabakovics Dusán alkottak, utóbbi a bankosztály és a devizagazdálkodásért felelős osztály igazgatója volt.[442] Smith értékes munkaerőt veszített el Siepmannben, ami „meglehetős kényelmetlenséget" okozott számára, és arra késztette, hogy „olyan közgazdászra és statisztikusra vadásszon, aki elfoglalja a helyét".[443] Miután Frère családi és üzleti problémákra hivatkozva visszautasította az állást, végül René Charron, a már szintén Magyarországon tartózkodó francia tag lett Smith tanácsadója.[444]

---

[438] Smith Strakoschnak, 1924. június 3. és 4., uo.

[439] Smith Strakoschnak, 1924. június 24., uo.

[440] Smith Bethlennek, 1924. július 10., B. II (1) National Bank of Hungary, May, 1924–October, 1925, C. 107, Financial Reconstruction of Hungary, LNA; Strakosch Siepmann-nek, 1924. július 9., 1/1924. May–June, K 304, Siepmann-iratok, MOL.

[441] Smith Korányinak, 1924. július 10., B. II (1) National Bank of Hungary, May, 1924–October, 1925, C. 107, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[442] Lojkó: *Meddling in Middle Europe,* 120; Péteri: *Global Monetary Regime,* 97–98.

[443] Smith Felkinnek, 1924. július 30., LNA, C.III (6) Correspondence – M. A. E. Felkin, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[444] Smith Felkinnek, 1924. augusztus 7., uo.

Harry Siepmann 1912-ben állt munkába a Brit Kincstárnál, és az első világháború kitörése után aktív frontszolgálatra jelentkezett, aminek során kapitányi rangban szerelt le. Tehetséges adminisztrátor volt, de a túlzott és felesleges bürokráciát ki nem állhatta. Sokat elárul jövőbeni munkájához való hozzáállásáról az, amit édesanyjának írt a frontvonalon gyakran előforduló építési munkákkal kapcsolatosan. Mint írta,

> „szeretek egyedül megtervezni valamit nagy vonalak mentén, és mielőtt elkezdődne a munka, benyújtom a teljes tervet az őrnagynak jóváhagyásra, hogy akár hetekkel vagy hónapokkal később valósuljon meg. És szeretem az épület »gazdaságosságát« is: kigondolni a helyi feltételek legmegfelelőbb alkalmazását, biztosítani a szükséges támfalakat és a körbevevő anyagokat és így tovább, és úgy kombinálni a dolgokat, hogy számos legyet üssek egy csapásra."[445]

Miután röviden részt vett a Németországot megszálló erők munkájában, a kincstár elküldte a párizsi békekonferenciára, ahol Keynes munkáját segítette. A Legfelsőbb Gazdasági Tanács Pénzügyi Bizottságának titkáraként szolgált, melynek főtitkára éppen Arthur Salter volt, így Siepmann magyarországi küldetésével régebbi munkakapcsolata éledt újjá. A háború alatt a seregben szerzett tapasztalatai és a háború utáni diplomácia politikai veszekedései Párizsban jelentős nyomot hagyott a fiatalember jellemén. Ahogy ő fogalmazott: „Még Keynes előtt tértem vissza Angliába, és volt néhány elképzelésem a világ dolgairól, amit, azt hiszem, a Népszövetségért rajongók cinizmusnak neveztek volna."[446] Ez a

[445] Siepmann édesanyjának, 1917. október 13., Harry Siepmann: *Echo fo Guns - Recollections of an Artillery Officer, 1914-18* (London, Robert Hale, 1987), 74.

[446] Siepmann naplóbejegyzése, uo., 182.

DUPLESS

fajta cinizmus, amelyet a házassági problémák csak tovább mélyítettek, alapjellemévé vált a britnek, és ehhez alkalmanként még depressziós hangulat is társult.

Noha Siepmann 1919-ben lemondott a kincstárban elfoglalt posztjáról, hamarosan ismét kormányszolgálatban találta magát. Magyarországra érkezése előtt nem sokkal, éppen áprilisban érkezett vissza Indiából, ahol annak a Blackettnek volt a tanácsadója, aki az ottani brit alkirályi tanács pénzügyeiért volt felelős. Miután Párizsban összefutott Salterrel, az felajánlotta neki a budapesti lehetőséget, amit Siepmann ekkor még elutasított. De Salter elérte, hogy Siepmann együtt vacsorázzon Smithszel, és a megnyerő amerikai elegendő meggyőző erőnek bizonyult, és ahogy Siepmann emlékezett, „ott mindjárt beleegyeztem, hogy csatlakozom hozzá".[447] Néhány nappal később máris indult Budapestre. Miután kora májustól a magyarországi helyzetet tanulmányozta, először optimista véleményt fogalmazott meg a jövőről, és kezdte „észrevenni az erdőt is, nem csak a fát".[448] De amint a Nemzeti Bank megnyitott, és Siepmann megkezdte ottani munkáját, véleményében jelentős változás állt be. Egy július 4-i keltezésű levélben meglehetősen csípős hangvételben osztotta meg rossz előérzeteit Strakoschsal:

> „A Bank rosszul kezdi meg működését, és bárcsak olyan helyzetben lehetnék, hogy ezt korrigáljam. Mindenki saját maga láthatja, hogy is kezd a Bank működni; csak egyszerűen be kell ide sétálni és körül kell nézni, vagy ami még jobb, meg kell próbálni itt valamilyen ügyletet lebonyolítani. Sokkal inkább emlékeztet a billingsgati halpiacra, mintsem egy

[447] Harry A. Siepmann kiadatlan emlékiratai (1944), 35.

[448] Siepmann Strakoschnak, 1924. június 4., 1/1924. May–June, K 304, Siepmann-iratok, MOL.

DUPLA

központi bankra. Az egész belső szervezet nyomorultabb annál, hogy jellemezni lehessen…

Vajon ezek a dolgok a Tanácsadó gondjai kell-e, hogy legyenek, azt nem tudom megmondani. Úgy hiszem, Popovics azon a véleményen van, hogy minél kevesebbet avatkozik a Tanácsadó a dolgokba, annál jobb. Popovics erős ember és egyértelműen érti a dolgát; de a részletekkel nem kíván foglalkozni, és úgy tűnik, kifejezetten élvezi, hogy színtelen, hozzá nem értő emberekkel veszi körül magát, akik boldogan teljesítik rendelkezéseit és csak eszközök. Remélem, nem akarja azt látni, hogy én velük együtt bukok el. Az az igazság, legalábbis ha nem tévedek hatalmasat, hogy a Bank általános politikája felett a legnagyobb körvonalakat illetően Popovics fog őrködni. De beosztottjai teljesen ernyedten és slamposan kezdik meg a munkát. Ez mind csak személyiség kérdése. Nehéz kedvesebb emberrel találkozni, mint Schóber, a vezérigazgató; de valójában szörnyen unalmas. Maday, a főkönyvelő annyira ostoba, hogy a Bank könyveléséért nem tenném tűzbe a kezem. Az első héten több milliárdos [papírkorona] veszteséget a devizaügyletekhez vezetett be, azon az alapon, hogy amikor egy banktól vásárolunk, fél százalékos engedményt adunk."[449]

Siepmann Normanben nagyon bízott, és kapcsolatukat mint „mester és tanítványa" tekintette.[450] Kettejük levelezése gyakori volt, különösen Siepmann részéről, aki sokszor hosszú oldalakon át tájékoztatta Normant a magyarországi és a Nemzeti Banknál történt eseményekről és arról, hogy a tanácsadó hogyan látja a dolgokat. Az igen elfoglalt Norman nehezen talált csak időt, hogy a rengeteg kisebb-nagyobb jelentőségű észrevételre írásban rea-

[449] Siepmann Strakoschnak, 1924. július 4., uo.

[450] Siepmann Normannek, 1924. június 3., BoE, idézi Péteri, *Global Monetary Regime,* 98.

DUPLICATE

gáljon, és inkább a személyes találkozót részesítette előnyben. A Bank of England elnöke mindig biztatta a fiatal Siepmannt, hogy utazzék Londonba, és a maga részéről Smith is üdvözölte a két brit közötti szoros szakmai kapcsolatot.[451] Az utazási költségek és a Budapesten neki jutó nagy mennyiségű munka miatt viszont Siepmann csak ritkán jutott el Londonba ezekre a hőn áhított személyes megbeszélésekre.

Júliusra tehát minden elem a helyére került a szövevényes rekonstrukciós program megindításához. Az ellenőrzés személyét kiválasztották és kinevezték, az új Nemzeti Bank megalakult és megnyitotta kapuit, a legjelentősebb jegyzések sikeresen megtörténtek, míg a magyar politikai vezetés elfogadta, hogy a magyar pénzügyi rehabilitáció a Népszövetség bábáskodásával történjék meg. Ezzel megkezdődött Jeremiah Smith, Jr. valódi munkája is.

[451] Norman Siepmannek, 1924. szeptember 26., OV33/37, BoE.

DUPress

DUPress

HATODIK FEJEZET

A magyar pénzügyi rekonstrukció technikai oldala

6.1. Az első fél év

Jeremiah Smith, Jr. magyarországi munkája egy olyan külföldi története, aki keményen dolgozott a célokért, a kezdetben egyáltalán nem biztosnak tűnő sikerért, és aki a természete és kitartása révén sok barátot szerzett Magyarországon. Olyan országban fogadta el a kihívást, amelyről egy vezető New England-i lap azt írta, „egész Európában legkevésbé érintette meg a demokrácia és a nyugati civilizáció... Az impulzív és gőgös Magyarország önző nacionalizmusát most egy dacos Ku-Klux-Klan váltotta fel, amely zsidókat üldöz és fasiszta terroristákból áll."[452] Szűkebb hazájának ilyesfajta sajtómegnyilvánulásának ellenére attól kezdve, hogy elvállalta a munkát, minden energiáját a feladatra összpontosította, és bízott a sikerben. Smith nyitott volt a nemzetköziség gondolatára, így személyében ideális amerikait talált a Népszövetség a magyar kölcsön- és pénzügyek ellenőrzésére, különösen azért, mert Smith kifejezetten szimpatizált a nemzetközi szervezet felállításával és céljaival. Noha Smith alig több mint két évet töltött Magyarországon, komoly nyomot hagyott pénzügyi és emberi vonatkozásban egyaránt. Mivel hozzáértő és egyben reális egyén volt, megtalálta a hangot a magyar kormányzattal, és sikerült egyetértésben dolgoznia vendéglátóival.

[452] *Boston Daily Globe,* 1924. április 13.

DUPLA

Alapvetően két módon lehet és kell Smith magyarországi munkáját vizsgálni. Az egyik a hivatalos oldal, a pénzügyi rehabilitáció során kifejtett munkája, a másik az emberi oldal, a főbiztosi posztot betöltő személy megnyilvánulásai kollégái és más emberek irányába. Hivatalos kötelezettségeinek köszönhetően Smith minden hónapban jelentést írt a Népszövetség számára, melyek tanulmányozása alapján végig lehet kísérni a kétéves folyamatot. Smith lépésről lépésre tájékoztatta a Népszövetséget, sokszor apró, lelkiismeretes részlettel kiegészítve a száraz számhalmazokat, képet adva például a magyar életviszonyokról és a lehetséges kilátásokról. Ezekkel a jelentésekkel Smith nem csupán kötelezettségének tett eleget, amennyiben az adott hónap pénzügyi és néha egyéb krónikáját papírra vetette. Üzeneteket is küldött, sokszor jól elrejtve a jelentésben, másszor kevésbé, néha a magyar kormánynak, néha a népszövetségi tisztviselőknek. Ezzel a hivatalos oldallal szöges ellentétben állt személyes életvitele, amely nehezen megfogható vagy tetten érhető. Magyarországon Smith nem változtatott korábbi, nagyrészt visszavonult életstílusán. Pont ellenkezőleg, talán még a szokottnál is zárkózottabb és visszafogottabb volt, és a közéletből megpróbálta teljesen kivonni magát. Mivel szinte csakis a munkájának szentelte magát, ideje nagy részét budapesti hivatalában, Genfben vagy az Egyesült Államokban töltötte, és személyes levelezést nemigen folytatott, nehéz teljes képet adni Smithről, az emberről. De mások visszaemlékezései és a korszakról megfogalmazott kortárs vélemények alapján egészen élethű képet lehet festeni a New England-i főbiztos jelleméről, gondolkodásáról. Legcélszerűbb Magyarországon eltöltött idejét először saját jelentésein keresztül tanulmányozni, mert ezek lefedik a magyar pénzügyi rekonstrukciós program nagy részét.

Pontosan úgy, mint Ausztria esetében, a főbiztos tehát havonta beszámolt a pénzügyi stabilizációs program helyzetéről. Természetesen egy-egy jelentés lazán kapcsolódó egyéb információkat is magában foglalt. Smith tanulmányozta Zimmerman jelentéseit is,

és tetszett neki azok felépítése, így eldöntötte, ő is hasonló módon írja meg beszámolóit. Amikor 1924 júniusában Smith udvariassági látogatása alkalmával az amerikai és holland főbiztos találkozott Bécsben, a két program mellett a jelentésekről is beszéltek.[453] Egy jellemző különbség e téren a két főbiztos között az volt, hogy Smith előzőleg a sajtónak megküldte jelentéseit, ami egy teljesen amerikai újítás volt, és amit Zimmerman az osztrák sajtóval kapcsolatos bizalomhiány miatt nem vett át.[454] Smith jelentései önmagukban azonban csak egyoldalú képet adnának Magyarországon töltött idejéről. Egyéb különböző forrásokból azonban a teljes rekonstrukciós időszak jól tanulmányozható, különös tekintettel Smith munkájára.

Az első két hónap, amit Smith Magyarországon töltött, leginkább két elfoglaltsággal telt. Az egyik a nemzetközi kölcsön megvalósításában való közreműködés volt, ami a főbiztos részéről nem kívánt nagyon nagy áldozatvállalást. A másik, sokkal fontosabb feladat a kölcsön kibocsátásáig tartó átmeneti időszak felügyelete volt. 1924. május 1-i megérkezése után Smith azonnal belevetette magát a munkába. Már aznap meglátogatta a kormány tagjait és a diplomáciai küldöttségek vezetőit, míg az effektív munkát május 5-én, egy hétfői napon kezdte meg.[455] Az első héten Smith természetesen találkozott a sajtó képviselőivel is, akikre „kezdettől fogva kedves és szimpatikus benyomást" tett.[456] Hangsúlyozta számukra, hogy véleménye szerint az újságok fő feladata abban rejlik, hogy „ezekben a nehéz időkben biztosítsák a magyar közvéleményt, amelynek hitére és bizalmára igen nagy szükség

[453] *The New York Times,* 1924. június 4.; *Magyarország,* 1924. június 3., XXXI/107.

[454] *The New York Times,* 1926. szeptember 2.

[455] Balfour MacDonaldnak, 1924. május 9., C7751/21/21, 9902, FO371, TNA; *Magyarország,* 1924. május 6. és 7., XXXI/84 és 85.

[456] *Budapesti Hírlap,* 1924. május 10., XLIV/88.

Duplicate

van".[457] A későbbiek során aztán a sajtó képviselői már egyre kevésbé voltak oda Smithért, éppen visszahúzódó életvitele miatt, hiszen egyszerűen nem szolgáltatott számukra témát és interjút sem adott. Smith természetesen találkozott Bethlen miniszterelnökkel is, de gyorsan ki is emelte saját függetlenségét akár a kormányról, akár másról volt szó. Ugyanígy hangsúlyozta pártatlan státuszát is, amikor például a Kossuth-párt vezetői udvariassági látogatást tettek Smith pénzügyminisztériumi irodájában, amelyben Kossuth egykori íróasztala is állt: „Független vagyok mindenkitől, és amellett hogy minden párttal érintkezem, a legteljesebb pártatlanságomat megóvom."[458] Smith ugyanis hitte, hogy a napi belpolitikán abszolút mértékben felül kell emelkednie, amennyiben pozitív eredményeket akar elérni. Első naptól érzékelhető népszerűsége hétről hétre nőtt, amely nagyrészt szerénységének és szimpatikus viselkedésének volt köszönhető. Lakhelye sem volt hivalkodó. A királyi palotában való elhelyezését visszautasította, csakúgy, mint a Hotel Hungária luxuslakosztályát, és inkább egy egyágyas szobát választott a szálloda legfelső emeletén.[459] Legalábbis ez volt a sajtó propagandaszövege. Valójában a következő történt: Smith valóban elutasította a királyi palotát mint lakhelyet. A Hungária Hotelben csak három hónapig lakott, utána a Gellért-hegyen sikerült találnia egy megfelelő, a körülményekhez képest modern házat. A sajtóban olvasható cikkek szerint, ahol az amerikai felügyelő puritán képét próbálták minél látványosabban tálalni, mindvégig a szálló felső szintjén lévő kis szobában lakott. Valójában azért költözött oda a lenti pompás lakosztályból, mert egy operasztár magának követelte azt. Smith boldogan adta át a lakosztályt, és a sajtó ebben a puritán karakterjegyet látta megvalósulni. Az a sajtó, amely amúgy nagyot csalódott Smithben, mert

[457] *Magyarország,* 1924. május 10., XXXI/88.
[458] *Pesti Napló,* 1924. június 6., 75/110.
[459] *Boston Daily Globe,* 1924. május 22.

az került mindenféle sajtónyilvánosságot, nem adott interjút publikálási célokra, s csak a kikerülhetetlen vacsorameghívásoknak tett eleget, de onnan is minél előbb távozott.[460] De ettől függetlenül a sajtó által nyújtott kép miatt nem meglepő, hogy mindjárt a kezdeti időszakban a főbiztosnak sikerült elnyernie vendéglátói rokonszenvét és megbecsülését.

Június elején Smitht Genfbe, a Népszövetség székhelyére szólította a kötelesség. Éppen a nyári ülésszak folyt, és Smithnek itt kellett bemutatnia első jelentését a rekonstrukció alakulásáról. Érthető módon nagy figyelem kísérte a második népszövetségi pénzügyi rekonstrukcióra tett vállalkozást, és igen sokan akarták első kézből hallani az amerikai főbiztos által tapasztaltakat, megtudni, milyenek az első benyomásai a magyarországi helyzetről. Jelentését rövidebb fejezetekre osztotta, amelyek érintették az inflációt, a kölcsön törlesztésére lekötött bevételeket, a bevezetett, illetve bevezetni kívánt reformintézkedéseket, míg a függelékben különböző statisztikai táblázatokat közölt. Természetesen ez a fajta külalak tartalmilag sokszor változott az éppen esedékes kérdések és problémák miatt, de mindig tisztán fogalmazott és áttekinthető volt. Június 14-én Smith megjelent a Népszövetség Tanácsa előtt először főbiztosi minőségében, és kifejtette jelentésének egyes pontjait.

Ez a májusra vonatkozó jelentés tartalmazta az első hónap főbb eseményeit a pénzügyi rehabilitációs programot tekintve. Miután Smith vázolta a Nemzeti Bank részvényeinek a jegyzését, megállapította, hogy összehasonlítva az osztrák jegyzéssel, a magyar példa mindenképpen megelégedésre adott okot. Mivel a nemzetközi kölcsön kibocsátása még hetekre volt, az átmeneti időszakot valahogy át kellett hidalni anyagilag. Ezért a magyar kormány

[460] Smith szállásáról és a puritán képnek a magyar sajtóban való reprezentálásáról lásd Royall Tyler: „The Commission-General", Hungary, 1931, Thompson Todd Collection.

Duna Press

még áprilisban egy 20 millió svájci frank értékű kölcsönt szerzett egyetemben a már korábban említett belső kényszerkölcsönnel, hogy a fennálló deficitet addig is finanszírozni tudják. Májusban a bécsi tőzsdespekuláció borzolta a pénzügyi körök kedélyeit, és érthető módon Magyarországon is riadalmat okozott. „Ennek a természetes következménye egy olyan országban, amelyik a háború óta hozzászokott a kiábrándultsághoz az volt – írta Smith –, hogy a pillanatnyi nehézségek minden mást elhomályosítottak a közfelfogásban, és a rekonstrukciós program jövőjét érintő hitet csak konkrét eredményekkel lehetett volna biztosítani, amik ekkor még nem álltak rendelkezésre." A kedvezőtlen helyzetet csak tovább fokozta az általános árszínvonal emelkedése, és mindez együttesen további mintegy 30%-os koronagyengüléssel járt. Noha Smith elégedett volt, hogy a legtöbb exporttilalom (búza, rozs, árpa, széna és hús) megszűnt a népszövetségi delegáció márciusi budapesti látogatása óta, a küszöbönálló vámtörvényt kritikával illette, mint olyat, amelyik nem követi a pénzügyi bizottság javaslatait. Az összkép viszont szerinte jó volt, annak ellenére, hogy az „ország mentalitása kezdetben nem volt összességében kedvező", és mint konklúziójában megjegyezte, „általánosságban beszélve a körülmények alapvetően épnek tűnnek… Nincs olyan nyilvánvaló ok, amiért a rekonstrukciós terv végrehajtása ne hozná meg az elvárt eredményeket."[461] Ezt a mondatot értékelte később William Goode úgy, hogy „nagy adag bátorsággal" írták.[462] Smith ezen optimizmusa főként abból a tényből fakadt, hogy saját maga már május első felében megállapíthatta, hogy a lekötött bevételekből

[461] A bekezdésben található információk forrása Smith első jelentése, LNJ, 5th Year, No. 7, 1924. július, 974–981. (A továbbiakban Smith jelentései a LNJ-forrásként lesz megadva első előfordulásukkor, majd csak a jelentés számával utalok rájuk.) Smith jelentései egyébként megtalálhatóak még: OV9/434 és /436, BoE. Smith jelentéseinek kivonata megjelent rendszeresen a *New York Times*ban és a *Wall Street Journal*ben is.

[462] *The Times,* 1925. május 23.

befolyó összegek meghaladják a Népszövetség előzetes számításait, és ez a jövő szempontjából mindenképpen biztató volt.[463]

Azért azt nem lehet állítani, hogy a főbiztos mindennel meg lett volna elégedve. Felhívta a figyelmet arra, hogy az előzetes költségvetési terveket nem az utolsó pillanatban kell megkapnia a kormánytól, hanem jóval előre, máskülönben nincs elég ideje tanulmányozni őket. Emellett arra is figyelmeztetett, hogy a már eltelt hónapok adatait is azonnal kézhez kell kapnia, vagy azok számára elvesztik értéküket, és hogy a fennálló adósságról is havonta pontos adatokhoz kell jutnia, mert „a program sikere nem kis mértékben azon múlik, hogy sikerül-e ezt a gyakorlatot bevezetni". Nem csupán az adatok hiánya jelentett gondot, hanem meg kellett küzdeni az idegen környezettel is. „Az első hónap alatt annyi időt kellett fordítani az ellenérzés megszervezésére és arra, hogy az ember általánosságban megismerkedjen a gazdasági, pénzügyi és adminisztratív tényezőkkel, hogy képtelenség volt az első jelentéshez statisztikai táblázatokat készíteni."[464] Szóbeli beszámolója alkalmából Genfben Smith nem mulasztotta el dicsérni a Pénzügyi Bizottságot, de a magyar kormányt sem, az elsőt a terv kidolgozásáért, az utóbbit pedig az addig mutatott együttműködésért.[465] Az első lépések tehát minden érintett számára megelégedettséggel szolgáltak, és mindenki bizakodva tekintett a jövőbe.

Genfben döntést hoztak a főbiztos költségeiről is. Ahogy Smith részletes beszámolója mutatta, neki és beosztottjainak havonta 4642 dollárra volt szükségük feladataik ellátására, ami évi közel 55 000 dollárt jelentett. Ez Smith bére mellett tartalmazta Tyler, Siepmann, Charron és Licen bérét és a titkárnői kar javadalmazá-

[463] Balfour MacDonaldnak, 1924. május 16., C8073/37/21, 9908, FO371, TNA.

[464] Smith első jelentése.

[465] LNJ, 5th Year, No. 7, 1924. július, 910.

DUNEss

sát is, ezenfelül pedig az utazási, fordítási és eseti költségeket.[466] A genfi határozatok értelmében Smith teljes havi költségvetését a Népszövetség 5000 dollárban állapította meg.[467] Az egyik magyar történész, minden valószínűség szerint ideológiai megfontolások miatt, azt írta: „a hihetetlen összeg, amit J. Smith zsebre vágott minden hónapban fizetés gyanánt, mindennél jobban mutatja az ország lelkiismeretlen kizsákmányolását".[468] A valóságban ez az összeg ugyebár öt teljes állású embert jelentett, akik mellett három gépírónő és postai futár is dolgozott, nem beszélve az utazási és gyakran felmerülő fordítási költségekről. Noha magyar pénzre átszámítva az összeg jelentős volt, valójában nem lehet túlságosan magasan megállapított fizetésekről beszélni. Ráadásul fontos megemlíteni az előbb említett kritika és a későbbi események miatt, hogy Smith már ekkor bejelentette, hogy fizetését nem kívánja igénybe venni lakhatási és utazási költségein túl, amelyek megítélése szerint évi 8000 dollárt tesznek ki.[469] Ezzel Smith a gyakorlatban lemondott arról, hogy „keressen" magyarországi megbízatásán, és minden erejét csakis a cél elérésére összpontosította. Mikor viszont a havi költségeket érintő hír megjelent a sajtóban, Smith felháborodott.[470] Elsősorban azért volt dühös, mert a költségeket illetően a határozat egy nem nyilvános ülésen hangzott el, pont azért, hogy a sajtó ne tudjon róla, de a hír en-

[466] 9. csomó, VII/6, A második budapesti tárgyalás 1924. márc.-ban és ennek előzményei. A főbiztos első jelentésének tárgyalása Genfben (1924. június), K 275, Kállay-iratok, MOL.

[467] LNJ, 5th Year, No. 7, 1924. július, 911.

[468] Magos: „The Role of the British and American Imperialists", 202.

[469] „A főbiztos hivatalának költségei", C. 113, Financial Reconstruction of Hungary, LNA. 9. csomó, VII/6, A második budapesti tárgyalás 1924. márc.-ban és ennek előzményei. A főbiztos első jelentésének tárgyalása Genfben (1924. jún.), K 275, Kállay-iratok, MOL.

[470] Smith Salternek, 1924. június 16., Dossier concerning the departure of the Commissioner General from Budapest. Doc. No. 36545, Registry Files 300, R. 300, LNA.

nek ellenére kiszivárgott. Smith nem akarta, hogy a magyar emberek azon csámcsogjanak, hogy ő és kollégái mennyit kapnak fizetésként, amikor a magyarok legnagyobb része napi gondokkal küzd az anyagiak terén. Úgy érezte, ez rossz üzenet a köznép számára. Próbálta azonnal megnyugtatni a magyar lapokat, és azon keresztül az embereket, hogy az összeg a maximum összeget jelenti, és a szükségesnél egy fillérrel sem fog többet költeni: „Én az itteni munkámból nem akarok jövedelmet szerezni, és nincs szándékomban a számomra megállapított fizetésből többet felvenni, mint amennyi budapesti időzésem költségeire szükséges, amiről remélem, hogy nem fog sokat kitenni."[471] Természetesen meg akarta előzni, hogy ilyen apróság miatt támadások érhessék. Úgy érezte, csakis akkor lehet sikeres az itteni munkája, amennyiben az emberek bizalommal viseltetnek iránta.

Smith második jelentése júniusra vonatkozott, de némi csúszás következett be bizonyos adatok összegyűjtésében, így csak július 22-én jelenhetett meg az írás. A számos kérdés közül, amellyel Smith ebben a jelentésében foglalkozott, három érdemel külön említést. Az egyik az állami költségvetés. Május óta a vám- és adóbevételek hatalmas mértékben megnőttek, melynek az egyik oka az volt, hogy az állami vasutak a zárolt számlára fizette be a bevételeket és nem saját adóssága törlesztésére fordította azokat. A másik tényező az volt, hogy a dohány ára június 15-én megemelkedett, és emellett jobb eladási technikákat használtak. Viszont a becsült júliusi költségvetési hiány ötmillió aranykoronával túllépte a programban megfogalmazottat. Smith gyorsan meg is jegyezte, hogy aggodalomra semmi ok, mert július egy meglehetősen gyenge hónapnak számít bevételi szempontból, és messze elmarad az évre kivetített havi átlagtól, ráadásul a közvetlen adók begyűjtésének időpontja februárra, májusra, augusztusra és no-

[471] *Magyarország,* 1924. június 17., XXXI/118; *Budapesti Hírlap,* 1924. június 17., XLIV/118.

vemberre esik, így a gyenge eredmények csak magukban nézve azok, de éves megvilágításban már nem. A legevidensebb jó hír az volt, hogy június végére a Népszövetség számításaihoz képest már így is többlet jelentkezett, de Smith gyorsan tisztázta, hogy ez nem jelenti azt, hogy a költségvetési szigor enyhülne, és az erre vonatkozó előre meghatározott keretszámok változnának. Mint fogalmazott, „amikor hozzájárultam a [júliusi] költségvetéshez, felhívtam a kormány figyelmét arra a tényre, hogy a naptári év egyenlege miatt a havi deficiteket a havi átlag alatt kell tartani azért, hogy a féléves időszakok hiányai ne haladják meg a rekonstrukciós tervben meghatározottakat, és hogy engem ez a megfontolás fog vezérelni a jövőben is, amikor pénzt bocsátok a kormány rendelkezésére".[472]

A másik kritikus pont az állami tisztviselők kérdése volt. Ez a probléma nyilvánvalóan neuralgikus pont volt és végigkísérte az egész program időszakát, megerősítve ezzel Smith azon jóslatát, miszerint „az állami alkalmazottak kérdése nehéz, és valószínűleg az is marad". A mesterségesen felduzzasztott állami hivatalnoki kar hatalmas anyagi terhet rótt a költségvetésre. Az éves költségvetésnek körülbelül 60%-át a tisztviselői bérekre és nyugdíjakra fordították. Ezen mutatók mellett a kormány július 1-től fizetésemelést hagyott jóvá az eredetileg tervezett október 1-i határidővel szemben, amely lépést azzal indokolták, hogy ezeknek az embereknek annyira alacsony a bérük, hogy az már nem elegendő a megélhetésre.[473]

A harmadik érdekes pont Smith gyakorlatiasságát dicséri, miszerint előleget biztosított a kormánynak, amikor a kölcsönből származó bevételek a kései kibocsátás miatt júniusban még nem folytak be. Kevés értelme lett volna mereven ragaszkodni olyan

[472] A bekezdésben található információk forrása Smith második jelentése, LNJ, 5th Year, No. 9, 1924. szeptember, 1228–1238.

[473] Uo.

technikai pontokhoz, amelyek a program zökkenőmentes végrehajtását is veszélyeztethetik. Összességében Smith óvatos optimizmussal ítélte meg a helyzetet: „A kölcsön sikeres kibocsátása önmagában még nem hozza el a csodát. A program végrehajtása az egyetlen mód, hogy a jövőt illető szilárd alapokat megteremtsék. Ez időt és további áldozatokat kíván, de bízom benne, hogy amikor szükség van rá, ezeket meghozzák, és hogy a magyar lakosság a legnagyobb mértékben él a lehetőséggel."[474]

A főbiztos előbb említett rugalmas hozzáállása természetesen tetszést aratott a magyar vezetők körében. Ne felejtsük el, hogy a tavasz folyamán mennyire rettegett a kormány, hogy a népszövetségi kontroll majd zsarnoki uralmat fog jelenteni. Bethlen dicsérte Smith megnyilvánulását és tudását, és kijelentette, hogy a főbiztos „természetes jósága, fellépésének egyszerűsége és az a tökéletes tárgyismeret, amellyel rendelkezik, nemcsak azoknak szeretetét és tiszteletét nyerte meg részére, akiknek hivatalosan van vele dolguk, hanem megnyerte az egész magyar közösség nagyrabecsülését".[475] Smith a maga részéről hasonlóan szép dolgokat mondott a kormánnyal való viszonyáról, és a költségvetéssel kapcsolatos megbeszéléseiket a „barátságos" jelzővel illette.[476] Mondta Smith mindezt annak ellenére, hogy ezek a megbeszélések elsősorban éppen a július havi költségvetésre vonatkoztak, amikor is Smith kifogásolta, hogy a kormány át kívánja lépni a költségvetési törvényben meghatározott irányszámokat. A két fél végül pragmatikus módon megegyezett egymással és közös nevezőre helyezkedett, mert Smith elfogadta a kormány azon érvelését, hogy a belföldi kényszerkölcsön bevételei nem képezték a rekonstrukciós költségvetés részét, és így Smith hozzájárult a július

[474] Uo.

[475] *Budapesti Hírlap,* 1924. július 2., XLIV/131.

[476] Smith Salternek, 1924. június 28., Miscellaneous correspondence. Doc. No. 35939, Registry Files, R. 413, LNA.

DUPLICATE

havi költségvetés elfogadásához.[477] A barátságos viszony még erősebbé tétele érdekében Smith még arra is hajlandó volt, hogy néha nagyobb közszereplést vállaljon, bármennyire is ellenére voltak az ilyen fellépések. Ilyen volt például a július 4-i emlékünnepség a Városligetben George Washington szobránál, amely megemlékezést a Magyar–Amerikai Társaság szervezte. A sikeres amerikai jegyzés másnapján érthető volt a fokozott tisztelgés az Egyesült Államok és az onnan érkező jeles emberek előtt. A magyar néppel való kapcsolatok szorosabbra fűzése fontos volt, így természetes, hogy Smith és Theodore Brentano is felszólaltak az ünnepségen. A magyar felszólalók egyöntetűen dicsérték Smitht, akit a jelenlevők hangosan megéljeneztek.[478] Mindezek a jelek együttesen jól mutatták, hogy az amerikai főbiztost el- és befogadta a magyar politika és társadalom, és eddigi rövid munkája sikeres volt. A jövőbeni harmonikus munka egyik záloga volt ez, és ezt Smith pontosan tudta. A július eleji sikeres kötvénykibocsátás pedig csak tovább növelte ázsióját, és már senki sem emlékezett, hogy sokan azt várták tőle, hogy a J. P. Morgan & Co.-t sikerül bevonnia a kölcsönüzletbe.

De július nem csupán a nemzetközi kölcsön kibocsátása és sikeres jegyzése miatt volt jelentős hónap. A legfontosabb talán az a korai megállapodás volt, amit a hivatalos papír- és aranykorona közti szorzószámról hoztak. Ez az adat volt hivatott megadni az aranykorona és a papírkorona közötti váltószámot. Ezt 1924 júliusában 17 600-on állapították meg, noha a valódi érték 16 000 körül volt. Annak ellenére, hogy a hónap folyamán aztán 17 000-re csökkent ez a szám, Smith érthetően nem lelkesedett és további csökkentést akart látni, hiszen ez a szám még mindig túl magas

[477] Smith Korányinak, 1924. július10., C.III (7) Correspondence – Hungarian Ministers, 1924, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[478] Brentano Hughesnak, 1924. augusztus 16., 864.00/586, Roll 6, M. 708, NARA; *Budapesti Hírlap,* 1924. július 8., XLIV/135.

DUPLESS

volt, és nettó veszteséget jelentett a kiadásokban. Az augusztusi költségvetési hiány megint csak felülmúlta a tervezettet, így Smith most már felszólította a kormányt, hogy azt kétmillió aranykoronával csökkentsék. Ebből nőtte ki magát az a megállapodás, hogy a különböző minisztériumoknak az adott hónap 15-éig be kell nyújtaniuk költségvetési terveiket a pénzügyminisztériumba, míg a pénzügyminisztérium az összesített tervet megküldi Smithnek folyó hó 20-áig az előző hónap zárszámadásaival együtt. Így a remények szerint a jövőben elejét lehetett venni a már másodszor felmerülő havi költségvetési huzavonának. Összességében Smith szerint a legfontosabb az a tény volt, hogy megtették ezeket a lépéseket.[479]

Összhangban a tervekkel, az adminisztratív reformok is megkezdődtek. 1924. június 30-ig az elbocsátott hivatalnokok száma 6991 volt. Ezzel kapcsolatosan a következő fontos észrevételt tette a főbiztos:

> „A jelenlegi Magyarország, amely jelenlegi területe egyharmada, lakossága pedig 40%-a a háború előttinek, 60%-át foglalkoztatja a háborút megelőző időszak állami alkalmazottainak, és a képesített, fizetési osztályba sorolt tisztviselők száma pedig jelenleg nagyobb, mint 1913-ban. Ez részben a háború rovására írható. Számos magyar tisztviselő, akiket a trianoni békeszerződésben elcsatolt országrészekben foglalkoztattak, Magyarországra költözött. Joggal várták el, hogy továbbra is korábbi munkájuknak megfelelően foglalkoztassák őket és a tisztviselői karban maradjanak. Ez természetesen hatalmas apparátus létrehozását eredményezte, aminek következtében egy alulfizetett tisztviselői kar alakult ki, mely állomány fizetése komoly megterhelést jelent a kormány kincstárára. A háború

[479] A bekezdésben található információk forrása Smith harmadik jelentése, LNJ, 5th Year, No. 10, 1924. október, 1447–1458.

> vége után egyéb változások is történtek, amelyek szintén a hivatalnoki létszám növekedéséhez járultak a csökkenés helyett. A rekonstrukciós terv nem próbál megküzdeni ezzel a ténnyel, csupán előírja, hogy 15 000 embert el kell bocsátani... Nyilvánvaló, hogy amíg az állami bevételek ekkora részét az állami alkalmazottak bérére kell fordítani, addig a fennmaradó, más célokra fordítható rész szűkös lesz."[480]

Ez természetesen nem tett jót a közhangulatnak, de mint általában, most is a nyugdíjból élők szenvedték a legtöbbet a megszorítások miatt, nevezetesen július 1-től 40%-os csökkenést voltak kénytelenek eltűrni.[481]

Ami viszont az állami pénzügyeket illeti, a helyzet biztató volt. A kölcsön törlesztésére lekötött bevételi források szépen áramlottak a kasszába, illetve a megfelelő számlára. Ezek közül a legnagyobb bevételt a dohány biztosította, amit a brit ügyvivő annak az új szabályozásnak tudott be, amely megtiltotta a dohányt árusító boltoknak, hogy bezárjanak „egy korlátlanul hosszú ebédidő alatt".[482] Smith szerint a legfontosabb tény az volt, hogy megtették a lépéseket, „mind bel- és külföldön, hogy megteremtsék a bizalmat a Magyarországon uralkodó állandó kondíciók felé, amelyeket a rekonstrukciós terv végrehajtása eredményezett [és] sikerült újra megteremteni egy normálisan működő, egészséges piacot".[483] De az említett bizalom Smith irányában is egyre erősebb volt. Az amerikai ügyvivő szavaival élve úgy tűnt, Smith „élvezi egész Magyarország bizalmát, és fenntartja azt a népszerű-

[480] Uo.
[481] Romsics: *Bethlen,* 238.
[482] Barclay MacDonaldnak, 1924. július 19., 11764/21/21, 9903, FO371, TNA.
[483] Smith harmadik jelentése.

DUPLESS

séget, amivel először fogadták".[484] Smitht júliusban meglátogatta Boyden, akit érdekelt a magyar program alakulása, és barátjától akart megbízható információhoz jutni.[485] Smith érthetően örült honfitársa érkezésének, már csak azért is, mert üdítő színfolt volt ez remetejellegű életvitele mellett. Ez utóbbival kapcsolatban az egyik újság meg is jegyezte, hogy Smith reggel kilenc körül kezd a munkának irodájában, ahol este hatkor megbeszélést tart kollégáival, így sokszor igen későn megy haza és rengeteg mappát cipel szállására, hogy azokat ott tanulmányozza.[486] Smith tehát láthatóan nem kímélte magát, és csak a munkájára összpontosított. Ez nem a kezdeti lelkesedés jele volt. Smith magával hozta azt a fajta amerikai mentalitást, hogy csak a kemény munka hozhat eredményt. Emellett munkált benne a nyilvánvaló bizonyítási vágy, hogy mind egyénileg megfeleljen, mind pedig az általa nagy tiszteletben tartott Népszövetség ázsióját növelje.

Augusztus 1-jén Smith pontosan három hónapja tartózkodott Magyarországon, és ebből az alkalomból, mint jelképes kinyilatkoztatást, megismételte, hogy optimistán látja a programmal kapcsolatos feladatokat és kilátásokat. „Magyarországon szerzett három hónapi tapasztalataim arra indítanak, hogy a rekonstrukciós tervezet sikerébe vetett bizalmukban teljes mértékben osztozzam."[487] Smithnek valóban sikerült megszerettetnie magát, és egyáltalán nem „Magyarország pénzügyi cárja" volt, mint azt az egyik amerikai vezető lap írta.[488]

A nyár utolsó hónapjának legjelentősebb eseménye mindenképpen James Speyer látogatása volt. Speyer ugyan együtt ér-

[484] Brentano Hughesnak, 1924. augusztus 16., 864.00/586, Roll 6, M. 708, NARA.

[485] Boyden Smithnek, 1924. július 12., T. II., Incoming Telegrams, July–August, 1924, C. 120, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[486] *Pesti Hírlap,* 1924. július 13., XLVI/140.

[487] *Budapesti Hírlap,* 1924. augusztus 1., XLIV/156.

[488] *The New York Times,* 1924. augusztus 3.

DUPLA

kezett K. W. Krechsel, az Equitable Trust Company vezetőjével, akivel együtt bocsátotta ki Speyer a magyar kölcsönt, de igazából csak Speyer személye jelentett feltűnést. James Speyer nem városlátogatásra jött, hanem további üzletkötés reményében. Az amerikai bankár, akit a főbiztos ellátott havi jelentéseivel, még a júniusban meghiúsult üzleti tervét szerette volna most nyélbe ütni. Ezt elősegítette, hogy budapesti jelenlétét szívélyes fogadtatás övezte, amiben a kormány élen járt. Vass József miniszterelnök-helyettes a városligeti Gerbeaud-pavilonban adott vacsorát Speyer tiszteletére, ahová az összes Magyarországon tartózkodó nevezetességet és a magyar elit színe-javát meghívták.[489] Másnap Korányi Frigyes pénzügyminiszter adott kisebb fogadást az Unio Klubban Speyerék tiszteletére.[490] A nagyvonalú fogadtatás elsősorban annak volt betudható, hogy a Speyer & Co. úgy döntött, átvesz másfél millió dollár erejéig a Magyarországon kibocsátott kölcsönrészvényekből. Így Speyerék átvették a magyar kibocsátás 80%-át, és az amerikai részvételt 7 és fél millió dollárról 9 millióra növelték, míg a magyar részvétel 850 ezer dollárra módosult.[491] A valódi ok az átvétel mögött az volt, hogy az amerikai kibocsátás két és fél pontos prémiumon állt New Yorkban, és Speyer azt remélte, hogy a magyar másfél milliós összeget is a jelenlegi kondíciókkal viheti az amerikai pénzpiacra.[492] A megállapodás egyébként azoknak a sikeres tárgyalásoknak volt köszönhető, amelyeket Weiss Fülöp, a Magyar Pesti Kereskedelmi Bank elnöke, a Speyer & Co. itteni kép-

[489] Napi hírek / Napi tudósítások (1920–1944), 1924. augusztus 13., K 428 a, Kőnyomatos hírek, Magyar Távirati Iroda Rt., MOL.

[490] Napi hírek / Napi tudósítások (1920–1944), 1924. augusztus 14., uo.

[491] Smith ter Meulennek, 1924. augusztus 21., L.V. c–1, Jun 24–Jun 30, 1924, C. 114, Financial Reconstruction of Hungary, LNA; Korányi Smithnek, 1924. augusztus 22. és ter Meulen Smithnek, 1924. augusztus 23., C.III (7) Correspondence – Hun Minister, and C.III (11) Correspondence – Mr. C. E. ter Meulen, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[492] Barclay MacDonaldnak, 1924. augusztus 15., C13283/37/21, 9909, FO371, TNA.

viselője folytatott a kormányzattal.[493] Smith hozzájárult az ügylethez, de csak miután ő is engedélyt kért a hitelezők megbízottaitól, akik ezt megadták.[494] A szerződést ez ügyben Genfben írták alá szeptember 3-án, és a korábbi, júniusi szerződéshez képest abból a szempontból változott, hogy a Speyer & Co. kedvezőbb üzleti helyzetbe került.[495] Speyer célja természetesen az volt, hogy a jövőbeni magyar kölcsönök amerikai elhelyezése esetén exkluzív jogokat élvezzen. Ugyebár ezt júniusban még megtorpedózták a Népszövetség és a magyar kormány részéről is, de most már semmi sem állt Speyer útjában. A fontos szerződést Korányi pénzügyminiszter ellenjegyezte magyar részről, és a releváns szakasz így szólt:

> „Mivel Önök az iránti készségüket jelentették ki, hogy a Magyar Királyság 1924. évi állami kölcsönének magyar tranche-ából 1 ½ millió dollár névértékű kötvényeket megvásárolnak, én az Önök kívánságára a magyar kormány nevében kötelezettséget vállalok arra nézve, hogy a magyar kormány semmiféle amerikai konszernnel nem fog megállapodást kötni egy közvetlen vagy közvetett magyar kormánykölcsönnek New-York-ban való kibocsátására, illetve megvásárlására vagy más hasonló pénzügyletnek ugyanott való lebonyolítására vonatkozólag, amelyre nézve a tárgyalások az utóbb átvett 1 ½ millió dollár névértékű kötvény megvásárlásának befejezése után indulnának meg, anélkül, hogy a Speyer & Co. ajánlatté-

[493] „Jelentés a takarékpénztárak és bankok egyesületének 1924. évi működéséről". 1923–1928 B/3, Gazdaságpolitikával összefüggő iratok, 5. csomó, K 468, Bethlen István miniszterelnök iratai (a továbbiakban: Bethlen-iratok), MOL.

[494] Smith ter Meulennek, 1924. augusztus 21. és Smith Speyernek, 1924. augusztus 22., L. V. c–1, June 24–30, 1924, C. 114, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[495] A szerződés szövege megtalálható, 9. csomó, VIII/5, Külföldi (svájci, angol, amerikai, francia) kölcsöntervezet, K 275, Kállay-iratok, MOL.

> telre szólíttatnék fel, és hogy a magyar kormány ilyen jövőbeni tranzakcióknál egyenlő feltételek fennforgása mellett mindenkor a Speyer & Co. ajánlatát fogja előnyben részesíteni."[496]

Ezáltal a felek biztosították, hogy a jövőben is együttműködjenek. Ezzel Speyerék is jól jártak, hiszen várható volt, hogy további magyar kölcsönök kerülnek az amerikai pénzpiacra, a magyar kormány pedig számíthatott egy biztos pontra az ottani bankok közül esetleges kölcsönkibocsátáskor.

Smith a következőképpen kezdte negyedik jelentését: „Az a tény, hogy tisztán pénzügyi értelemben kevés jelentenivalóm van, biztató jel." A konkrét júliusi és augusztusi költségvetési hiányadatok sokkal kedvezőbb képet mutattak a vártnál, és csak a nyár alatt számolt bevételi oldal fedezte az egész éves kölcsönterhet, amely összeg 31 millió aranykorona volt. Ez a vártnál nagyobb bevétel nagy megelégedettségre adott okot, hiszen a pénzügyi év, amely júliussal kezdődött, mindig az első negyedévben volt a leggyengébb költségvetési szempontból Magyarországon, és a pénzügyminisztérium számítása szerint a következő három hónap még jobb eredményeket ígért. A kiskereskedelmi árak, noha még mindig meglehetősen magasak voltak, esni kezdtek, és úgy tűnt, az ország viszonylag hamar alkalmazkodott az új körülményekhez. A megnőtt bevételek mellett a tőzsdei spekuláció is jelentősen csökkent, míg a lakossági bankbetétek növekedést mutattak. Természetesen ez csak az egyik fele volt a képletnek. Smith megvilágította, hogy a működő és hosszú távon jelenlévő tőke meglétében lehet a kulcs: „De a Magyarországon uralkodó tőkehiányt nem fogja enyhíteni néhány rövid lejáratú hitel. Komoly enyhülés ez ügyben csak akkor következhet be, ha a külföldi tőke megkeresi

[496] Korányi a Speyer & Co.-nak, 1924. szeptember 3., 332. csomó, 347. tétel, Magyarország népszövetségi államkölcsöne, K 269, Pénzügyminisztérium Általános Iratok, MOL.

azokat a kétségkívül meglévő lehetőségeket az országban, amelyek relatív hosszú időszakra szóló befektetéseket jelentenek a magyar vállalkozásokban. A másik lehetőség, hogy fokozatosan elegendő megtakarítás halmozódik fel Magyarországon ahhoz, hogy az ország vállalkozásaiba újra befektessék azokat."[497]

A mozgalmas nyár záróakkordjaként Smith ismét megjelent a Népszövetség előtt augusztus 30-án, hogy addigi munkájáról számot adjon. Tömör, ugyanakkor pontos képet festett az elmúlt négy hónapról, és hogy a rekonstrukciós program ezalatt milyen sikereket ért el. Kiemelte a bevételek megnyugtató számait, és jelezte, hogy Magyarország mostanra egy egészségesen működő ország lett, amit leginkább a Nemzeti Bankkal illusztrált, ugyanis a júniusi megnyitása óta a magyar korona stabilizálódott, és a bank valutakészlete 90-szeresére nőtt.[498] Smith dicsérte a Népszövetséget és annak Pénzügyi Bizottságát, amiért megvalósították „a nemzetközi együttműködés meglepően jó példáját", és szintén kiemelte „a magyar kormány és nép hűséges kooperációját".[499] A főbiztos kijelentette, hogy az első szakasz sikeresen lezárult, így elkezdődhet a második szakasz, és a saját részéről optimistán tekint a jövő elé.[500] Rámutatott, hogy a fő feladat mostantól a költségvetési kiadások a programban meghatározott szintre való lefaragása és minél több országgal kereskedelmi egyezmények megkötése lesz. Korányi pénzügyminiszter szintén felszólalt, és ebben ő is dicsérettel illette a Népszövetséget és természetesen a főbiztost, míg a Népszövetség a maga részéről gratulált a magyar

[497] A bekezdés adataihoz lásd Smith negyedik jelentése, LNJ, 5th Year, No. 11, 1924. november, 1741–1748.

[498] II. Nemzetközi gazdasági együttműködési konferencia, 8. csomó, II-3, Magyarország pénzügyi helyzete és rekonstrukciója, 1923–1924, K 78, Népszövetségi kiadványgyűjtemény, MOL.

[499] Smith negyedik jelentése.

[500] Uo.

DUPLA PRESS

kormánynak és Smithnek az első sikeres szakaszért.[501] A genfi beszámoló alkalmával a hitelezők megbízottjainak személyéről is döntöttek, akik Bianchini, Strakosch és ter Meulen lettek. Amikor Smith szeptember közepén visszatért Budapestre, örömmel jelentette ki egy vele készült ritka interjúban, hogy „Magyarország pénzügyi újjáépítésének ügye nagyobb mértékben vonta magára a figyelmet, mint bármely más probléma – a leszerelés kérdését kivéve –, és nagyon kellemesen érintett, hogy valóban minden oldalról kedvező véleményeket hallottam".[502]

A főbiztos szeptemberi jelentésében ismét olyan információkkal szolgált, amiket a genfi központban szívesen fogadtak: a kölcsön törlesztésére lekötött bevételek tovább nőttek; az exporttilalmak szinte teljesen eltűntek, és az importengedélyek kibocsátásához szükséges követelmények nagy részét eltörölték, noha az is igaz, hogy új vámtarifákat vezettek be; a teljes kereskedelmi volumen jelentősen nőtt (az előző évhez képest 48%-kal); augusztusban a nagykereskedelmi árak most először csökkentek, 2,3%-kal, noha „valószínűleg magasabbak, mint számos európai országban"; a munkanélküliek száma július óta csökkent (31,134-ről 20,026-ra) a Szocialista Munkások Szakszervezete szerint. Természetesen Smith nem engedte, hogy a kormány vagy a magyar lakosság túlzottan elhiggyék, már vége a megpróbáltatásoknak: „A félreértések elkerülése végett látni kell, hogy a várt nyereség a bevételi oldalon, és az ennek következtében fellépő kisebb hiány erre a három hónapra [július–szeptember] nem jelenti azt, hogy a kormány több pénzt költhet, mint amit a rekonstrukciós program előír." Emellett a Nemzeti Bank az alapkamatot szeptember 17-én 10%-ról 12 és fél százalékra emelte, de Smith megállapítása szerint ez csak a normális szezonális ingadozásnak volt

[501] LNJ, 5th Year, No. 10, 1924. október, 1289–1291.
[502] *Budapesti Hírlap,* 1924. szeptember 16., XLIV/192.

köszönhető.[503] Smith kedvező jelentése az Egyesült Államokban is jobban a figyelem középpontjába állította Magyarországot.[504]

Azonban nem mindenki volt egyértelműen ilyen optimista az eddig látottak alapján. A Nemzeti Bank külföldi tanácsadója például korántsem volt elragadtatva az elmúlt hónapok eseményeitől, főleg a bankot illetően. Gyakori leveleiben, amelyeket Normannek írt, Siepmann gyakran fogalmazott meg kritikai észrevételeket. Egyik levelében, amelyet éppen a Nemzeti Bank alapkamat-emelésének napján írt, Siepmann némileg meglepő módon adott hangot véleményének, amikor azt írta, hogy „a rekonstrukciós tervbe alapvető hiba csúszott".[505] Ezen meglátásának az volt az alapja, hogy úgy ítélte meg, csakis az állami költségvetés rendbehozatala nem lesz elegendő az ambiciózus tervekhez. Siepmann szerint Popovics is egyetértett vele, és megerősítette, hogy egy olyan országban, ahol a külföldi tőke mindig is elsődleges fontossággal bírt és fog bírni, a költségvetés hiányának megszűnése nem fog automatikus rehabilitációt magával vonni.[506] Ez az apró epizód jól példázza a valóságos helyzetet. A száraz numerikus adatok csak a dolgok egyik felét világították meg, de a jövőbeni kilátások nem feltétlenül ezeken az adatokon múltak. Természetesen a kedvező számadatok nagyon értékesek és igenis sokatmondóak voltak. Az elmúlt néhány hónap alatt Magyarország mindenkit meglepett eredményeivel. De külföldi befektetések nélkül valóban nem volt esély hosszú távú konjunktúrára. Ezért volt örömteli, amikor Charles E. Mitchell és Paul Grosjean, a National City Bank of New York elnöke és helyettese Budapestre látogattak, hogy a helyi vi-

[503] A bekezdés adataihoz lásd Smith ötödik jelentése, LNJ, 5th Year, No. 11, 1924. november, 1749–1758.

[504] „Az Egyesült Államok angol nyelvű sajtójának magatartása 1924. augusztus 15-től szeptember 15-ig", 28. csomó, 1924 I-5. tétel, K 66, Sajtó és Kulturális osztály, MOL.

[505] Siepmann Normannek, 1924. szeptember 17., OV33/37, BoE.

[506] Uo.

DUPLA

szonyokat tanulmányozzák és egy kölcsönkibocsátás lehetőségeit felmérjék.[507]

A következő hónapban a főbiztos ismét kedvező jelentéssel állt elő. A magas vámbevételeknek köszönhetően, a lekötött bevételek az eddigi legmagasabb eredményt produkálták. Most először a program folyamán a novemberre tervezett havi költségvetés többlettel számolt hiány helyett, és a nagykereskedelmi árindex újra némi csökkenést mutatott. Októberben végül már kétmillió aranykoronás többlet keletkezett, de ennek ellenére Smith csak óvatos következtetésekre volt hajlandó. Ennek oka az volt, hogy az állami kiadások még mindig a vártnál magasabbak voltak, és éppen ezért figyelmeztetett is, hogy „nem szabad azt a következtetést levonni, hogy az állam további kiadásokat engedhet meg magának". Ebben a jelentésében Smith részletesebben is foglalkozott a Magyar Államvasutakkal, mint a legfontosabb állami céggel. Ez azért is volt lényeges, mert az állami kézben levő vállalkozások által termelt többlet vagy hiány komoly befolyással bírt az állami költségvetésre. A vasúttal nagyjából minden rendben volt pénzügyi szempontból, bár az előzetes számadatok csak jelképes többletet mutattak, de volt más is a számokban, amit Smith kiemelt. Nevezetesen, hogy a működési költségek 16,7%-át a nyugdíjak tették ki. A háború előtti évben ez csak 3-4% volt. Ráadásul az aktív dolgozók számához képest 1913-ban a visszavonultak az összlétszám 16%-át tették ki, míg 1924 őszen a 90%-ot, és várható volt ennek további emelkedése. Ekkortájt közel 60 ezren dolgoztak a vasútnál. A szénre fordított kiadások 94%-a volt a háború előttinek, holott az akkor megtett kilométernek csak 40%-át teljesítette jelenleg a cég, és ez csak részben volt magyarázható a szén árának megemelkedésével. Smith megállapítása szerint szinte minden területen meg kellene valamit spórolni egy hosszabb időszakon

[507] Curtis Hughesnak, 1924. október 7., 864.00/590, Roll 7, M. 708, NARA.

keresztül ahhoz, hogy a vasút nyereségessé válhasson, de ez nem érintheti a fizetéseket, amelyek már így is igen alacsonyak.[508]

A kormány ráadásul továbbra is a 17 000-es szorzószámot használta az arany- és a papírkorona átváltásánál, ami a valódinál majdnem 10%-kal volt magasabb érték. Ennek eredményeként az állami hivatalnokok ugyanilyen arányban túl voltak fizetve, és ez így a kormánynak költségvetési deficitet jelentett, de sikerült megállapodni a Pénzügyi Bizottsággal, hogy az év végéig ez az állapot még fenntartható. Ez természetesen egy alapvető kérdés volt, de a józan ész azt diktálta, hogy némi pénzveszteség megéri a hivatalnoki kart pénzügyileg életben tartani, hiszen ezek az emberek nagyon alacsony fizetésért dolgoztak. Ráadásul minden adat azt prognosztizálta, hogy a költségvetési hiány megszűnt, és hamarosan többlet is várható. Ebben az esetben ez a probléma is orvosolhatónak látszott, de azért Smith újfent hozzátette: „Nem szabad azt a következtetést levonni, hogy az állam további kiadásokat engedhet meg magának."[509]

A kedvező számadatok ellenére októberben a rekonstrukció első negatív jele is megmutatkozott. Bekövetkezett a tartós általános üzleti depresszió és gazdasági stagnálás, és számos csőd jellemezte ezt az időszakot. A hónap első felében kisebb pánik tört ki a tőzsdén, amely 15–25%-os visszaeséshez vezetett, de a kormány gyorsan úrrá lett a helyzeten azáltal, hogy 100 milliárd papírkoronát bocsátott rendelkezésre.[510] Még a mindig optimista Smithnek is voltak bizonytalan pillanatai a kialakult helyzet miatt. A költségvetési kérdést leszámítva és az általános pozitív keretszámok ellenére úgy érezte, hogy „igen sűrű ködben barangol".[511] Egyik

[508] A bekezdés adataihoz lásd Smith hatodik jelentése, LNJ, 5th Year, No. 12, 1924. december, 1835–1845.

[509] Uo.

[510] Curtis Hughesnak, 1924. november 8., 864.00/597, Roll 7, M. 708, NARA.

[511] Smith Strakoschnak, 1924. október 20., OV9/434, BoE.

komoly problémája az volt, hogy túlságosan sok bank tevékenykedett az országban, és meg volt róla győződve, hogy ezek közül sokat be kellene zárni.[512] Magyarország vezető bankházai viszont virágzottak. Noha csak a Posta Takarékbank és a további legjelentősebb tizenhárom bank adatai állnak rendelkezésre a korszakból, ezek a számok folyamatos növekedést mutatnak a lakossági betétek szempontjából. Smith ezt az adatsort bele is vette saját jelentéseibe, mert úgy vélte, ezek a megtakarítási adatok az átlag magyar ember részéről annak bizalmának kézzel fogható bizonyítéka.[513]

Novemberben a bevételek ismét az addigi legmagasabb eredményt érték el, amely legnagyobb részt a vámbevételeknek volt tulajdonítható. Az igen magas importvámbevételeket Smith nem feltétlen tartotta jó jelnek. Ez ugyanis azt jelentette, hogy aki magas vámmal hozza be az árut, az magas áron is akarja eladni, így az árszínvonal nem eshet. Ha mégis esnek az árak, akkor viszont az a kereskedő szenved el nagy veszteséget, aki magas vámot fizetve behozta a terméket – egyik út sem tűnt túl biztatónak. A magyar pénzügyminisztérium a keletkező többletet egyből el akarta költeni, de Smith szigorúan ellenállt az efféle ötleteknek, és úgy ítélte meg, hogy csakis egy hosszabb pozitív időszak után engedélyezhet ilyen jellegű lépéseket. A magyar fizetőeszköz időközben megerősödött, ami a font dollárral szembeni erősödésének volt betudható.[514] Ez a folyamat egyébként annak volt köszönhető, hogy megpróbálták az angol fontot ismét aranyalapra helyezni, ami valójában egy 10%-os felülértékelést jelentett a font valóságos értékéhez képest. De a kor bankhatalmasságai és a legtöbb pénzügyi szakember az aranyalapban látta a megoldást a tartós gazdasági és piaci egyensúlyhoz. A főszereplők ebben a történetben is Norman és Strong voltak: elsősorban az ő együttműködésüknek

[512] Uo.
[513] Smith hetedik jelentése, LNJ, 6th Year, No. 3, 1925. március, 388–396.
[514] Smith hetedik jelentése.

volt köszönhető, hogy az angol fontnak 1925 tavaszára sikerült elérnie újra az aranyparitást.[515] A magyar gazdaság most először tudott külkereskedelmi többletet produkálni, még ha szerény mértékben is, és összehasonlítva az 1923-as adatokkal a volumen 63,8%-kal nőtt. De ez még mindig csak 20%-a volt a háború előtti adatoknak és 50%-a annak, amit el lehetett volna várni az országtól.[516] Némileg döbbenetes volt a főbiztos novemberi jelentésében az az adat, miszerint számos textiltermék kiskereskedelmi ára 50–100%-a volt az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában vagy a Franciaországban tapasztalható áraknak, és amely jelenségre nem volt magyarázat.[517]

Ez a hónap más érdekességet is produkált. Egy bizonyos Feldman jelent meg Belgiumból, és megpróbálta magát a magyar kormány koordinátoraként feltüntetni Londonban, ahol a Magyar Államvasutak részére próbált kölcsönt szerezni. Norman és Niemeyer meglehetősen dühösen vette tudomásul az esetet, és Smithnek gyorsan tisztáznia kellett, hogy soha semmiféle Feldmanról sem hallottak Magyarországon, így valami ügyeskedő szélhámos próbálkozott.[518] Norman azért hitte, hogy valóban dilettáns magyar próbálkozással áll szemben, mert Magyarország szomszédos államai már korábban elkövették azt a hibát, hogy ilyen jellegű módszerrel, tehát a „hivatalos" és bejáratott utat megkerülve próbáljanak kölcsönhöz jutni a Cityben. A Bank of England vezetője figyelmeztette is a magyarokat, hogy ne essenek ugyanabba a csapdába, mint az osztrákok és a csehek, akiket Norman csak

[515] Erről a témáról részletesebben lásd Clay: *Lord Norman,* 134–171, Chandler: *Benjamin Strong,* 291–331, Clarke: *Central Bank Cooperation,* 71–104 és Ahamed: *Lords of Finance,* 139–144.

[516] Smith hetedik jelentése.

[517] Uo.

[518] Smith Normannek és Niemeyernek, 1924. november 12. és Norman Smithnek, 1924. november 18., S. III. a. 1, C. 119, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

úgy jellemzett Smithnek, mint akik „szokásukká tették, hogy hitelüket azzal rontják, hogy félhivatalos úton próbálnak kölcsönt felhajtani".[519] Természetesen a „tiszta" csatornák is működtek. Speyer meg is kereste Smitht és egy újabb magyar kormánykölcsön felől érdeklődött, amit természetesen az ő bábáskodásával lehetne az Egyesült Államokban kibocsátani. Csalódására Smith azt válaszolta, hogy sem ő, és valószínűleg a Jóvátételi Bizottság sem járulna hozzá egy ilyen tervhez.[520] Nagy-Britanniában, ahol értelemszerűen mind az osztrák, mind a magyar rekonstrukciós kölcsönök sorsát szorosan követték, a *The Times*ban megjelent egyik cikk vegyes képet adott a magyarországi eredményekről. Noha a cikk elismerte, hogy az üzletemberek „magabiztosan tekintettek a jövő felé", a szerző nem cicomázta véleményét, amikor a mindennapokat jellemezte: „Az üzleti élet halott, és idővel még inkább az lesz... Sok üzlet zárva tart, és a város központja sötétedés után olyan, mint egy sírkert. Most és a közeljövőben nemigen fog elkölthető pénz a rendelkezésre állni."[521] Ami Smitht illeti, a cikk a következőképpen fogalmazott: „Rettentő széles látásmódot és pártatlanságot tulajdonítanak neki, és személyiségét egyfajta dollárnimbusz lengi körül."[522] Ennek az értékelésnek mindkét eleme helytálló volt. Egyrészről megjelent a várt üzleti depresszió,

[519] Norman Smithnek, 1924. november 4., uo.

[520] Smith Speyernek, 1924. november 19., uo. A Speyer & Co.-nak egy újabb évet kellett várnia, mielőtt lehetősége nyílt magyarországi befektetésre. Ez viszont nem azt jelenti, hogy máshol a bankház ne lett volna igen aktív. Különösen Németország esetében volt ez igaz, ahol, annak ellenére, hogy a Dawes-terv kapcsán kibocsátott kölcsönből J. P. Morgannek köszönhetően Speyeréket kizárták, az elkövetkező években a Speyer-ház igen gyakran kötött üzletet. A bankház összesen 53,8 millió dollár értékben bocsátott ki kölcsönkötvényeket, elsősorban városoknak és vasutaknak. Robert R. Kuczynski: *American Loans to Germany* (New York, The Macmillan Company, 1927), 20, 44, 46, 48 és 51.

[521] *The Times,* 1924. november 24.

[522] Uo.

amely jelenség ilyen megszorításoknál szinte kötelező érvényű, bármennyire is biztatóak voltak a fiskális mutatók. Másrészről viszont Smitht valóban szeretet övezte szerénységéért és elfogulatlan viselkedéséért.

December jelentette az 1924/1925-ös pénzügyi év első felének a végét, így az ekkor kapott eredmények nagyon fontosak voltak, hiszen a jövő szempontjából meghatározóak lehettek. A főbiztos erre a hónapra szóló jelentése elsősorban azt a jó hírt emelte ki, hogy a kölcsönből a havi deficitek kifizetésére és a működő tőke biztosítására csak a program első négy hónapjában (júliustól októberig) kellett pénzt biztosítania, és az első hat hónap után 2,1 millió aranykoronás többlet mutatkozott. A lekötött bevételek továbbra is egyre magasabb összeget mutattak. Habár a kiadások 10%-kal magasabbak voltak a programban megállapítottnál és a rekonstrukciós időszak végére prognosztizáltnál is, a bevételek mintegy 40%-kal haladták meg a tervezettet, és ez bőséges kárpótlást nyújtott. A bankbetétek nőttek, igaz a munkanélküliek száma is emelkedett. Az aranykorona és a papírkorona közötti szorzószám 17 000-ről végre a valós 15 100-as számra csökkent, és ez újabb bizonyítéka volt, hogy a feltételek egyre jobbak. Ez azért is fontos volt, mert az importőröknek eddig a magasabb szorzószám miatt gyakorlatilag extraadót kellett fizetniük, és ez a valós szorzószám bevezetésével megszűnt. Mindezen kedvező eredmények ellenére Smith még mindig arra figyelmeztetett, hogy senki se vonjon le „elhamarkodott következtetéseket", mert úgy hitte, a pénzügyi félév második felében a lekötött bevételek már nem lesznek képesek ilyen arányú többletbevételre. Mint jelezte, ez esetben bármely többletkiadás a kormány részéről vagy állandósítaná a költségvetési hiányt, vagy lehetetlenné tenné a jövőbeni adócsökkentést – mindkettőt el kellett kerülni. Nagyon jól tudta, hogy a program még nagyon messze van attól, hogy a végcélként megfogalmazott eredményeket elérje, és sok akadállyal kell majd még megküzdeni a jövő évben, de ennek ellenére kezdeti optimiz-

musa megmaradt. Az egyik problematikus kérdés továbbra is a hivatalnoki kar számának kérdése volt. Június 30-án 6991 embert bocsátottak el, míg december 31-én újabb 2780 állami alkalmazott kapta meg felmondását, és időközben közel ezer álláshelyet szüntettek meg az állami szférában. De amint Smith is megjegyezte, ez a mennyiség nagyon csekély volt ahhoz képest, amit el kellett volna érni, de nagyobb létszám elbocsátása – főleg belpolitikai okok miatt – csak hosszabb időszak alatt volt lehetséges.[523] Ami a jóvátételi fizetéseket illeti, Magyarország napi 880 tonna szenet, illetve ennek ellenértékét volt köteles leszállítani a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak, de Smith azt javasolta a kormánynak, hogy hagyjon fel ezzel a gyakorlattal december elején, amikor átlépte az arra az évre kiszabott értéket.[524] A brit ügyvivő jelentette elöljáróinak, hogy Smith személyesen erősítette meg neki, hogy az általános pénzügyi helyzet egészségesnek és biztatónak látszik, és hogy az időközben kinevezett pénzügyminiszterben, Bud Jánosban Smith „nagyon bízik szándékait és képességeit illetően”.[525]

6.2. Az 1925-ös esztendő

1925 első hónapja mindjárt jó hírrel kezdődött. Smith kilencedik jelentése arról az örömteli eseményről számolt be, hogy a korona szorzószáma tovább csökkent, és február 1-től 1 aranykorona 14 800 papírkoronát ért. Ez végre teljes mértékben a valós értéket mutatta. A bruttó bevételek az addigi legmagasabb összeget mutatták, és a lakossági bankbetétek tovább nőttek. A kiadások ugyan

[523] A bekezdés információihoz lásd Smith nyolcadik jelentése, LNJ, 6th Year, No. 3, 1925. március, 397–408.

[524] Smith a Jóvátételi Bizottságnak, 1924. december 15., OV9/437, BoE.

[525] Barclay Chamberlainnek, 1924. december 19., C19232/37/21, 9909, FO371, TNA.

DUPress

20%-kal meghaladták a tervezettet, de a bevételek bőven kompenzálták ezt a különbséget. Szokásához híven azonban Smith nem állta meg, hogy meg ne jegyezze, „nincs ok azt várni, hogy a többletet kiváltó okok állandóak lesznek, vagy azt feltételezni, hogy a reform és gazdaságosság eredeti tervei kevésbé fontosak, mint amikor a Rekonstrukciós törvényt elfogadták".[526] Könnyű megfigyelni az állandó figyelmeztetéseket, amivel elsősorban a magyar kormány számára tette egyértelművé, hogy hosszú és göröngyös az út a teljes sikerig. A kedvező adatok mellett viszont sztrájkok tették az életet nehezebbé az ország több helyén is. Először a budapesti taxisok szüntették be a munkát 1924. december 30. és 1925. január 8. között, amit rögtön a pécsi szénbányászok sztrájkja követett. Miután 10%-os prémiumot ajánlottak fel nekik, négy nappal később újra felvették a munkát.[527]

Az igazi szenzáció azonban az a rossz hír volt, hogy Smith komolyan megbetegedett. Az a megfeszített tempó, amelyben munkáját addig végezte, most visszaütött. Amikor Magyarországra készült 1924 tavaszán, még mint „egészségtől és életerőtől dagadó férfit" jellemezték.[528] Az azóta eltelt nyolc hónap lelkiismeretes és talán túlságosan is erőltetett ritmusa az új év kezdetére megtámadta Smith egészségét, és egyszerűen valami „elpattant" a főbiztosban.[529] Január 14-én egy táviratban még azt írta húgának, hogy nem érzi túl jól magát, de aggodalomra semmi ok, hiszen nincsen komoly probléma.[530] De ez csak a testvér megnyugtatására szolgált, hiszen ugyanazon a napon, hogy ezt írta, Smith bevonult a Városligeti fasor szanatóriumába, ahol az orvosok

[526] Smith kilencedik jelentése. LNJ, 6th Year, No. 4, 1925. április, 545–553.

[527] Brentano Hughesnak, 1925. február 12., 864.00/616, Roll 7, M. 708, NARA.

[528] *Boston Daily Globe,* 1924. április 8.

[529] Smith Niemeyernek, 1925. május 25., OV9/437, BoE.

[530] *The New York Times,* 1925. január 15.

két-három hetes pihenést javasoltak „nagyfokú idegkimerültségére".[531] Azonnal napvilágot láttak a különböző pletykák. A *New York Times* például azt írta – kormánykörökre hivatkozva –, hogy remény sincs arra, hogy a főbiztos tovább folytassa munkáját, és az előírt pihenő után lemond állásáról, és hazatér az Egyesült Államokba.[532] Hogy gyorsan megcáfolják ezt és a további hasonló híreszteléseket, Tyler közreadott egy közleményt a Magyar Távirati Irodán keresztül, amelyben az állt, hogy „Jeremiah Smith, akinek egészségi állapotáról riasztó hírek kaptak szárnyra külföldön, valójában csak egy rövid pihenőt vesz, és napokon belül folytatja munkáját".[533] A Smith egészségi állapotában beállt negatív változás annál is szerencsétlenebb időben történt, mert éppen talán a szokottnál is sűrűbb program és feladatok vártak rá. Párizsba kellett volna utaznia az ellenőrző bizottság ülésére, de betegsége miatt ezen kötelezettségének nem tudott eleget tenni, így ezt a találkozót későbbi időpontra halasztották. Február elején volt esedékes a következő népszövetségi ülésszak, ahol Smithnek személyesen kellett megjelennie. Szerencsére néhány napnyi lábadozás után Smith visszanyerte erejét annyira, hogy Királdi Lukács György, magyarországi titkára arról tájékoztathatta a sajtót, miszerint Smith ott lesz február 6-án Genfben.[534] Mindezek a megnyugtató hírek ellenére a *New York Times*ban hamarosan egy újabb cikk jelent meg és azt jósolta, hogy Smith le fog mondani, amely állítást szerzője „diplomáciai körökből nyert megbízható információra" alapozta.[535] James Speyer olvashatta a cikket, mert aggódni kezdett, hiszen Smith az ő számára fontos és értékes kap-

[531] *Magyarország,* 1925. január 15., XXXII/11.
[532] *The New York Times,* 1925. január 15.
[533] Tyler Felkinnek, 1925. január 17., T. II. Incoming and outgoing telegrams, September 24–June 26, C. 120, Financial Reconstruction of Hungary, LNA; Sajtóközlemény, 1925. január 17., P.III. Press communiqués, C. 117, uo.
[534] *Magyarország,* 1925. január 28., XXXII/22.
[535] *The New York Times,* 1925. február 6.

PUBLICUS

csolatot jelentett Magyarországgal, ahol a jövőben komoly befektetési szándékai voltak, és megkérte a főbiztost, hogy cáfolja az idő előtti lemondásával kapcsolatos híreket.[536] Mielőtt Smith még válaszolhatott volna, Speyer bizonyára örömmel olvasta, hogy egy meg nem nevezett angol bankár cáfolta a főbiztos korai lemondásáról keringő pletykákat.[537] Végül maga Smith vetett véget a különböző feltevéseknek, amikor tagadta esetleges lemondását, és kijelentette, hogy március 1-től ismét teljes kapacitással vesz részt a rekonstrukciós programban.[538] Smithnek így is majd hat hétbe tellett, mire újra teljes erőbedobással folytathatta munkáját. De lábadozása sem volt munkától teljes. Állandó kapcsolatban volt munkatársaival és Svájcba is elutazott.

Smith február 6-án tehát megjelent a Népszövetség Tanácsa előtt. Ebben a személyes jelentésben elsősorban az állami hivatalnokokkal és fizetésükkel foglalkozott. Mivel a költségvetési kiadások 60%-a e tisztviselők bérére ment el, érthető módon minden ezzel kapcsolatos kérdés nagy horderejű volt. Az alapötlet az volt, hogy a tisztviselői kar egy részének fizetését 15%-kal megemeljék. Ez 34 ezer embert jelentett volna, akik a főbiztos meglátása szerint a hatékony politikai gépezetet alkották Magyarországon.[539] Az egyértelmű volt, hogy ilyen magas számú hivatalnoki kar fenntartása luxus a jelenlegi körülmények között, de belpolitikai okok miatt a kormányzat ellenezte nagyszámú leépítésüket és kifogásolta alacsony fizetésüket. Smith maga is csak finoman nógatta a magyarokat az adminisztratív reformok mielőbbi széles körű bevezetésében. Úgy gondolta, hogy átfogó politikai megfontolás-

[536] Speyer Smithnek, 1925. február 6., T. II. Incoming and outgoing telegrams, September 2, 1924–June 30, 1926, C. 120, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[537] *Wall Street Journal,* 1925. február 10.

[538] *The New York Times,* 1925. február 12.

[539] A tizenhetedik közgyűlés jegyzőkönyvei, második megbeszélés, 1925. február 6., F./17th Session/P. V. 2 (1), LNA.

ból fontosabb, ha Bethlen miniszterelnökségét nem veszélyezteti társadalmi elégedetlenség, és Bethlen hivatalban maradásában látta a rekonstrukciós időszak sikerének egyik zálogát.[540] Smith végül azt javasolta, hogy „a magyar kormánynak engedélyezzék, hogy 15%-kal megemelt öthavi bért előlegként megkapjanak a tisztviselők", amely 9 millió aranykoronás költségvetési többletkiadást jelentett.[541] Arthur Salter inkább prémiumot látott volna szívesen előleg helyett, de a pénzügyi bizottság elnöke úgy vélekedett, hogy ez a döntés maradjon a főbiztos hatáskörében, de az erre a célra szánt összeg nem lépheti át a hét és fél millió aranykoronát és csak hat hónapra vonatkozhat.[542] Az időközben felmerült 15 millió aranykoronás mezőgazdasági kölcsön ügyében viszont a bizottság, Smith javaslatát megfogadva, negatívan döntött. A döntés úgy szólt, hogy ekkora összeget nem lehet a költségvetés terhére írni, és csak akkor van mód a kérdés tárgyalására, amennyiben a magyar kormány részletes tervet dolgoz ki és nyújt be arra vonatkozóan, hogyan kívánna egy ilyen kölcsönt felhasználni.[543] Így a magyar kormány számára a februári genfi ülésszak vegyes eredményeket hozott, de Bethlen továbbra is csak dicsérőleg szólt Smith munkájáról, és hangsúlyozta, hogy „Magyarország presztízse a szanálás eddigi sikere folytán határozottan növekvőben van", amelyben „rendkívül sokat köszönhetünk a népszövetségi főbiztosnak".[544]

Smith egyébként nem tért azonnal vissza Magyarországra a genfi ülésszak után. Úgy érezte, még több pihenésre van szüksége, ezért két hetet Territet-ben, egy Genfhez közeli helyen töltött.

[540] Tyler Siepmann-nek, 1927. április 10. OV33/2 – Hungary from 1.4.1927 to 31.10.1927, BoE.

[541] A tizenhetedik közgyűlés jegyzőkönyvei, nyolcadik megbeszélés, 1925. február 10., F/17th Session/P.V. 8(1), LNA.

[542] Uo.

[543] Uo.

[544] *Pesti Hírlap,* 1925. február 14., XLVII/36.

Ez alatt a pihenés alatt levelet írt Normannek, hogy a magyarországi helyzetről tájékoztassa. Ebben azt írta, hogy a magyar lakosság „már így is komolyan meg van adóztatva – ha nincs máris túladóztatva", és hogy kizártnak tartja, hogy a jelenlegi viszonyok között bárki is kölcsönt nyújtson Budapest városának.[545] Ez a levél volt az első, amit Smith hosszú ideje írt, és remek bizonyítéka volt annak, mennyire szüksége volt a többhetes pihenésre. A papírra vetett szavak, ellentétben Smith amúgy tetszetős kézírásával, ezúttal gyakran torzak voltak, néha szinte kiolvashatatlanok, és a szerzőre nehezedő komoly teherről tanúskodtak. Bármi is volt némileg rejtélyes betegségének oka, látása még mindig zavaros volt, ami igen nagymértékben zavarta a mindennapok során.[546] A hónap vége felé elég erőt érzett magában, hogy Párizsba utazzon és részt vegyen az ellenőrző bizottság az ő egészségi állapota miatt elhalasztott ülésén, és csak ezután, március 7-én tért vissza Magyarországra. Noha egészségileg nagyjából rendbe jött, Smith észrevehetően kevesebbet dolgozott a korábbinál. Egyrészről ezt tanácsolták az orvosok, de nyilván ő is érezte, hogy amennyiben nem lazít saját gyeplőjén, tényleg tartósan munkaképtelen lesz. Végül úgy döntött, hogy a legmegfelelőbb gyógymód egy tartósabb amerikai szabadság lesz, és megtette az előkészületeket, hogy kora áprilisban hat hétre távozzon posztjáról.[547]

Egyértelműen ez az időszak volt Smith számára a mélypont, és nem csak egészségi szempontból. Először magyarországi tartózkodása alatt támadásnak volt kitéve, ami korábban teljesen elképzelhetetlen volt. Az eset február 20-án történt, miközben Smith Svájcban tartózkodott. Egy kerületi politikai rendezvényen, amelyet a budapesti demokraták tartottak, a Nemzeti Demokrata Pol-

[545] Smith Normannek, 1925. február 15., OV33/73, BoE.
[546] Uo.
[547] Brentano Kelloggnak, 1925. április 10., 864.00/629, Roll 7, M. 708, NARA.

DUPLICATE

gári Párt elnöke, Vázsonyi Vilmos, aki a nemzetgyűlés jól ismert tagja is volt, kritikával illette Smitht. Noha ezen megnyilatkozását a *Pester Lloyd* hevesen kifogásolta, a többi újság nem említette meg az incidenst.[548] Mivel Smith külföldön volt, így nem is tudta volna megvédeni magát, ha egyáltalán ezt fontosnak találta volna. Mindezek után, miután Smith visszatért Magyarországra, Sándor Pál, a jól ismert liberális politikus és szintén a nemzetgyűlés tagja, támadta a főbiztos munkáját, azzal vádolva az amerikait, hogy hagyja, hogy Magyarország pénzügyi elnyomásnak legyen kitéve.[549] Hosszú beszédében, amelyben szinte minden elképzelhető témát érintett, foglalkozott a szanálás problémájával is, és a főbiztost illetően a következőket mondta:

> „Azt merem állítani, hogy a t. biztos úr azért van itt, azért küldötték ide, hogy az az összeg, amelyet Magyarországnak adtak, a külföld részére minden körülmények között biztosítva legyen, de nem azért, hogy Magyarország közgazdasági viszonyait szanálja. Mert a biztos úrnak, aki híres amerikai közgazda, aki amerikai ügyvéd, akit amerikai légkör vett körül, nem szabad csak a látszatot megmenteni, hanem annak a dolog lényegére kell törekednie, annak azt kell vallania, hogy az országot kell megmenteni, és ha ez az összeg nem lett volna teljesen elég, akkor az ő kötelessége lett volna abban a tekintetben interveniálni, hogy valamivel nagyobb összeggel, esetleg még megmenthető legyen ez az ország. De azt, hogy annak révén, hogy az ország pénzügyeit rendbe hozzák, a lakosságot tönkreteszik, ezt a biztosúrnak tűrnie nem lett volna szabad. Én azt állítom, hogy nagyon csalódtam Smith Jeremiás úrban, akit én személyesen is ismerek és becsülök, de neki nem volt

[548] Brentano Kelloggnak, 1925. március 11., 864.00/622, uo.

[549] Brentano Kelloggnak, 1925. április 10., 864.00/629, uo.; Barclay Chamberlainnek, 1925. március 12., C3858/260/21, 10772, FO371, TNA.

DUPress

> meg a férfias gerince, amit ő odahaza tanult közgazdasági kérdésekben, hogy az asztalra ütött volna és azt mondotta volna, a lakosságot pedig kiuzsorázni én nem engedem semmi körülmények között. Ez lett volna a kötelessége... Azért van ő itt, hogy kontrollálja, biztonságban van-e az összeg, amelyet ide adtak és nem azért küldték-e ide, hogy ezt a szegény, lenyomorodott országot megmentse? Ki merem itt mondani, hogy igenis, Smith Jeremiás az önök kormányával szemben gyenge volt és nem tette meg a kötelességét."[550]

A lényegi vád tehát az volt, hogy míg a bruttó bevételek jó eredményeket produkáltak, addig a kormánykiadások továbbra is túl magasak voltak, és hogy Smith elnézte ezt a túlköltekezést, míg a nép adóterhei már-már elviselhetetlenek voltak. Ezekben a szavakban sok igazság volt, és ellentétben Vázsonyi szavaival, Sándor vádja másnap a címlapokon jelentek meg.[551] Noha több újság is megvédte, Smithnek nyilván nagyon rosszulesett a támadás. Úgy érezte, megtett mindent, amit csak tudott az ország érdekében, és mégis vannak, akik támadják ezért. Ha valamikor, akkor tényleg ez lett volna az alkalmas pillanat, hogy Smith úgy érezze, talán jobb, ha lemond. De keményebb fából faragták, és mivel egészségi problémája úgy tűnt, a múlté, a támadások csak még inkább arra sarkallták, hogy bebizonyítsa, a magyarok barátja és képes eredményeket elérni. Természetesen ezt csak a kormánnyal összhangban tehette meg, és ebből a szempontból némileg lehet vádolni Smitht, de a vele született amerikai gyakorlatiassága arra ösztönözte, hogy működőképes vonalak mentén vezényelje le a programot. Smith tehát maradt a posztján, és a lemondásáról ke-

[550] Nemzetgyűlési napló, XXXI. kötet (Budapest, Athenaeum, 1925), 1925. március 11., 24–25.

[551] Lásd például *Magyarország,* 1925. március 12., XXXII/58.

DUPLA

ringő híreszteléseket a budapesti amerikai követ újra megcáfolta és „teljesen alaptalannak" nevezte.[552]

Az előbb felvázolt körülmények között írta meg Smith következő jelentését a viharos februári hónapról. Egyből azzal kezdte, hogy cáfolta azokat a hazájában megjelent sajtóvádakat, miszerint lehetetlen lenne a programban foglaltakat végrehajtani, hogy ne lenne megfelelő együttműködés közte és a magyar kormány között, és hogy lemondana tisztségéről. Smith döntött az állami tisztviselők egyszeri különjuttatásáról, és ezzel kapcsolatosan megírta, hogy 95 ezren részesülnek belőle. Noha ez 7 millió aranykoronát emésztett fel, még így is maradt annyi költségvetési többlet, hogy az megnyugtató legyen. Ebben a jelentésében foglalkozott Smith az Állami Vasművekkel. Itt is igaz volt a már korábban, az állami vasutak esetében tapasztalt jelenség, miszerint a háború előtti időszakhoz képest a hivatalnoki karra és a nyugdíjakra arányaiban kétszer annyit fizettek ki, és az 1913-as nyereségnek a majd ötszöröse a volt jelenlegi veszteség. Emellett Smith úgy vélte, túl nagy a foglalkoztatott létszám és az iparág felesleges többlettermelést végez. A korona szorzószámának további csökkentése 14 600-ra viszont jó hír volt, és a gabonafélék betakarítása is bő terméssel kecsegtetett, ami Magyarország esetében nagyon fontos volt, hiszen az ország továbbra is az agráriumára támaszkodhatott elsősorban, és ez lehetett külkereskedelmi kivitelének döntő része. Másfelől viszont annak ellenére, hogy némileg csökkentek a textilárak, a ruházati termékek és az iparcikkek árai, ezek még mindig magasabbak voltak, mint a francia, az olasz vagy az osztrák árak, és gyakran magasabbak, mint nagy-britanniai vagy az Egyesült Államokban vásárolható megfelelői.[553] Ez részben annak

[552] Brentano Kelloggnak, 1925. március 11., 864.00/622, Roll 7, M. 708, NARA.

[553] A bekezdés információihoz lásd Smith tizedik jelentése, LNJ, 6th Year, No. 5, 1925. május, 661–672.

az új rendeletnek volt a következménye, amely az importvámokat 36 különböző terméken felemelte 20 és 1500% között, például a textiltermékek, a vas- és acéltermékek, a biztonsági borotvapengék és az evőeszközök terén.[554] Ez fényes bizonyítéka volt annak, hogy sok mindent kellett még rendbe rakni és jobbá tenni Magyarországon, és hogy a Népszövetség által olyannyira sürgetett kereskedelmi szerződések még mindig nem születtek meg, elsősorban a szomszédos országokkal, amelyekkel Magyarország jelentős külkereskedelmet folytatott.

Az egyik lényeges ok, amiért Magyarország nem akart ilyen jellegű szerződéseket kötni, a nemzeti közgazdaság elmélete volt, amely az egész térséget jól jellemezte. Noha a Népszövetség próbálta mind Magyarországot, mind a többi hasonló államot rávenni ennek a gyakorlatnak a beszüntetésére, egészében véve kudarcot vallott. Maga az ötlet, miszerint Magyarország többé-kevésbé önellátó lehet, természetesen nem realista alapokon nyugvott. Az alapvetően mezőgazdasági berendezkedésű ország, amelynek ipara eléggé gyermekcipőben járt, nagy szükségét látta volna az európai szabadkereskedelemben való minél nagyobb fokú részvételnek. A vámtarifák időről időre való megemelése azonban csak tovább gátolta ezt a lehetőséget.

Magyarországnak *különösen* nyersanyagokra volt szüksége ipari fejlődéséhez és a termeléshez, s mivel a szomszédos országok politikai megfontolások alapján nem segítették ezt a törekvést, messzebb kellett lehetséges partnereket találni. Elsősorban, méretük és potenciális piacuk miatt, Németország és a Szovjetunió jöhettek számításba. A szovjet–magyar viszony politikailag viszont annyira terhelt volt, hogy normális külkereskedelmi kapcsolatokról aligha beszélhetünk. Noha próbálkozások voltak gazdasági kapcsolatok felvételére a privát szektor részéről, ezek rendre

[554] Brentano Kelloggnak, 1925. március 11., 864.00/622, Roll 7, M. 708, NARA.

zátonyra futottak a politikai akadályokon, mindkét részről. Az 1924 tavaszán megszületett egyezményt végül Bethlen többször is elmulasztotta a parlament elé bocsátani ratifikálásra, amiben szerepe volt Horthy kifejezett szovjetellenességének, míg egy további ok lehetett az 1924 őszén bekövetkezett szovjet–brit viszony újbóli megromlása is.[555]

Március volt az utolsó teljes hónap, amelyet Smith Magyarországon töltött amerikai vakációja előtt. Az erre a hónapra szóló jelentés egy olyan sikeres Magyarországot mutatott, amely a teljes pénzügyi önállóság felé vezető úton halad. Noha október óta először a havi költségvetés deficitet mutatott több mint másfél millió aranykorona értékben, ez nem volt váratlan a szezonális jelleg miatt. A lekötött bevételek is némi visszaesést mutattak, de így is, csak a márciusi ilyen jellegű bevétel elegendő volt a kölcsön éves törlesztőrészének 60%-ára. Az 1924/25-ös pénzügyi évre tervezett állami költségvetés majdnem 100 millió aranykoronás hiányt mutatott, amely számot a nemzetgyűlés március 15-én elfogadott, és amely az eredeti program tervezett keretszámát sem lépte túl. Mindezeknek a pozitív eredményeknek az ismeretében Smith hozzájárult, hogy a kormány bizonyos összeget vegyen fel a kényszerkölcsön által összegyűjtött pénzből. 30 milliárd papírkorona értékben engedélyezte a jószágvásárlást, 6,8 milliárdot kapott a Pesti Öntözési Vállalat 120 ezer holdnyi elhanyagolt föld megművelésére, és 8,5 milliárd értékben a főbiztos engedélyezte kisebb szolgálati lakások építését. A hónap vége felé a Nemzeti Bank az alapkamatot 12 és fél százalékról 11%-ra csökkentette. Félhivatalosan ugyan elismerték, hogy ez kísérleti lépés, de pozitív a piaci reagálás esetén, további csökkentés volt várható. Szintén jó hír-

[555] A magyar–szovjet gazdasági kapcsolatokra vonatkozólag az 1920-as években, lásd Seres Attila: *Magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok 1920–1941* (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet, 2010), 23–63.

DUPLA

nek számított, hogy sikerült Lengyelországgal kereskedelmi szerződést kötni az egymásnak nyújtandó legnagyobb kedvezmény elve alapján, amelynek legnagyobb nyertese várhatóan a magyar borkivitel volt. Ezeken túl mind a nagykereskedelmi, mind a kiskereskedelmi árak jelentős csökkenést mutattak az év eddig eltelt időszakában.[556]

Korábbi szokásos kritikus véleményével ellentétben még a Nemzeti Bank brit tanácsadója is optimistán nyilatkozott az összképet illetően. Ezt illető feljegyzésében Siepmann az alábbi következtetésre jutott: „Biztonsággal ki lehet jelenteni, hogy ha csak nemzetközi katasztrófa nem jön közbe, akkor a magyar korona stabilitását semmi sem fenyegeti. Amennyiben tehetek egy undok összehasonlítást, akkor azt mondanám, hogy a magyar fizetőeszköz ténylegesen biztosabb az osztráknál – és ez az általános vélemény is."[557] Ehhez a szinte idilli képhez azért ő is hozzátette, hogy „a magyar közpénzek gyengéje" az a 60%-os rész, amelyet a hivatalnoki kar fizetésére költenek.[558]

James Speyer márciusi magyarországi látogatása szintén jelentős esemény volt a szanálási időszak szempontjából. Idejövetelének természetesen fő célja az volt, hogy egy újabb kölcsönüzletet sikerüljön nyélbe ütnie Magyarországon. Speyer úgy időzítette látogatását, hogy még Smith elutazása előtt itt legyen. Március 24–26. között tartózkodott Budapesten, ahol Smith mellett sok más mindenkivel is találkozott.[559] A Speyerrel való találkozó után, és miután Tylerre bízta a program felügyeletét, Smith végül eluta-

[556] A bekezdés információihoz lásd Smith tizenegyedik jelentése, LNJ, 6th Year, No. 6, 1925. június, 813–821.

[557] Siepmann feljegyzése a magyar helyzetről, 1925. március 15., C4189/260/21, 10772, FO371, TNA.

[558] Uo.

[559] Speyer Smithnek, 1925. március 19. és 23., T. II. Incoming and outgoing telegrams, September 2, 1924–June 30, 1926, C. 120, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

PUBLIKUS

zott Magyarországról, hogy megkezdje várva várt pihenését házájában. Habár sokkal jobban érezte magát, mint a tél második felének folyamán, a teljes felépüléstől azért még messze volt, és nagyon várta már, hogy New Englandet viszontlássa.[560]

Smith április 15-én érkezett meg az Egyesült Államokba. 1924. áprilisi kinevezése óta most először járt ismét hazai földön, így érthetőleg nagyon vágyott már a csendes New England-i környezet után. Otthon is kénytelen volt egészségi állapotával foglalkozni. Jó néhány orvossal konzultált, akik egyetértettek abban, hogy egyáltalán nem agyvérzése volt. A magyar orvosok diagnózisát tehát nem, de az ott javasolt kúrát, azaz a sok pihenést ők is helyesnek tartották. Az amerikai orvosok szerint Smithnek „keringési görcsei" voltak, ami tulajdonképpen a keringés rendellenességét jelentette az öregedés és fáradtság következtében. Smith látása továbbra is aggasztó volt, és egy-egy kék folt jelent meg mindkét szemében. Az orvosok szigorú pihenést írtak elő, amely gyógymód a Magyarországon az elmúlt tizenkét hónapban tapasztalt munkatempót figyelembe véve aligha tűnt kivitelezhetőnek.[561]

Ráadásul a pihenés még a hazai környezetben sem valósulhatott meg teljes formában, hiszen Smith az amerikai média figyelmének gyakori alanya volt. Az egyik gyakran feltett kérdés a hivatali ideje elején tett kijelentése, miszerint visszautasítja, hogy honoráriumot kapjon Magyarországon végzett munkájáért. Ezzel kapcsolatosan a következőket nyilatkozta: „azért döntöttem így, mert egyszerűen élek, és kevés mindenre van csak szükségem. Aligha tűnt volna helyénvalónak, hogy spórolásra és áldozatra sarkallom a magyarokat, miközben én nem ugyanebben a szel-

[560] Smith ter Meulennek, 1925. március 23., C.III (11) Correspondence – Mr. C. E. ter Meulen, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[561] Smith egészségi állapotára vonatkozólag lásd, Smith Siepmann-nek, in Siepmann Normannek, 1925. május 19., OV33/39, BoE.

DUPLA PRESS

lemben járok el."[562] Szintén többször hangsúlyozta, hogy semmi alapja sincs az amerikai sajtóban lábra kapott híreknek, miszerint nem lenne jó viszonyban a magyar kormánnyal. Kifejezetten dicsérte a Bethlen-kormány és a maga közti együttműködést, és a magyar pénzügyi helyzetről is szokásos optimista módján nyilatkozott.[563]

Talán véletlen egybeesés ugyan, de pontosan ugyanekkor jelent meg a magyar miniszterelnök cikke a nagy presztízsű külpolitikai szakmagazin, a *Foreign Affairs* áprilisi számában. Bethlen cikke valójában egy korábban ugyanitt megjelent Jászi Oszkár által jegyzett cikkre volt reakció Magyarország, illetve a magyar kormányzati politika védelmében. Noha eredetileg Teleki Pál lett volna a szerző, aki egyéb elfoglaltsága miatt végül nem tudott eleget tenni a felkérésnek, Bethlen cikke pszichológiailag a legjobb pillanatban jelent meg.[564] Smith az amerikai sajtónak adott nyilatkozatai ugyanis jó felvezetőnek szolgáltak Bethlen írásához. Leszámítva a cikk politikai aspektusait, amelyet a miniszterelnök úgy fogalmazott meg, hogy a magyar kormánynak és törekvéseinek minél nagyobb legitimitást biztosítson, Bethlen természetesen foglalkozott a pénzügyi helyzettel is.

> „Nem tudom eléggé hangsúlyozni külföldi olvasóim számára azt a tényt, hogy Magyarország még mostani formájában és felépítésében is a külföldi tőke számára az elképzelhető legkedvezőbb talajt jelenti. Az ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági lehetőségek, amelyek nyitva állnak a külföldi tőke számára, gyakorlatilag határtalanok. Mindössze annyi szükséges, hogy

[562] *Boston Daily Globe,* 1925. április 15.; *The New York Times,* 1925. április 16.

[563] *Wall Street Journal,* 1925. április 16.

[564] Romsics Gergely: A *Foreign Affairs* és Magyarország, 1922–1939, *Századok,* 133. évf. 5. szám (1999): 913–922.

DUPress

> valaki energikusan megragadja ezen ágazatokat és átalakítsa őket. Meg vagyok győződve, hogy Amerika pénzügyi világa is... ez alkalommal fel fogja magának fedezni Magyarországot, amely ország bizonyos értelemben talán még mindig *terra incognita* az amerikai üzletemberek számára, és érdeklődésre és tanulmányozásra érdemesnek fogja találni."[565]

Látható tehát, hogy a miniszterelnök megtett minden tőle telhetőt, hogy ezen írásában is arra bátorítsa az amerikai befektetőket, hogy Magyarországra mint hasznot hajtó területre tekintsenek, és Smith széles körben olvasható pozitív megnyilatkozásai a magyar pénzügyi viszonyok állapotáról nyilván csak megerősítőleg hatottak.

Smith amúgy bármennyire is politikától mentes volt és kívánt maradni, és el akarta kerülni még csak a látszatát is, hogy akármilyen szinten belefolyna politikai kérdésekbe, nem tudta teljesen elkerülni, hogy néha ne kelljen ez ügyben is néhány gondolatot kifejtenie. Ezt az is elősegítette, hogy ekkor zajlott az Egyesült Államokban az a Károlyi-propaganda, amelynek célja abban állt, hogy Magyarország ne kapjon további kölcsönöket, mert ezeket csakis háborús célokra költené.[566] Smith azzal a logikus állítással tagadta

---

[565] Bethlen, Hungary in the New Europe, *Foreign Affairs,* Vol. 3, no. 3 (1925. április): 455.

[566] Károlyi Mihály grófnak először megtagadták az Egyesült Államokba való beutazást, ahol beteg felesége tartózkodott, de később mégis megkapta az engedélyt azzal a szigorítással, hogy nem tarthat beszédeket és nem jelentethet meg írásokat ott-tartózkodása alatt, amely feltételt Károlyi elfogadta. Amikor az eset a kongresszusban is vitát váltott ki, Hughes külügyminiszter azt mondta, a még mindig érvényben lévő háborús törvények szellemében jártak el. Végül azonban Károlyi mégis megkapta a lehetőséget, hogy az őt ért vádakra reagáljon 1925. május 7-én egy, a tiszteletére rendezett ebéden, melyet az Amerikai Polgári Szabadság Egyesülete (American Civil Liberties Union) rendezett. Komoly beszédtechnikai problémája viszont gyakorlatilag érthetetlenné tette az egybegyűltek számára, hogy Károlyi mit is mond. Howard Chamberlainnek, 1925. február 27., 3303/434/21, 10777, FO371,

az ilyen jellegű vádakat, hogy csakis rajta keresztül jutott a magyar kormány pénzhez, és ő a maga részéről kizárólag pénzügyi és gazdasági célokra hajlandó pénzt biztosítani. A *Time* magazinban így idézték a főbiztost: „A kormánynak nem áll rendelkezésére olyan pénzösszeg, amelyet a tudomásom nélkül titkos katonai célokra használhatna, és azok a híresztelések, amelyek háborús előkészületekről számolnak be, nem mások, mint naiv horrormesék."[567] Smith külön védelmébe vette a Bethlen-kormányt: „A magyar kormány politikai kockázatot is vállalt a velem való együttműködéssel, és ez olyan tény, amiről csak a legnagyobb elismeréssel tudok beszélni."[568] Hogy Smith egyet is értett-e a Bethlen-kormány politikájával, természetesen más kérdés. Nyilván számos ponton különbözött világnézete a konzervatív és sokszor elnyomó magyar rendszer által képviselt belpolitikától. Ugyanakkor valóban együttműködő partnerre lelt a magyar miniszterelnökben és annak kormányában, amely nagy részben megkönnyítette munkáját, és ha az osztrák példát vesszük alapul, Zimmerman ottani tevékenységével és népszerűtlenségével, akkor elmondható, hogy Smith és a magyar kormány kapcsolata valóban ideális volt.

Az április hónapra szóló főbiztosi jelentés, amikor is Smith az Egyesült Államokban tartózkodott, további előrelépést mutatott a programban. Smith hozzájárult, hogy a kormány a kényszerkölcsönből befolyt pénzből újabb összeget hívjon le április folyamán. A nagykereskedelmi árak tovább csökkentek, és ez a folyamat így már az év kezdete óta töretlen volt. Noha a bevételek a Smith által előre jelzett módon csökkenést mutattak, aggodalomra ez sem adott okot, és elsősorban szezonális okokra volt visszavezethető. A pénzügyi stabilizációs program megkezdése óta a csőd viszony-

TNA. Károlyi amerikai útjáról lásd még Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül* (Budapest, Európa Könyvkiadó, 1982), 225–229.

[567] *Time,* 1925. május 11.

[568] Uo.

lag ritka jelenség volt, 109 eset az eltelt idő alatt, viszont a fizetésképtelenség (ahol csődeljárás helyett megegyezéses eljárás keretében tovább folytatódhat a működési jog) igen tipikus jelenség volt a rekonstrukciós program megkezdése óta, és ebből 912 esetet regisztráltak. A brit font ismételten aranyalapra való helyezése a fonthoz kötött korona számára jó hír volt, mert így a magyar fizetőeszköz is ténylegesen aranyon nyugodott, és ez volt a korszak egyik monetáris vezérelve. Így megteremtődött a reális lehetősége a fizetőeszköz reformjának is. A korona már hosszú hónapok óta stabil volt, és a hazai vita arról szólt, hogy mikor vezessenek be új pénzegységet, ezzel is tovább erősítve a magyar függetlenséget, hiszen nevében a korona a Monarchiára utalt.[569]

Mindezen jó hírek után aztán nem is meglepetés, hogy amikor Smith május 15-én visszatért Magyarországra, minden oka megvolt, hogy „nagyon feldobott és jó hangulatú legyen".[570] Az otthoni pihenő nyilván jó hatással volt a főbiztosra, és szavai főcímre kerültek: „Nagyon örülök, hogy visszatérhettem Budapestre. Szívesen jövök ide, hogy folytassam munkámat, amelyet nagy kedvvel végzek... Úgy látszik, hogy az idei termés igazán jó lesz, és ez is csak elősegíti a szanálás munkáját."[571] Smith megérkezése után azt mondta Siepmann-nek, hogy többet szeretne megtudni az országról és még befektetésen is gondolkodik, amely egy eddig teljesen új gondolat volt.[572]

Ez a hangulat szerencsére tartós maradt, amihez a magyarországi pénzügyi viszonyok is hozzájárultak. Noha igaz, hogy a májusi jelentésben a tavaly szeptember óta legkisebb lekötött bevételek jelentek meg, az általánosan jónak mondható kép és

[569] A bekezdésben található információhoz lásd Smith tizenkettedik jelentése, LNJ, 6th Year, No. 8, 1925. augusztus, 1095–1104.

[570] Goode Normannek, 1925. május 19., OV33/73, BoE.

[571] *Magyarország,* 1925. május 19., XXXII/112.

[572] Siepmann Normannek, 1925. május 19., OV33/39, BoE.

jellegzetes optimizmusa arra ösztönözte a főbiztost, hogy 24 millió aranykorona értékű összeget folyósítson a kormány részére, amit különböző városok, megyék és csatornázási művek kaptak meg. Ez azért is hasznos volt, mert az aratásig és betakarításig enyhíteni tudta a munkanélküliséget. A nagykereskedelmi árak tovább csökkentek, a bankbetétek pedig nőttek. A jó körülmények hatására a Nemzeti Bank május 28-án leszállította az alapkamatot 11-ről 9%-ra. A lépés mögött az a szándék is meghúzódott, hogy a többi fővárosi bankot arra ösztökélje, hogy azok is lejjebb szállítsák kamataikat, ami szükséges lett volna ahhoz, hogy a különböző vállalkozások könnyebb feltételekkel jussanak hitelhez. Sajnálatos módon a Nemzeti Bank által kezdeményezett banki együttműködés azonban nem hozott sikert.[573]

Smith Otto Niemeyernek írt személyes levelében is megerősítette, hogy minden rendben van Magyarországon, ami a pénzügyeket illeti, de az árak miatt panaszkodott, mert noha az előző év júliusához képest 15%-os csökkenés következett be, az árak így is néha magasabbak voltak, mint New Yorkban.[574] Hozzátette, hogy a magyar kormány „a jóakarat és támogatás minden bizonyítékával" ellátta, és „eddig igen jól teljesítettek".[575] A Nemzeti Bank külföldi tanácsadója azonban kezdte ismét borúsabban látni a képet, és újfent csak negatív kritikát fogalmazott meg. Az egyik Normannek írt levelében arról a jelenségről panaszkodott mentorának, amit a magyarok által folytatott „szabadúszói kölcsönszerzésnek" nevezett.[576] Ezalatt azt értette, hogy Magyarország túlzó mértékben próbált külföldi tőkét látni az országban. Siepmann-nek igaza volt. Mint ahogy a *Foreign Affairs*ben megjelent

[573] A bekezdés információihoz lásd Smith tizenharmadik jelentése, LNJ, 6th Year, No. 8, 1925. augusztus, 1105–1116.

[574] Smith Niemeyernek, 1925. május 25., OV9/437, BoE.

[575] Uo.

[576] Siepmann Normannek, 1925. május 19., OV33/39, BoE.

Bethlen-cikk is jól illusztrálta, Magyarország mindent megtett, hogy külföldi, elsősorban amerikai tőke áramoljon be anélkül, hogy az esetleges jövőbeni következményekkel komolyan számolt volna. A magyar vezetőség láthatóan nem törődött azzal az aspektussal, hogy ha túlságosan sok kölcsönt vesz fel rövid idő alatt, akkor szembe kell néznie az előbb-utóbb tetemes évi törlesztéssel, amit az ország nem lesz képes kitermelni. De 1925-ben a kormány nem foglalkozott komolyan ilyen aggodalmakkal. Ráadásul ezt a hozzáállást segítette az amerikai bankártársadalom véleménye. Ahogy ugyanis az egyik vezető elemző cég megállapította, az Egyesült Államokban jegyzett kölcsönök közül négy volt a „kedvező" kategóriába sorolható, az osztrák, a német, a magyar és a cseh, de „a legvonzóbb" a magyar kölcsön volt.[577] Mindenképpen fontos megjegyezni, hogy az egyik szempont, ami alapján az elemzőcég erre a következtetésre jutott, az volt, hogy Magyarországon a felügyeletet Smith látja el. Tehát beigazolódni látszott Bethlenék számítása, hogy amennyiben amerikai állampolgár látja el az ellenőri feladatot, azt az Egyesült Államokban pozitív eredményként fogják értékelni.

Az amerikai tőke legaktívabb magyarországi jelenlétét egyébként továbbra is a Speyer & Co. jelentette. Miután beszélt még márciusban Smithszel Budapesten, Amerikában is szeretett volna konzultálni a főbiztossal, de egy nappal lekéste a visszautazó Smitht, így kénytelen volt levél útján tárgyalni vele. A téma, amit Speyer ki akart fejteni Smithnek, egy mezőgazdasági kölcsön lett volna Magyarország részére, amelyet korábban a Népszövetség nem volt hajlandó a népszövetségi kölcsön terhére támogatni. Speyer azt állította, William Goode terve, hogy az ilyen irányú kölcsön tervét Londonban próbálják meg előteremteni, nem volt észszerű, mivel a londoni pénzpiac már gyakorlatilag megkezdte a

[577] A W. A. Harriman & Co. elemzése, 1925. június 5., L.V. (2) May 1925–Dec 1927, C. 114, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

nyári szünetet, és így ott nem lehetett pénzhez jutni. Az amerikai bankár úgy vélekedett, hogy „ebből logikusan következik, hogy a mi itteni piacunk az, amire ebben az ügyben és hasonló külföldi tranzakciókban támaszkodni lehet a mostani időszakban".[578] Ugyanebben a Smithnek írt levélben ismét hajtogatta, hogy „számunkra roppant fontossággal bír, hogy ön hozzájáruljon a tervhez".[579] Speyer a bankárok Népszövetség iránt érzett tiszteletét és felelősségérzetét hozta fel, amiért úgy érezte, szükséges a főbiztos hozzájárulása. Smith azonban válaszában kategorikusan elutasította, hogy nevét felhasználják bármilyen, a Népszövetség keretein kívüli kölcsön kapcsán. Mint írta, attól tartott, hogy amennyiben az ő nevét használják ilyen célra, az „félreértésre adna lehetőséget, és azok, akiknek nem kellene hibás következtetést ebből levonni, pont ezt tennék".[580] Smith nyilván arra gondolt, hogy az ő neve és Magyarországon betöltött szerepe a Népszövetség égisze alatt egyesekben azt a hitet keltené, hogy az esetleges kibocsátás előtti kölcsön is hasonló kondíciókkal történne. Speyernek végül meg kellett elégednie a magyar városok részére kibocsátott kölcsönnel, ami természetesen igen jó befektetés volt a Speyer-háznak.

Habár Smith nem reagált a Speyer által írt levélben az egészségét illető kérdésre, Elliott Felkinnek írt személyes hangvételű levelében kitért erre a kérdésre, és szavai beszédesek voltak. „Ugyan sokkal jobban vagyok, mint korábban, de nem sikerült még teljesen felépülnöm, és nem is számítok arra, hogy egyhamar rendben leszek. Hol jobban, hol rosszabbul érzem magam, és vannak napok, amikor úgy érzem, hogy lehetetlen tovább foly-

[578] Speyer Smithnek, 1925. május 15., A. IV. a., Agricultural credits, mortgage bonds, land reforms, C. 106, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[579] Uo.

[580] Smith Speyernek, 1925. május 30., A. IV. a., Agricultural credits, mortgage bonds, land reforms, C. 106, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

tatnom a munkát, de más alkalommal viszont ezt egészen máshogy látom."[581] Ez a levél volt az egyetlen igazi megnyilvánulás a főbiztos részéről, amikor hangot adott saját kételyeinek azzal kapcsolatban, hogy képes lesz-e folytatni és befejezni magyarországi munkáját. Minden valószínűség szerint csak hallatlan makacssága, az elvállalt munka és a Népszövetség iránti tisztelete, illetve a magyarok iránt érzett felelőssége késztette arra, hogy ugyanolyan optimizmussal és energiát nem kímélve dolgozzon tovább. Természetesen támaszkodhatott hűséges és jól képzett segítőire, elsősorban Tylerre és Charronra, de ettől még nem dolgozott keveset. Siepmannt is beavatta egészségi állapotának ügyébe, és a brit pénzügyi szakember annak rendje és módja szerint meg is osztotta az így nyert információt Normannel. Siepmann szerint Smith sosem lehetett már „régi önmaga", jobban odafigyelt ugyan magára, kevesebbet dolgozott, és máris egy újabb amerikai úton törte a fejét, amely novemberben válhatott esedékessé és két hónapig tartana.[582] Miután az amerikai pihenés eléggé feltöltötte Smitht, egészségi problémáit kizárta mindennapjaiból, és újult erővel látott neki Magyarország pénzügyi helyzetének megfigyelésére, illetve ellenőrzésére. El kellett kezdeni felkészülni a hamarosan esedékes népszövetségi ülésszakra, amely Tyler megfogalmazása szerint „fontos mérföldkőnek" bizonyulhatott.[583]

A Népszövetség 1925. évi második ülésszakának egyik szereplője Smith volt, aki június 9-én jelent meg a tanács előtt. Ez volt az a hivatalos fórum, ahol számot kellett adnia az eltelt első év eredményeiről és tapasztalatairól. A főbiztos havi jelentéseinek köszönhetően a számadatokkal nagyjából tisztában volt mindenki, mégis a személyes beszámoló remek alkalmat adott megvonni

[581] Smith Felkinnek, 1925. május 22., C.III (6) Correspondence – M. A. E. Felkin, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[582] Siepmann Normannek, 1925. május 19., OV33/39, BoE.

[583] Tyler Mildred Blissnek, 1925. április 15., Tyler Papers.

az első év mérlegét, kielégíteni bárki érdeklődését és prognosztizálni a második évet. A beszámoló kétségkívül leglátványosabb eleme az a pont volt, miszerint az első évre tervezett költségvetési hiány kompenzációjára fordítandó 100 millió aranykoronához nem kellett hozzányúlni, sőt az adatok ehelyett 63 milliós többletet mutattak.[584] A pénzügyi bizottság a kedvező egyéb adatokat is figyelembe véve olyan értelmű döntést hozott, hogy ezt a többletet és további 30 millió aranykoronát a magyar kormány produktív célokra felhasználhatja, amennyiben a főbiztos beleegyezik a kormány ilyen célú indítványába.[585] A tanács ahhoz is hozzájárult, hogy közel 95 ezer állami hivatalnok bérének a februári 15%-os emelését permanenssé tegyék, amely célra 20 millió aranykorona volt felhasználható, még akkor is, ha ez az éves költségvetés számára 15 millió aranykoronás extra terhet jelentett.[586] A pénzügyi bizottság nyilván úgy látta, hogy az eddig eltelt egy év eredményei és a közeljövőben várható adatok elégséges garanciát adnak ahhoz, hogy egy ilyen többletkiadást a magyar állami büdzsé elbírjon. Smith beszámolójának mélypontja az adózás kérdése volt. Ez továbbra is igen magas maradt, fejenként évi 75 aranykorona, amely összeg túlságosan magas volt a magyar viszonyokhoz képest, és a háború előtti időszakkal összehasonlítva 135%-os emelkedést jelentett. Ahogy Smith megfogalmazta Genfben, „Magyarország megadóztatása elérte a teljesítőképesség és lehetőség határát".[587] Nyilvánvaló volt, hogy előbb vagy utóbb valamilyen mértékű adócsökkentést kell bevezetni, ha másért nem, hát a szociális feszültség enyhítése érdekében, és a kormány el is kezdett munkálkodni ennek kivitelezésén.

[584] LNJ, 6th Year, No. 7, 1925. július, 859.

[585] A pénzügyi bizottság jelentése, 1925. június 11., C. 335 (I). M. 116. 1925, LNA.

[586] LNJ, 6th Year, No. 9, 1925. szeptember, 1243–1244.

[587] *Pesti Hírlap,* 1925. június 6., XLVII/125.

A Népszövetség Tanácsának határozatain túl Smith a következő pontokat emelte ki a június hónapról írt jelentésében. A június 30-ával lezárult költségvetési év összességében és meglepetésre „bizonyos, hogy jelentős többlettel fog zárulni, és ez olyan eredmény, amelyre még a legvérmesebb elvárások sem vállalkoztak volna egy évvel ezelőtt". Az eltelt egy évben a kiskereskedelmi árszínvonal 14%-kal, a nagykereskedelmi árak pedig 8%-kal csökkentek. A dolgozó tömegek bére már elérte ugyan a háború előtti szintet, de fizetésük vásárlóereje még nem haladta meg azt. Az 1925/1926-os költségvetési év tervei 27 és fél millió aranykoronás többlettel számoltak, amely számításban a kormány 14 500-as szorzószámot használt az arany- és papírkoronák közti váltószámra. Sikerült kereskedelmi szerződéseket kötni június folyamán Görögországgal és Spanyolországgal, szintén a legnagyobb kölcsönös kedvezmény elvének alapján. A lakossági bankbetétek menetrend szerint tovább nőttek, amely adat a fogyasztói bizalmat jelezte. Az eredetileg közel 250 millió aranykoronás kölcsönből az első egy év alatt csak keveset kellett elkölteni, és a rendelkezésre álló összeg valamivel több mint 182 millió aranykorona volt.[588] Meg lehet állapítani tehát, hogy a pénzügyi rekonstrukciós program első évének lezártával az előzetesen remélt vagy elvárt eredményeket a tényleges adatok messze felülmúlták, és az optimizmus, amit Smith is mindvégig vallott, kezdett kifizetődni és konkrét formát ölteni. Az angol követ a pénzügyi rekonstrukcióval kapcsolatosan szintén megállapította, hogy „a betakarítás rekordot ígér. Mindenki boldognak látszik. Majdnem túl szép, hogy igaz legyen."[589]

[588] A bekezdés információihoz lásd Smith tizennegyedik jelentése, LNJ, 6th Year, No. 9, 1925. szeptember, 1242–1253.

[589] Barclay Lampsonnak, 1925. július 3., idézi Bátonyi: *Britain and Central Europe,* 145.

DUPress

Az államok közötti kapcsolatok szintén fontos állomásaként érdemes megjegyezni az 1925. június 4-én Washingtonban aláírt Barátsági, Kereskedelmi és Konzuli Szerződést, amely valamivel szorosabbra fűzte Magyarország kapcsolatait az Egyesült Államokkal. Az indoklásban Walko Lajos kiemelte, hogy nem csupán a legnagyobb kölcsönös kedvezmény elve fontos lefektetett pont a két ország kereskedelmi kapcsolatában, hanem a szerződés lényeges „Amerikában felállított konzulátusaink sikeres működése szempontjából", amelyek eddig „ténykedésüket nem alapíthatták semminemű szerződésbe foglalt jogokra", s a szerződés életbe léptével ezek az irodák jobban tudják képviselni a magyar emberek ottani érdekképviseletét.[590] A nemzetgyűlés 1925. október 23-án fogadta el az egyezményt.[591]

Ami Speyert illeti, ő időközben nem adta fel tervét, hogy valahogyan részesüljön a Magyarországnak nyújtandó kölcsönökből. Ennek elérése érdekében megmozgatott minden követ. Rendszeresen érdeklődött a Népszövetségnél, hogy hogyan lehetne tervének egyik fő elemét megvalósítani, azaz hogyan lehetne a főbiztost bevonni egy, az országnak adott kölcsönbe. Mivel Smith határozottan ellene volt az olyan terveknek, hogy nevét egy kölcsön prospektusában hirdetési szándékkal felhasználják, Speyer abban bízott, hogy majd a Népszövetség engedékenyebb lesz és meggyőzi Smitht is, hogy egyezzen bele némi visszafogott reklámba a Speyer-ház részére. Smith, mivel amerikai állampolgár lévén úgy

[590] Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés nyomtatványai, XVI (Budapest, Pesti Könyvnyomda Rt., 1926), 139. A szerződés szövegét lásd uo. 117–138. Közvetlenül a szerződés aláírása után Kellogg külügyminiszter jelezte, hogy a szenátus a szerződéshez csatolni fog bizonyos kiegészítéseket, amelyek a Magyarországról érkező emigránsokat és a szerződés élettartamát fogják érinteni. Magyarország elfogadta ezeket a kiegészítéseket. Kellogg Széchényinek és Széchényi Kelloggnak, 1925. június 24. és Brentano Walkónak és Walko Brentanónak, 1926. szeptember 4., FRUS, 1925, vol. 2, 354–357.

[591] Nemzetgyűlési napló, XXXV. kötet, 167–168.

érezte, a hazájából érkező kölcsönök esetén helyzete kényes, végül is arra volt csak hajlandó, hogy egy nagyon rövid levelet írt a bankháznak, amelyet az hozzácsatolhatott a reklámanyaghoz. A szöveg így szólt: „Felhatalmazást kaptunk arra, hogy közöljük, hogy a Népszövetség ausztriai/magyarországi rekonstrukciós program szempontjából a kérdéses kölcsönnel kapcsolatban nem merült fel kifogás."[592] Smith ragaszkodott hozzá, hogy ennél többet ő nem tehet, pontosan posztjából adódóan, és úgy ítélte, az előbbi formula bőven elégséges Speyer céljaihoz is. Így Speyer részben elérte célját, de a lehető legnagyobb biztonságban akarta üzleti vállalkozását tudni. Mivel az amerikai külügyminisztérium fenntartotta magának a jogot, hogy véleményezze a külföldi kölcsönöket, Speyer Smitht kérte meg, hogy adjon ki egy közleményt, miszerint támogatja a készülőben lévő és a Speyer & Co. által finanszírozott városi kölcsönt különböző magyar településeknek. Ahogy a bankár kérlelte a főbiztost: „Attól félünk, hogy fel kell hagynunk ezzel az üzlettel, hacsak nem kapunk öntől [ilyen értelmű támogató] nyilatkozatot. Kérem, segítsen, ahogyan csak tud."[593] Smith nem volt hajlandó többre, mint amiről úgy gondolta, morálisan és jogilag is támogatható, és mint kiderült, Speyer aggodalma egyébként is túlzó volt. 1925. július 1-én a 10 millió dollár értékű magyar városi kölcsönt aláírták a Speyer-ház bábáskodásával, és megkezdték a reklámkampányt New Yorkban.[594]

[592] Niemeyer Normannek, 1925. június 10., OV33/73, BoE.

[593] Speyer Smithnek, 1925. június 10., T. II. Incoming and outgoing telegrams, September 2, 1924–June 30, 1926, C. 120, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[594] *The New York Times,* 1925. július 5. A kölcsönkibocsátással kapcsolatos iratok megtalálhatók: 332. csomó, 349. tétel, A Speyer-féle városi dollárkölcsön felvétele, K 269, Pénzügyminisztérium, Általános Iratok, MOL. Az összesen 48 magyar város eredetileg 139 904 aranykorona értékben szeretett volna kölcsönhöz jutni, amiből 104 166 aranykoronát terveztek konstruktív befektetésre költeni. Végül a kormány csak 75 865 aranykorona felvételét

A kölcsön húsz évre szólt és 7,5%-os kamattal jegyezték.[595] Speyer 82%-on vette a kötvényeket és 89%-on adott túl rajtuk, így busás profitot tehetett zsebre.[596] A Speyer-ház így egy fontos szereplője volt a Magyarországnak nyújtott kölcsönöknek.

A magyar kormány és a Speyer & Co. közötti kapcsolat egyébként nem volt mindig felhőtlen. Néha igen komoly súrlódások történtek a felek között az üzleti érdekek kapcsán. Például Speyer zokon vette, hogy az esedékes megyéknek nyújtott kölcsön helyett, amely a rekonstrukciós program befejezte után lett kibocsátva, annak ellenére, hogy ajánlata kedvezőbb volt a Rothschild-házénál, a magyar kormány a londoni bankházat választotta. Ráadásul ez annak ellenére történt, hogy Speyer újból és újból tiltakozással élt nemcsak az ajánlatok közötti különbség kapcsán, de a korábban Bud pénzügyminiszter által megígértek miatt is. Bud János szerint a probléma viszont Speyer konkrét állást nem foglaló hozzáállásából adódott. Már a városi kölcsönök esetében is a Speyer & Co. csak a legutolsó napon volt hajlandó a kibocsátási árról tárgyalni, ami nyilván nem volt kedvező a magyar kormány számára. Ezúttal az amerikai bankház újfent nem volt hajlandó jobban elkötelezni magát szóbeli kijelentéseknél, attól függetlenül, hogy a magyar pénzügyminiszter erre többször is felkérte. Így végül a magyarok a Rothschild–Baring–Schröder-csoportot választották a kölcsön kibocsátására, még ha az némileg kedvezőtlenebb

hagyta jóvá. Elemér Inántsy-Pap: *A magyar városok Speyer-kölcsönei* (Budapest, Home Printing House of Budapest, 1938), 5, 10.

595 Egy évvel később a Speyer & Co. intézte a második városi kölcsön kibocsátását is, amelyet 1926. szeptember 1-én bocsátottak ki. Ez a kölcsön 6 millió dollár értékű volt, húsz évre szólt és 7%-os kamattal jegyezték.

596 A második városi kölcsön alakulásáról lásd Inántsy-Pap: *A magyar városok Speyer-kölcsönei,* 12–26 és Dobrossy István, Miskolc infrastruktúrájának modernizálása és a „Speyer" bankkölcsön felhasználása (1925–1950), In *A Herman Ottó Múzeum évkönyve,* XXXIII–XXXIV (Miskolc, 1996), 423–450.

ajánlatot is tett a tengerentúlinál.[597] Ennek ellenére a Speyer & Co. nagyon fontos volt a magyar kormány számára, függetlenül Speyer zsidó származásától. William Goode, a magyar kormány fizetett brit pénzügyi tanácsadója is figyelmeztetett már korábban, hogy „természetesen fontos Speyerék jóindulatát megtartani".[598] A Bethlen-kormánynak feltétlenül fontos volt, hogy legyen az Egyesült Államokban is egy bankház, amelyikre számíthatnak a jövőbeni kölcsönkibocsátáskor. Ilyenkor a faji előítéletek a háttérbe szorultak.

A már említett Speyer-kölcsönt leszámítva nem sok minden történt júliusban. Az 1924/25-ös pénzügyi évre vonatkozó záró statisztikák közel 63 millió aranykorona többletet mutattak. Ez az adat magában még nem mond túl sokat. Természetesen maga az a tény, hogy jelentős többlet volt a tervezett hiánnyal szemben, elégedetté tette Smitht, a magyar kormánnyal és a Népszövetséggel egyetemben, mert ez fényes bizonyítéka volt annak, hogy a program jó irányba halad és remekül hajtják végre. Amit valójában pozitív eredményként könyveltek el, az a külföldi hitel Magyarország irányába való megindulása volt. Ez elsősorban rövid távú kölcsönökben jelentkezett, de volt néhány hosszabb lejáratú kölcsön is, elsősorban az Egyesült Államokból, ami további jó hangulatot teremtett az érintettek körében. De a legjelentősebb tényező ezeken felül ekkor még az a tény volt, hogy Magyarország nem lépett a túlkölcsönzés veszélyes útjára. A Nemzeti Bank nemesfémkészletei megduplázódtak az elmúlt egy évben, és ez Smitht a

[597] Bud Goode-nak, 1926. augusztus 5., 1. csomó, 1924–1929, K 276, Bud János miniszter iratai, 1924–1929, MOL. A londoni kibocsátás sikeres volt, és a magyar kölcsönt húszszorosan túljegyezték. Volt egy másik brit bankcsoportosulás is, a British Overseas Banks és a Helbert Wagg & Co., amelyik szintén panasszal élt, hogy magasabb ajánlatuk ellenére a magyar kormány Rothschildékat választotta. Látszólag a londoni zsidó bankház hatalmas presztízse döntött a javukra. Goode Budnak, 1926. július 30., uo.

[598] Goode Budnak, 1925. november 20., uo.

következő kijelentésre sarkallta: „Biztonsággal kijelenthető, hogy a magyar korona stabil fizetőeszköz, nemcsak az adatok alapján, de a közönség bizalma alapján is." Noha további kereskedelmi szerződéseket sikerült kötni más államokkal, a külkereskedelem volumene legnagyobb részben Ausztriára, Csehszlovákiára és némileg Németországra szorítkozott, amely három országgal még nem sikerült az esedékes kereskedelmi szerződésekben megegyezni. A nagybani árak tovább csökkentek, míg a már megszokott módon a lakossági bankbetétek növekedést mutattak, és az egy évnél korábbihoz képest ötszörösére duzzadtak. Mindezek tükrében érthető, hogy Smith miért nézett a második év elé „magabiztossággal és nagy reményekkel".[599] A koronaváltószám 14 500-ra csökkent bizonyos fizetési kategóriákban (például adók megfizetése vagy lakbérek), és július 1-től további kétezer embert nyugdíjaztak.[600] Mintegy szimbolikus lezárásaként az első évnek, amely a rekonstrukció jegyében telt, július 4-ét ismét megünnepelték a városligeti Washington-szobornál, ahol megint megjelent mind Brentano, mind Smith. Olyan ritka alkalom volt ez, amikor fénykép is készült a főbiztosról, amely később a lapokban is megjelent.[601]

Egy bizalmas beszámolóban Smith a főbiztosi hivatal első éves kiadásairól is beszámolt. Az elköltött összeg közel 37 ezer dollárra rúgott, és a főbiztosnak a következő megjegyzése volt saját kiadásaival kapcsolatosan: „A főbiztos lakóhelyét és gépjárművét a magyar kormány biztosította, de így sem használta fel teljes mértékben az évi 18 ezer dollár keretösszeget, amit jogosult elkölteni. Csak a budapesti lakhatási költségekre használt a pénzből, amely

[599] A bekezdés információihoz lásd Smith tizenötödik jelentése, LNJ, 6th Year, No. 11, 1925. november, 1637–1646.

[600] Brentano Kelloggnak, 1925. július 31., 864.00/656, Roll 7, M. 708, NARA.

[601] *Pesti Hírlap,* 1925. július 7., XLVII/149; *The New York Times,* 1925. augusztus 9.

PUBLICS

havi közel 200 dollárt jelentett."[602] Ez ékes bizonyítéka annak, hogy Smith valóban megpróbált minél szerényebb életmódot folytatni és megspórolni annyi pénzt, amennyit csak lehetséges, és jó példával járni elöl azzal, hogy nem veszi fel a fizetését.

Az augusztusi főbiztosi jelentés foglalkozott a különböző adónemekből befolyt bevételekkel. Az 1924/25-ös pénzügyi év folyamán a teljes bevétel körülbelül egyötödét tették ki a közvetlen adók, míg a forgalmi adók nagyjából egynegyedét jelentették az összbevételnek. Ez némileg meglepő és nem szükségszerűen jó hír volt. Az egyenes adóknak nagyobb részesedést kellett volna produkálniuk, és nem volt egyértelmű, hogy a tervezett 36%-hoz képest miért csak 20% az összbevételből ennek az adónemnek a részesedése. Részben az eredmények miatt, részben a túlságosan nagy adóterhek miatt, amiről már Smith is többször panaszkodott, a forgalmi adót augusztus 1-jével leszállították 3-ról 2%-ra. A másik meglepő bevételi forrás a vámok voltak. Ezek a tervezett mérték több mint kétszeresét produkálták, de ez sem volt egyértelműen jó hír, hiszen voltak negatív kihatásai az ország kereskedelmi életére. A Népszövetség Tanácsa hozzájárult, hogy a magyar kormány 70 millió aranykorona erejéig tőkebefektetést hajtson végre. Úgy ítélték meg, hogy az eltelt egy év tapasztalatai alapján engedélyezhetik a kölcsön egy jelentős részének felhasználását, mert nem fenyeget komoly pénzügyi probléma. Jelentésében Smith pontokba szedte az 1925/26-os pénzügyi év első felének ilyen értelmű programját.[603] Smith, ahogy ezt meg is írta Bud pénzügyminiszternek, elfogadta a kormány összes javaslatát, egyet kivéve, mégpedig a 68 ezer aranykoronával tervezett feltárásokat előirányzó pontot, amit a főbiztos nem fogadott el tőke-

[602] Smith Salternek, 1925. szeptember 24., E. I.–1. Expenses, July 1, 1925–June 30, 1926, C. 113, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[603] A bekezdés adataihoz lásd Smith tizenhatodik jelentése, LNJ, 6th Year, No. 11, 1925. november, 1647–1657.

befektetés gyanánt.[604] A jelentés maradék részében Smith szintén szólt azokról a tárgyalásokról Franciaországgal és Törökországgal, amelyek kereskedelmi szerződések megkötésével zárultak, és a jól megszokott nagykereskedelmi árak csökkenő, illetve a lakossági bankbetétek növekvő tendenciájáról.[605] Ezenfelül, a munkanélküliek száma tavaly szeptember óta most augusztusban volt a legalacsonyabb, de ez a kedvező adat elsősorban az éppen zajló aratásnak volt köszönhető, amikor az alkalmi munkások száma jelentősen megnőtt, és nyilvánvaló volt, hogy hamarosan megint a korábbi adatok jelennek meg.[606]

Augusztusban nem csak Smith írt a magyar pénzügyi helyzetről. Két neves közgazdász érkezett Magyarországra a pénzügyi helyzet felmérésére. Allyn Young, a Harvard Egyetem professzora és Maurice Frère, egy belga szakértő a Népszövetség kérésére valamivel több mint három hetet töltött Magyarországon. Itt tanulmányozták a helyzetet, részletesen megvizsgálták a pénzügyi és gazdasági szempontok mindegyikét, mielőtt visszautaztak Genfbe, hogy szóbeli beszámolót adjanak elkészült jelentésükről.[607] A jelentést eredetileg sem tervezték annyira részletesre, mint a Layton–Rist-jelentést Ausztria esetében, amely beszámoló egyébként mintául szolgált a mostani beszámolóhoz, inkább a főbiztos tájékoztatására szolgáló jelentésről lehet beszélni. Érdemes megemlíteni az augusztus 24-én befejezett jelentés főbb konklúzióit.[608] Ami a lakosságot illeti, a jelentés szerzői szerint a városi lakosság

[604] Smith Budnak, 1925. augusztus 25., B.V. (3) Budget Surplus Account, 1924–25, C. 109, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[605] Smith tizenhatodik jelentése.

[606] Uo.

[607] Smith Salternek, 1925. augusztus 19., T. II. Incoming and outgoing telegrams, September, 1924–June, 1926, C. 120, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[608] A jelentés olvasható, 3. csomó, 1921–1928 B/2, Külpolitikával összefüggő iratok, K 468, Bethlen-iratok, MOL. Ha más utalás nem történik, a bekezdésben feltüntetett adatok a jelentésből származnak.

aránya túl magas volt, és ez nem kívánt eredményeket produkálhat, mint például a reálbérek alacsony szintje, az egy főre számított ipari termelés alacsony szintje, a nagy- és kiskereskedelem közötti közvetítők feleslegesen nagy száma és az a tendencia, hogy az emberek inkább az állami segélyekre támaszkodnak, mintsem a termelőtevékenységre. A jelentés kihangsúlyozta, a mezőgazdaságnak négyszeresen nagyobb figyelmet és súlyt kellene kapnia az iparnál. A szerzők szintén rávilágítottak arra a jól ismert tényre, hogy „a jelenlegi budapesti kereseti viszonyok rendkívüli módon alacsonyak", és hogy „Európa legtöbb iparilag fejlett országában ez a mutató sokkal magasabb". Az adózás terén a jelentés ugyanarra az álláspontra jutott, mint Smith, vagyis azt állapította meg, hogy az ország lakosságának adóterhei túlzóak. A szerzők adóreformban látták a megoldást, különösen a jelenlegi és hitelét vesztett jövedelemadó esetében. A legfontosabb pont, különösen utólag nézve, az volt, hogy Magyarországnak külföldi tőkére volt szüksége ahhoz, hogy gazdaságilag is talpra álljon. Az évtized második fele miatt ezt a megállapítást érdemes idézni: „A veszély nem a kölcsönzés intézményében rejlik, hanem a túl-kölcsönzésben, vagy a nem termelő célokra felvett kölcsönökben… A valódi veszély az olyan kölcsönök felvételéből származik, amelyekből nem üzleti profit keletkezik, hanem csak a »helyzetet akarják javítani«." Mint látható, a jelentés nem tartalmazott drámaian új információt. Inkább megerősítette mások korábbi véleményét, köztük Smithét is. Mivel viszont a jelentés összképe mindenképpen optimista volt, és a felsorolt veszélyek jelenleg nem álltak fenn, így a már eddig is sikeres rekonstrukciós programnak csak előnyére vált. Nem is csoda, hogy Bethlen sajnálkozását fejezte ki, amiért nem terjesztik a jelentést nagy számban a magyar lakosság körében, amiben a miniszterelnök valószínűleg politikai előnyt látott. Erre nem volt mód, de Bethlen megkérte Smitht, hogy hadd küldje meg olvasásra a beszámolót a pénzügyminisztériumnak, a

külügyminisztériumnak, a kereskedelmi és a mezőgazdasági minisztériumoknak.[609]

Az ősz első hónapja ismét genfi utazást jelentett Smith számára, hogy beszámoljon a magyarországi pénzügyi eseményekről. A tanács előtt kijelentette, hogy „teljes okkal feltételezhető, hogy a magyar állam pénzügyeinek egyensúlya állandósul".[610] Egy nappal később Smith megjelent a pénzügyi bizottság színe előtt is, hogy jóval részletesebb tájékoztatást adjon. Ismertette az előző év főbb eredményeit, amelyek „messze túlszárnyalták bárkinek is a jóslatát".[611] Kifejtette, hogy ez elsősorban a bevételek hatalmas, a tervezettnél 40–50%-kal magasabb arányából fakad, amely tény viszont a korona stabilizációjával köthető össze, függetlenül attól, hogy a költségvetési kiadások 10%-kal megemelkedtek. Smith újra megragadta a lehetőséget, hogy támadja a magyar adózás mértékét. Habár a magyaroknak fejenként összesen évi 75 aranykoronát kellett adóként megfizetni, és ez jóval alacsonyabb volt a nyugat-európai országokban fizetendő összegnél, a nemzeti jövedelemhez viszonyítva a magyar adók nagyon magasak voltak. De ez volt a legrosszabb, amiről Smith beszámolt, és a főbiztos a jövőt ígéretesnek nevezte, de azért szokásához híven hozzátette: „sokat kell még tenni". Különösen az állami hivatalnokok számának csökkentését szorgalmazta, de nem tömeges elbocsátásokkal, amely nagy elégedetlenséget szülne, hanem sokkal inkább a megüresedések esetén a pozíció be nem töltésével. Az 1925-ös aratás a háború óta az addigi legjobbnak bizonyult, és egy olyan ország esetében, mint Magyarország, amely elsősorban a mezőgazdaságból élt meg, ez nagyon fontos szempont volt. Emellett a

[609] Bethlen Smithnek, 1925. október 5., uo.

[610] LNJ, 6th Year, No. 10, 1925. október, 1355.

[611] Smith beszámolója 1925. szeptember 11., Financial Reconstruction of Hungary, Discussions at the 6th Assembly, 1925. Doc. No. 46255, Registry Files, R. 301, LNA. Ha más utalás nem történik, a bekezdés további adatai is ebből a forrásból származnak.

PUBLICS

gazdasági adatok is lassú, de következetes növekedést mutattak. Az előzetes becslések és tervek alapján az 1925/26-os pénzügyi évre nem kellett költségvetési hiánnyal számolni, és a sok pozitív adat és tényező azt sugallta Smithnek, hogy a jelenlegi megnyugtató helyzet tartós lesz. A főbiztos újfent emlékeztetett, hogy a magyar kormánytól sok segítséget kapott, és megint dicsérte a Magyar Nemzeti Bankot következetes és pragmatikus fiskális politikájáért, a Népszövetséget pedig a mutatott kezdeményezésért és az ennek köszönhető nemzetközi összefogásért.

Smith beszámolóját nemcsak Genfben, de természetesen Magyarországon is nagy érdeklődéssel és hatalmas megelégedettséggel fogadták. Különösen az váltott ki nagy tetszést, hogy Smith visszautasította a kisantant képviselőjének azon vádját, miszerint a magyar költségvetésben titkos kiadási pontok lennének. A poszttrianoni Magyarországon minden olyan lépés, amely a magyar nemzetet vélt vagy valós támadások ellenében a nemzetközi politika színterén megvédte, számíthatott a magyarok szeretetére, így Smith addigi népszerűsége csak tovább nőtt.

A főbiztos szeptemberi jelentése, mint korábban is tette, egy újabb témát állított a középpontba. Ezúttal ez a már sokszor emlegetett adózás volt soron. Smith számításai szerint az 1925/1926-os pénzügyi évre tervezett és a korábbihoz képest csökkentett fejenkénti adóteher (60 aranykorona) gyakorlatilag megegyezett a háború előtti szinttel. Fontos és érdekes viszont az európai kitekintés eben a kérdésben. Kiderül ugyanis belőle, hogy a német adófizetőnek több mint kétszer ennyit kellett fizetnie adóban, a francia két és félszer annyit, az angol is hasonló szinten volt, és az osztrák adófizető is majdnem kétszer annyi adót volt köteles megfizetni, mint keleti szomszédja. Ennél az összehasonlításnál persze azt is figyelembe kell venni, hogy a háború előtti adók kifejezetten magasak voltak európai szinten is, és Magyarország agrárjellege miatt nem volt lehetőség az így is nagy terhet jelentő adóknál többet megfizettetni az emberekkel. Ráadásul az állami

adók mellett helyi adókat is kellett fizetni, amelyek ugyan mutattak eltéréseket, de nagyságrendileg további 12 aranykorona adó megfizetését jelentette fejenként. A jelentés további része jó híreket tartalmazott. A háború óta először, a külkereskedelmi mérleg most augusztusban zárt pozitív mérleggel, 8,3 millió aranykoronás többlettel, és ez örvendetes hír volt, mert ez biztosíthatta Magyarországnak a tartós konjunktúrát. Ez természetesen elsősorban a remek betakarításnak volt köszönhető, és nem lehetett arra számítani, hogy ez minden elkövetkező évben ennyire sikeres lesz. Sőt sokkal inkább volt valószínű, hogy a következő egyké évben a mezőgazdaság nem lesz képes hasonló volument és minőséget produkálni. A másik pillanatnyi adat, amely szintén a betakarítási szezonnal volt összefüggésben, hogy a munkanélküliek száma az adott időszakban az addigi legalacsonyabb volt.[612] A pénzügyi és befektetői szférának pedig az jelentett remek hírt, és szintén a pénzügyi viszonyok egészséges állapotát bizonyította, hogy 1925. szeptember 21-én a Nemzeti Bank részvényeit a tőzsdére bocsátották.[613] Mindezek fényében nem csoda, ha minden érintett úgy vélekedett, hogy a pénzügyi rekonstrukció második éve is zökkenőmentesen fog alakulni, és talán még az első sikeres évet is túlszárnyalhatja.

Október igen esemény nélküli hónap volt, különösen az előző néhány hónaphoz viszonyítva. De ez tulajdonképpen jó hírnek számított, mert azt bizonyította, hogy a program nyugodtan és akadálymentesen halad mindenféle váratlan buktatók nélkül. Az erre a hónapra vonatkozó főbiztosi jelentés is csak a szokásos jó hírekkel szolgált. Az egyetlen jelentősebb esemény és szintén pozitív információ az volt, hogy a Nemzeti Bank tovább csökkentette a jegybanki alapkamatot, 9-ről 7%-ra. Emögött valószínűleg az a

[612] Smith tizenhetedik jelentése, LNJ, 6th Year, No. 12, 1925. december, 1759–1769.

[613] *A Magyar Nemzeti Bank története,* 549.

DUPLICATE

szándék húzódott meg, hogy távol tartsák a rövid távú külföldi hitelek beáramlását, és arra ösztönözzék a hazai vállalkozókat, hogy a Nemzeti Banknál vegyenek fel hiteleket.[614] Smith, a maga pragmatikus amerikai mentalitását követve megpróbálta rábírni a magyar kormányt, hogy a költségvetés vártnál jobb helyzete miatt a kölcsönből így fel nem használt részt valamilyen formában használja fel. Amikor Speyer olyan információt kapott, miszerint Smith visszautasította ezen fel nem használt pénzek megmozdítását, Smith megpróbálta az amerikai bankárnak is elmagyarázni, hogy már jó ideje próbálja a magyar kormányt rábírni, hogy használják ezeket az így parlagon heverő pénzeket, elsősorban rövid távú befektetésre, nevezetesen magyar kölcsönkötvények felvásárlására, de a magyar fél erre nem volt hajlandó.[615] Smith úgy gondolta, a magyar kormány talán azért nem kívánt erre az útra lépni, mert attól tartott, hogy ez nem legális, és csak a Népszövetség jóváhagyásával fogja ezeket a pénzösszegeket befektetni. Ennek az lett volna az egyetlen célja, hogy valamivel több pénzhez jussanak, és nem az, hogy a magyar kölcsönkötvények ára megemelkedjen, noha ez is lehetséges eredmény lett volna.[616] Strakosch a maga részéről teljességgel ellenezte ezt a gondolatot, pont azért, mert ez megemelné a magyar kölcsönkötvények árát, és mert azt feltételezte, a magyar kormány így csak nyerészkedni akar.[617] A kérdés végül is lekerült a napirendről a különböző érdekek ütközése miatt.

Október utolsó hetében, ahogy azt már a tavasz vége felé eltervezte, Smith ismét hazautazott az Egyesült Államokba. Két hónapos vakációt tervezett New Englandben tölteni, amire meg-

[614] Smith tizennyolcadik jelentése, LNJ, 7th Year, No. 2, 1926. február, 241–248.

[615] Speyer Smithnek és Smith Speyernek, 1925. szeptember 12., L. V. c–1, June 24–30, 1924, C. 114, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[616] Smith Nortonnak, 1925. október 17., OV9/438, BoE.

[617] Strakosch Niemeyernek, 1925. október 21., uo.

DUPLICATE

roppant egészségi állapota miatt igen nagy szüksége volt. Mielőtt átkelt volna az óceánon, néhány napot Londonban töltött, hogy az ottani fontos emberekkel megbeszélést folytasson. Közöttük is kitűnt Montagu Norman, akivel Smith több hosszú beszélgetést folytatott. Smith a Bank of England elnökének is megerősítette, hogy Magyarország olyan állapotban van, amely „igazolja és megköveteli azt, hogy 1926. június végén a népszövetségi ellenőrzés megszűnjön".[618] Ezeknek a megbeszéléseknek egyébként két főbb témája volt. Az egyik a Devizaközpont jövője volt, amely intézményben közpénzeket tároltak a Nemzeti Bank felügyelete nélkül. A másik a Nemzeti Bank külföldi tanácsadójának posztját érintette. Az első kérdésben egyhangúlag úgy foglaltak állást, hogy a Devizaközpontot meg kell szüntetni, míg Siepmann állását illetően arra a következtetésre jutottak, hogy habár a Nemzeti Bank boldogan venné, ha a brit tanácsadó hosszabb időt töltene ott az előre meghatározott két évnél, a Népszövetségnek nincsen joga ezt meghosszabbítani.[619] A kérdés ugyancsak a Népszövetség tavaszi ülésszakán volt esedékes, de a főszereplők, elsősorban Norman már most, jó előre le akarta zárni ezt a kérdést.

Smith Egyesült Államokba való hazaérkezését teljesen véletlenül éppen egy magyar politikus „készítette elő". Gratz Gusztáv korábban a parlament tagja és a Monarchia külügyminisztériumának kereskedelempolitikai osztályfőnöke volt, illetve rövid időre pénzügyminiszter is. A nemzetközileg is tekintélynek örvendő szakember volt a politikatudományok akadémiája éves találkozójának egyik fő szónoka október 28-án, és beszédében méltatta Smitht és magyarországi munkáját.[620] Így amikor Smith több mint

[618] Feljegyzés a Norman, Smith és Siepmann közötti beszélgetésről, 1925. november 6., OV33/40, BoE.

[619] Uo. Norman Salternek, 1925. november 5., Norman Niemeyernek, 1925. december 11. és Niemeyer Normannek, 1925. december 12., OV33/40, BoE.

[620] *Boston Daily Globe,* 1925. október 29.

fél év elteltével újra hazai földre lépett november 6-án, a terep már elő volt készítve számára. Jelentéseinek főbb pontjait és adatait a vezető lapok rendszeresen leközölték, de mivel semmi különleges nem történt Magyarországon és mindig csak jó eredményekről lehetett hallani, a figyelem egyre lanyhult. A mostani viszonylagos hosszabb otthon tartózkodásával Smithre megint nagyobb figyelem irányult, amit magánakvaló ember lévén természetesen nem nagyon élvezett. Sokan egyébként egyfajta pénzügyi uralkodónak gondolták magyarországi tevékenységét, ami az ellenőrzés hatáskörét tekintve igaz is volt, de Smith egyáltalán nem így gondolt hatáskörére. Amikor az egyik vezető amerikai napilap nekiszegezte a kérdést, hogy milyen érzés „az összes magyar pénzügyi cárjának" lenni, Smith a következőképpen válaszolt: „Ez nagyon érdekes. Kétségkívül, széles hatáskörrel rendelkezem, de nem nagyon látom annak esélyét, hogy éljek velük. Az egész munkámat a magyar kollégáimmal együttműködve végzem, és sohasem volt köztünk a legkisebb véleménykülönbség sem."[621] Ez ismét egy tipikus Smith-féle megnyilvánulás volt: tömör, szerény és mindent megtett, hogy a magyarokat, illetve a magyar kormányt dicsérje. A hazaérkezése utáni első interjúáradat után Smithnek sikerült kivonnia magát a média figyelme alól, és legtöbb idejét a húgával és pihenéssel töltötte. Csak ritka alkalmanként vállalt közszereplést. Az egyik ilyen a nagy presztízsű bostoni alumniszervezet évenként megtartott estélye volt.[622]

Smith novemberi és decemberi egyesült államokbeli tartózkodása alatt persze az élet nem állt meg Magyarországon, habár hatalmas horderejű események nem történtek. A korábban említett alapkamat-csökkentés, amit a Nemzeti Bank hajtott végre, és amit mindenki üdvözölt, a hazai pénzpiacon uralkodó kamatokon nem sokat változtatott. Budapesten 12-13% volt az átlagos szint, míg

[621] *The New York Times,* 1926. július 11.
[622] *Boston Daily Globe,* 1925. december 10.

vidéken a rövid lejáratú hitelek esetében évi 20%-os kamatot is elkértek a kölcsönzők. Októberben egyébként a külföldi valutára vonatkozó ellenőrzést és tilalmat feloldották. Az év utolsó két hónapjának legjelentősebb eseménye 1925. november 6-án történt, amikor is a nemzetgyűlés megszavazta azt a törvényjavaslatot, amely a pengő 1927. január 1-i bevezetéséről rendelkezett, és a jelenlegi koronához hasonlóan aranyalapon nyugodott. A pengő értékét 12 500 papírkoronában határozták meg, és a világ két vezető fizetőeszközéhez képest a következő rátát állapították meg: 1 angol font 27.825 pengő, míg 1 amerikai dollár 5.7176 pengőnek felelt meg.[623] 1 aranykorona 1,16 pengő lett. Smith és a Népszövetség unszolására végül is a kormány november 27-én azt a döntést hozta, hogy állami pénzek csak a Nemzeti Banknál és a Magyar Királyi Postatakarékpénztárnál lehetnek.[624] Erre azért volt szükség, mert egyes minisztériumok nem ennél a két intézménynél, hanem kisebb bankoknál helyezték el a rekonstrukciós program keretében felvett, de fel nem használt pénzkészleteiket, mert itt magasabb kamatot kaptak. Noha az intézkedés nem valósult meg teljes mértékben, mégis fontos lépésnek kell tekinteni abból a szempontból, hogy a kormány megpróbált a régebbi reflexekkel szakítani, és egy valamivel későbbi kormányrendelet ki is mondta, hogy az állami pénzeket kizárólag a Nemzeti Banknál lehet elhelyezni.[625] Ráadásul a Nemzeti Bankban a külföldiek bizalma is igen erős volt, különösen Londonban, amely talán ebben a tekintetben a legfontosabb hely volt. Ahogy Norman írta Budapesten tevékenykedő tanítványának, „[a]míg Popovics úr az igazgatója,

[623] A bekezdés adataihoz lásd Smith tizenkilencedik jelentése, LNJ, 7th Year, No. 3, 1926. március, 466–474.

[624] 1925. november 27., 7. napirendi pont, „Az egyes tárcák fel nem használt pénzkészleteinek a Nemzeti Banknál vagy a Postatakarékpénztárnál való elhelyezése", 10-11R/46, K 27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, MOL.

[625] 1926. március 12., 11. napirendi pont, 18R/46, uo.

PUBLICS

addig a Nemzeti Bank érdekei, és ebben teljesen biztos vagyok, jó kezekben vannak".[626]

A főbiztos hosszú távolléte egyébként különböző találgatásoknak adott táptalajt. Az egyik ilyen, amit aztán az egyik napilap gyorsan cáfolt is, azt állította, hogy a pénzügyi ellenőrzés a tervezett határidő előtt meg fog szűnni, és Smith már vissza sem tér Magyarországra.[627] Az efféle híresztelések inkább vágyálmok voltak azok körében, akik nem értettek egyet a népszövetségi ellenőrzés módjával és mértékével, de nyilván ezek nem lehettek reális gondolatok, viszont feltűnésük időzítése nem volt véletlenszerű. Néhány nappal az ilyen jellegű hírek lábra kapása után rendezték Genfben a Népszövetség téli ülésszakát, ahol várható volt, hogy Magyarországgal kapcsolatban is fontos döntések születnek. Az ország a meghatározott programot jól teljesítette, sőt több szempontból túl is szárnyalta azt, és a főbiztos hosszú időre „eltűnt", így talán nem hatalmas meglepetés, hogy egyesek az említett teóriákkal álltak elő.

A decemberi genfi ülésszak volt egyébként az egyetlen olyan a rekonstrukciós program alatt, amikor Smith nem tudott személyesen jelen lenni, így a pénzügyi bizottság előtti részletes beszámolót sem tarthatta meg. Ez a feladat ezúttal helyettesére, Royall Tylerre esett, aki ezt igen „élvezte az első megilletődöttség elmúltával".[628] A pénzügyi bizottság a maga részéről gratulált mind a magyar kormánynak, mind Smithnek az addig elvégzett munkához, hozzájárult 50 millió aranykorona felszabadításához, amit a kormány produktív célokra fordíthat, de ugyanakkor felhívta a figyelmet, hogy további kereskedelmi szerződések megkötése és az állami pénzek centralizálása szükségszerű lenne.[629] A magyar

[626] Norman Siepmann-nek, 1925. december 10., OV33/40, BoE.
[627] *Pesti Hírlap,* 1925. december 1., XLVII/272.
[628] Tyler Mildred Blissnek, 1925. december 31., Tyler Papers.
[629] LNJ, 7th Year, No. 2, 1926. február, 131.

albizottság szintén kijelentette, hogy Smith előző jelentését alapul véve a pénzügyi rekonstrukciós program addigi eredményei dicséretesek. A bizottság felsorolta az összes addig elért sikert, de felhívta a szerinte hiányzó dolgokra is a figyelmet: elsősorban a vámpolitika további liberalizációjára, habár ez a szomszédos országok egymással való szorosabb együttműködését feltételezte, amely téren nem csak Magyarországon múlottak a dolgok, másodsorban pedig az adózás csökkentésére, különös tekintettel a közvetett adónemekre.[630] A Magyarországnak megítélt 50 millió aranykoronás és produktív célokra felhasználható pénzösszeg inkább kompromisszumnak tekinthető. Egyrészről a kisantant el akarta érni, hogy ezt a kérdést elnapolják, és így a magyar kormány ne juthasson hozzá az összeghez, másfelől viszont, noha a magyarok megkapták az 50 millió aranykoronát, a tanács visszautasította azon magyar kérést, hogy a kölcsön eddig fel nem használt részét, 132 millió aranykoronát a következő három évben tőkebefektetésre használják fel.[631] A salamoni döntést nyilván a politika mozgatta. A franciák támogatását élvező kisantant nem szeretett volna egy prosperáló Magyarországot látni, csak igen limitált fokig. Az ő külpolitikai ambíciójukhoz egy gyengébb Magyarország volt a megoldás, akit így jobban sakkban lehet tartani revizionista törekvéseiben. Másfelől viszont Magyarország egyértelműen a pénzügyi felépülés útját járta, és minél többet költött produktív célokra, amelyek ugye a gazdaságot erősítik rövid és hosszú távon egyaránt, az ország annál előbb éri el azt a kívánt pénzügyi státuszt, amit a program elindításakor neki szántak. Ráadásul ez a vágy, tehát, hogy minél több európai ország jobb anyagi helyzetbe kerüljön, már-már prosperáljon korábbi önmagához képest és

[630] A Népszövetség Tanácsának Magyar Bizottsági ülése, 1925. december 7., Financial Reconstruction of Hungary, Provisional minutes of the 9th Session: December 1925. Doc. No. 48287, Registry Files, R. 301, LNA.

[631] Uo.; LNJ, 7th Year, No. 2, 1926. február, 231–232.

DUPLICATE

hogy együttműködjön szomszédjaival, volt a nyugat-európai hatalmak fő célja. Így a tanács döntését ennek a politikai háttérnek a figyelembevételével kell értékelni és megállapítani, hogy a körülményeknek megfelelő kompromisszum született.

A főbiztos decemberre vonatkozó jelentése nem tartalmazott semmi különöset az előbb említett döntést leszámítva. Csak a már rendszeres és örömteli adatokkal szolgált a beszámoló: a Nemzeti Bank nemesfémkészletei továbbra is növekedést mutattak, az elmúlt néhány hónap némi emelkedést mutatott a külkereskedelmi mérlegben, a kiskereskedelmi árak a rekonstrukciós törvénycsomag elfogadása óta most voltak a legalacsonyabbak, míg a lakossági bankbetétek tovább nőttek. Smith külön kiemelte, hogy az egyenes adóbevételek a program megkezdése óta először haladták meg az előre becsült összeget, és megközelítették a népszövetségi tervben lefektetett számokat. Ezt Smith az olajozottabb adóbegyűjtési mechanizmusnak tudta be. Mindezen kedvező adatok ellenére Smith figyelmeztetett, hogy nem szabad megemelni az állami kiadásokat, mert az elmúlt néhány hónap remek adatait nem biztos, hogy az ország hosszú távon is képes lesz elérni. De azért megszokott optimizmusához méltóan megjegyezte, hogy „biztonsággal lehet a költségvetés egyensúlyának állandósulására tekinteni”.[632] Az 1926-os év kezdetével minden érintett úgy találta, hogy a magyar rekonstrukció ügye jól halad előre, és hacsak egy előre nem látható tragédia be nem következik, a tervezett időkeret tartható lesz, és június végén a munkát be lehet fejezni.

Az a két hónap, amit Smith otthoni környezetben töltött, elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy feltöltődjön a munka tovább folytatásához szükséges energiával. New England csendes és nyugodt környezete, a napi munka által megkövetelt megterhelés hiánya és a program pozitív eredményei mind arra késztették

[632] A bekezdés adataihoz lásd Smith huszadik jelentése, LNJ, 7th Year, No. 3, 1926. március, 475–483.

Smitht, hogy várakozással tekintsen a következő fél év elé, amely hat hónap minden bizonnyal hivatali idejének sikeres lezárását hozza. Január 1-én hajózott vissza Európába, és miután néhány napot töltött Londonban és Genfben, január közepén érkezett meg az Orient expresszel Budapestre.[633] A magyar lapok mint fő eseményről számoltak be. A főbiztos visszatérésének kihangsúlyozására itt-ott még fénykép is megjelent Smithről.[634] Láthatólag feltűnő volt visszatért életkedve és erőt sugárzó megjelenése. A lapok olvasói értesülhettek arról, hogy Smith „nagy örömmel jött vissza Magyarországra, és frissült erővel kíván dolgozni a kormánnyal egyetértésben Magyarország gazdasági talpra állítása érdekében".[635] Ennek mintegy megerősítéseként, Smith rögtön megérkezése után tárgyalást folytatott Bethlennel és Buddal az elmúlt két hónapról, amikor is a főbiztos nem tartózkodott az országban, és természetesen a következő néhány hónapról. Aznap este Smith egy interjúban csupa jó hírt közölt.

> „Örömmel kell megállapítanom, hogy a külföld összes illetékes köreiben az az egyértelmű felfogás alakult ki, hogy a szanálás sikeres voltát ma már kétségtelenül meg lehet állapítani... A külföld látja, hogy az ország mindazoknak a kellékeknek a birtokába jutott, amelyek a gazdasági javulás biztos és erőteljes menetét garantálhatják... a külföldön nyert impresszióim alapján e percben már a legnagyobb bizalommal viseltetik a magyar gazdaság iránt."[636]

---

[633] *Boston Daily Globe,* 1925. december 31.; Brentano Kelloggnak, 1926. január 30., 864.00/669, Roll 7, M. 708, NARA.

[634] *Magyarország,* 1926. január 15., XXXIII/11; *Pesti Napló,* 1926. január 15., 77/11.

[635] *Budapesti Hírlap,* 1926. január 15., XLVI/11.

[636] *Pesti Napló,* 1926. január 15., 77/11.

PUBLICS

Ezt a fajta Magyarországhoz való pozitív külföldi hozzáállást, legalábbis amerikai részről, a washingtoni magyar követség is megerősítette. A január folyamán a külügyminisztérium részére itt készített jelentés kiemelte, hogy az Egyesült Államokban tapasztalható kedvező vélemény elsősorban Smith csupa jó hírekkel szolgáló jelentéseinek tudható be, amelyek mindig helyet kaptak a főbb lapokban, természetesen kivonatos formában. Mivel a nagyközönség ez alapján alakította ki Magyarországgal kapcsolatos véleményét, főleg pénzügyi és gazdasági szempontokat illetően, nem meglepetés, hogy az ország ilyen téren pozitív megítélés alá esett.[637] Amikor Smitht a nem sokkal azelőtt kitört frankhamisítási botrányról kérdezték, gyorsan demonstrálta politikától való mentességét, és szűkszavúan csak ennyit mondott: „Ilyen ügyekkel nem foglalkozom."[638]

A frankhamisítási botrány sokat ártott Magyarországnak. 1925. december 14-én Jankovics Arisztid magyar tisztet letartóztatták Hollandiában, amikor megpróbált hamis ezerfrankossal fizetni. A szálak a legmagasabb magyar politikai körökig vezettek, és január közepétől Bethlen is intrikálva volt, de mind a hazai politikai elit legnagyobb része, mind Nagy-Britannia és Olaszország mögéje állt. A francia politikában egy ideig úgy ítélték meg, hogy a botrány alkalmas lehet arra, hogy kormányválságot idézzenek elő Magyarországon, de ebből végül semmi sem lett, és márciusban, a Népszövetség tavaszi ülésszakán a frankhamisítással hivatalos szinten nem foglalkoztak. Végül az állítólagos elkövetőket bíróság elé állították a magyar hatóságok, és a nyár elején megkapták nem

[637] „Itteni angol sajtó magatartása magyar vonatkozásban. 1925. december hó", 53. csomó, 1926 I-5. tétel, Washington I, K 66, Sajtó- és kulturális osztály, MOL.

[638] *Pesti Napló,* 1926. január 15., 77/11.

DUPress

túl komoly büntetésüket, ami csak tovább erősítette azt a feltételezést, hogy a legfelsőbb körök is tudhattak a tervről.[639]

Miután Smith visszarázódott a magyarországi kerékvágásba, minden energiájával a magyar rekonstrukció hátralévő részére koncentrált. Könnyebb helyzetben volt, mint a kezdetekben, hiszen az eltelt bő másfél év bőséges bizonyságot szolgált arra nézve, hogy a programban megfogalmazott célokat könnyedén sikerül teljesíteni az 1926. június 30-i határidőig. A Devizaközpont azonban továbbra is megoldandó kérdés maradt. A brit tengely, Norman és Siepmann azon az álláspontón volt, hogy ebben az ügyben Popovics a kulcsfigura, akinek már eddig is sokkal nagyobb nyomást kellett volna kifejtenie posztja révén, és elérnie azt, hogy a Devizaközpont funkcióit leszűkítsék. Norman egyszerűen el akarta tüntetni az intézményt, habár azt ő sem vonta kétségbe, hogy a Devizaközpont a szokásostól eltérő magyar viszonyok között alkalmasint hasznos szerepet tölt be.[640] Niemeyer a maga részéről sürgette Smitht, hogy ezt a kérdést, amint lehet, oldják meg, különösen a frankhamisítási botrány kipattanása miatt.[641] Smith erre azt válaszolta, hogy a magyar kormány láthatólag már eldöntötte, hogy az összes állami pénz a Nemzeti Banknál legyen tárolva, de hogy a helyi közvéleményt ne korbácsolják fel ebben a kérdésben, azt gondolta, a Devizaközpontot egyszerűen „ki kellene vásárolni".[642] A főbiztos a pénzügyminiszterre is nyomást helyezett ebben a kérdésben, és sikerült is Budtól személyes garanciát kicsikarnia, hogy június végéig, tehát a rekonstrukciós program tervezett lezártáig a problémát „minden akadálytól men-

[639] Részletesebben az ügyről lásd Romsics Ignác: Franciaország, Bethlen és a frankhamisítás, *Történelmi Szemle,* Vol. 26, no. 1 (1983): 67–86; Ablonczy Balázs: A frankhamisítás – Hálók, személyek, döntések, *Múltunk,* 2008/1. 29–56.

[640] Lojkó: *Meddling in Middle Europe,* 125–126.

[641] Niemeyer Smithnek, 1926. január 11., OV9/439, BoE.

[642] Smith Niemeyernek, 1926. január 22., uo.

tesen" megoldják, vagyis nem állnak elő mindenféle kifogásokkal az utolsó pillanatban, hogy a Devizaközpontot jelenlegi formájában megmentsék.[643] A központot eredeti funkciójának megfelelően gondolták újjászervezni, vagyis hogy különlegesen nehéz időszakban segítséget nyújtson, de nem azért, hogy az ország devizakészletei felett bármiféle irányítást gyakoroljon. Nem meglepő módon voltak hangok, amelyek szerették volna a központ addigi funkcióját megőrizni és az átszervezés ellen voltak.[644] Furcsa módon ez a rendezetlen kérdés az egész program alatt jelen volt és sehogy sem sikerült megoldani. A magyar kormány ebben a kérdésben hezitált és nem akarta elkötelezni magát, és az eset fényes bizonyítéka volt annak, hogy a berögzült szokások a világ ebben a részében igen lassan adták meg magukat új elképzeléseknek.

1926 januárjában a nemzetgyűlés elfogadta az 1925/26-os pénzügyi évre benyújtott költségvetést. A nemzetközi kölcsönből 20 millió aranykoronát ideiglenesen felszabadítottak, hogy az állam ezüstöt és más nemesfémet vásároljon a hamarosan bevezetendő pengő érméinek öntéséhez. Amint az érméket legyártották és készen álltak a forgalomba helyezésre, ezt az összeget vissza kellett fizetni a kölcsön számlájára. A már említett frankhamisítási botrány kezdetétől, amely az egész 1926-os év első felére rányomta bélyegét, a spekulánsok azonnal megkezdték különböző ügyeskedő akcióikat, de a Nemzeti Bank képes volt látszólag korlátlan valutamennyiséget felmutatni, és így sikerült megőrizni a korona stabilitását. Habár az élelmiszerárak a többi országhoz képest hasonló vagy alacsonyabb szinten voltak, néhány iparcikk többszöröse, akár tízszerese is volt a Párizsban, Londonban vagy New Yorkban uralkodó áraknál. Újra előtérbe került, hogy a kölcsönből megmaradó összeget, ami tetemes volt, hogyan és mire kellene elkölteni. A felállított lista huszonegy különböző pont-

[643] Siepmann Normannek, 1926. február 3., OV33/41, BoE.
[644] *Magyarország,* 1926. április 9., XXXIII/79.

ban gyűjtötte össze, hogy a 73 millió aranykoronát mire költsék. A kedvezményezettek között voltak közkórházak, iskolák, közútépítés, rövid távú mezőgazdasági kölcsönök, dohánytermesztők, a Devizaközpont, a Vasművek, a budapesti kikötő és különböző csatornázási művek.[645] Smith később még hozzájárult, hogy 55 ezer aranykoronát kapjon a komlói állami bánya is, és 2 millió aranykoronát engedélyezett a Központi Mezőgazdasági Hitelintézetnek.[646] De a főbiztos például nem engedélyezte, hogy pénzt kapjanak az állami borospincék Bécsben, Varsóban és Németországban egyszerűen azért, mert úgy ítélte meg, hogy a Népszövetség nem ilyen jellegű tőkebefektetésre kívánta a kölcsönt költeni.[647] Nem lehet tehát azt mondani, hogy Smith a magyarok kénye-kedve szerint osztogatta a pénzt. Csak olyan kifizetéshez járult hozzá, amelyről úgy gondolta, beletartozik azon produktív befektetések sorába, amelyek előreviszik Magyarország pénzügyi és gazdasági helyzetét. Ha a magyar kormány olyan ötlettel állt elő, amelyik Smith szerint nem fért bele ebbe a kategóriába, akkor a főbiztos makacsul elutasította ezeket a kezdeményezéseket, és ezt a magyar kormány természetesen elfogadta.

6.3. A program lezárása

A következő néhány hónap a nagy finálé csendes előjátéka volt csupán. Február és március folyamán semmi érdemleges nem történt, így Smith a szokásos jó hírekkel tudott jelentéseiben szol-

[645] A bekezdés adataihoz lásd Smith huszonegyedik jelentése, LNJ, 7th Year, No. 5, 1926. május, 678–688.

[646] Smith Budnak, 1926. február 22. és 1926. április 1., B.V. (3) Budget Surplus Account, 1924–25, C. 109, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[647] Smith Budnak, 1926. április 19., C.III (7) Correspondence – Hungarian Ministers, 1926, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

DUPLA

gálni. 1925 folyamán a negatív külkereskedelmi mérleg az egész évre kivetítve csupán mínusz 5,4% volt, míg a külkereskedelem volumene viszont jelentősen nőtt, és ez kárpótlást jelentett. Február 21-én életbe lépett a Franciaországgal kötött külkereskedelmi szerződés, de ennél jóval fontosabb volt, hogy végre Ausztriával – közel egy éven át tartó tárgyalássorozat után – szintén sikerült megállapodni egy kereskedelmi egyezményben. Ezt február 27-én írták alá a felek, és ez volt az eddigi legfontosabb ilyen jellegű egyezmény, hiszen Magyarország nyugati szomszédjával bonyolította le külkereskedelmének legnagyobb részét, és ideirányult Magyarország exportjának egy harmada is. Az egyezménynyel különösen a liszt- és borimport járt jól, mert ezek behozatali vámtarifáját az osztrák fél nagyságrendileg felére csökkentette.[648] A márciusi jelentésben fontos pont volt, amit Smith ki is emelt, hogy az egyre javuló kondíciók és jobb begyűjtési módszereknek köszönhetően a közvetlen adók bevétele folyamatos növekedést mutatott, és mintegy megkétszereződött, míg a forgalmi adó esetében csökkenést lehetett elkönyvelni.[649] Ezt a főbiztos egyértelműen a megfelelő irányba mutató lépésnek tekintette. Szintén elégedetten írt arról is, hogy a kis- és nagykereskedelmi árak a rekonstrukciós program megkezdése óta a legkisebb szinten vannak, habár a háború előtti időszakhoz képest a kiskereskedelemben tapasztalható árszínvonal még mindig 123%-a volt a háborút megelőző időszaknak.[650] A magyar pénzügyi rehabilitációs program szépen, mindenféle akadály nélkül zajlott, és egyértelműnek látszott, hogy hamarosan sikeresen le is zárul.

[648] A bekezdés adataihoz lásd Smith huszonkettedik jelentése, LNJ, 7th Year, No. 5, 1926. május, 689–697.

[649] Smith huszonharmadik jelentése, LNJ, 7th Year, No. 6, 1926. június, 778–786.

[650] Uo.

DUPress

Áprilisban a kormánynak a Nemzeti Bank irányában fennálló tartozása nagymértékben csökkent, és egy új megállapodás szerint további csökkenést helyeztek kilátásba. Ez természetesen örvendetes hír volt és fontos lépés a pénzügyi reform terén, amelylyel a Nemzeti Bank alapszabálya 83. cikkelyének szereztek végre érvényt, miszerint az állam adóssága a központi bank irányában nem haladhatja meg a 30 millió aranykoronát. Folytatódott a kormány pénzeinek további koncentrációja a Nemzeti Banknál. Először a Devizaközpontnál tárolt posta-takarékpénztári pénzek kerültek át ide, és ígéret volt rá, hogy a program végére a további kormányhoz tartozó, de most még a Devizaközpontban tárolt pénzt is ide csoportosítják. Április 18-án életbe lépett a Spanyolországgal megkötött kereskedelmi egyezmény, noha az ezzel az országgal folytatott kereskedelmi volumen nem volt tetemes. A kis- és nagykereskedelmi árak tovább csökkentek, míg a lakossági bankbetétek az előző hónapokhoz hasonlóan tovább nőttek.[651]

A havi jelentések nem tettek említést egy igen fontos apró epizódról, amely azonban nagy jelentőséggel bírt a program alakulását illetően. Ez Smith azon levelét jelenti, amelyet a főbiztos a Népszövetségnek írt, és amelyben továbbította Bethlen miniszterelnök azon kérését, hogy a kormányfő „a Tanács júniusi ülésén, a 2. számú genfi jegyzőkönyv értelmében fel kívánja hozni a magyar pénzügyi ellenőrzés megszüntetésének kérdését".[652] A magyar bizottság 1925 decemberi ülésén a kisantant képviselője ellenezte, hogy a kölcsön összegéből a magyar kormány rendelkezésére bocsássanak 50 millió aranykoronát, mert mint állította, nem volt elég ideje a kérdés tanulmányozására. Ez nyilvánvalóan

[651] A bekezdés adataihoz lásd Smith huszonnegyedik jelentése, LNJ, 7th Year, No. 6, 1926. június, 787–796.

[652] Smith a Népszövetség főtitkárának, 1924. április 6., Financial Reconstruction of Hungary, Cessation of the control of Hungarian finances. Doc. No. 51126, Registry Files, R. 301, LNA.

DUPress

rosszindulatú ürügy volt, de a magyarok ezúttal el akarták kerülni az ehhez hasonló problémákat. A Smith által továbbított levél tanúsága szerint a magyar miniszterelnök azért foglalkozott már most ezzel a meglehetősen kényes kérdéssel, hogy „az összes érdekelt félnek legyen elég ideje, hogy felkészüljön ennek a témának a megvitatására".[653] Bethlen lépése gyakorlatiasságról árulkodott. Jól tudta, és a decemberi incidens ebben csak megerősítette, hogy a kisantanttól semmilyen előzékenységre sem számíthat. A Magyarország és három szomszédja közti ellenszenv és a frankhamisítási botrány, amit a kisantant ki akart használni a nemzetközi színtéren a magyarok ellen, arra intették Bethlent, hogy legyen óvatos. Mivel a napi szintű ellenőrzés megszüntetésének kérdéséről volt szó, Bethlen tisztában volt vele, hogy minél korábban cselekednie kell, és így kell lehetőleg lecsökkenteni a kisantant mozgásterét.

A június eleji népszövetségi ülésszak legfontosabb kérdése valóban az ausztriai és magyarországi népszövetségi ellenőrzés megszüntetése volt. A frankhamisítási botrány komoly probléma volt, mert Franciaország és Csehszlovákia ezt akarta ürügyként felhasználni arra, hogy a közvetlen pénzügyi ellenőrzés ne szűnjön meg. Ez viszont minden bizonnyal Bethlen politikai bukását jelentette volna Magyarországon, hiszen az ország szuverenitását nem sikerült volna visszanyerni.[654] A revizionista eszme uralkodása alatt egyik kormány sem élte volna túl, ha a megígért ellenőrzés megszűntét nem tudja betartani. Bethlen István bukását viszont Nagy-Britannia semmiképpen nem akarta látni. Ahogy egy brit külügyi feljegyzés fogalmazott, „ha fennáll annak a ve-

[653] Uo.

[654] Ekkor történt az ominózus eset, amikor egy magyar emigráns pofon ütötte Bethlent, miközben egy angol újságíróval beszélgetett. A kifejezetten politikai indíttatású eset viszont csak növelte a Bethlen, illetve a magyar ügy iránt érzett szimpátiát. Az esetről lásd Zeidler Miklós: Móres, avagy Bethlen István megpiricskeltetése, *Múltunk,* Vol. 2013, no. 3, 168–206.

szélye, hogy [a franciák] ezt teszik, talán tanácsos lenne számunkra a francia kormánnyal elbeszélgetni a Tanács ülése előtt, hogy meggyőzzük őket hibás hozzáállásukról".[655] Az valóban nyílt titok volt, hogy a franciák úgy tervezik, az ellenőrzés megszüntetésének elhalasztását kérik, éppen a frankhamisítás miatt.[656] A britek eltökéltek voltak, hogy nem engedik a franciákat ebben a kérdésben érvényesülni és hagyni, hogy az ellenőrzés feloldásának kérdését a szeptemberi ülésszakig elhalasszák.[657] A britek nem ok nélkül voltak dühösek a franciákra. A genfi egyezmény ugyanis kimondta, hogy a főbiztos által gyakorolt ellenőrzést akkor kell megszüntetni, ha Magyarország visszanyerte pénzügyi stabilitását, és ez megtörtént. Ehhez viszont egyhangú döntés volt szükséges. Amennyiben a kisantant vagy a franciák megmakacsolják magukat, még az is elképzelhető volt, hogy valóban nem sikerül egyöntetű döntésre jutni a pénzügyi bizottságban, és csúszni fog az ellenőrzés feloldása.

A pénzügyi bizottság kisantantot képviselő tagja valóban megkezdte az aknamunkát. A cseh Vilém Pospíšil úgy gondolta, hogy a kontroll feloldásáról csak később hozzanak döntést, de Strakosch, Niemeyer, Wallenberg és ter Meulen védelmébe vette az ellenőrzés június végi megszüntetését, mivel a program fő célja, az ország pénzügyi stabilitása megvalósult. Még Dubois, a bizottság francia elnöke is úgy gondolta, hogy mivel Ausztriában is megszüntetik

[655] Azonosítatlan külügyi hivatalnok feljegyzése, 1926. május 21., C5795/443/21, 11369, FO371, TNA. Lásd még Goode Niemeyernek, 1926. május 11., uo.

[656] Ross Niemeyernek, 1926. június 3., C6375/443/21, 11369, FO371, TNA. Érdekes megemlíteni, hogy Siepmann azt az információt kapta Charrontól, Smith budapesti csapatának francia tagjától, hogy a Magyarországra akkreditált francia követ olyan szellemben írt párizsi feletteseinek, miszerint az ellenőrzés június végi teljes megszüntetését tartotta helyesnek. Siepmann Normannek, 1926. május 31., OV33/42, BoE.

[657] Crewe Chamberlainnek, 1926. június 2., C6443/433/21 és Niemeyer Lampsonnak, 1926. június 4., C6392/443/21, 11370, FO371, TNA.

a főbiztosi ellenőrzést, és Magyarország látszólag jobb pénzügyi helyzetben van, mint Ausztria, így az ellenőrzést meg kell szüntetni. Talán még ennél is fontosabb volt, hogy az ellenőrzés megszüntetésének elhalasztása nagy presztízsveszteséget okozott volna a Népszövetségnek, és mindennek tetejébe, Smith is a poszt megszűnését kérte.[658] Arról egyöntetű volt a vélemény, hogy a Nemzeti Bankhoz kinevezett külföldi tanácsadó posztja szűnjék meg, ellentétben Ausztriával, ahol a tanácsadó továbbra is betöltötte hivatalát. A kölcsönből fennmaradó részt illetően, amely nagyobb volt, mint az osztrák oldalon, azonban megint véleménykülönbség alakult ki. A britek a következő két pénzügyi évre akarták azt elosztani, míg a franciák a Jóvátételi Bizottságnak kívánták volna odaadni. Végül az a döntés született, 4 : 3-as szavazás után, hogy jelenleg nem nyilatkoznak erről a kérdésről.[659] Smith úgy gondolta, a pénzügyi bizottságnak határozottságot kellene mutatnia és nem hagynia, hogy a politika bármilyen mértékben is befolyásolja, esetleg meg is határozza döntéseit.[660] Végül a tanácshoz intézett jelentésében a pénzügyi bizottság azt írta, hogy Magyarország pénzügyi helyzetére vonatkozó vizsgálatuk alapján és „a pénzügyi és gazdasági adatok alapján, amiket kapott, úgy ítéli meg, hogy a frankhamisítási ügy (amely természetesen nagyon sajnálatos)

[658] Noha Siepmann márciusban még úgy informálta Normant, hogy Smith szerint csak ősszel szűnik meg véglegesen az ellenőrzés az ő személyében, nyárra már úgy vélekedett, hogy a tervezett időben, tehát június végén véget ér a mandátum, aminek Smith hosszan tartó betegsége a fő oka. Smitht úgy jellemezte mint „fáradt és beteg. Pillanatnyilag számomra nagyon betegnek tűnik." Siepmann Normannek, 1926. március 22. és május 31., ADM 25/14 és OV33/42, BoE.

[659] Pénzügyi bizottság, huszonkettedik ülésszak, a negyedik megbeszélés jegyzőkönyvei, 1926. június 4., OV9/340, BoE.

[660] Siepmann Normannek, 1926. május 31., OV33/42, BoE.

nem befolyásolta az ország pénzügyi helyzetét".[661] Az elkövetkező néhány napban a kontroll megszüntetésének védelmezői kerültek előnyös pozícióba, és hamarosan a pénzügyi bizottság hivatalosan is hozzájárult, hogy a főbiztos mandátuma 1926. június 30-ával véget érjen.[662] A brit külügyi feljegyzések arról tanúskodnak, hogy ez a siker teljes mértékben Austen Chamberlain erőfeszítéseinek volt köszönhető, és így már Bethlen magyarországi és nemzetközi pozíciója is minden eddiginél biztosabb volt.[663]

Ha nem is könnyen, de a fő célt, nevezetesen a közvetlen ellenőrzés megszüntetését sikerült elérni. Másnap Smith megköszönte a magyar kormánynak és a magyar embereknek a folyamatos együttműködést, a pénzügyi bizottságnak a munkáját, a tanácsnak pedig, hogy őrá bízta a főbiztosi posztot és megadott minden támogatást a rekonstrukció időtartama alatt.[664] Fontos megjegyezni, hogy a főbiztos posztjának megszűnése nem jelentette a magyar pénzügyek ellenőrzésének végét. A kölcsön törlesztésére lekötött bevételek és a kölcsönből fennmaradó egyenleg felett 1926. június 30. után is ellenőrzést gyakorolt a Népszövetség. Ebből a szempontból a kulcsszereplő, a magyar kormány és a Népszövetség, illetve a hitelezők megbízottjai közti híd megtestesítője Smith addigi helyettese, Royall Tyler lett, egy olyan amerikai, aki szintén

[661] A pénzügyi bizottság jelentése a tanácsnak, 1926. június 6., Financial Reconstruction of Hungary, Deliberations at the 40th Session of the Council, June 1926. Doc. No. 52083, Registry Files, R. 302, LNA.

[662] A pénzügyi bizottság munkája annak huszonkettedik ülésszaka alatt, 1926. június 3–9., C. 359. M. 127. 1926. II, LNA.

[663] Selby feljegyzése, 1926. június 10., C6695/443/21 és Chamberlain feljegyzése, Chamberlain Tylernek, 1926. június 9., C7619/443/21, 11370, FO371, TNA; Barclay feljegyzése, 1926. június 16., C7059, 11368, FO 371, TNA.

[664] LNJ, 7th Year, No. 7, 1926. július, 876–877.

élvezte mind a Népszövetség, mind Bethlen támogatását.[665] De a pszichológiai különbség hatalmas volt a két ellenőrzési forma között. Míg az előző napi szinten volt érezhető, a másik sokkal inkább háttérbe szorult, és hiába volt népszerű Smith, az igazság az, hogy a magyar vezetés fellélegzett, amikor tudták, hogy távozik, hiszen ezt a nagyközönségnek mint az ország teljes szuverenitásának visszanyerését kommunikálhatták.

Smitht egyébként minden oldal egyöntetűen dicsérte. A Népszövetség egyik képviselője azon a véleményen volt, hogy „Smith úr személyisége, széles látóköre, fáradhatatlan energiája és kivételes kedvessége mind része azoknak a lényeges pontoknak, amiért ezt a nehéz feladatot sikerrel ellátta".[666] Bethlen pedig, amellett, hogy kiemelte a magyar nemzetet, a Népszövetséget és a pénzügyi bizottságot is, azt mondta, hogy „Magyarország különlegesen nagy hálával tartozik a főbiztosnak és munkatársainak, akik mély megértést és szimpátiát [mutattak] a magyar emberek irányába".[667] Az ugyanezen a napon elfogadott határozatában a tanács kijelentette, hogy Smith munkája 1926. június 30-ával lezárul, mivel Magyarország pénzügyi stabilitása biztosított. A Népszövetség legfelső testülete szintén kifejezésre juttatta a Smith „munkája iránti mély tiszteletét", és úgy fogalmazott, hogy „feladatainak az eredeti programban megfogalmazott időre való teljesítése nem kis mértékben az ő személyes tulajdonságainak tudható be – pártatlan odaadásának és józan ítélőképességének".[668] Eric Drummond,

[665] Ter Meulen Salternek és Strakosch Salternek, 1926. június 18. és Bethlen Salternek, 1926. július 5., Financial Reconstruction of Hungary, Services and expenses of Mr. Tyler, a representative of the Trustees in Budapest. Doc. No. 52197, Registry Files, R. 302, LNA.

[666] A tanács jegyzőkönyveinek kivonata, 1926. június 10., Financial Reconstruction of Hungary, Deliberations at the 40th Session of the Council, June 1926. Doc. No. 52083, Registry Files, R. 302, LNA.

[667] Uo.

[668] Uo.

PUBLIC

a Népszövetség főtitkára magánlevélben mondott Smithnek köszönetet, és a főbiztos által kiépített személyes kapcsolatokat hangsúlyozta, mint az elért siker zálogát.[669] Smith természetesen ezzel egyetértett, hiszen azt vallotta, hogy a kérdések megoldásához az egyéni szinten lehet és kell is eljutni, ahol a politikai tartalom sokkal visszafogottabban jelentkezik. Ez igaz volt a Népszövetséggel és a magyar kormánnyal való kapcsolatára is. Ez nem azt jelenti, hogy ne látta volna reálisan a dolgokat. Bármennyire is jó viszony fűzte például Genfhez, Smith gyakran csak mint „őrültek háza" utalt a Népszövetség titkárságára, természetesen nem a hivatalos szinten.[670]

Smitht természetesen nem csak a Népszövetség háza táján látták el dicsérő szóval. Magyarországon hatalmas presztízsnek örvendett az elmúlt több mint két év alatt mutatott szakmai és emberi kvalitásai miatt. Apponyi Albert, az ország nagy öregje, a parlament folyosóján nagyon dicsérte Smith munkáját és kiemelte, hogy a főbiztos „egész működésében és gondolkodásában az amerikai puritán gentleman nyilvánult meg, és csak a legnagyobb elismeréssel emlékezhetünk meg róla".[671] Erre reagálva egy másik képviselő megjegyezte, hogy „Smith Jeremiás működése során annyira az ország érdekeit tartotta szem előtt, hogy ha esetleg eltávozna tőlünk, sorfalat kellene állani távozásakor, hogy kifejezést adjunk annak az elismerésnek, amelyet munkája megérdemel".[672]

A nemzetgyűlésben természetesen Bethlen is méltatta Smith magyarországi munkáját. Június 16-i beszédében felsorolta a fontosabb elért eredményeket. A hangsúlyt a népszövetségi kölcsön által megvalósult program sikereire helyezte, amelyben szerinte

[669] Drummond Smithnek, 1926. június 15., Financial Reconstruction of Hungary, Appointment of a Commissioner General by the League. Doc. No. 33315, Registry Files, R. 298, LNA.

[670] Tyler Mildred Blissnek, 1933. május 2., Box 3, Tyler Papers.

[671] *Budapesti Hírlap,* 1926. május 22., XLVI/114.

[672] Uo.

a kormánynak döntő szerepe volt, hiszen „milyen széleskörű, milyen lázas működést volt kénytelen a kormány két és fél éven keresztül kifejteni annak érdekében, hogy pénzügyi szanálásunk eredményhez juthasson".[673] A lényeg természetesen az volt, hogy „Magyarország általános pénzügyi ellenőrzése megszűnik július 1-én, és hogy Magyarország visszanyeri pénzügyi szuverenitását", amivel „igen jelentős etapját értük el Magyarország állami konszolidációjának".[674] A miniszterelnök kiemelte az amerikai és brit pénzvilág tőkeerejét, amire Magyarországnak támaszkodnia kellett, mert „ne felejtsük el, hogy ez az ország tőkeszegény ország... Ma azoknak az országoknak tőkeereje áll rendelkezésünkre, amelyek az angol-szász világot képviselik."[675] És természetesen Bethlen sem mulaszthatta el, hogy magasztalja Smith magyarországi munkáját:

> „Nem mulaszthatom el ez alkalommal, hogy meleg szeretettel köszönetet ne mondjak annak az amerikai férfiúnak, aki az ország rekonstrukciójában objektív szempontok alapján dolgozva és szeretettel, szimpátiával eziránt az elbukott magyar nemzet iránt segített minket kimenteni abból a posványból, azokból a nehézségekből, abból a küzdelmes múltból, amelyből csakis a Népszövetség és az ő közreműködése folytán voltunk képesek kijutni. Köszönetet mondok neki, mint amerikai állampolgárnak, aki bebizonyította azt, hogyha egy amerikai állampolgár egy feladatot vállal, annak a nagy nemzetnek tradícióihoz híven teljesíti azt a feladatot; ezt tette ő abban a hivatásában, amelyet itt Magyarországon képviselt."[676]

[673] Nemzetgyűlési napló, 1922–1927, XLV. kötet, 36.
[674] Uo., 39, 42.
[675] Uo., 42.
[676] Uo., 42.

DUPress

Valóban, Smith egész hivatali ideje alatt következetesen politikamentes hozzáállást tanúsított, és ez mindenki elismerését kiváltotta. Azt azért nem szabad elfelejteni, hogy a poszt elvállalásával Smith óhatatlanul politikai szereplővé is vált, akár akarta, akár nem. Természetesen a legjelentősebb érzés magyar részről mégiscsak a megkönnyebbülés volt, hiszen, bármennyire is szerették Smitht, távozása a pénzügyi önrendelkezésben hatalmas előrelépést jelentett. Bethlennek igazából az volt fontos az ellenőrzés megszűnésével kapcsolatban, hogy a bel- és külpolitikai viszonyok szempontjából „már látja a célt".[677] Talán Bud János pénzügyminiszter volt az egyetlen, aki nem tudott teljes mértékben örülni Smith távozásának. Ő ugyanis attól tartott, hogy a főbiztos távozása után megszűnik egy beiktatott gát, és a különböző minisztériumok most majd nyomás alá helyezik, hogy pénzt kapjanak.[678] A másik kivételt a Közalkalmazottak Nemzeti Szövetsége jelentette. Ők kifejezetten szomorúan vették tudomásul Smith napokon belül bekövetkező távozását, mert nagy reményeket fűztek ahhoz, hogy az amerikai főbiztos a nyugdíjkérdésben segítségükre lesz.[679]

A magyarok joggal voltak hálásak a főbiztosnak. A magyar rekonstrukciós program nem csupán sikeres volt, hanem messze túlszárnyalta a legoptimistább elvárásokat is. Ez természetesen nem a főbiztos egyedüli érdeme volt, de az is kétségtelen, hogy rengeteg függött tőle. Ha ő másképpen áll a munkájához vagy a magyarokhoz, könnyen elképzelhető, hogy egy kevésbé látványos végeredmény születik. Elég ebből a szempontból a szomszédos Ausztriára gondolni, ahol a holland főbiztost, elsősorban saját magának köszönhetően, állandó ellenszenv vette körül, és ahol az eredmények is elmaradtak a magyar sikertől. Fontos arra is

[677] Siepmann Normannek, 1926. május 31., OV33/42, BoE.
[678] Uo.
[679] A Közalkalmazottak Nemzeti Szövetsége Smithnek, 1926. június 20., K. I. – K. A. N. Sz., C. 113, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

DUPLA

utalni, hogy Ausztria esetében a Népszövetség meghosszabbította a főbiztos hivatali idejét, mert az addig elért eredmények nem voltak elég meggyőzőek.

Smith utolsó jelentésében, amely májust és júniust egyszerre vizsgálta, és értelemszerűen csak a program lezárása után készült el, nem foglalkozott részletesen a havi számadatokkal, hanem inkább az egész rekonstrukciós időszakot átfogó számokra helyezte a hangsúlyt, és ezután vont mérleget. Az 1925/26-os pénzügyi évre például a lekötött bevételekből 258 millió aranykorona folyt be, amely összeg az évi 33 millió aranykoronás törlesztőrészlet nyolcszorosát tette ki. Ennek alapján nem okozott nagy meglepetést, hogy ugyanerre az időszakra a költségvetés többletet produkált, mégpedig 62 milliót, amely tetemes összegnek számított. A népszövetségi kölcsön 253 millió aranykoronás összegéből mindösszesze 70 milliót kellett még 1924-ben költségvetési hiánypótlásra és a program megkezdése előtti tartozások kiegyenlítésére fordítani. Az eltelt két év második felében a Népszövetség Tanácsa 100 millió aranykoronát engedélyezett a kölcsön összegéből tőkebefektetésre felhasználni, és még maradt további 83 millió aranykorona az eredeti összegből. Mindezek mellett nemcsak az eredetileg megfogalmazott reformokat hajtotta végre a magyar kormány, de az időközben a pénzügyi bizottság által megfogalmazottakat is. Ezek elsősorban az állami pénzek a Nemzeti Bankban való koncentrációjára vonatkoztak, de ezentúl olyan törvények beiktatására, melyek szerint kötelező volt évente megjelentetni a kormány összes olyan bevételét és kiadását, amelyek az eredeti költségvetésben nem szerepeltek, és ki kellett adni havi jelentést is a tervezett bevételekről és kiadásokról. Smith teljes hivatali időszakát vizsgálva meg lehet állapítani, hogy a lakossági bankbetétek folyamatosan nőttek, míg a kis- és nagykereskedelmi árak komoly mértékben csökkentek. Smith utolsó jelentésében sem mulasztotta el dicsérni azt a támogatást, amiben mindvégig része volt. Ahogy írta, „a kormány és a nemzet együttműködése nélkül lehetetlen lett volna

kielégítő haladást elérni a rekonstrukciós tervhez képest, és ez a támogatás munkám minden egyes fázisában elkísért".[680]

Smith büszkén írt a Népszövetség teljesítményéről. Ez érthető, hisz a nemzetközi szervezet, amelyben az amerikai ellenőr olyannyira hitt, végső soron teljesítette azt, amit vállalt, és amit sokan a Népszövetség feladatának és felelősségének tekintettek – segíteni a bajba jutott országokon. „A Népszövetség megtett minden általa vállalt feladatot – úgy, mint az egészséges és kiegyensúlyozott költségvetés és pénzügyi helyzet megteremtése, amely elengedhetetlen egy biztonságos jövő megalapozásához, amin Magyarország teljes gazdasági fellendülése nyugodhat. A gazdasági körülmények lassan, de biztosan javultak a program megkezdése óta – folytatta Smith –, és ha Magyarország képes fenntartani a jelenlegi állapotokat, akkor a gazdasági mutatók tovább fognak javulni egészen addig, amíg elérik legalább a háború előtti normális szintet."[681] Ez az utolsó megállapítás azért nagyon fontos, mert ezek szerint is, függetlenül a sikeres program végrehajtása miatt érzett eufóriától, az összkép 1913-as összehasonlításban még mindig nem érte el a kívánt szintet. Ez nem a program hibája volt. Sokkal inkább jól mutatja, milyen mély gödörből kellett kiásnia magát Magyarországnak pénzügyi, de mindenekelőtt gazdasági értelemben.

De azért a sok kedvező adat mellett Smith nem állhatta meg, hogy ne figyelmeztesse újra olvasóit, elsősorban a magyar kormányt. Úgy gondolta, hogy a jelenlegi remek adatok nem szabad, hogy elkápráztassák Bethleneket, és ennek esetleg meggondolatlan fiskális politika legyen a következménye. Az egyik nagy probléma a már sokszor emlegetett magas adóterhek voltak, amely a lakosság legnagyobb részétől igen komoly áldozatot kívánt meg.

[680] A bekezdés adataihoz lásd Smith huszonötödik jelentése, League of Nations, *Financial Reconstruction of Hungary,* 164–187.

[681] Uo., 169.

DUPLICATE

Smith azt írta, hogy amennyiben újra költségvetési hiány jelentkezik, a kormány egyetlen lehetősége az adóemelés lenne, ami viszont minden szempontból kockázatos fegyvernek bizonyulna. Ezért a megoldás egyrészről csakis a konzervatív pénzügypolitika, másrészről pedig a kiadások emelkedésének elkerülése lehet. A főbiztos felsorolta a rekonstrukciós időszak alatt Magyarország által felvett hosszú távú kölcsönöket. Ezek szinte mindegyikét 7,5%-os kamattal bocsátották ki, ami évente sokmilliós aranykoronás törlesztési terhet rótt az államra. Ezek mellett jelentkeztek az egyéb vállalt, illetve az országra rótt terhek és korábbi tartozások is, és mindezeket összeadva Magyarország hosszú távú pénzügyi kötelezettségei évi 93,8 millió aranykoronára rúgtak. A hosszú távú kölcsönök és egyéb tartozások mellett számos rövid távú is volt, de ezek összegére nézve nehéz volt pontos számadatot adni. A kézhez kapott információ alapján Smith mégis úgy gondolta, hogy ezek összességében nem túlzó méretűek, és „valószínűleg nem jelentenek majd aránytalan megterhelést Magyarország pénzügyi helyzetét illetően".[682] Utólag viszont ki lehet jelenteni, hogy az optimista amerikai sajnos ebből a szempontból rossz jósnak bizonyult, de ez nem az ő hibája volt. A helyzet a magyar kormány további néhány évben mutatott kölcsönmániája volt, amely során Magyarország a nagy fokú eladósodás útjára tévedt. Valójában, optimizmusa ide vagy oda, Smith éleslátásáról és praktikusságáról tanúskodik, hogy minden kedvező adat ellenére azt mondta, természetesen nem hivatalos formában: „Ez a terv túl jól működik. Nem tudom, mi fog történni. De biztos, hogy valami, majd később rosszra fordul."[683] Siepmann, aki mindig is meglehetősen kritikusan tekintett a Magyarországon végbemenő pénzügyi szanálás különböző elemeire, szintén rossz érzését fejezte ki már egy évvel korábban, amikor a magyarok túlzott külföldi

[682] Uo., 178.
[683] League of Nations, *Reconstruction Schemes in the Inter-War Period,* 152.

kölcsönigényéről számolt be.[684] Több példát is láttunk arra, hogy a brit bankszakember nem osztotta Smith alapvető optimizmusát, és a program lezártával más végkövetkeztetésekre jutott. Normannek írt éles megjegyzése szintén profetikus: „Remélem, és mindent egybevetve hiszem is, hogy a Népszövetség lesz olyan bölcs, hogy kiszáll ebből a vállalkozásból, amíg még az legalább úgy néz ki, mintha sikeres lenne."[685] És valóban, egy évvel Smith távozása után már megkétszereződött ez az összeg, és elérte a körülbelül 10 millió fontot, azaz körülbelül 280 millió pengőt.[686] Öt éven belül a magyar kölcsönadósság nagyon magas számokat ért el, és esély sem volt arra, hogy ezt az ország képes lesz visszafizetni.

Smith 1926. július 1-i távozásával a Magyarország feletti pénzügyi ellenőrzés tehát nem szűnt meg, de valóban sokkal lazább formát vett fel. Royall Tylerre bízták a majd minden szempontból névleges pénzügyi ellenőrzést. Tyler amúgy remek választás volt. Minden oldal bizalmát élvezte, és sikeresen megőrizte azt a baráti légkört, amelyet Smith hagyott hátra. Ő is rendszeresen írt Smithéhez hasonló beszámolókat, noha csak negyedévenként, és véleménye sokat számított. Az ő egyetértése is kellett ahhoz, hogy a Népszövetség hozzájáruljon a kölcsönből megmaradó összegből további 50 millió aranykorona felszabadításához 1927 márciusában.[687] És ahhoz is Tyler hozzájárulásához volt szükség, hogy egy

[684] Siepmann Normannek, 1925. május 19., OV33/39, BoE.

[685] Siepmann Normannek, 1925. május 31., OV33/42, BoE, szintén idézi Péteri, *Revolutionary Twenties,* 202.

[686] Tyler jelentése, Tyler Salternek, 1927. május 24., Post-Control Reports and Notes, Thompson Todd Collection.

[687] A pénzügyi bizottság munkája huszonhatodik ülésszaka alatt, LNJ, 8th Year, No. 4, 1927. április, 44th Session, 514. Az 1927/28-as pénzügyi év is sikeres volt még. Mind a bevételek, mind a kiadások nőttek, habár a költségvetési többlet az előző év 121,5 millió aranykoronás összegéhez képest csekélyebb volt, 97 millió, de még így is tetemes. Az igazi bajok ezután kezdődtek. Eugene Havas: *Hungary's Finance and Trade 1928* (London, London General Press, 1929), 7.

néhány hónappal később a fennmaradó 33,9 millió aranykoronás összeget is a magyar kormány rendelkezésére bocsássák.[688] Tyler megbízatása 1929 júniusában ért véget, és kevesebb mint egy évvel ezután az ellenőrző bizottság is megszűnt.[689] Ekkor Magyarország végleg és maradéktalanul visszanyerte teljes pénzügyi függetlenségét. Sajnálatos módon viszont a kormány nem fogadta meg a főbiztos tanácsát és egyre több kölcsönt vett fel, sokszor már azért, hogy a korábbi kölcsönök kamatait is fizetni tudja. Míg 1926-ban még az észszerűség és teljesítőképesség keretein belül mozgott ez a szám és összeg (majd 30 millió dollár, mintegy 150 millió aranykorona), a következő néhány évben gyorsan megkétszereződött, és 1931-re megháromszorozódott, amikor már 87 millió dollár volt a felvett kölcsönösszeg (435 millió aranykorona).[690] Ennek az aspektusnak további érdekessége a brit és amerikai kölcsönök közötti arány. Míg a rekonstrukciós időszak kezdetén a brit befektetések 38 és fél millió dollárt (192 millió aranykorona) tettek ki, és ez majdnem négyszerese volt az amerikai pénzbeáramlásnak, a következő néhány év során ez a trend megfordult, és 1928-ban már az amerikai befektetések kétszerese volt a britnek.[691] Ez nem feltétlen a Magyarország iránti megnövekedett amerikai érdeklődést, illetve a brit csökkenő érdektelenséget mutatja. Egyszerűen a húszas évek második felében olyannyira elharapódzott az amerikai tőke európai jelenléte, hogy ez a megváltozott megoszlás az amerikai és a brit befektetések között nem meglepő vagy egyedi. Amiért ezt a két országot kell kiemelni magyarországi befektetéseik kapcsán, az az a tény, hogy az 1924 és 1930 közötti időszakban az összes Magyarországra érkező külföldi tőke közül az Egyesült

[688] LNJ, 9th Year, No. 2, 1928. február, 127.

[689] Tyler később visszatért Magyarországra, és 1932-től a kormány pénzügyi tanácsadójaként dolgozott egészen 1938-ig. Sokéves itt-tartózkodása alatt megtanult magyarul is.

[690] Péteri: *Global Monetary Regime,* 138.

[691] Péteri: *Revolutionary Twenties,* 180.

Államok 44,5%-ért, míg Nagy-Britannia 40%-ért volt felelős, így a két ország együtt az összbefektetés 84,5%-át adta.[692]

De visszatérve a magyarországi pénzügyi rekonstrukcióra, amely ugyanazon a napon fejeződött be, mint az osztrák, a Népszövetség látványos sikerét hozta, legalábbis egy rövid időre. A nemzetközi szervezet, amelynek presztízse volt a tét, abban a szerepben tetszeleghetett, hogy képes nagy szervezést igénylő nemzetközi együttműködést koordinálni. Az osztrák és magyar népszövetségi kölcsönök kikövezték az utat mind a Dawes-terv számára, amely az 1924 őszén indított német rekonstrukció közismert neve, mind további közép- és délkelet-európai országokban végrehajtandó szanálási programokhoz.

6.4. Egyenleg

Mindezek után érdemes megvonni a szanálási program egyenlegét. A népszövetségi kölcsönhöz a program megvalósítása érdekéből ténylegesen csak az első pénzügyi félévben kellett nyúlni. Ez felveti azt a kérdést, hogy vajon minek volt szükség ekkora kölcsönre. Egyrészt a Népszövetség számításai túlzottan óvatosak voltak, és jóval kevesebb bevételt feltételeztek a lekötött zálogjogokból. De a válasz része mégis inkább az összeurópai stabilizálási elgondolásban is rejlik, ami nemcsak pénzügyi-gazdasági, de politikai stabilitást is jelentett. A nyugat számára fontos volt, hogy Magyarországnak stabil kormánya legyen, még ha a nagybetűs demokrácia esetenként csorbult is. Az állami bevételek egyébként a rekonstrukciós program ideje alatt folyamatosan nőttek, még az 1925-ben bevezetett különböző adócsökkentések ellenére is. A költségvetés folyamatosan többletet produkált. Még az

[692] Uo.

1927/28-as pénzügyi évben is 97 millió pengő volt az állami büdzsé többlete, ami az utolsó látványos siker volt ebből a szempontból.[693] Az államadósság azonban 1926 után kezdett egyre jobban megemelkedni, és 1928 nyarára 1778,9 millió pengő, azaz 311 millió dollár volt.[694] Ez már fenyegető összeget jelentett. Az egyre gyakrabban felvett rövid távú kölcsönök túlnyomó része korábban felhalmozódott adósságok törlesztésére szolgált. 1931-ben az ország külföldi tartozásállománya 4,3 milliárd pengő volt![695]

A rekonstrukciós program a papíron kitűzött célokat kétségkívül elérte. A magyar fizetőeszköz stabillá vált, az infláció megszűnt. A költségvetési hiány eltűnt, sőt helyette többlet keletkezett. Ezt a kiadások csökkentésével és a bevételek jelentős megemelésével sikerült elérni. Ebben nagy szerepe volt az új adórendszernek, amely következtében a lakosságra igen magas adóterheket vetettek ki. Az állami pénzeket a Nemzeti Banknál összpontosították, amely szintén az egészséges fiskális és monetáris politika egyik alapja volt. A jegybank az alapkamatot 1926 augusztusára 6%-ra csökkentette a kezdeti 12,5%-ról. A tisztviselők létszámapasztása megtörtént, és a vállalt keretszámot a magyar kormány már az első évben elérte. A hivatalnoki létszám 198 ezerről 160 ezerre csökkent, a népszövetségi előirányzottnál valamivel nagyobb mértékben. A szanálás ideje alatt némi fizetésemelésre is sor került ebben a szférában. A személyi kiadások azonban még így is hatalmas terhet róttak az államra. A program kezdetén a költségvetés 60%-át emésztette

[693] A költségvetési többletek a következőképpen alakultak (millió pengőben): 1924–25: 131,7; 1925–26: 98,1; 1926–27: 143,6; 1927–28: 97; 1928–29: 2,5; 1929–30: 2,2. Magos György: *Az angol és amerikai monopoltőke szerepe a Horthy-fasizmus megszilárdításában* (Budapest, Művelt Nép Könyvkiadó, 1953), 67.

[694] „Magyarország pénzügyeinek rendezése", 5. csomó, VII. tétel, Magyarország pénzügyi és gazdasági helyzete, K 284, Szabóky Alajos államtitkár iratai, MOL.

[695] Csikós-Nagy: *A XX. század magyar gazdaságpolitikája,* 84.

fel a tisztviselők fizetése és a nyugdíjak, 1926 nyarára ez az arány 55%-ra csökkent. Ez természetesen még mindig nagyon magas teher volt, de legalább apró előrelépés történt. A kormány egy sor kereskedelmi szerződést kötött a legnagyobb kedvezmény alapján Európa számos államával, köztük a szomszédos országokkal is.

Mindezen látványos adatok mellett jelentkeztek a program negatívumai is, a szanálási válság. A költségvetés többletéhez vezető intézkedések, mint a megnövekedett adóterhek,[696] a vámtarifa-emelések vagy a piaci szabadság helyreállítása azonban áremelkedést és rosszabb életszínvonalat jelentett a lakosság részére. A némileg megemelt hivatalnoki fizetések még mindig messze elmaradtak a kívánt életszínvonal megközelítéséhez szükséges szinttől, és azok a rendezés után is átlagban alig haladták meg a békebeli illetmények 50%-át.[697] Megnövekedett a csődök és a fizetésképtelen esetek száma is, és az öngyilkosságok száma szintén magas volt.

Természetesen az ellenzék sem volt elragadtatva az eredményektől. Peyer Károly például szóvá tette, hogy csak a magyar

[696] „Az adóterhek a háború előtti korszakhoz képest jelentősen emelkedtek, de eltérő adatokat lehet találni. Egyik forrás szerint a békebeli korszak 59 pengős fejenkénti adóteher 91-re emelkedett az 1925–27-es években, egy másik szerint az egyéni adóteher 1927-ben fejenként 140 pengő 47 fillér volt, egy harmadik pedig az 1927/28-as pénzügyi évben 128 pengőre teszi összes nettó közterhet hazánkban, ami Nagy-Britanniával egyetemben a kontinensen a közterhek és a nemzeti jövedelem közti legnagyobb arányt adta 22%-kal." Demény Zsuzsa: *Századok statisztikája - Statisztikai érdekességek a magyar történelemből* (Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2001), 170; „Magyarország gazdasági helyzete", Financial Reconstruction of Hungary, C. 118, R. III. Reconstruction – Economic and Financial Situation, LNA; Csizik Béla: Államháztartás és közteher, *Közgazdasági Szemle,* 1930. január, 75/1, 584–585.

[697] „A magyar állam pénzügyi rekonstrukciójának ismertetése", 2. csomó, VIII. tétel, Elaborátumok Magyarország gazdasági és pénzügyi helyzetéről, K 288, A genfi pénzügyi delegáció iratai, MOL. Részletes elemzéshez lásd *A Magyar Nemzeti Bank története,* I. kötet, 557–566.

PUBLIC

adófizetők kizsigerelésével tudta a kormány felmutatni azokat az eredményeket, amelyekkel Bethlen büszkélkedett. Szintén támadta a kormányt, hogy a létszámapasztás elsősorban az alacsonyabb fizetési kategóriákban történt meg, míg a magasabb kategóriákban emelkedett a hivatalnokok száma. Támadta Bethlent azért is, mert a Népszövetség nem szabadította fel a fennmaradó több mint 80 millió aranykoronát, de ezek kamatait ugyanúgy kellett fizetni, sőt a szervezet még azt is jóváhagyás tárgyává tette, hogy az összeget Magyarország mire akarja fordítani. „Csak azt mondhatom", összegezte Peyer, „hogy a szanálás nemcsak pénzügyileg járt csőddel, hanem csőddel járt a belpolitikai téren kívül a külpolitikai téren is teljes mértékben".[698] A Kossuth-párt elnöke, Rupert Rezső is kifogásolta, hogy Smith távozását hatalmas csinnadrattával kezeli a kormány, de arról ugyanakkor hallgat, hogy az ellenőrzés ezzel csak részben szűnt meg. Ezek az ellenzéki felszólalók a frankhamisítási botrányra gyanakodtak, mint a kontroll megszűnése mögötti okra.[699] Pakots József a többiekhez hasonló érveket, illetve támadásokat vonultatott fel. Kifogásolta a szanálási válság miatt jelentkező szomorú szimptómákat. Mint fogalmazott, a kölcsön és a vele járó pénzügyi intézkedések az „államháztartás egyensúlyát helyreállította, a magángazdaságok tönkrementek; a koronát stabilizálta, de stabilizálta egyúttal a nyomorúságot is", aminek leglátványosabb megnyilvánulási formája az, „amikor vállalatok zuhannak össze, amikor csődbe kerülnek virágzó gazdasági és kereskedelmi vállalkozások, amikor az emeletekről ugrálnak le az emberek, amikor a Duna habjai nyelik el az életuntakat".[700] Szilágyi Lajos is kiemelte, hogy a 82 millió többlet felhasználásának nem engedélyezése kudarc, és lelassítja

[698] Nemzetgyűlési napló, 1922–1927, XLV. kötet, 1926. június 16., 49. Az egész beszéd uo., 43–49.

[699] Uo., 50–51.

[700] Uo., 1926. június 17., 84.

a szanálási munkát.[701] Bethlen csak rövid megjegyzést fűzött az ellenzéki felszólalásokhoz, de szavai utólag nézve nagyon tanulságosak voltak. A következőt mondta:

> „Ügyelnünk kell, dacára a nehéz viszonyoknak, arra, hogy ezt az országot könnyelműen el ne adósítsuk. És higgye el a t. képviselőtársam, még nem elegendő az, hogy a jövő évre, sőt két vagy három évre beruházási programot konstruálunk meg. Beruházási programot évtizedekig fog kelleni csinálnunk, ha ezt az országot valamiképpen gazdaságilag talpra állítani kívánjuk, ez pedig újabb hitelek, újabb kölcsönök felvétele nélkül igazán nem lesz lehetséges."[702]

Ezzel a miniszterelnök előrevetítette, mit nem szabad tenni, de aminek valójában a szöges ellentéte történt. Az ország iszonyatosan eladósodott a következő három év folyamán, és csak addig tartott a szanálás eredményeinek jótékony hatása is.[703]

---

[701] Uo., 91.

[702] Uo., 99.

[703] A népszövetségi kölcsön visszafizetésének teljesítéséről két ellentétes adat áll rendelkezésre. Az első szerint 1979 nyarán történt meg az utolsó hiteltörlesztés, míg a második 2013-ra teszi azt. „A kölcsön visszafizetését 1937-ben újra szabályozták. Ennek keretében a zálogul lekötött adóbevételeket felszabadították, és az éves kamatot – 1938-tól – 4,5%-ra csökkentették. A kormány 1940 augusztusától az 1937. évi tőke 1%-ának megfelelő összegű törlesztést és a kamatot devizában fizette 1944 őszéig, két évtől eltekintve. Egyrészt a csehszlovákiai részkibocsátást a magyar kormány időközben teljesen visszavásárolta, másrészt az Egyesült Államokkal és Angliával szemben 1941 decemberétől – a hadiállapot bekövetkeztét követően – nem történt teljesítés. Végül is az angol tartozásokról a 60-as, az amerikaiakról a 70-es években született megállapodás. Ezt követően jelenhetett meg Magyarország a külföldi tőkepiacon hitelfelvevőként. A kölcsönt 1979. augusztus 1-jével teljes egészében visszafizették." Demény: *Századok statisztikája,* 174. „Az 1924-ben a Magyar Királyság által kibocsátott dollárkötvényeket az állam 2013-ban teljes mértékben visszafizette, így 2014-ben már nincs ilyen kamatkiadási előirányzat." *T/12415. számú törvényjavaslat Magyarország 2014. évi*

Mindenképpen szólni kell a jóvátételről is. Ugyebár Bethlenék sokáig abban bíztak, valahogy majd elkerülik ennek fizetési kötelezettségét. Ez ugyan nem sikerült, de a megállapított 200 millió aranykoronás összeg és annak tervezett húszéves futamideje nem rótt túl nagy terhet az országra. Igazából úgy lehet ennek mértékét érzékeltetni, ha összehasonlítjuk a második világháború után Magyarországra kirótt jóvátételi fizetési kötelezettségekkel.

Csakúgy, mint az első világháború után, Magyarország a második világháború után is a vesztes oldalon végezte. Az 1947-es Párizsban aláírt békeszerződésben Magyarországot megint alaposan megbüntették. Ahogy egy kisgazdapárti felszólaló a törvény elfogadásának vitájában fogalmazott: ez „nem is szerződés, hanem diktátum, amelynek talán egy alapelve van: vae victis! Jaj a legyőzötteknek!”[704] Területi értelemben az 1938 óta Magyarországhoz visszacsatolt területeket ismét a szomszédos győztes országoknak adták, így gyakorlatilag a trianoni határok álltak helyre, továbbra is hatalmas számú magyar kisebbséget hagyva az utódállamokban. A magyar küldöttség 1947. február 10-én írta alá a békedekrétumot, amelyet a nemzetgyűlés június 27-én ratifikált.[705]

Az országot újfent jóvátételi kártérítésre kötelezték, melynek mértéke 300 millió dollárra rúgott. Az összeget illetően volt némi vita. Az Egyesült Államok lépett fel a csökkentés érdekében. Az eredeti szovjet javaslatot, miszerint Magyarország 400 millió dollárt fizessen, már az amerikaiak alkudták le 300 millióra. Most azzal érveltek, hogy a már korábban megállapított összeg az időben megindult infláció hatására 1946 őszére akár 4–500 millió dollárt

központi költségvetéséről, Budapest, 2013. szeptember, 989. http://www.parlament.hu/irom39/12415/12415.pdf, letöltve: 2015. augusztus 10.

[704] Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés naplója, VIII. kötet (Budapest, Athenaeum Nyomda, 1952), 1947. június 24., 6.

[705] Uo., 1947. június 27., 185. A párizsi békeszerződés szövegét lásd Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés nyomtatványai, III. kötet (Budapest, Athenaeum Nyomda, 1947), 174–199.

DUNE PRESS

is érhet, és hogy Magyarország egyébként is súlyos fizetési kötelezettségekkel áll szemben, amelyek felemésztik a nemzeti jövedelem több mint egyharmadát. A többi ország képviselői azonban többségileg nem támogatták ezt a javaslatot, így az nem járt sikerrel.[706] A kárpótlás 300 milliós összege a Szovjetuniót, Jugoszláviát és Csehszlovákiát illette olyan mértékben, hogy Jugoszlávia 70 millióra, Csehszlovákia 30 millióra számíthatott, a maradék 200 millió dollár pedig a Szovjetuniót illette. A 300 millió dollárt az ország „1945. évi január 20-tól számítandó 8 év alatt fizetendő árucikkekben (gépi felszerelés, folyami járművek, gabonaneműek és más áruk)" volt köteles leróni.[707]

A második világháború utáni jóvátételi kötelezettségek pénzbeli kifejezése azonban félrevezető. A 300 millió amerikai dollárban meghatározott jóvátétel 1947-ben 242 millió dollárt ért az 1924-es dollár vásárlóerejében kifejezve. Csupáncsak ezt az adatot nézve, Magyarországnak közel hatszor annyi jóvátételt kellett fizetnie a második, mint az első világháború után. Természetesen további variánsokat is be kell vonni a pontosabb képlet érdekében. A legnagyobb különbség ebből a szempontból a szovjet behatolás volt a magyar politikai és gazdasági életbe. A Szovjetunió gyakorlatilag kizsigerelte a magyar gazdaságot a második világháború utáni 10 évben, hasonlóan a többi kelet-európai országhoz, ahol megszállóként jelent meg.

A szovjetek egyoldalúan kikötötték, hogy a jóvátételt hat év alatt kell teljesíteni áruban úgy, hogy azok árát 1938-as világpiaci áron állapították meg 15%-os felárt alkalmazva. Noha 1944-ben ez még kivitelezhetőnek tűnt, a háború utolsó évében a magyar gazdaság olyan mértékű veszteséget szenvedett el, hogy az önké-

[706] Romsics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés* (Budapest, Osiris, 2006), 223–224.

[707] Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés nyomtatványai, III. kötet (Budapest, Athenaeum Nyomda, 1947), 181.

DUPLA

nyes szovjet ármeghatározással együtt 1947-re ez már további elviselhetetlen terhet rótt az országra. Ehhez még a megszálló Vörös Hadsereg élelmezése és egyéb módon való kiszolgálása is társult. Az amúgy is szovjet ellenőrzés alá került ipar, és különösen igaz ez a nehéziparra, nagyrészt a jóvátételi fizetések megvalósításán dolgozott. Egyes számítások szerint a jóvátételi kötelezettségek a magyar költségvetés 30%-át emésztették fel átlagos szinten ebben az időszakban. Ráadásul a jóvátételi dollárt a különböző események hatására az eredetileg elképzelt árfolyam körülbelül háromszorosán lehetett csak előállítani, így a 300 millió dollár már 900 millió dollárt jelentett. De további járulékos költségek (csomagolás, szállítás, késedelmi díjak stb.) ennél is jobban megemelték a valódi összeget. Egyes számítások szerint Magyarország három év alatt teljesítette az eredeti összeg kifizetését; a további öt év alatt már „ingyen" fizetett. Később ugyan a szovjetek tettek némi engedményeket, és 1948-ban elengedték a fennmaradt tartozások felét. Így is papíron a tiszta jóvátétel, amit a Szovjetunió Magyarországtól kapott 1948 és 1953 között, nagyjából 380 millió dollár volt, az eredeti kétszerese, de ez az összeg rengeteg már említett pótlólagos költséget nem vett figyelembe. A szovjetek által hadizsákmány címén elrabolt és az országból elszállított vagyonról pedig csak találgatások vannak, de valószínűleg elérhette a jóvátétel összegének felét. Magyarországnak fizetnie kellett az ország területén található német tulajdonért is, és az ebben esett károkért, amiről persze nem tehetett, amiért további 150–180 millió dollárt fizetett. A szovjetek vegyesvállalatok révén is tovább fosztogatták a magyar vagyont. A Szovjetuniónak kifizetett jóvátételek összesen meghaladhatták az 1 milliárd dollárt is.[708]

[708] A bekezdés Borhi László: *Magyarország a hidegháborúban* (Budapest, Corvina, 2005), 148–198 alapján készült. Lásd még szintén Földesi Margit: *A szabadság megszállása - A megszállók szabadsága* (Budapest, Kairosz Kiadó, 2002), 81–135.

DUPLA

A Jugoszláviának járó 70 millió dollár értékű jóvátételi kötelezettség hasonló módon ment végbe, mint a Szovjetunió esetében. A törlesztést itt is áruban kellett teljesíteni, ahol szintén az 1938-as világpiaci árakat vették alapul, amiket 10–12%-kal megemeltek. Szintén kellett késedelem esetén 5%-os kötbért fizetni, míg a minőség elbírálása kizárólag a jugoszlávok hatásköre volt. A megromlott szovjet–jugoszláv viszony miatt Magyarország 1949-ben leállította a jóvátételi kifizetéseket, és csak 1956 után folytatta azokat. A csehszlovákok esetében is hasonlóak voltak a körülmények. A 30 millió dollár jóvátételből Magyarország közel 15%-ot teljesített, amikor a két fél aláírta a Csorba-tói egyezményt 1949-ben. Ennek értelmében gyakorlatilag azon magyarok magánvagyonából rótták le a tartozást, akik Csehszlovákiából át kellett hogy településenek magyar földre.[709]

Míg az első világháború utáni 200 millió aranykoronában megállapított jóvátételből egyes számítások szerint mindössze 30 milliót fizetett ki a magyar állam, hiszen a gazdasági világválság kezdetén a maradék összegtől eltekintettek a győztes hatalmak, addig a második világháború után, mint láttuk, a helyzet gyökeresen más volt. Nemcsak a teljes összeget fizettük ki, még ha a Szovjetunió papíron egy részét el is engedte, hanem a többszörösét. Így azt lehet megállapítani, hogy a két jóvátételi kötelezettségből származó veszteség közötti különbség hatalmas. A szorzószám nagyságrendileg száznyolvancszoros, azaz a magyar állam ennyiszer több pénzt vagy abban kifejezett értéket vesztett el az 1945–1953-as időszakban, mint az 1924–1931 közötti években. Ha ehhez hozzávesszük a magyar emberveszteségeket és a magyarországi termelési kapacitást 1927-ben és 1945-ben, amikor a jóvátételi fizetések megindultak, a különbség óriási. Ilyen érte-

[709] A bekezdés Földesi: *A szabadság megszállása,* 128–134 alapján készült.

DUPLESS

lemben az 1920-as években a Magyarországra kirótt 200 millió aranykoronás jóvátétel enyhének mondható.

Az előbb felvázolt technikai szempontokon kívül részletesebben kell foglalkozni egy másik aspektussal is a magyar pénzügyi rekonstrukciót illetően, méghozzá a Jeremiah Smith, Jr. által nyújtott személyes hozzáállással. A főbiztos személyes tulajdonságai, mint már érintőlegesen erről szó volt, nagy részben járultak hozzá az elért sikerekhez. Érdemes tehát bemutatni Smitht, a magánembert, Magyarország barátját.

DUPress

HETEDIK FEJEZET

A magyar pénzügyi rekonstrukció személyes oldala

7.1. Az emberi motívum

A halk szavú amerikai főbiztosnak igen nagy hatalmat adtak a kezébe kinevezésekor. Ezzel a felhatalmazással legalább ugyanekkora mértékű felelősség is járult, mind pénzügyi, mind politikai, és fontos kihangsúlyozni, emberi értelemben is. Az már a kezdetek kezdetén is jól látszott, hogy Smith nemzetközi pénzügyekkel kapcsolatos gazdag tapasztalata alkalmassá teszi a feladat ellátására, és hamar eldőlt, hogy politikai szempontból is remek választás. Állampolgárságában sokan biztosítékát látták ennek a pártatlan politikai hozzáállásnak, de szintén reménykedtek abban is, hogy Smith majd jelentős amerikai részesedést jelent a Magyarországnak tervezett népszövetségi kölcsönből, amelyet majd egy egész sor további amerikai befektetés követ. Mindezeknél természetesen több kellett ahhoz, hogy Smith megfelelően lássa el a rábízott feladatot. A Népszövetség és Magyarország is szerencsésnek érezhette magát, hogy olyan embert sikerült megnyerni a főbiztosi posztra, akinek emberi kvalitásai nagy szerepet játszottak abban, hogy a sok szempontból sikerre ítélt szanálási program valóban zökkenőmentesen zajlik le.

Mint már korábban szó volt róla, Smith meglehetősen visszahúzódó ember volt, aki próbálta elkerülni a média által gerjesztett hírverést, amennyire ez a munkájától, illetve tőle telhető volt. Agglegény volt, aki nem gondolt nősülésre, és gyermekei sem voltak. Igazából csak a húga, Elizabeth jelentette számára a szűk családot. Ezek a tényezők viszont sajnos nagymértékben megne-

hezítik, hogy jobban belelássunk Smith személyiségébe. Csak mások visszaemlékezéseire, egy-egy elejtett megjegyzésre és néhány cikkre lehet hagyatkozni, és ezek a kérdést illetően mind másodlagos forrásnak tekintendők. Smith nem vezetett naplót, és kiterjedt személyes levelezést sem folytatott. Hivatalos kötelezettségeit és az ahhoz fűződő ügyeket leszámítva a főbiztos ritkán ragadott tollat, hogy másokkal megossza legbelső gondolatait. Annak ellenére, hogy 15 éven át a történelem fő sodrásában vagy ahhoz meglehetősen közel tevékenykedett, nem írt emlékiratot és nem publikált cikkeket, esszéket vagy útleírásokat. A nagyon kevés általa jegyzett megjelent írás elsősorban a munkáját érintő technikai részletekkel foglalkozott. Mindezek figyelembevételével azt lehet megállapítani, hogy Smithről nem könnyű minden kétséget kizáró, minden szempontból megvizsgálható képet felállítani, és óvatosan kell kezelni minden következtetést. Ennek ellenére meg kell kísérelni egy reális képet festeni Smithről, amely a hosszú eltelt idő ellenére valóban élethűen ábrázolja Smitht, az embert, és bemutatja emberi tulajdonságait.

Kezdetnek érdemes felidézni azon kortársai véleményét és emlékeit, akik közelről ismerték, vagy legalábbis munkakapcsolatban voltak vele, netán barátoknak tartották egymást. Arthur Salter a „visszahúzódó és kifejezésmentes" jelzőkkel írta őt le, de hozzátette, hogy ez a félig-meddig álca „éles elméjű ítélőképességet és erős akaratot rejt".[710] Robert Cecil brit diplomatának, az volt a benyomása az amerikairól, hogy az „egy kedves és egyenes ember".[711] Bethlen István miniszterelnöknek és más magyar politikusoknak első kézből volt alkalmuk megtapasztalni, hogy mit is jelent Smith esetében az a képesség, amit a *Boston Globe* úgy írt le, hogy „egy komplikált helyzetben a lényegre térjen, ra-

[710] Salter: *Personality in Politics* 168.

[711] Hevesy Daruvárynak, 1924. április 5., 209. csomó, 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

gaszkodjon a problémához, és igaza legyen, de mégis megőrizze ellenfelének magabiztosságát és jóakaratát".[712] Az egyik magyar diplomata memoárjában úgy írt, hogy „megfelelőbb, becsületesebb, puritánabb ellenőrt nem kaphattunk volna", aki olyan volt, „mint a bonus pater familias [jó családatya], aki mély lelkiismeretességgel és felelősségérzettel látta el hivatalát".[713] Roland Boyden, aki eredetileg az osztrák főbiztosi posztra lett kiszemelve, szintén elismeréssel beszélt Smith jelleméről.[714] Széchényi László, Magyarország amerikai követe pedig washingtoni találkozásuk után írta azt Smithről, hogy az „a legkedvezőbb benyomást tette rám és munkatársaimra".[715] Eric Drummond, a Népszövetség főtitkára egy újságnak úgy nyilatkozott, hogy Smith „az amerikai úriember tökéletes példája".[716] Siepmann emlékezetében, aki Smith meggyőző erejének tudta be magyarországi szerepét, egykori főnökéről a következő első benyomás maradt meg: „tiszta kék szemek és ártatlan modor, amely egy segítségre szoruló gyermek benyomását keltette".[717] Royall Tyler, aki helyettese volt a magyarországi munka folyamán, „különösen megnyerő" és „kedves" embernek írta le főnökét, aki szerinte „a tökéletes ember volt a posztra".[718] Tyler Smithről első, szintén párizsi találkozásuk alapján a következőket szűrte le: „A férfi, akit láttam közeledni a Gare du Nord-on azon az áprilisi délutánon, ötvenes éveiben járt, cserzett, vörös arccal, acélkék szemekkel, görnyedt vállakkal, a deréktájt leszámítva pedig inkább soványnak tűnt. Különös keveréke volt fia-

[712] *Boston Daily Globe,* 1924. április 13.

[713] Barcza György: *Diplomata emlékeim, 1911–1945,* vol. 1–2. (Budapest, Európa–História, 1994), 1. kötet, 189.

[714] Boyden Széchényinek, 1924. április 9., 264. csomó, 113. tétel, Jóvátételi és szociális ügyek, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[715] Széchényi Boydennek, 1924. április 12., uo.

[716] *The New York Times,* 1925. október 11.

[717] Harry A. Siepmann kiadatlan emlékiratai (1944), 35.

[718] Tyler Mildred Blissnek, 1924. április 26. és 1924. szeptember 3., Box 2, Tyler Papers.

talságnak és öregségnek, mintha az évek többet meséltek volna bizonyos testrészein."[719] Smith megtiltotta Tylernek, hogy urazza, és beszédstílusában hamisítatlan New England-i volt: „Nos, én egy New Hampshire-i kisvárosból jövök, és semmit sem tudok ezekről az európai komplikációkról – mondta Tylernek. – Itt az ideje, hogy együtt odamenjünk. Ne legyél borúlátó! A baj az, hogy soha senkire sem tettem nagy benyomást. Túl fiatalnak nézek ki, és nem vagyok magas, ráadásul még szakállam sincs. A szállodában mindig a vacak szobát adják nekem."[720]

Thomas Lamont állt talán legközelebb Smithhez. Régen iskolatársak voltak Exeterben, és Smith Lamont munkáját segítette a párizsi békekonferencián, vagy éppen Kínában és Mexikóban. Ő úgy írt Smithről, hogy „Jerry, ahogy mindenki hívta őt, volt a legszórakoztatóbb ember, akivel azt hiszem, hogy valaha is találkoztam... Nagyon nagy patrióta volt... olyan ember, akit egyszerűsége minden akadályon átsegített."[721] Ez igen érdekes, hiszen a Lamont által említett jellemzők talán hitelt érdemlőbbek a többinél, mert fiatalkorától haláláig ismerte Smitht, sokat utaztak és dolgoztak együtt. Ezért el kell fogadni, hogy a magánszférában, közeli barátnak tartott ember társaságában Smith egy teljesen más képét mutatta. Olyasvalakiét, aki viccelődik, és aki igazi lelkes amerikai. Amikor Nicholas Roosevelt a magyar követi posztra kapott kinevezést, tájékozódás végett beszélgetett Smithszel. Az 1930. októberi találkozón Smith „dörzsöltsége és józan ítélőképességének kombinációja", valamint „fanyar New England-i humora" tűnt fel.[722] Ezek után a pozitív jellemzések után nem meglepetés, hogy amikor Smith beszélni kezdett „nyílt, őszinte és

[719] Royall Tyler: „The Commission-General", Hungary 1931, Thompson Todd Collection.

[720] Uo.

[721] Lamont: *Across World Frontiers,* 82.

[722] Naplóbejegyzés, 1930. október 11., Hungary 1930–1933, Box 19, Nicholas Roosevelt Papers.

erőteljes hanggal", a jelenlevők figyeltek arra, amit mond, és még fontosabb, bíztak a véleményében.[723]

Jeremiah Smith, Jr. valóban mindent megtett annak érdekében, hogy főbiztosi megbízatása alatt kiérdemelje és elnyerje a magyar nemzet és kormány bizalmát és szeretetét. Néhány apró epizód a közel kétéves magyarországi tartózkodása alatti időszakból jól mutatja, miért is sikerült ez neki, és hogy Smith hogyan viselkedett személyes kapcsolataiban.

Smith hajlandó volt fogadni bárkit a pénzügyminisztérium által számára fenntartott budai irodájában. Ez a helyszín, mivel távol volt a pesti vibrálástól, lecsökkentette az esetleges látogatók számát, de akik felkaptattak oda, mind nyílt fülekre találtak az amerikai ellenőrben. Smith mindenkinek türelmesen elmagyarázta, hogy miért nem valósulhat meg sokszor fantasztikus kérésük és panaszuk. Amennyiben levelet kapott, mindegyikre válaszolt, és gondosan fogalmazta meg az abban foglaltakat.[724]

Smith egyik tipikus jellemvonása a már többször említett politikamentes hozzáállása volt. Már előre eldöntötte, hogy a főbiztosi poszt, amelyet betölt majd Magyarországon, túl kényes ahhoz, hogy politikai véleményt fogalmazzon meg, és nem is ez volt a feladata. Természetesen tisztában volt a magyarországi és európai politikai viszonyokkal. Így azt is tisztán látta, hogy ellenőri állása amerikai állampolgárságából adódóan nagy jelentőséggel bír. Ne felejtsük el, hogy Smith hónapokon át résztvevője volt a párizsi békekonferenciának, így bőven volt tapasztalata a politikai intrikákban, megbeszélésekben, egyeztetésekben és egyéb politikai megegyezésekhez szükséges technikákban. Smith jól mérte fel, hogy az általa vállalt poszt hosszú távon sokat sérült volna, ha ő nyilvá-

[723] Rácz a külügyminisztérium sajtóosztályának, 1924. május 13., 123. tétel, Gazdasági tárgyalások, K 69, Gazdaságpolitikai osztály, MOL.

[724] Royall Tyler: „The Commission-General", Hungary 1931, Thompson Todd Collection.

nosan politikai véleményt fogalmaz meg. Rögtön Magyarországra való megérkezése után egyértelműsítette mindenki számára, hogy kötelességei „pénzügyi és nem politikai jellegűek".[725] Főbiztosi tevékenysége legelején a Kossuth-párt képviselői felkeresték irodájában, hogy némi politikai támogatást keressenek az amerikai ellenőrnél. Smith újra megerősítette, hogy politikától teljesen mentes kíván lenni és az is lesz. Kossuth Lajos egykori íróasztala mögül vendégeinek kijelentette: „Független vagyok mindenkitől és amellett, hogy minden párttal érintkezem, a legteljesebb pártatlanságomat megóvom."[726] Ezek a megnyilvánulások fontosak voltak, hiszen természetesen voltak olyan csoportok, amelyek szívesen láttak volna Smith részéről olyan jellegű kijelentést, amely politikailag elkötelezte volna magát a magyar kormány mellett. Smith csak ritkán találkozott politikusokkal, és számára a hivatalos kontaktszemélyek a külügyminiszter, a pénzügyminiszter, a költségvetési szekció feje vagy a Nemzeti Bank elnöke voltak.[727] Az is egyértelmű volt, hogy a főbiztos igen nagy fokú autonómiát élvez, és jóakaratán sok múlhat a program végkifejletének szempontjából. Ezért senki sem merte felróni Smithnek, hogy nem foglalt politikai állást, sőt egyesek ezt még üdvözölték is. De bármi is volt az elvárás a főbiztossal szemben, számára kérdés sem férhetett ahhoz, hogy ne ártsa bele magát a bel- és külpolitikába.

Ez nem azt jelenti, hogy Smith népszövetségi kinevezése ne hordozott volna politikai jelleget. Ebben az időszakban minden ilyen megbízatás politikai hangsúlyt is kapott. És az is természetes, hogy Smithnek megvolt a saját politikai véleménye a magyar és az európai viszonyokról. De ő mindenekelőtt a Népszövetség-

[725] Smith budapesti sajtónyilatkozata, 1924. május 2., P.III. C. 117, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[726] *Pesti Napló,* 1924. június 6., 75/110.

[727] Royall Tyler: „The Commission-General", Hungary 1931, Thompson Todd Collection.

nek és annak rekonstrukciós programjának kötelezte el magát, s ennek szellemében cselekedett. Smith például kifejezetten Bethlen miniszterelnökségében látta a kulcsot a program sikeres végrehajtásához. S bármennyire nem akart és nem is vett részt a magyar belpolitikában, az adminisztratív reformokat nem sürgette a Népszövetség által megfogalmazott szintnél erősebben, pontosan azért, mert attól félt, így Bethlent belpolitikai támadásoknak teheti ki, ami veszélybe sodorhatná a programot.[728]

A teljes pártatlanság nyerő taktika volt, és így Smith hamar bizalmat keltett maga iránt. Gyakran látogatták vagy kapott levelet, amelyekben segítséget kértek tőle. Nem sokkal a rekonstrukciós program elindulása után Smitht felkereste az építőipar delegációja, akiket a jól ismert Alpár Ignác vezetett. Arra kérték az amerikai főbiztost, hogy próbáljon segíteni nekik abban, hogy a közmunkákra szánt összeget, 12 millió aranykoronát, megemeljék. Ez az összeg ugyanis csak 6000 munkásnak adott volna egyévi munkalehetőséget, de közel 60 000 ember várta ebben az iparágban, hogy munkához jusson. Smith ugyan megígérte, hogy amit lehet, megtesz, de a lobbi nem érte el célkitűzését. Korányi miniszter nem fogadta a küldöttséget, így Szabóky államtitkárral beszéltek, aki elmondta nekik, hogy kérésük „teljesíthetetlen", és elutasította a bizottság kérését.[729] Egy héttel később egy újabb küldöttség kereste fel Smitht. Ezúttal a pécsi egyetem tanárait képviselte egy kis létszámú csoport, hogy előadja kívánságaikat. A kormány ezen a lépésen igen felháborodott, mert ez kívül esett a tanárok jogi kereteinek lehetőségén. Még egy vizsgálatot is indítottak az ügyben, amelyet „a magyar állam felségjogai megsértésének" tekintettek, hogy a szervezőket megbüntessék.[730] Jól látható, hogy

[728] Tyler Siepmann-nek, 1927. április 10., Correspondence with A. H. Siepmann, 1926–1929, Thompson Todd Collection.

[729] *Magyarország,* 1924. augusztus 1., XXXI/156.

[730] A minisztertanács jegyzőkönyvei, 1924. augusztus 8., 9. számú napi

a főbiztos iránt megnyilvánuló bizalom nem feltétlenül volt a kormányzat kedvére. Sokan a kormány elleni fellépés lehetőségét látták Smithben, de ebben csalódniuk kellett, mert Smith egyszerűen nem azért volt itt, hogy belpolitikai feszültségeket simítson el vagy bizonyos kérdésekben igazságot osszon, hanem azért, ahogy ezt egyértelműen ki is jelentette, hogy a Népszövetség által elkészített program alá rendelt pénzügyeket felügyelje.

Ebből a szempontból nézve nem kétséges, hogy Smith kezében komoly ellenőrzési hatalom összpontosult a magyar pénzügyeket illetően. A *New York Times* úgy fogalmazott, hogy „gyakorlati szempontból nézve ő Magyarország pénzügyi cárja".[731] Egy másik nagy példányszámú amerikai lap „az ország igazi uralkodójának" nevezte.[732] A *Time* magazin pedig azt írta Smithről, hogy „pénzügyi király – egy jenki a Habsburg-udvarban, vagy egy kicsit jazzes stílusban megfogalmazva, egy amcsi-bamcsi ténykedik itt".[733] Természetéből adódóan Smith visszautasította ezeket a hangzatos címeket, és magára mindig is sokkal inkább úgy gondolt, mint baráti tanácsadóra, semmint valamilyen Magyarország feletti uralkodóra. Az ország egyik korábbi pénzügyminisztere szintén úgy vélekedett, hogy a magyaroknak „hálásnak kell lenniük Smith úrnak, hogy az nem nagyon avatkozik bele a magyar pénzügyekbe", hogy „munkáját észrevétlenül végzi", és azért a tényért, hogy „a ráruházott hatalmat nem széles körben, hanem sokkal inkább visszafogott módon gyakorolja".[734] Smith mindig kényesen ügyelt arra, hogy kihangsúlyozza azt a hatalmas segítséget, amit a ma-

pont, „Vizsgálat indítása a Pécsi Egyetem tanárai küldöttségének Smith Jeremiás népszövetségi főbiztosnál történt látogatása ügyében", 9-10R/39, K 27, MOL.

[731] *The New York Times,* August 3, 1924.

[732] *The Washington Post,* 1924. szeptember 28.

[733] *Time,* 1925. február 3.

[734] Gratz Gusztáv: „Magyarország és a népszövetségi főbiztos", 1925. március 19., R. III, C. 118, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

gyar kormánytól kapott. Ez tényleg így is volt, bár ezen nem lehet meglepődni. Magyarország és a Bethlen-kormány alapvető érdeke volt, hogy a főbiztossal a lehető legnagyobb összhangban dolgozzon. Tudták, milyen sok múlhat az ő hozzáállásán és jóindulatán. Azzal is teljesen tisztában voltak, hogy az országnak őszintén és a lefektetett pontok alapján végig kell vinnie a programot, ha valóban nagyobb mennyiségű külföldi tőkét akar az országba csábítani – elsősorban amerikai tőkét.

Smithnek köszönhető egyébként az is, hogy Magyarország valamivel előkelőbb pozíciót tudott magának kivívni az amerikai köztudatban. Tisztában kell lenni azzal, hogy az átlag amerikainak nem sok fogalma volt arról, hol is van Magyarország, vagy éppen milyen politikai, illetve pénzügyi vagy gazdasági nehézségekkel találja magát szemben az ország vagy annak kormánya. De az a puszta tény, hogy egy amerikai állampolgár, egyik honfitársuk volt egy apró közép-európai ország pénzügyi ellenőre, már elég volt ahhoz, hogy legalább az újságolvasó átlagember pontosabb képet és a szokottnál több információt kapjon Magyarországról. Ezekben az években történt az Egyesült Államokba érkező bevándorlás komoly szigorítása, amely érzékenyen érintette a magyar emigránsokat is, akiket nem nagyon szívlelt az amerikaiak többsége. Így minden „reklám" jól jött. Ennek az indirekt propagandának volt része Smith havi jelentéseinek hosszabb-rövidebb kivonata a vezető amerikai napilapokban. És mivel ezek a jelentések alapvetően pozitív kicsengésűek voltak, így alkalmasak voltak Magyarországnak valamivel előkelőbb helyet biztosítani a közgondolkodásban.

De Smith a maga részéről nem csak havi jelentéseivel járult Magyarország nagyobb ismertségéhez. Amikor az Amerikai Magyar Szövetség felkérte egy Magyarországról szóló cikk megírására, amelyben ottani tapasztalatairól és a gazdasági fellendülés lehetőségeiről kellett volna írni egy új, negyedévenként megjelenő magazin, a *The Hungarian Review of America* első számába, Smith

elküldött egy rövid iromány t, amely egy kivonata volt a már korábban egy svájci lapnak megküldött tanulmánynak.[735] Ebben a cikkben Smith megismételte Magyarországgal kapcsolatos pozitív benyomásait:

> „Meg kell ragadjam ezt az alkalmat, hogy kifejezzem hálámat azért a nagyon barátságos fogadtatásért, amiben részem volt, és az udvariasságért, figyelemért és támogatásért, amit azóta is mindenki részéről tapasztalok, akárkivel csak kapcsolatba kerülök. Nem lenne ugyanis meglepő, ha egy külföldi jelenléte, aki a rekonstrukciós terv főbiztosának hatalmával bír, némi ellenállást generálna és a neheztelés jeleit provokálná ki, de én semmi ilyesmivel nem találkoztam, és ezért nem tudok elég hálás lenni a magyar embereknek az itteni meleg fogadtatásért."[736]

Ugyanebben a hónapban egy másik cikkre is felkérést kapott Smith, ezúttal az *American Bankers Association Journal*tól, amely az amerikai bankártársadalom fontos havonta megjelenő magazinja volt, és ma is az.[737] Egy hónap elteltével a főbiztos el is készült egy újabb cikkel, amely a magazin 1924. évi decemberi számában jelent meg. Ebben összefoglalta a pénzügyi rehabilitációs program addigi rövid történetét és a legfőbb problémákat. Ezek Smith szerint a tőkehiány – különösen az Egyesült Államokból érkező hosszú lejáratú kölcsönök hiánya –, a Magyarországon és a környező országokban tapasztalható korlátozó jellegű vámszabályok és az állami hivatalnokok kérdése voltak. Rövid tanulmányának lezárásában ismét kiemelte személyes nagyrabecsülését

[735] Pivány Smithnek, 1924. szeptember 16. és Smith Piványnak, 1924. szeptember 30., R. III.d, C. 118, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.
[736] Smith Piványnak, 1924. szeptember 30., uo.
[737] Clark Smithnek, 1924. szeptember 16., uo.

azért a nemzetközi összefogásért, amely kooperáció a program legjelentősebb jellemzője volt, a magyarországi szívélyes fogadtatást, amiben része volt, és a program sikerébe vetett hitét.[738] Ez az írás azért bírt jelentőséggel, mert az *American Bankers Association Journal*t az amerikai banktársadalom mintegy 80%-a olvasta. Smith ezzel a cikkel is igen nagy szolgálatot tett vendéglátóinak.

A cikkekben írt szívélyes fogadtatás és a kormánnyal való remek együttműködés valóban igaz volt. Smithre nem mint egy rosszindulatú külföldire tekintettek, hanem sokkal inkább egy olyan korábban idegen férfira, aki most megpróbál segíteni egy szegény országnak. Elmondható, hogy a nagyon rövid ideig tartó kezdeti gyanú és bizalmatlanság, amely csak szűk körben élt, hamar utat engedett a szinte teljes bizalomnak, és Magyarország befogadta az amerikai főbiztost. Egyenes jelleme, amelyhez szerény viselkedés párosult, nagyon népszerűvé tette, és a legtöbb magyar számára Smith a jó szándékú jenki megtestesítője volt – olyasvalaki, akit az ország lakossága szeretett is volna látni benne a főbiztosi poszton. A különböző cikkek, amelyeket gyakran Európában élő amerikai újságírók jegyeztek, rendre kiemelték Smith népszerűségét, és ezzel kapcsolatban mindig az emberi értékeket és hozzáállást hangsúlyozták.[739] Egyes források még arról is beszámoltak, miszerint a magyar szókincs gyorsan egy új idiómával gazdagodott volna. Az állítólagos új szerkezet, „miért nem vagy Smithybb", a „miért nem vagy őszintébb vagy szerényebb" jelentéssel bírt.[740] Közeli jó barátja, Thomas Lamont is úgy írt emlékirataiban, hogy Smith valóban gazdagabbá tette „egy szóval a magyar nyelvet, talán egy gondolattal is. Amikor egy vadonatúj tervvel állt valaki, elő, amely terv állítólag mentes volt az alkudozásoknál szokásos megtévesztéstől, aki kétséggel bírt, csak annyit

[738] A cikk megtalálható Smith Clarknak, 1924. október 24., uo.
[739] Lásd például *The Washington Post,* 1924. szeptember 28.
[740] *Boston Daily Globe,* 1924. október 5.

kérdezett: »Gyerünk, ez tényleg teljesen Jerry?«"[741] Ezek a beszámolók, habár nem sikerült további példákat találni elsősorban magyar forrásokban, mégis egy fontos pontot emelnek ki. Nevezetesen, hogy Jeremiah Smith, Jr.-t nagyon tisztelték Magyarországon, és őszintén szerették egyenességéért. Brentano, az amerikai követ szintén osztotta azt az általános véleményt, hogy Smith népszerűsége egy részről abból fakadt, hogy amerikai, másrészről pedig, hogy szerény életvitelt folytat.[742]

De talán maga Smith fogalmazta meg legjobban a magyar helyzetet és benne a saját szerepét, miután majd másfél évet töltött már itt. Egy ritkaságnak számító interjúban, amelyet az egyik vezető amerikai napilapnak adott, amikor hosszabb pihenésre érkezett az Egyesült Államokba 1925 őszén, a következőképpen foglalta össze az eltelt tizenhét hónap tapasztalatait:

> „[A magyarok] őszintesége nélkül, lelkes elhatározásuk nélkül, hogy egyensúlyba hozzák a költségvetést, semmit sem tehettem volna. A dolgok úgy állnak, hogy engem odaküldtek, hogy figyeljem, ahogy végrehajtják a Népszövetség programját. Én csak ültem és néztem, ahogy ezt teszik. Ez minden ezzel kapcsolatban… A kormányokkal az a baj, hogy túl sokat politizálnak, de nem elég bennük az üzleti felfogás… Nos, Magyarországon mi egy kicsit elvettünk a politikából, és helyette egy kis üzleti filozófiát ültettünk be, és emellett egy nagy adag őszinte jóakaratot, elszántságot és állhatatosságot."[743]

És valóban, Smith pragmatista felfogást próbált minél nagyobb mértékben meghonosítani Magyarországon. Ekkor beszélt szintén a Népszövetség politikai értékéről, ahogyan ő látta. Mint

[741] Lamont: *Across World Frontiers,* 84.
[742] *Budapesti Hírlap,* 1925. április 29., XLV/96.
[743] *The New York Times,* 1925. október 11.

mondta, „a Népszövetség lassacskán egy újfajta nemzetközi közvéleményt kreál, amelyik sok dologhoz fog ragaszkodni. Köztük lesznek a régi típusú, titkos diplomácia elfojtása és az erkölcsösség bevezetése jobban összhangban a modern egyéni mércével”.[744] Ezekben a nyilvánvalóan optimista szavakban már jól kirajzolódik Smith politikai nézete, amit később magasabb fórumokon is hangoztatott.

7.2. Smith nagylelkűsége

A leglátványosabb példája annak, hogy Jeremiah Smith, Jr.-t menynyire megszerették nagylelkűsége és szerethetősége miatt, magyarországi megbízatásának lejártával történt. A Magyar Nemzetgyűlés mindenképpen kifejezésre kívánta juttatni az ország Smith iránt érzett köszönetét és háláját. Hamarosan, június 22-én meg is született egy ilyen jellegű mindenki által támogatott döntés. Scitovszky Tibor házelnök először méltatta Smitht: „Mint egy nagy, dicsőséges s gazdag nemzet fia foglalta el felelősségteljes és kényes pozícióját ebben a szegény, megcsonkított országban s a dolog természete szerint sokszor talán népszerűtlen feladatát nemcsak a szakember tárgyilagos elfogulatlanságával és az igaz önzetlenség nemes puritanizmusával, hanem egyúttal a nemzetünket megbecsülő jó barát megértésével teljesítette.”[745] Ezután pedig indítványozta, „hogy nemzetünknek a távozó főbiztos iránti köszönetét és háláját jegyzőkönyvünkbe foglaljuk, s felhatalmazást kérek, hogy ezt a megnyilatkozásunkat magában foglaló jegyzőkönyvi kivonatot a nemzetgyűlés nevében díszes kiállításban adhassam

[744] Uo.

[745] Scitovszky Tibor elnöki beszéde, 1926. június 22., Nemzetgyűlési napló, XLV. kötet, 175.

DUPLESS

át a főbiztos úrnak".[746] Természetesen az előterjesztést közfelkiáltással el is fogadták a képviselők.

Ezután Kenéz Béla elnökhelyettes és a pénzügyi bizottság elnöke tartott hosszabb beszédet. Smitht dicsérő felszólalásában kiemelte, hogy „a népszövetségi főbiztos úr az ő nagy hozzáértését teljes energiával, szívvel-lélekkel állította a magyar gazdasági újjáépítés szolgálatába", és „nemcsak ellenőrizte, de állandó, éber és megértő figyelemmel kísérte a magyar gazdasági élet minden mozzanatát".[747] Kenéz a következőkben látta az igazi lényeget: „A Népszövetség előtt nemcsak mint kötelességét híven teljesítő ellenőr szerepelt, hanem mint a magyar nemzetnek s a magyar nemzet érdekeinek nagy súlyú és nagy tekintélyű szószólója is. A Népszövetséghez intézett jelentések, amelyek részletes és hű képét tárják fel az ő felügyelete alatt bekövetkezett konszolidációnak, megnyerték számunkra a külföld bizalmát és megnyitották előttünk a külföldi tőke forrásait."[748] A szónok, amúgy talán túlságosan is emelkedett beszédében utalt Smith azon szerepére is, hogy ismét közelebb hozta a két ország kapcsolatait, és mint mondta, a főbiztos „magával viszi nemcsak a jól teljesített kötelesség megnyugtató öntudatát, hanem a magyar nemzet háláját és azt a kérését is, hogy tartson meg bennünket jó emlékezetében".[749]

Smithnek nyilván nagyon jól estek a magasztaló szavak, noha nem szerette, ha nyilvánosan ünnepelik. De annyit megtanult az itt töltött idő alatt a helyi kultúráról, hogy nem vette ezt túl nagy tehernek, és megpróbálta a lehető legjobban elviselni a népszerűséget. A protokollnak megfelelően reagált is a Nemzetgyűlésben elhangzottakra, és válaszát június 24-én olvasták fel a képviselőknek. Ez így hangzott:

---

[746] Uo.
[747] Kenéz Béla felszólalása, 1926. június 22., uo., 176.
[748] Uo.
[749] Uo., 177.

„Méltóságos Uram [Scitovszky Béla, elnök]! A nemzetgyűlés tegnapi ülésének jegyzőkönyvkivonatát, melyet Méltóságod ma reggel nekem átadni méltóztatott, a legnagyobb örömmel vettem. Felhasználom ezt az alkalmat, hogy megkérjem Méltóságodat, méltóztassék az egész magyar nemzetnek köszönetemet tolmácsolni az irántam tanúsított jóindulatáért. Mint idegen érkeztem az országba és mindenki a legnagyobb előzékenységgel és szívességgel fogadott. Remélem, hogy ez a munka, melyben itten részt venni szerencsém volt, egy lépést fog jelenteni a magyar nemzetnek a jólét és boldogság útján. A legnagyobb örömmel fogok mindig magyarországi tartózkodásomra visszagondolni, sohasem fogok megfeledkezni arról a szíves fogadtatásról, melyben nekem hazájukban részem volt és Magyarországnak a lehető legszerencsésebb jövőt kívánom. – Fogadja Méltóságos ismételten hálás köszönetemet és őszinte nagyrabecsülésem kifejezését, kész híve Jeremiás Smith, népszövetségi főbiztos."[750]

Horthy is elbúcsúzott Smithtől, „aki jó és megbízható barátunk volt", mégpedig egy magánkihallgatás keretében, ahol saját magáról készült fényképpel ajándékozta meg az amerikait.[751] Nem tudni, hogy Smith mit is gondolt erről az ajándékról, bár akkoriban ez a dedikált fénykép odaajándékozás bevett szokás volt. Mindenesetre Smith ezt az alkalmat használta ki, hogy kérjen valami igazán emlékezeteset: Szent István koronáját akarta megnézni. A kérés némileg meglepte a kormányzót, de a szeretett főbiztost nem lehetett visszautasítani. Horthy így emlékszik a kérés teljesítésére:

[750] Nemzetgyűlési napló, XLV. kötet, 1926. június 24., 241.
[751] Horthy: *Emlékirataim,* 161; *Pesti Napló,* 1926. június 29., 77/144.

DUPress

„Koronatanácsot kellett összehívnom és hozzájárulását kieszközölnöm, hogy Mr. Smith kívánságát teljesíthessem. Ünnepélyes menet vonult a boltozatos terembe és a három kulcstartó méltóság felnyitotta a ládát. Némán, megilletődve állott Mr. Smith a díszes állványra emelt szent korona előtt és megcsodálta a középkori aranymíves művészet alkotását. De hogy azt is megérezte és megértette, hogy mit jelent a szent korona nekünk, megtudtam búcsúlátogatása alkalmával mondott szavaiból: *'Most már tudom, hogy Szent István szent koronája: maga – egész Magyarország'.*"[752]

1926. június 26-án a magyar kormány búcsúvacsorát adott Smith tiszteletére a Hungária hotelben. A vendéglista körülbelül százötven nevet tartalmazott, és mindenki rajta volt, aki számított. Megjelentek Spanyolország, Ausztria, Olaszország, Nagy-Britannia, Franciaország, Németország és Görögország nagykövetei, csakúgy, mint az Egyesült Államok, Csehszlovákia, Bulgária és Szerbia követei és ügyvivői. Ott volt még természetesen William Goode és számos jelentős hazai és külföldi újság tudósítója, többek között az amerikai *Chicago Tribune, Christian Science Monitor, Chicago Daily News,* de számos rangos európai lap is képviseltette magát. Bethlen jobbján Smith, míg balján Siepmann foglalt helyet.[753] Bethlen ismét méltatta Smitht és annak hazáját:

„Őszinte sajnálattal válunk el attól a jó baráttól, akinek Smith úr bizonyult. Magyarország örökké hálás marad annak a férfiúnak, aki fáradhatatlan buzgalmával és munkájával mindig jóakaratot és megértést mutatott abban a szomorú, majdnem reménytelen állapotban, amelyben idejövetelekor Magyarország volt... Bizalommal reméljük, hogy amikor két évi itt

[752] Horthy: *Emlékirataim,* 162.
[753] *Budapesti Hírlap,* 1926. június 27., XLVI/143.

tartózkodás után elhagyja országunkat, barátsága továbbra is megmarad és Magyarország iránti szimpátiája majd áthidalja a távolságot kontinensünk és szép hazája között…

Valóban Smith Jeremiah úrnak kifejezett hálánk és elismerésünk az Egyesült Államoknak is szól. A magyar nemzet reméli, hogy a nagy demokratikus állam jóindulatát ezentúl sem vonja majd meg sokat szenvedett hazánktól."[754]

Smith viszontválaszában a maga részéről természetesen a már mindenki által jól ismert és szeretett szerény stílust képviselte, és a megszokott elemeket használta: köszönet, szerénység, barátság:

„Abban a szerencsében és megtiszteltetésben részesültünk, hogy részt vettünk egy olyan munkában, amely remélhetőleg az egész magyar nemzet javát fogja szolgálni. Nagyon jól tudjuk, hogy ebben a munkában csak segítséget nyújtottunk és nem akarjuk az érdemeket magunknak követelni. Semmiféle eredményt nem érhettünk volna el a magyar kormány és a magyar nemzet segítsége nélkül. Ez volt a sikernek a legnélkülözhetetlenebb eleme. Nem ringathatjuk magunkat abban az illúzióban, hogy már minden munka be van fejezve. A pénzügyi rekonstrukció csak egy lépés azon az úton, amely az egész magyar nemzet jóléte és boldogsága felé vezet. Kell, ezt kövesse a gazdasági élet rekonstrukciója… megbízható alapot létesítettünk, amelyre fel lehet építeni az ország gazdasági életét. Én azon a véleményen vagyok, hogy az alap megrendíthetetlen és remélem, hogy a többi ezt követni fogja… Csak azt mondhatom munkatársaim és saját magam nevében, hogy mint idegenek

[754] Uo. A kor szokásainak megfelelően, a barátság egyik legláthatóbb jeleként Bethlen elküldte aláírt fényképét Smithnek annak hivatali idejének végén. Bethlen Smithnek, 1926. június 30., Correspondence with Count Stephen Bethlen, Thompson Todd Collection.

DUPress

> érkeztünk egy idegen országba, ahol egyetlenegy ismerősünk sem volt és ma, amidőn az országot elhagyjuk, azt érezzük, hogy sok barátot hagyunk ott hátra."[755]

„A lakoma szenzációja" az volt, amikor Brentano felolvasta az amerikai külügyminisztérium Smithhez intézett meleg szavait és azt a megelégedettséget tükröző véleményt, hogy egy amerikai segítette a magyar rekonstrukciót tető alá hozni: „Remélem, hogy ennek során alkalma lesz kifejezni az Amerikai Egyesült Államok népének megelégedettségét Smith úr működésének eredményes befejezéséhez. Az amerikai nép figyelemmel kísérte ezt a működést és örömmel látta, hogy amerikai állampolgár volt az, aki a magyar kormánynak és a magyar népnek ilyen hathatósan segítségére lehetett."[756]

Talán némiképp meglepő módon, és Goode unszolása és a briteknek a programban betöltött szerepe ellenére, a brit követ nem olvasott fel semmilyen üzenetet, és nem mondott semmilyen lelkesítő beszédet sem, amit Goode szégyenletesnek gondolt és igen zokon vett.[757] A nap hőse tehát egyértelműen Jeremiah Smith, Jr. volt, és tudtán kívül vagy anélkül, hogy ezért bármit is tett volna, ez a hallatlan népszerűség csak tovább fokozódott.

---

[755] Uo.

[756] Uo.; Brentano Kelloggnak, 1926. június 30., 864.00/675, M. 708, Roll 7, NARA.

[757] Barclay Lampsonnak, 1926. július 7., C7829/210/21, 11368, FO371, TNA. Barclay hozzátette: „Egymás közt szólva úgy hiszem, a sok ital megártott neki [Goode-nak]." Uo. Érdekes módon Siepmann is negatívan nyilatkozott honfitársáról. Egy ízben azt írta Normannek, hogy Goode, „mint mindig, mindenbe beleüti az orrát". Siepmann Normannek, 1926. május 31., OV33/42, BoE. Goode-nak egyébként annyiban igaza is volt, hogy ha valaki, akkor a britek sokat nyertek Magyarország pénzügyi talpra állításával, és nem csak politikai értelemben. Mind a Nagy-Britanniába irányuló magyar kivitel, mind a jól láthatóan a szigetország előnyére alakuló két ország közötti kereskedelmi volumen megduplázódott a program ideje alatt. A Magyarországra irányuló brit import 54%-os emelkedést mutatott. *The Times,* 1926. július 29.

Az a történet, amelyik Smitht igazán a hírnév felé repítette, még ha rövid ideig is, fizetésének alakulása volt. Több mint kétéves hivatali idejének lejárta után, a magyar kormány át akart nyújtani neki egy százezer dollárról szóló csekket – a Magyarországon töltött idejének tiszteletdíját –, de az amerikai főbiztos ezt visszautasította. Az eset június 29-én történt, és másnap a különböző napilapok jóvoltából azok is megismerték Smith nevét, akik korábban esetleg még nem hallottak róla, ugyanis június 30-án az összes jelentős amerikai napilap lehozta Smith nagylelkűségének sztoriját. Többek között a *New York Times* idézte a leköszönő főbiztost, amint ezt mondja a csekk visszautasításakor: „Fordítsák inkább jótékonysági célokra. Az önök szegényeinek nagyobb szükségük van rá, mint nekem. Az egyetlen viszonzás, amire itteni munkám miatt vágyok, az a magyar emberek barátsága és megbecsülése."[758] Amikor Bethlen olyan értelemben tiltakozott ez ellen a visszautasítás ellen, hogy „az elismervényt már ki is állította az állam, és ezt nem lehet megváltoztatni a pénzügyminiszteri könyvelésben", Smith állítólag így válaszolt: „Akkor vezessék be újra a könyvelésbe mint az amerikai nép ajándéka a magyar embereknek."[759] Mindezek tetejébe, amikor a magyar miniszterelnök magas kitüntetéssel akarta megajándékozni Smitht, az amerikai szinte felháborodott és így reagált: „Ha ezt Ön megteszi, azt sosem bocsátom meg. Az Önök köszönete és barátsága sokkal értékesebb bármiféle kitüntetésnél."[760] Ezzel a nagylelkű tettel

[758] *The New York Times,* 1926. június 30.; *The Washington Post,* 1926. június 30.; *Christian Science Monitor,* 1926. június 30.

[759] Uo.

[760] Uo. Ugyanakkor James Speyer, akinek szintén megvolt a megfelelő státusza Magyarországon, és szintén Magyarország barátjának kiáltották ki, nem volt ennyire szerény. A kormány úgy döntött, hogy Speyert az országért tett szolgálataiért ki kell tüntetni. Ennek megfelelően az amerikai bankár megkapta a II. osztályú Magyar Érdemkereszt Csillaggal kitüntetést, amelyet Széchényi László követ nyújtott át neki az Egyesült Államokban. A miniszertanács jegyzőkönyvei, 1928. szeptember 14., 29. számú napi pont, „Javaslat

Smith neve egy csapásra ünnepelt lett, és most már nemcsak Magyarországon, de az Egyesült Államokban is.

Jeremiah Smith, Jr. 1926. július 1-én hagyta el Magyarországot az Orient expresszen. A sajtón keresztül köszönt el a magyar nemzettől. Ebben az üzenetben még egyszer köszönetet mondott azért a kedvességért, amivel itt fogadták, és a magyar lapoknak is köszönetét fejezte ki az általuk mutatott megértésért és támogatásért. Búcsújában megerősítette, hogy az ország barátjaként távozik: „Magyarországi tartózkodásomra mindig a legnagyobb örömmel fogok visszagondolni. Az ország jövőjét mindig a legéberebb érdeklődéssel fogom kísérni."[761] Három nappal távozása után a szokásos évi július 4-i megemlékezésen a Városligetben, ahol kétszer ő is részt vett, Smith további dicséretet kapott a felszólalóktól.[762] A Smith által az országnak ajándékozott 100 ezer dollár, és az a szerénység, ahogyan ezt tette, csak „tovább növelte az országban már eddig is hatalmas népszerűségét".[763] De ez a már-már sztárstátusz nem korlátozódott csak Magyarországra.

A hír, hogy Jeremiah Smith, Jr. a munkájáért járó díjazását a magyar embereknek adta, ahelyett, hogy saját vagyonát gyarapítaná, az Egyesült Államokban is pozitív reakciót váltott ki. Malcolm Donald, annak a jogi cégnek a partnere, amelyikben Smith is érintett volt, a következőket mondta kollégája tettéről: „Nehéz lenne érzékeltetni, mennyire csodáljuk azt, amit tett. De azért azt hozzá kell tenni, hogy akik Smitht jól ismerik, tudják, pont rávall, hogy így tett."[764] Frederic H. Curtiss, a Szövetségi Tartalékbank

---

James Speyer new yorki bankár részére a II. osztályú Magyar Érdemkereszt kitüntetés adományozására", 32-33R/56, K 27, MOL; *The New York Times,* 1941. november 1.

[761] *Budapesti Hírlap,* 1926. július 1., XLVI/145.

[762] *The New York Times,* 1926. július 4.

[763] Barclay Chamberlainnek, 1926. július 7., C7772/443/21, 11370, FO371, TNA.

[764] *Christian Science Monitor,* 1926. június 30.

bostoni fiókjának elnöke nagyobb távlatokba helyezte megfigyelését a hír kapcsán: „Ha több Smith urunk lenne, akik Európába mehetnének és az ottani égető problémák megoldásában segíthetnének, a világ vélekedésének és megértésének nagy kérdései gyorsabban tisztázódnának és megoldódnának."[765] Egy másik befolyásos üzletember, aki Smith apját is jól ismerte, igen elégedett volt a fiú cselekedetével, mert szerinte ez a tett megcáfolta azokat az európai hangokat, miszerint az amerikaiak önzők.[766]

A magyar követ olyan értelemben tájékoztatta a kormányt, hogy „soha e követség fennállása óta nem írtak a lapok annyit Magyarországról, mint e hónapban", és hogy „egész özöne a cikkeknek" mind Smith munkájának végeredményére tették a hangsúlyt, természetesen külön kiemelve a 100 ezer dolláros sztorit.[767] Széchényi László ezzel kapcsolatban azt is hozzátette, hogy „ezen utóbbi ténykedése a jelen pillanatban, amikor oly gyakran jelennek meg az itteni sajtóban különböző fejtegetések, melyek az Amerika ellen érzett általános európai antipátia felett sajnálkoznak, és annak okát boncolgatják, az itteni közönség számára kiváló értékkel bírt. Smith úr nagylelkűsége őt szinte nemzeti hőssé avatta."[768] Az csak hab volt a tortán a magyar kormány részére, hogy a frankhamisítási botrány, amely a februári jelentés szerint „erősen ártott ugyan itteni hírnevünknek", mostanra „csaknem teljesen eltűnt a lapokból".[769]

---

[765] Uo.

[766] Uo.

[767] „Itteni angol nyelvű lapok állásfoglalása közép-európai ügyekben. 1926. június", Széchényi a külügyminisztériumnak, 1926. július 14., 53. csomó, 1926 I-5. tétel, K 66, Sajtó- és kulturális osztály, MOL. A korábban említett amerikai lapok mellett a következő újságok is beszámoltak a Smith-sztoriról: *Public Ledger, Pittsburgh Post, Evening Star, New York Herald Tribune* és *New York World*.

[768] Uo.

[769] Uo. „Itteni angol nyelvű lapok állásfoglalása közép-európai ügyekben. 1926. február", 1926. március 15., uo.

Egy amerikai újság szintén megjegyezte, hogy „a széles körű publicitás… jobban Magyarországra és annak kötvényeire irányította a figyelmet Smith nagylelkű tette következtében, és ezt valószínűleg máshogy nem lehetett volna elérni".[770] Az *Amerikai Magyar Népszava* Smith tiszteletére különszámmal jelentkezett, amelyet a magyar nemzeti színekbe öltöztettek. Táviratoztak a volt főbiztosnak is, amely üzenetben azt írták: „Az Ön nagylelkűsége annak a nagyszerű amerikai szellemnek a szimbóluma, amely Amerika fiainak természetes ösztöne, és Ön ezek közül az egyik legkiemelkedőbb példa."[771] A *New York Times*hoz özönlöttek a Smitht dicsérő olvasói levelek, és a napilap büszkén jelentetett meg számosat belőlük.[772] Az egyik lelkes olvasó egészen addig ment, hogy Smitht George Washingtonhoz, az Egyesült Államok első elnökéhez hasonlította.[773] Természetesen James Speyer is a gratulálók hada között volt. Smith főbiztosi munkájának megszűnésekor a következő gratuláló sorokat intézte Smithez: „Mindnyájan nagy örömmel vettük hírül nagylelkű tettét sikeres munkájának befejezésekor. Nem csak Magyarországnak tett hatalmas és kiváló szolgálatot, de saját hazájának is. Mindnyájan nagy szeretettel várjuk haza."[774] Ahogy a *Wall Street Journal* megállapította, Smith lépése a magyar kölcsön kötvényeinek is jót tett. A New York-i tőzsdén június 28-án 102-es, addigi rekordáron jegyezték a magyar papírokat.[775] Tyler, Smith addigi helyettese és aki Magyarországon maradt mint a Népszövetség kapcsa a magyar kormányhoz, így írt egyik közeli ismerősének: „Smith remek munkát végzett Magyarországon, és nevére sokáig fognak itt emlékezni.

[770] *Wall Street Journal,* 1926. július 21.
[771] *The New York Times,* 1926. július 4.
[772] Uo., 1926. július 3. és 8.
[773] Uo., 1926. július 18.
[774] Speyer Smithnek, 1926. július 1., T. II. Incoming and outgoing telegrams, Sept 24–June 26, C. 120, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.
[775] *Wall Street Journal,* 1926. július 21.

Duplicitás

Az Egyesült Államokat senki sem képviselhette volna jobban – noha ő persze nem képviselte hivatalosan az Egyesült Államokat, csupán szigorúan nem hivatalos formában."[776] Tudta-e vagy sem, Smith népszerűsége csúcsára ért mind Magyarországon, mind az Egyesült Államokban.

A valóban remek sztori a nagy összeg odaajándékozásáról némileg csorbát szenvedett, amikor Smith maga közölte, hogy már hivatali ideje megkezdésekor lemondott fizetése felvételéről. Érdemes hosszabban idézni abból a *New York Times*nak adott interjúból, amit Smith közvetlen hazaérkezésekor adott.

> „Tulajdonképpen nem is tudom igazán, hogy mennyi pénzt utasítottam vissza, és valójában ez a visszautasítás már két évvel korábban megtörtént. A Népszövetség, amely kinevezett a főbiztosi posztra, és a magyar kormány havi ötezer dollárnyi összegben állapodott meg, amely összeg az összes havi kiadást volt hivatott fedezni, és én valamivel több mint két évet töltöttem ott. Már a legelején kijelentettem, hogy nem veszem fel a fizetésemet, mert amikor az ember mások fizetését csökkenti, nem vehet fel maga nagy fizetést.
>
> A lakhatásom költségeinek térítését tényleg elfogadtam, de ez nem volt nagy összeg, mert a kormány biztosította a lakhelyemet. Ha ezt és az alám rendelt dolgozókra szánt pénzt kivonom, körülbelül 60 ezer dollár marad.
>
> Az európai szokásoknak megfelelően, a kormány hírnököt szalasztott helyettesemhez, Royall Tyler úrhoz, aki szintén bostoni, és azt javasolta neki, hogy ő javasolja nekem, hogy fogadjam el ezt a 60 ezer dollárt, vagy bármennyi is volt az összeg. Ezt amúgy kétszer is felajánlották. Mondtam nekik

[776] Tyler Mildred Blissnek, 1926. július 21., Box 2, Tyler-papírok.

DUPress

az elején, hogy én nem fogok pénzt elfogadni, és őszintén hiszem, hogy ez segített munkám végzésében.

Ezután megkérdeztek, hogy mit csináljanak ezzel a pénzzel, és én azt feleltem, hogy ez az ő pénzük, az első olyan összeg, amit elkölthetnek, így azt teszik vele, amit akarnak. Megkérdeztek, van-e valami kifogásom az ellen, hogy ösztöndíjalapra költsék, amiből tanulókat küldhetnek az Egyesült Államokba. Azt válaszoltam, hogy nincs, és ők végül ezt is tették.

Nem tudom, hogy a 100 ezer dolláros történet hogyan kezdődött. Én Londonban értesültem erről először, amikor egy amerikai lapot vásároltam. Éppen dugóba kerültem, így kézbe vettem az újságot, és magamat találtam a címlapon. Némileg zavarba jöttem, és most még inkább kényelmetlenül éreztem magam, amikor ma itt a *Laconiá*val partot értem, és rengeteg levél várt mindenhonnan. Némelyik dicsért, némelyik elítélt és volt olyan is, amelyik a 100 ezer dollárból akart valamennyit. Én nem hiszem, hogy ekkora összegről lett volna szó, és akárhogy is, én sosem láttam az erről szóló csekket. Remekül éreztem magam odaát. Viszont örülök, hogy ismét itthon vagyok és a munkanélküliek táborát népesítem, de természetesen nem jöttem volna még, ha munkámat nem fejeztem volna teljesen be."[777]

Ez a „vallomás" azonban három héttel később látott napvilágot, mint hogy a hír kipattant, így semmit sem változtatott, és a dicsőség örökké Smithé maradt.[778] Érdekes egyébként, hogy a pénzösszeg, amelyet Smith a magyar kormány rendelkezésére bocsátott, az Egyesült Államokban az adóhatóság által indított vizsgálat tárgya lett. Némi vita volt ugyanis, hogy Smith köteles-e adót fizetni

[777] *The New York Times,* 1926. július 20.

[778] A százezer dolláros történetről még lásd Royall Tyler: „The Commission-General", Hungary 1931, Thompson Todd Collection.

az összeg után. Végül az adóhatóság úgy döntött, hogy a 100 ezer dolláros ajándék adómentességet élvez egy az adott év februárjában bevezetett új rendelkezés értelmében.[779] A magyar kormány úgy határozott, hogy a pénzből egy „Jeremiah Smith Ösztöndíjalap"-ot létesít, amely segítségével évenként két diák tölthet egy-egy tanévet az Egyesült Államokban. Ez az ötlet már korábban megszületett. Az amerikai követ már áprilisban informálta a külügyminisztériumot erről a szándékról.[780] Az egyik kortárs visszaemlékezései szerint Smith magyar titkára, Lukács György ötlete volt, hogy a 60 ezer dollárt egy olyan alapítványra fordítsák, amelyik Smith nevét viseli.[781] Az ösztöndíjalappal Smith neve és nimbusza Magyarországon továbbra is töretlen maradt.

Az amerikai főbiztos egyébként nem csak hivatalos minőségében és néhány cikkel segített a magyar kormányon és általában a magyarokon. Akkor is latba vetette a tekintélyét, amikor úgy érezte, személyes befolyása valaki számára pozitív irányba billentheti a mérleg nyelvét. Ilyen eset volt az, amikor a Népszövetség éppen egy megfelelő embert keresett a titkárság belső hivatali ellenőr posztjára. Smitht is megkérdezték Genfből, tud-e valakit erre a posztra. Noha először azt válaszolta, hogy véleménye szerint senkiről sem tud, aki megfelelne az elvárásoknak, később változtatott ezen az álláspontján, és úgy informálta a Népszövetséget, hogy egy fiatal magyar, Makay Pál, a pénzügyminisztérium egyik titkára ideális lenne a meghirdetett állásra, még ha nem is érte el a 35 éves elvárt életkort, amely az egyik előfeltétele volt a poszt betöltésének.[782] A kormány a maga részéről támogatta az

[779] *The New York Times,* 1926. július 2.

[780] Brentano Kelloggnak, 1926. április 22., 864.00/677, Roll 7, M. 708, NARA.

[781] Barcza: *Diplomata emlékeim,* 1. kötet, 189.

[782] Smith Amesnek, 1925. május 28. és augusztus 13., C.III (5) Correspondence – League of Nations, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

előterjesztést, még akkor is, ha ehhez az esetleges kinevezéshez a magyar köztisztviselői kar tagjainak státuszában némi korrekciót kellett végrehajtani, amelyek ugyan ellentétesek voltak az itthoni gyakorlattal, „mindazonáltal tekintettel azokra a nagy fontosságú államérdekekre, amely magyar állami tisztviselőknek a Nemzetek Szövetsége Titkárságánál való alkalmaztatásához fűződnek", a kormány úgy gondolta, megéri változtatásokat eszközölni.[783] Smith befolyása és a kormány gyakorlatiassága elegendő volt ahhoz, hogy Makayt Herbert Ames alatt a titkársághoz vegyék. Nem Makay volt az egyetlen, akin Smith segíteni próbált. Magyarországi megbízatásának lejártakor megpróbált magyar titkárának, Királdy-Lukács Györgynek is valamilyen állást szerezni a Népszövetség háza táján. Írt Eric Drummond főtitkárnak is, hogy amennyiben a Népszövetség még egy magyart szeretne alkalmazottai körében tudni Makayn túl, akkor Smith „örömmel és igen nyomatékosan ajánlja Lukács urat, a Budapesten található legalkalmasabb embert a Titkárság céljaira", aki emellett folyékonyan beszélt angolul, franciául és németül, és kétszer is járt már Genfben Smith titkáraként, tehát volt némi terepismerete.[784]

[783] A minisztertanács jegyzőkönyvei, 1925. szeptember 25., 10. napirendi pont, „A Nemzetek Szövetsége Titkárságánál alkalmazandó magyar állami tisztviselők jogviszonyainak rendezése; illetve ezen állásra dr. Makay Pál pénzügyminiszteri titkár jelölése", 15-19R/43, K 27, MOL. Makay a Titkárság Belső Ellenőrző Hivatalának pénzügyi szakértője lett.

[784] Smith Drummondnak, 1926. június 30., C.III (5) Correspondence – League of Nations, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA. Sajnos nem sikerült adatot találnom arra, hogy Lukács Györgyöt alkalmazták-e a Népszövetségnél. Valószínűsíthetőleg azonban nem, mert 1926 decemberében a bécsi székhelyű sajtóinformációs iroda vezetőjévé nevezte ki a kormány. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1926. december 10., 38. napirendi pont, „Bécsben sajtóexpositúra megszervezése és vezetésével Király Lukács György pénzügyminisztériumi miniszteri titkár megbízása", K 27, MOL. Később Párizsban és Londonban dolgozott a magyar kormány megbízásából. A Magyarországról küldött népszövetségi megbízottak munkájáról röviden lásd Zeidler Miklós: Magyarok a Nemzetek Szövetségében, *Limes,* Vol. 21, no. 3 (2008): 251–272.

Végül talán érdemes még két apróbb epizódot megemlíteni, amelyek egy másik szempontból árulkodnak Smith jelleméről. Jeremiah Smith, Jr.-nak nem voltak anyagi jellegű problémái. Ha nem is számított kifejezetten gazdag embernek az amerikai társadalomban, mindenképpen a középréteg legfelső osztályához tartozott. Sokáig volt közel a pénzügyi világ, illetve az amerikai pénzvilág idegközpontjához ahhoz, hogy ne kelljen pénzügyi problémákon törnie a fejét. Ráadásul nem volt családja, gyermekei és ismert hóbortja sem, amire megkeresett pénzét költhette volna. A Magyarországon felajánlott népszövetségi főbiztosi állás valóban kihívás volt számára, de nem anyagi szempontból, hanem abból a ritka szempontból, hogy amerikaiként egy különös és bonyolult régióban képviselhette a nemzetközi eszmét. Neveltetése és világnézete miatt a takarékosságot hirdette, de az ő esetében ezek nem üres szavak voltak, mert Smith igazán megpróbált jó példával elöl járni. Szerény körülmények között élt és próbálta kerülni a nagyszabású, fényűző eseményeket. Főbiztosi honoráriumát is azért nem vette fel, mert úgy gondolta, nem helyes azt elfogadni, amikor az ország, amelyik ezt fizeti, anyagi természetű problémákkal küzd. Néha viszont már szinte a végletekig vitte spórolását. Miután 1924 őszén a Népszövetség esedékes ülésszakáról tartott vissza Budapestre, Smith úgy érezte, hogy a vonattársaság megrövidítette. Meg is írta abbeli panaszát a társaságnak, miszerint az Orient expresszen azért kellett többletdíjat fizetnie, mert Zürichben félretájékoztatták, és emiatt kárpótlást kért.[785] Az összeg elhanyagolhatóan kevés volt, különösen a rekonstrukciós program számadataihoz képest, de Smith számára láthatólag elvi kérdés volt, hogy a budapesti népszövetségi iroda egyetlen extra koronát se fizessen ki feleslegesen vagy jogtalanul.

[785] Smith Cook & Sonnak, 1924. szeptember 15., E. I. May 1924–June 30, 1925, C. 113, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

DUNEPRESS

A másik, sokkal vidámabb intermezzo egy évvel később történt. Ekkor sokkal nagyobb horderejű problémával kellett a főbiztosnak szembenéznie, de határozottan más szinten. A legszerencsésebb, ha a teljes levélrészletet idézzük, hogy visszakapjuk Smith fanyar humorát:

> „Visszatértem alkalmával azt találtam, hogy az inas összeveszett a szakácsnővel és kizárta őt a konyhából, azon oknál fogva, hogy a szakácsnő állítólag csal az élelmiszerek vásárlásakor. Mindkét fél hozzám fordult panasszal, de mivel nem tudok olyan nyelven kommunikálni, amit megértenének, ezért inkább a legkisebb ellenállás módszerét alkalmaztam, nevezetesen, hogy elnapoltam a kérdést Tyler excellenciája csütörtök esti megérkezéséig, amikor is majd őt boldogítja ez a probléma. Ezekhez képest az osztrák, török vagy görög kérdés semmi!"[786]

Ez a két utolsó rövid epizód is azt mutatja, hogy Smith egy valódi hús-vér ember volt. A hivatalos jelentésein és kapcsolatain keresztül azonban ez az „emberi" arca sosem vagy csak nagyon ritkán mutatkozott meg. A távoli szemlélődő csak egy a számok bűvkörében és a jog hálójában járatos embert vélt felfedezni. Smith valóban elvhű férfi volt, és elveiért a legvégsőkig kiállt, de ez nem azt jelentette, hogy száraz és unalmas ember lett volna. Volt személyiségének egy, a nagyközönség számára ismeretlen könnyed oldala is, amely alkalmanként viccelődő embert ígért, akinek a világról alkotott nézete nemcsak a komoly dolgokat, de a szórakoztató aspektusokat is sokra tartotta.

Mindezen tulajdonságok, illetve megnyilvánulások a már sokszor felemlegetett 1925 elején kezdődő és hosszan tartó betegség fényében még figyelemreméltóbbak. A különös betegség ellenére,

[786] Smith Felkinnek, 1925. szeptember 15., C.III (6) Correspondence – M. A. E. Felkin, C. 111, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

amelyre ugyebár sem a magyar, sem az amerikai orvosok nem tudtak igazán megoldást, állandó negatív jelenség volt, és igen nehézzé tette munkáját. Noha megpróbálta ezt a problémát minél jobban kizárni mindennapjaiból, betegsége rányomta bélyegét magyarországi munkájának nagyobbik részére. Pontosan ezért tiszteltre méltó, hogy nem adta fel a posztot, hanem tovább dolgozott, és hogy ezen munka alatt képes volt folyamatosan személyiségének pozitív oldalát mutatni, optimizmust sugallni, biztatni a magyarokat, akik ezért hálásak voltak, és amiért Smitht barátjuknak fogadták.

7.3. Két eltérő személyiség

A Népszövetség két főbiztosa, Alfred Zimmerman és Jeremiah Smith, Jr. között lehet és kell is összehasonlítást végezni. Ez azért is kívánatos, mert ugyanazt a posztot töltötték be egymással szomszédos országokban, ugyanolyan időkeretben (még ha Zimmermannak meg is hosszabbították mandátumát) és ugyanazt a feladatot látták el a Népszövetség felügyelete alatt: az adott országok, Ausztria és Magyarország pénzügyeinek és a rekonstrukciós programok ellenőrzése. Mindketten igen nagy hatalmat kaptak a kezükbe, ami a pénzügyeket illeti, és a két rekonstrukciós program is szinte teljesen megegyezett. Ezek fényében logikus azt várni, hogy a két program azonos tempóban haladt, azonos módon hajtották végre és azonos eredményekkel zárult. Habár az általánosság szintjén ez valóban többé-kevésbé így történt, a főbiztosok személyes hozzáállását illetően hatalmas különbségről beszélhetünk.

A korábbi fejezetekben már történt arra vonatkozó utalás, hogy milyen ember is volt Alfred Zimmerman, az Ausztriában tevékenykedő holland főbiztos, és komoly elemzés, milyen tulajdonságokat mutatott fel Smith magyarországi munkája alatt.

Duna Press

Míg a holland szigorú, merev, némileg dölyfös volt, és vendéglátó országa iránt nem mutatott barátságos közeledést, addig Smith gyakorlatilag mindennek az ellenkezője volt: szerény, rugalmas, barátságos és segítőkész. A kortársak jellemzésének és a későbbi visszaemlékezések összehasonlítása csak tovább erősíti ezt a képet. Ez nem azt jelenti, hogy Zimmerman ne lett volna remek szervező vagy ne értett volna ahhoz, amit csinált. Zimmermant nem véletlenül nevezték ki a posztra, hiszen előélete és szakmai ismeretei bőven alkalmassá tették a főbiztosi poszt betöltésére. És természetesen arról sincs szó, hogy Smithnek sose volt véleménykülönbsége a magyar kormánnyal hivatali ideje alatt. De alaptermészetükből fakadóan a megoldandó problémákat más módon közelítették meg, a felmerülő nehézségekre sokszor eltérő kiutat találtak helyesnek. Zimmerman rigorózus embernek bizonyult szinte minden esetben és makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy az ő véleménye érvényesüljön vitás kérdésekben, és ne az osztrákoké. Gyorsan azt is hozzá kell tenni, hogy ezekben a kérdésekben a Népszövetség gyakorlatilag mindig támogatta. Tehát nem azzal volt baj, amit gondolt, hanem sokkal inkább azzal, ahogyan azt kifejtette vendéglátóinak és elfogadtatta azt velük. Éles ellentétben ezzel, Smith képes volt a közte és a magyar kormány között alkalmanként felmerülő ellentéteket elsimítani. Személyiségéből adódóan valóban képes volt a másik felet rávenni arra, hogy lássa be, lehet, hogy nem neki van igaza, mindezt anélkül, hogy megbántotta volna a másikat, vagy lehetetlenné tette volna a kérdés későbbi megvitatását. Nyilván Smith is a népszövetségi program betartását és betartatását tekintette fő feladatának, de szinte minden megnyilvánulásában szöges ellentéte volt a holland főbiztosnak, és a problémákat máshogy, talán nem túl nagy szó ezt használni, emberségesen közelítette meg.

Smith hozzáállását leginkább a pragmatizmus, a jó öreg amerikai filozófiával lehet jellemezni annak ellenére, vagy pontosan azért, mert neki „és csapatának nagyon nehéz és kényes feladatot

kellett megoldaniuk".[787] Ez a gyakorlatias hozzáállás szerencsére összetalálkozott a magyar kormány együttműködési szándékával, amit viszont Smith sosem mulasztott el megemlíteni és dicsérni. Ugyanakkor saját szerepét a főbiztos mindig kicsinyítette. Ez jellemző volt Smithre, de az igazság az, hogy rengeteget dolgozott magyarországi tartózkodása alatt, és ezért az egészségével fizetett. Valószínűleg túl nagy stressz alatt dolgozott, ami némiképp talán meglepő, hiszen korábban is tapasztalt már bonyolult helyzeteket, és itt elég csak a párizsi békekonferenciára gondolni. Lehet, hogy már érlelődött az a fajta fizikai összeomlás, ami 1925 legelején következett be, és a főbiztosi állás csak siettette ezt. Akárhogy is, Smith sosem lett régi önmaga, és élete hátralevő részében mindvégig meggyengült egészséggel kellett felvennie a harcot az újabb kihívásokkal. Ki tudja? Talán ha Zimmermanhoz hasonló diktatórikus stílusban ellenőrködik, elkerülhette volna a tartós betegséget. De számára ez nem volt lehetséges. Ő szívvel-lélekkel adta azt, amije volt, és abból a legtöbbet.

Egy másik feltűnő különbség, de az előzőek alapján korántsem túl meglepő, az, ahogy a két főbiztos a pénzhez viszonyult. Zimmerman mindig többet szeretett volna már a legelső magántárgyalásoktól kezdve, luxuskörülmények között élt Bécsben, amit az ottani lakosok különösen rossz szemmel néztek. Smith ezzel ellentétben szerény körülmények között élt Budapesten, részben azért, mert eleve így találta helyesnek, de talán részben azért is, hogy magát megkülönböztesse Bécsben dolgozó kollégájától. Csak gyanítani lehet, hogy amikor Smith 1924 júniusában Bécsbe látogatott, érzékelte, sőt esetleg meséltek is neki a Zimmerman elleni hangulatról. Ez jelenthetett elég motivációt, hogy az egyébként is szerény amerikai még jobban odafigyeljen erre a

[787] Drummond Smithnek, 1926. június 15., Appointment of a Commissioner General by the League. Doc. No. 33315, Financial Reconstruction of Hungary, Registry Files, R. 298, LNA.

szempontra. Fizetéséről is már a kezdetekben lemondott, szintén szem előtt tartva Magyarország, illetve az átlag magyar helyzetét, és valószínűleg a jótékony hatást, amit egy ilyen döntés tudott generálni. Tényleg csak annyit használt fel a Népszövetség által neki fizetett pénzből, amennyi feltétlenül szükséges volt saját alapvető költségeinek fedezésére. Hivatali idejének befejeztével felröppent a hír, miszerint akkor mondott le fizetéséről. Noha ennek nyomán Smith igazi médiaszenzáció lett, igazából mégis hiteles képet adott Smithről.

Még egy utolsó adalékként ahhoz, hogy Zimmermant majdnem mindenki negatívan értékelte, vagy legalábbis nem zengett róla dicshimnuszokat, érdemes idézni a holland főbiztos honfitársát és egyben munkatársát. Colijn, akit Zimmerman beszélt le arról, hogy Magyarországra jöjjön, mindezt azért, hogy inkább ő élvezhesse Colijn szolgálatait Bécsben, a következőket mondta Budapesten az amerikai követnek 1926-ban, a rekonstrukciós program lezártával: „Zimmerman pénzügyi tanácsadóként kétségtelenül komoly hasznára volt az osztrák kormánynak. De az Ön honfitársa még nagyobb nevet szerzett magának, mint az enyém."[788] Hogy ez a mondat olyasvalakitől származik, aki közelről ismerte Zimmermant, mindenképpen jelentőséggel bír a két főbiztos személyiségét illetően.

Némileg talán ironikus, hogy ma Rotterdamban egy utca viseli Alfred Zimmerman nevét, a *Zimmermanweg*. Ez azonban nem ausztriai munkájának elismerése miatt van, hanem a városban hosszú időn át eltöltött polgármesteri tényked ése okán, amely igen sikeres volt. Smith nem büszkélkedhet hasonló eredménnyel sem szülőhazájában, sem Magyarországon, annak ellenére, hogy az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesület állítólag kampányt indított annak érdekében, hogy egy utcát nevezzenek el Smithről

[788] Major: *American Hungarian Relations,* 183.

és tiszteletére állítsanak emlékművet.[789] Ezek a kezdeményezések nem valósultak meg ugyan, és Smith talán nem is örült volna nekik, mert annál szerényebb ember volt. De egy más formában neve kivívta a kellő elismerést. Egy a Ford Alapítványtól származó támogatásnak köszönhetően a Harvard Law School két professzori állást tudott létrehozni nemzetközi jog kategóriában. Ezek közül a másodikat Smith után nevezték el 1958-ban, tekintettel „arra a kiváló szolgálatra, amit hazájáért és ezért az egyetemért tett".[790]

DUPress

[789] *Magyarország,* 1935. március 17., XLII/63.
[790] Kristin M. Flower e-mail-üzenete a szerzőnek, 2008. november 25.

DUPress

NYOLCADIK FEJEZET

Smith és Európa kapcsolata a szanálás után

8.1. Smith és Magyarország

Jeremiah Smith, Jr. távozásával a közte és a Magyarország közötti kapcsolatok nem szakadtak meg. Noha a konkrét pénzügyi szanálási munka véget ért, Magyarországnak továbbra is komoly érdeke fűződött ahhoz, hogy az Egyesült Államokkal minél jobb viszonyt ápoljon. Ez természetesen érthető volt politikai és pénzügyi szempontból egyaránt. Magyarország további amerikai tőkét szeretett volna látni az országban, és a két ország kapcsolatai 1920 óta kifejezetten jónak számítottak, amit Smith kétéves sikeres munkája csak tovább erősített. Ráadásul a Smith által felajánlott pénzből a magyar kormány létrehozta a Jeremiah Smith Ösztöndíjalapot, amelyből évente két magyar egyetemi hallgató utazhatott az Egyesült Államokba további tanulmányok folytatására. Mivel az ösztöndíj Smith nevét viselte, akit sokan az ország megmentőjének tekintettek idehaza, érthető módon annak gyakorlati megvalósulása csak tovább erősítette a volt főbiztos Magyarországhoz való kötődését.

Miután visszautazott az Egyesült Államokba, Smith folytatta korábbi jogi pályafutását a Herrick, Smith, Donald & Farley-ban, és a cégnek nyilván kapóra jött Smith 1926 nyarán keletkezett hirtelen nimbusza. Arról sajnos nincs információnk, vajon Smith tíz éve tartó nemzetközi karrierjét befejezettnek tekintette-e, vagy remélte, hogy további hasonló kihívások várnak rá hazáján kívül. Bármit is gondolt, azért annyi nyilvánvalónak tűnt, hogy ilyen tapasztalattal a birtokában a cégnél végzett munkája, noha bizo-

PUBLISS

nyos szempontból hasznos volt, mégiscsak valahol a tehetség elvesztegetését jelenti. A magyar kormány hasonlóan gondolkodott és úgy érezte, hogy ezt az amerikai kapcsolatot nem szabad kihasználatlanul hagyni. Tudták, hogy ha más formában nem is, de Smith informális összeköttetései révén megnyílhatnak bizonyos ajtók Magyarország számára a világ legtőkeerősebb országában.

Ennek az elképzelésnek megfelelően magas beosztású magyar politikusok mindent megtettek, hogy az Egyesült Államokban a Magyarországról alkotott képet minél jobban összemossák Smith nevével, amely próbálkozás természetesen nagy részben valós tényeken alapult. Mint már említettük, Smith jelentései és ajándéka révén a szokásosnál sokkal több amerikai olvasott Magyarországról, és ezekből a jelentésekből Smith neve sosem hiányozhatott. Így nem csoda, ha sok amerikai Smith nevéről Magyarországra asszociált. A volt főbiztos hazatérte után ősszel történt is két konkrét ilyen eset. Október legvégén Bethlen miniszterelnök és Bud pénzügyminiszter is az amerikai sajtót felhasználva dicsérte Smith magyarországi tevékenységét, ezzel reklámot csinálva az országnak.[791] Bud külön megkérte a riportert, akinek nyilatkozott, hogy „írja meg, mennyire hálásak a magyarok annak az amerikai állampolgárnak, aki megmutatta az országnak a pénzügyi fellendüléshez vezető utat".[792] Mivel Bethlen eleve feltételezte, hogy Smith jóindulata Magyarország felé nem ért véget a program lezártával, nem volt számára nagy gond, hogy Smithtől „minél teljesebb" információt kérjen egy bizonyos amerikai befektetői csoporttal kapcsolatosan, amely „melegen érdeklődik a magyar gazdasági viszonyok iránt, amelyekbe a maga részéről is szívesen óhajtana bekapcsolódni".[793] Ezekben a lépésekben természetesen nem volt

[791] *The New York Times,* 1926. október 28. és 31.

[792] *The New York Times,* 1926. október 28.

[793] Bethlen Smithnek, 1926. november 4., 7. csomó, 1922–1931 B/4, Külkereskedelemmel összefüggő iratok, K 468, Bethlen-iratok, MOL.

semmiféle szabálytalan vagy immorális tényező. Inkább volt ez annak a bizonyítéka, hogy a magyar kormány vezetése tisztában volt azzal, hogyan is működik a világ, és ennek megfelelően reagált. Az év végén a magyar miniszterelnök Smithnek küldött újévi jókívánságai újabb ösztökélésként is felfogható, hogy az amerikai nehogy megfeledkezzen a magyarokról. Smith biztosította is Bethlent, hogy nem felejtette el a magyarokat, és „mindig a legnagyobb örömmel emlékszik vissza magyarországi munkájára, és a legnagyobb hálával idézi fel a magyar kormányt és a magyar embereket, akik engem oly udvariasan és baráti támogatással vettek körül a munkám alatt".[794] Magyarország ajándékkal is próbálta tovább erősíteni a köteléket. Smith hálásan mondott köszönetet azért a karácsonyra kapott herendi porcelánkészletért, „amely nagyon gyönyörű, és örülök, hogy lehet a házamban valami, ami mindig magyarországi tartózkodásomra fog emlékeztetni".[795]

Smith nevét valóban továbbra is összekötötték Magyarországgal. Sőt még mielőtt elhagyta volna Budapestet, egy szervezet máris potenciális jelöltként tekintett rá a jövőt illetően. Madarász Gyulától, egy az Egyesült Államokban tanuló magyar diáktól származott az ötlet, hogy a két ország között valamilyen további kapcsolatot kellene létesíteni. Ennek megfelelően ezzel a céllal 1922-ben alapított egy diákegyesületet, amelyhez hamarosan nyolc amerikai egyetemről csatlakoztak diákok. Szerencsére az egyesületet felkarolta Henry Ford, aki vállalta, hogy évente két cserediák költségeit állja. Ez jó hatással volt másokra is, és további támogatók jelentkeztek. Ebből az egyesületből alakult a Magyar–amerikai Társaság 1923-ban, és a magyar kormány az év decemberében Teleki Pált nevezte ki a szervezettel való kapcsolattartásra. A társaságot a következő évben Magyar–amerikai Alapítvány né-

[794] Smith Bethlennek, 1927. január 4., 3. csomó, 1921–1928 B/2, Külpolitikával összefüggő iratok, uo.

[795] Smith Walkónak, 1927. január 4., uo.

ven szervezték újjá Michiganben. A szervezet fő céljai közé tartozott, hogy létrehozzon egy ügynökséget, amely a tudomány két ország közötti szabad áramlását teszi lehetővé, hogy egy amerikai–magyar szervezetet hozzon létre egy budapesti egyetemen, hogy folyóiratot alapítson az egyesült államokbeli magyar bevándorlók számára, és hogy az amerikai irodalom magyarországi, illetve a magyar irodalom tengerentúlon való terjedését elősegítse.[796] Széchényi László Washingtonba akkreditált magyar követ már 1926 májusában megkezdte az előkészítő munkát, hogy valahogyan Smitht és a szervezetet kapcsolatba hozza. Azt javasolta Victor James Dowlingnak, a New York-i Fellebbviteli Bíróság tagjának, hogy írjon egy levelet Smithnek, amelyben elmeséli a szervezet rövid történetét, és felhívja figyelmét arra, hogy „ez a szervezet nagyon értékes platform lenne számára, míg a szervezet számára ő lenne a legnagyobb nyereség".[797] Dowling eleget tett a kérésnek és ez értelemben írt is Smithnek, de utóbbi visszautasította, hogy nevét összemossák a szervezettel, mert úgy érezte, ez negatív hatással lehetne pártatlanságára, amit minden körülmények között meg kívánt őrizni.[798] A magyarok nem akarták feladni, de tudták, hogy kemény feladat vár rájuk. Mint Pelényi megjegyezte, „ismerve Smithnek hihetetlen szerénységét és lelkiismeretességét, megnyerése nem tűnik könnyű feladatnak, és természetesen minden kerülendő, ami úgy tűnnék, mintha a mi részünkről erőszakolnánk a dolgot".[799]

Az ok, amiért egy prominens amerikait akart a szervezet megszerezni magának, pénzügyi eredetű volt. Komoly anyagi bázis

[796] A Magyar–amerikai Alapítvány ismertetője, 89. csomó, 53. tétel, Tanár- és diákcsere, 1923–1927, K 106, Washingtoni követség iratai, MOL.

[797] Széchényi Dowlingnak, 1926. május 12., 90. csomó, 53. tétel, Tanár- és diákcsere, 1928–1936, uo.

[798] Pelényi Deáknak, 1926. szeptember 27., 89. csomó, 53. tétel, Tanár- és diákcsere, 1923–1927, uo.

[799] Uo.

híján ugyanis a szervezet kasszája gyakorlatilag üres volt. Az amerikai tagok úgy vélekedtek, hogy ők csak abban az esetben hajlandók pénzzel hozzájárulni az alapítvány további működéséhez, ha az amerikai magyarok is nagyobb érdeklődést mutatnak és jobban a zsebükbe nyúlnak.[800] Nyilvánvalónak tűnt, hogy amennyiben sikerül Smith nevét a lobogójukra tűzni, sokkal könnyebb lesz pénzhez jutni. Stephen P. Duggan, a Nemzetközi Oktatás Szervezetének igazgatója és az a személy, aki Apponyi 1923-as amerikai előadáskörútját szervezte, úgy gondolta, ha Smith elvállalná az elnöki pozíciót, minden anyagi probléma megoldódna, és a magyar diákok Egyesült Államokba való utazási költségei nem jelentenének nehézséget.[801] Smith magyarországi tartózkodásának végével tehát mások máris új szerepet szántak számára, ahol ismét Magyarországot segíthetné.

Smith, akinek ugyebár egészségét igen megviselte a főbiztosi munka, hazautazása után egy csendes helyet keresett pihenés alkalmából, és ezért egy időre Kanadába utazott. Mivel valóban lelkiismeretes ember volt, kíváncsi volt, hogy a nevével fémjelzett ösztöndíjnak mi lesz a sorsa. Már északon töltött vakációja alatt is úgy írt, hogy amikor visszatér Massachusettsbe, hallani akarja, hogy áll a helyzet ez ügyben.[802] Október elején Smith találkozott is Deákkal, az amerikai magyar követség képviselőjével, és ekkor újra megkörnyékezték, hogy vállalja el az alapítvány elnöki posztját. Noha először úgy tűnt, nem hajlandó a szervezethez csatlakozni, különösen annak időigényes természetére utalva, a beszélgetés vége felé Deák úgy érezte, Smith megenyhült és mutatott némi hajlandóságot a felkérésre. Kifejezetten amellett érvelt, „hogy ő az egész ösztöndíjügyet rendkívül fontosnak és előnyösnek tartja úgy a magyarok, mint az amerikaiak számára és »természetesen,

[800] Ballenbegger Széchényinek, 1926. június 19., uo.
[801] Duggan Deáknak, 1926. július 26., uo.
[802] Deák Pelényinek, 1926. augusztus 16., uo.

mindig kiveszem a részem, amikor csak Magyarországon segíteni tudok«".[803] De Smith a maga részéről alapos átszervezést gondolt indokoltnak, annak érdekében, hogy az alapítvány hatékonyabban működhessen.

1926. november 6-án Bostonban egy prominens csoport gyűlt egybe délutáni teára. Az illusztris társaságban megtalálható volt Roscoe Pound, a Harvard Egyetem jogi karának dékánja, egy James nevű professzor, akinek a nemzetközi jog volt a specialitása, Francis H. Bohlen professzor, a bécsi Joseph Redlich professzor, Gilbert Murray professzor az oxfordi egyetemről, Robert Dodge, az Amerikai Ügyvédi Kamara massachusettsi ágának vezetője, Mahidan herceg, a sziámi király testvére és egyben a trón várományosa és Jeremiah Smith, Jr. Az alapítvány problémái nem oldódtak meg Smith mint lehetséges elnök felbukkanásával, és a teadélután sem hozott nagy hasznot. Smith egészségi állapota 1926 telén ismét rosszabbra fordult, és ez lehetetlenné tette, hogy komolyabb szerepet vállaljon. Mikor a következő évben ismét jobban érezte magát, már nem az alapítvány foglalkoztatta, hanem egy sokkal ambiciózusabb európai út gondolata.

Időközben az ösztöndíjak kérdése volt soron. Már 1925-ben megkezdődött egy csereprogram Magyarország és az Egyesült Államok között, amikor is hat magyar diák utazhatott amerikai tanintézetekbe tanulmányokat folytatni, és az ehhez szükséges pénzt a New York-i székhelyű Nemzetközi Oktatási Intézet és a Magyar Oktatásügyi Minisztérium közösen állta.[804] A Jeremiah Smith Ösztöndíjalapot ebbe a már létező programba integrálták. Noha kezdetben a program teljes gőzzel működött és minden évben egy kis létszámú csoport – általában három fő – utazhatott az Egyesült Államokba, 1928-ra sajnos problémák adódtak, ame-

[803] Deák Pelényinek, 1926. október 5., uo.

[804] Pelényi Palmernek, 1928. november 1., 161. csomó, 121. tétel, Iskolai és egyéb kulturális ügyek, 1931–1932, uo.

lyek aztán állandósultak. Ezek a nehézségek elsősorban pénzügyi jellegűek voltak. A pénzügyminisztérium javaslatára a programot 240 ezer aranykorona tőkével indították 1926-ban, és az összeget a Magyar Nemzeti Bank részvényeibe fektették, hogy biztos hozamot hozzon, a pénzösszeg kezelésével pedig a vallás- és közoktatásügyi minisztert bízták meg.[805] Ez jó ötlet volt, mert a Nemzeti Bank részvényei az első időszakban látványosan emelkedtek. A tőzsdére vitel utáni első két évben a részvények árfolyama majdnem megduplázódott.[806] Idővel azonban mégsem a megfelelő módon kezelték ezt az összeget, és az hamarosan fogyni kezdett. A magyar kormány meglehetősen nemtörődöm módon nem fektetett arra hangsúlyt, hogy az ösztöndíjasok, amikor már az Egyesült Államokban vannak, megkapják a nekik járó pénzt, és így igen gyakran mindenféle anyagi támogatás nélkül voltak kénytelenek boldogulni. A magyar diákok pénzét elvileg negyedévenként kellett volna a washingtoni követségnek átküldeni, de ez nem mindig érkezett meg, ráadásul többször előfordult az is, hogy a követséget nem tájékoztatták az ösztöndíjasok érkezéséről.[807] Sajnálatos módon a helyzet a továbbiakban sem javult. Az ösztöndíj nagy részét még Budapesten kifizették a mérnökhallgató ösztöndíjasoknak, de ez az összeg gyakorlatilag csak az utazási költségekre volt elegendő. Széchényi többször írt is a külügyminisztériumnak, hogy

[805] A minisztertanács jegyzőkönyvei, 1927. január 21., 10. napirendi pont, „A Smith Jeremiás-féle tanulmányi ösztöndíj alapítvány létesítése", 6 és 11R/28, K 27, MOL. Lásd még Botos János: *A Magyar Nemzeti Bank története.* 2. kötet. *Az önálló magyar jegybank, 1924-1948* (Budapest, Presscon Kiadó, 1999), 90.

[806] Tyler Salternak, 1927. szeptember 1., Post-Control Reports and Notes, Thompson Todd Collection.

[807] Magyary Walkónak, 1928. december 22., 160. csomó, 121. tétel, Iskola- és egyéb kulturális ügyek, 1921–1930, K 106, Washingtoni követség iratai, MOL.

nagyobb figyelmet fordítsanak erre a területre, de ennek ellenére nem történt érdemi változás.[808]

Gyakran maguk az ösztöndíjasok is felelősek voltak a problémákért, noha sokszor tudtukon kívül. Mivel a legtöbb jelölt szegény családból származott a vallás- és közoktatási minisztérium majdnem mindig kifizette nekik a félárú hajójegyet és a Budapest–Fiume utat is.[809] A minisztérium nem volt elragadtatva attól az ötlettől, hogy az ösztöndíjasok havi 10 dollárnyi zsebpénzt kapjanak, de a jelentkezőktől nehezen volt elvárható, hogy a maguk részéről anyagilag hozzájáruljanak a költségekhez. Ugyanis „ebben az esetben", ahogy a minisztérium egyik előadója megállapította, „az eddigi tapasztalatok szerint aligha akadna pályázó".[810] A szituáció természetesen minden érintett számára igen kellemetlen volt, és a Nemzetközi Oktatási Intézet arra kényszerült, hogy a New York-i Magyar Segélyegylet 500 dolláros adományát elfogadja, és ezzel kárpótolja magát az „egypár kellemetlen pumpolási eset" miatt.[811] Így állt tehát a magyar ösztöndíjasok ügye, akik az Egyesült Államokba látogattak. Néha sajnos a legjobb szándék is kevés, és az egyértelműen progresszív ötlet a Jeremiah Smith Ösztöndíjalap mögött lassan egy erejét vesztett kísérletté törpült. 1932 őszén például csak egy tanuló, Bencze Anna kezdhette meg egyesült államokbeli tanulmányait.[812] A helyzet csak kis mértékben javult, amikor Széchényi László washingtoni követ szolgálati

[808] Széchényi Walkónak, 1932. január 21. és 25., 161. csomó, 121. tétel, Iskola- és egyéb kulturális ügyek, 1931–1932, uo.

[809] Jánossy Pelényinek, 1929. április 8., uo.

[810] Uo.

[811] Palmer Pelényinek, 1928. december 19. és Pelényi Magyarinak, 1929. január 23., uo.

[812] Douglass Széchényinek, 1932. november 22., 162. csomó, 121. tétel, Iskola- és egyéb kulturális ügyek, 1933–1939, uo. A különböző magyar diákok egyébként rengeteg helyen tanultak, többek között New Yorkban, a pittsburghi egyetemen, Minnesotában és Illinois-ban, de a patinás Rutgers Egyetemen és a Harvardon is.

DUPLESS

idejének lejártával a Georgetown Egyetem bőkezű ajándékkal lepte meg. Az egyetem úgy döntött, hogy a „kegyelmes úr által választott egy magyar diák tandíját négy éven át kifizetik a tudományos és művészeti karon, a jogi karon vagy a külszolgálati karon".[813] Széchényi nem csak jó diplomáciai érzékének köszönhette amúgy ezt a népszerűséget. Nagyban hozzájárult presztízséhez, hogy felesége Gladys Moore Vanderbilt volt, aki dúsgazdag vasútmágnás lányaként az amerikai legfelső körökbe biztosította Széchényi bejárását.

Az ösztöndíjalappal kapcsolatosan azt kell megállapítani, hogy a magyar kormány nem teljesítette az általa elképzelt és vállalt részt. Az elhatározás, hogy egy a Smith nevével fémjelzett alapot hoznak létre, már azelőtt megszületett, hogy a 100 ezer dolláros történet szárnyra kapott volna.[814] Maga az ötlet, hogy Smith fel nem használt honoráriumát oktatási célokra használják fel a tengerentúlon, bölcs volt és Smithnek is tetszett. Habár Smith megpróbált segíteni ez ügyben Magyarországról való távozása után is, nem volt képes akkora támogatást szerezni, mint amekkorát a magyarok személyétől reméltek. Ettől függetlenül a jó viszony töretlen maradt. 1928-ban egy Ritz Carlton szállodában tartott banketten Széchényi átadta Smithnek a nemzetgyűlés által még közvetlen távozása előtt elfogadott köszönetnyilvánítás dombornyomásos másolatát.[815] Smithnek természetesen nagyon jólesett a gesztus, és annak rendje és módja szerint viszontköszönetet írt a nemzetgyűlés elnökének, amit fel is olvastak a parlamentben. Az üzenet a következőképpen hangzott:

[813] Nevils Széchényinek, 1933. február 21., uo.

[814] Brentano Kelloggnak, 1926. április 22., 864.00/677, Roll 7, M. 708, NARA.

[815] *The New York Times,* 1928. január 11.

„Kegyelmes Uram! Fogadja legmélyebb köszönetemet azért a nagyszerű albumért, mely a magyar parlament ama határozatát tartalmazza, melyben a Magyarországon főmegbízotti minőségben végzett munkámért köszönetet mond, és amelyet a washingtoni magyar követ az ön levelének kíséretében nyújtott át nekem.

Aligha szükséges hangsúlyoznom magyar emberrel szemben, mennyire élveztem magyarországi tartózkodásomat, és hogy mily meleg érzelemmel viseltetem azon ország és népe iránt, mely oly szívélyes és szeretetre méltó elbánásban részesített. Nagy megtiszteltetés volt, hogy szabad volt részt vennem ama munkában, melynek eredményei, remélem, maradandók lesznek, de még nagyobb megtiszteltetés a parlament köszönetének vétele és különösen örömteljessé teszi eme köszönet vételét azon nagyszerű és szép forma, melyben nekem átnyújtatott.

Szívből köszönöm Önnek ezt a nagyszerű ajándékot, melyet hálatelt érzelmekkel fogok megőrizni, s melynek vételét már korábban elismertem volna, ha hazámból való távollétem ebben meg nem akadályoz.

Kérem, fogadja még egyszer legmelegebb köszönetemet."[816]

Néhány héttel azután, hogy Smith megkapta Széchényitől az emlékkönyvet, Alapi Béla, a Belvárosi Takarékpénztár Rt. vezérigazgatója utazott New Yorkba, hogy megpróbálja szorosabbra fűzni a két ország közötti pénzügyi kapcsolatokat. Mikor újságírókkal beszélt, nagyon dicsérte Smitht, és azt mondta, van már egy amerikainak szobra Magyarországon, George Washingtonnak, de „ha még egyet felállítunk, az Jeremiah Smithé lesz".[817] A Magyar–amerikai Kereskedelmi Kamara Hegedüs Lóránt, korábbi magyar

[816] Nemzetgyűlési napló, 1927–1932, XI. kötet, 137. 1928. április 20.
[817] *The New York Times,* 1928. február 12.

pénzügyminiszter tiszteletére adott vacsorát 1928. márciusban. A közel ötszáz vendég között sokan a New York-i pénzügyi és kereskedelmi világ krémjét képviselték, például James Speyer vagy Marshall Brown, számos újságíró is megjelent, míg Calvin Coolidge elnök és Charles G. Dawes alelnök gratuláló sorokat küldött. A felszólalók kihangsúlyozták Magyarország és az Egyesült Államok közötti hagyományos barátságot, és szorgalmazták a szorosabb kapcsolatokat, elsősorban kereskedelmi és pénzügyi téren. Amikor Hegedüs felszólalásában megemlítette Smith nevét, a jelenlévők viharos tapsban törtek ki.[818] Magyarország valóban megnövekedett presztízsét mutatja, hogy „Dr. Francis Snow, a *New York Times* főszerkesztője, általános tetszést keltő beszédét ezekkel a magyarul elmondott szavakkal fejezte be: »Nem, nem, soha!«"[819] Amikor néhány héttel később magyar Kossuth-zarándokok látogattak a tengerentúlra, személyesen is ki szerették volna fejezni hálájukat az egykori főbiztosnak. Sajnos Smith éppen nem tartózkodott az Egyesült Államokban, de később Perényi Zsigmondnak írt levelében köszönetet mondott a magyar zarándokcsoport ilyen jellegű szándékáért, és kifejezte abbeli sajnálatát, hogy nem tudott velük találkozni. Levelében újra kifejezésre juttatta, menynyire élvezte magyarországi munkáját, és a legjobbakat kívánta az országnak és lakosságának.[820] Bizonyságul arra, hogy ekkor még tartott a rekonstrukciós program alatt bevezetett reformintézkedések áldásos hatása, Smith hozzátette, „örömmel látom, hogy a pénzügyi talpra állítás egészségesnek bizonyult és remélem, hogy értéke állandó lesz".[821] De ez a megállapítás csak ideig-óráig volt már igaz, és a magyar pénzügyi rehabilitáció nyomán megindult

[818] Napi hírek / Napi tudósítások (1920–1944), 1928. március 19., K 428. 1, MOL.
[819] Uo.
[820] Napi hírek / Napi tudósítások (1920–1944), 1928. május 12., uo.
[821] Uo.

DUPress

relatív fellendülés hamarosan megtorpant, majd komoly zuhanórepülésbe kezdett.

8.2. Smith és a Népszövetség

A rekonstrukciós program sikeres befejezése után Smith semmi mást sem akart jobban, mint újra hazamenni New Englandbe, és elsősorban pihenni. A megterhelő munka, még ha két kényszerű hosszabb pihenés is beékelődött, jelentősen megviselte Smith egészségét, és tudta, hogy egy időre fel kell hagynia bármiféle megerőltető feladat elvégzésével. Mint láttuk, ebben a félig visszavonult állapotában sem veszítette el a kapcsolatot a külvilággal, és lehetőségeihez mérten megpróbálta megnövekedett presztízsét is latba vetni, hogy Magyarországnak további segítséget nyújtson. Minden elővigyázatosság és az őszi kanadai horgászatok ellenére 1926 végére Smith fizikai állapota ismét rosszra fordult, így teljes pihenés várt rá, és nem tudott részt venni semmilyen jellegű feladatban. Az egykori népszövetségi főbiztos egészsége és a külvilággal való kapcsolata azonban nem csak Magyarország számára volt fontos. A Népszövetség szintén figyelemmel követte, hogyan alakul korábbi megbízottjának jövője.[822]

A Népszövetség is hálás volt Smithnek és joggal. 1924 tavaszán, amikor a magyar pénzügyi rehabilitáció ügye kérdéses volt, Smith gyorsan igennel válaszolt a szervezet felkérésére, hogy vállalja el a főbiztosi posztot, így a már egyébként is késéstől gyötrődő program nem szenvedett újabb időveszteséget, mert legalább nem kellett tovább kutatni egy esetleges másik megfelelő személy után.

[822] Felkin Smithnek, 1926. december 20., No. 12. Correspondence Letter-Book. 1923–1930, No. 3. 26. Correspondence 1926, S. 115, Salter Papers, LNA; Salter Smithnek, 1927. február 15., No. 12. General Correspondence. Sir Arthur Salter's Correspondence, 1927, S. 116, Salter Papers, LNA.

DUPLA

Ráadásul Smith személyében a Népszövetség pontosan azt kapta, amire vágyott. Nemcsak az volt jelentős tett, hogy sikerült egy amerikait megszerezni a Népszövetség soraiba, még ha ez nem is hivatalos kapcsolatot jelentett az Egyesült Államok kormányával, de Smith kifejezetten jó kapcsolatokkal rendelkezett az amerikai pénzvilágban, elsősorban Thomas Lamonttal való barátsága kapcsán. Noha ez az összeköttetés végül nem öltött formát egy a J. P. Morgan & Co. által kibocsátott kölcsönrészletben, mindenképpen fontos elemnek számított a jövőre nézve. Mindezek mellett Smith a Demokrata Párt tagja volt, és követve a legtöbb wilsoni elvet, hitt a Népszövetség hasznosságában, és úgy érezte, a feladat vállalásával tehet valamit a nemzetközi testületért. A program sikeres végrehajtásában nagy része volt neki is, elsősorban mert hozzáállása, viselkedése és meggyőző hatása alkalmas volt arra, hogy a magyar kormánnyal majdnem teljes egyetértésben vezényelje le a szanálás bő két évét. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy bécsi kollégájának, Zimmermannak milyen problémákkal kellett szembenéznie, elsősorban az osztrákokhoz való viszonyulásából fakadóan, nem meglepetés, hogy a Népszövetség örömmel konstatálta, hogy Budapesten a főbiztos nem volt kitéve hasonlóan negatív közvéleménynek.

Smith saját tapasztalataira hagyatkozva teljesen meggyőződött arról, hogy a Népszövetség nem egy papírtigris, hanem igenis elegendő potenciállal rendelkezik ahhoz, hogy valóban egy erős és jól szervezett testületté váljon, amely képes lesz nagy hatással bírni az összes országra, és nem csak a tagokra. Internacionalista beállítottsága, megtűzdelve New England-i hagyományokkal, arra késztette tehát Smitht, hogy elkötelezett híve legyen a Népszövetségnek.

A Magyarországon elért siker Smitht világszerte ismertté tette, és nem csak a szigorú értelemben vett pénzügyi körökben. Nem csoda tehát, hogy többen is keresték vele a lehetséges munkakapcsolatot. Magyarországi tartózkodásának végéhez közeledve, La-

mont ösztökélésére, Smith elfogadta, hogy 1926 júliusától az Exeteri Alumniszervezet elnöke legyen. Valószínűleg, annak ellenére, hogy elsősorban pihenni akart hazai földön, Lamont érvelése, miszerint amíg ő töltötte be ezt a pozíciót, a „kötelességek csak névlegesek" voltak és „beszédek tartása sem [volt] feltétlen szükséges", meggyőzte a lokálpatrióta Smitht és el is vállalta a felkérést.[823] Az exeteri testület is nyilván a leköszönő Lamontot egy jól hangzó névvel szerette volna pótolni. Ebből a szempontból Smith jó választás volt. Az elmúlt bő két évben sokszor lehetett róla olvasni a lapokban, míg a 100 ezer dolláros sztori kifejezetten közismertté tette. Egyik jó mérőfoka ennek az ismertségnek az a tény, hogy például a felsőfokú intézmények egymás közötti tanulmányi versenyeiben rendre felmerült olyan, a nemzetközi ismereteket érintő kérdés, amire a válasz Jeremiah Smith, Jr. neve volt.[824] Smitht megválasztották a *Harvard Corporation* tagjává is, ahol dr. Henry Pickering Walcott helyét foglalta el.[825] Ez a számára talán némileg meglepő otthoni hírnév lehetőséget nyújtott Smith számára, hogy népszerűsítse a nemzetközi politikához fűződő amerikai viszonyról alkotott véleményét.

Smith részéről a leglátványosabb elkötelezettség a Népszövetség irányába a prominens Harvard Egyetem Phi Beta Kappa Társaságának 1927-es nyári találkozóján öltött formát. Hogy elejét vegye bármilyen későbbi támadásoknak, például hogy Amerika-ellenes lenne, Smith felszólalásában mindjárt az elején leszögezte: „Nem vagyok sem pacifista, sem internacionalista."[826] Ez azért volt fontos, mert különösen az 1920-as évtizedben az Egyesült Ál-

[823] Lamont Smithnek, 1926. március 5., T. II. Incoming and outgoing telegrams, Sept. 1924–June 1926, C. 120, Financial Reconstruction of Hungary, LNA.

[824] *The New York Times,* 1926. május 23., 1927. május 1., 8., 15., 22. és június 5.

[825] *The New York Times,* 1927. május 18.

[826] Smith, *The Preservation of the Peace,* 1.

DUPLICATE

lamokra az Európától való minél nagyobb politikai elszigetelődés volt jellemző. A Népszövetségtől mint tűztől tartózkodó republikánus kormányok által teremtett, és az amerikaiak többségének véleményét is hordozó „100% amerikanizmus" hangulatban nem volt feltétlen népszerű a Népszövetség mellett kiállni. Beszédében Smith ecsetelte a nemzetközi helyzetet, és megosztotta erről alkotott véleményét a nagy presztízsű vendégsereggel. Úgy vélte, ha a dolgok hamarosan nem változnak, újabb világháborúra kerülhet sor, amely ellen az egyetlen ellenszer a közvélemény lehet: „Egy nemzetközi közvéleménynek kell megszületnie, amelyik ragaszkodik ahhoz, hogy a nemzetközi moralitás az országok közötti kapcsolatok során magasabb nívót érjen el."[827] Itt lépett be a képbe a Népszövetség, mint az egyetlen jelentős és talán elég erős nemzetközi szervezet, amely képes lehet egy effajta közvélemény kialakítására. Smith persze nem hagyott kétséget a Népszövetség iránti elkötelezettségét illetően: „Erősen hiszek abban, amit a Népszövetség próbál tenni, feltéve, hogy azt megfelelően teszi. Mégpedig abban, hogy csak a kérdések nyilvános megvitatására szorítkoznak, és nem akarják az embereket semmire sem rákényszeríteni."[828] Miután finoman kritizálta az amerikai kormány és a nemzetközi élet résztvevőinek külpolitikáját, Smith pontos leírást adott az egyesült államokbeli jelen helyzetről, és jövendőmondói erényeket villantott meg a nem túl távoli jövőt illetően:

> „Csupán azt szeretném elérni, hogy Önök közül néhányukat rábírjam, hogy gondolkodjon el erről a kérdésről. Ezt ugyanis nem lehet máshogy rendezni, mint a közvéleménnyel. Az Egyesült Államok számára jelenleg politikai lehetetlenség, hogy belépjen a Népszövetségbe. Helyesen vagy helytelenül, de az egyik nagy politikai pártnak [a Republikánus Párt] sikerült

[827] Uo., 5.
[828] Uo., 11.

> meggyőznie arról az átlagembert..., hogy az öreg és gonosz Európa egyfajta politikai összeesküvést tervez, és hogy bevonja az Egyesült Államokat olyan kérdésekbe, amihez Amerikának semmi köze... Radikális változásra van szükség a nemzetközi kapcsolatokban jelenleg uralkodó módszerek területén. Ha ugyanis ez nem történik meg, hamarosan ugyanott találjuk magunkat, mint 1914-ben, és a világ következő állapota roszszabb lesz az első világháborúban tapasztaltnál."[829]

Smith tehát meglehetősen szomorú képet festett a jövőről, és figyelmeztetett, hogy ideje változtatni. Illúziói nyilván nem voltak azt illetően, hogy beszéde messze ható változásokat idéz majd elő, de lelkiismeretének tartozott annyival, hogy legalább a maga részéről megtette, amit tudott.

Mindezek további megerősítést adhattak a Népszövetségnek, hogy Smithre továbbra is számíthatnak. Végtére is itt volt egy amerikai, aki, miután vállalta, hogy bő két évig Közép-Európában képviselje a szervezetet egy igen nagy horderejű ügyben, továbbra sem szűnt meg pozitívan gondolni a Népszövetségre, sőt még reklámozta is. A Népszövetség továbbra sem adta fel azon erőfeszítéseit, hogy esetleg tagjai között tudja az Egyesült Államokat, és hitték, minél több amerikait lehet találni soraik között, annál nagyobb esélyük lehet e cél elérésére. Ez a törekvés persze nem tűnt túl reálisnak, sőt komoly akadályba is ütközött, amikor az amerikai kormány úgy döntött, hogy részéről megszünteti a nem hivatalos részvételt a Jóvátételi Bizottságban 1927-től kezdődően.[830] Nem csoda tehát, hogy amikor a pénzügyi bizottságban megüresedett egy hely, a Népszövetség mindent megtett, hogy lehetőleg egy amerikai állampolgár töltse be az üresedést, mintegy kárpótolva a Jóvátételi Bizottságban megszűnt amerikai jelenlé-

[829] Uo., 14.
[830] Az ezzel kapcsolatos levelezést lásd FRUS, 1926, vol. 1, 120–125.

tet. Kimondva vagy kimondatlanul, a Népszövetség egyértelműen Smithre gondolt, mint lehetséges jelöltre.

A tengerentúlról a főszereplő ebben az ügyben Benjamin Strong volt. Először a Népszövetség felkérte, hogy adjon tanácsot, ki lenne alkalmas a pénzügyi bizottság tagjaként, és Salter nem kertelt, mit is szeretne a genfi székhelyű testület: „Feltétlenül fontos, hogy a tag élvezze mind a Szövetségi Tartalékbank és a vezető magánbankok jóindulatát, és hogy mi élvezzük, most és a jövőben, mindkettő támogatását."[831] Strong már másnap válaszolt és Smitht javasolta jelöltként, amely javaslattal Owen Young is teljesen egyetértett.[832] Strongnak nagyon kedvező véleménye volt Smithről. Mint Normannek írta, „[t]eljes bizalommal viseltetek véleménye és józan ítélőképessége, csak úgy mint átfogó tudása iránt".[833] Norman a maga részéről szintén örült Smith jelölésének, és úgy fogalmazott, „[a]zt gondolom, J. S. csodálatos tag lenne, és nagy szerencse lesz, ha sikerül megszerezni. Strong tökéletes mágus."[834] A Bank of England legfőbb emberéhez hasonlóan Európában a legtöbben üdvözölték Smith újbóli feltűnését.[835] Nem túl nagy meglepetésre Smith elfogadta a felkínált lehetőséget. Úgy érezte, hogy ismét elég erős fizikailag ahhoz, hogy újból a Népszövetség hasznos tagja lehessen. De mielőtt elfoglalhatta volna új székhelyét Genfben, egy más jellegű problémát kellett megoldania, amely szintén egy kellemes kötelezettségből fakadt.

Smith régi barátsága Lamonttal tíz évvel az első világháborús élmények után újra azt a lehetőséget hozta, hogy Smith a nemzetközi pénzvilág igazi centrumába kerüljön. 1927 szeptemberében Lamont megkérte barátját, hogy a szokásos jogi tanácsadói mi-

[831] Salter Youngnak, 1927. július 20., OV9/257, BoE.
[832] Young Salternek, 1927. július 21., uo.
[833] Strong Normannek, 1927. szeptember 23., G35/7, BoE.
[834] Norman Niemeyernek, 1927. augusztus 19., OV9/257, BoE.
[835] Niemeyer Salternek, 1927. július 29., uo.

nőségben kísérje őt el Japánba, ahol elő akarták készíteni a terepet újabb amerikai kölcsönökre, amelyeket természetesen a J. P. Morgan & Co. kezelt volna. Mivel az amerikai–japán kapcsolatok akkoriban nem voltak ellenségesek, Frank B. Kellogg külügyminiszter biztosította Lamontot afelől, hogy az amerikai kormány támogatja küldetésüket. Talán szintén nem meglepő formában – és korábbi eseteket idézve – az utolsó pillanatban Kellogg ezt visszavonta, a szokásos alapon – az amerikai kormány érintetlenségének megőrzése érdekében.[836] Ez az utazás volt tehát az ok, amiért Smith először némileg vonakodott elfogadni szeptemberben a pénzügyi bizottságba való jelölést. Egyszerűen úgy érezte, hogy amíg távol van, addig nem szerencsés a felkéréssel foglalkozni. Mint mindenben, Smith ebben is teljes erővel akart részt venni, és a japán tárgyalások lezárásáig ez nem volt lehetséges. Ráadásul Strong mindenképpen azt akarta, hogy Smith kinevezése a posztra minél csendesebben történjék meg. Attól tartott ugyanis, hogy Smith a Szövetségi Tartalékbank New York-i fiókjához köthető kapcsolatai miatt ellenséges hangokra lehet számítani.[837] A dolgok kívánsága szerint alakultak.

Jeremiah Smith, Jr.-t 1927. szeptember 1-jével nevezték ki a Népszövetség Pénzügyi Bizottságának tagjává. Ahogy a szervezet hivatalosan megfogalmazta, „[a] Bizottság munkája elérte azt a szintet, amikor egy amerikai tag jelenléte hatalmas többletet jelent, és a Bizottság úgy hiszi, hogy Smith úr kinevezése elfogadható lesz az Amerikában érintetteknek, és hogy ő maga el tudja fogadni, amennyiben erre felkérik”.[838] Smith így annak a kis létszámú testületnek lett a tagja, amellyel már magyarországi fő-

[836] E. Lamont: *The Ambassador from Wall Street,* 231. Részletesebben a japán útról lásd uo., 231–237, és *The New York Times,* 1927. október 4. és 9.

[837] Strong Normannek, 1927. augusztus 31., G35/7, BoE.

[838] LNJ, 8. évfolyam, No. 10, 1927. október, 1101.

biztosi megbízatásakor már hivatalosan munkakapcsolatban állt. Mindkét fél jól ismerte a másikat és tudta, mire számíthat. Smith bizottsági taggá válásához sokan nagy reményeket fűztek, és például Norman bizonyos volt abban, hogy Smith jelenléte „a Pénzügyi Bizottság munkájában és fejlődésében igen fontos állomást jelent".[839] Siepmann úgy írt Tylernek, „mi ketten, talán Európában bárki másnál jobban, együtt örvendezhetünk a Népszövetség Pénzügyi Bizottságához történt új kinevezéshez".[840]

November közepén, mikor Smith már elfogadta a Népszövetség felkérését, Smith az egyik fő felszólaló volt a politikatudományok akadémiájának éves vacsoragáláján. Itt Smith ismét hangsúlyozta, hogy véleménye szerint a Népszövetség a legmegfelelőbb fórum a nemzetközi problémák elsimítására és a tartós béke megteremtésére.[841] Mivel most már mint a Népszövetség ismét hivatalos tagja mondta el véleményét, talán részrehajlással lehetett vádolni, de Smith nem aggódott emiatt, hiszen korábban is ugyanezt prédikálta. Sőt talán, ezúttal még magabiztosabban is érvelt a Népszövetség mellett. Miután újból kiállt a szervezet mellett, másnap elhajózott Európába, hogy megkezdje a bizottságban a munkáját, és nem sokkal Genfbe való megérkezése után mindjárt részt is vett a bizottság soron következő megbeszélésén.

Az elvárások ellenére azonban Smith pénzügyi bizottságban végzett munkáját nem jellemezte semmilyen látványos lépés, akár az ő, akár a testület részéről. Salter például egyenesen azt remélte, hogy ha egy amerikait sikerül megint a Népszövetség kereteibe hozni, az majd nagyobb amerikai tőkejelenléthez vezet a különböző népszövetségi kölcsönök esetében.[842] Ez a vágy azonban nem teljesült, és nem is volt igazán megalapozott. Az elmúlt évek ta-

[839] Norman Strongnak, 1927. szeptember 14., G35/7, BoE.
[840] Siepmann Tylernek, 1928. szeptember 6., OV33/ 2, BoE.
[841] *The New York Times,* 1927. november 18.
[842] Orde: *British Policy and European Reconstruction,* 313–314.

DUNEss

pasztalatai alapján egyértelmű volt, hogy Smith vagy bármelyik más amerikai személy kinevezése nem fog amerikai tőkedömpinget elindítani a Népszövetséggel karöltve. Ha Smithnek volt bármilyen szerepe is a bizottság életében, akkor az azon fáradozás volt, hogy meggátolja a brit erőfeszítéseket az aranyátválthatósági rendszer megerősítésére.[843] Korábbi tényked éseihez hasonlóan, Smith a pénzügyi bizottságban is a rivaldafénytől távol végezte munkáját. Amikor szakértelmére vagy tanácsaira volt szükség, mindig készségesen a rendelkezésre állt. Elegendő tapasztalata volt ahhoz, hogy megalkosson egy tervet, amely egy esetleges nemzetközi kölcsön ellenőrzését volt hivatott rendezni abban az esetben, ha az adott országot megtámadják vagy háborúval fenyegetik. Talán a legjelentősebb bizottsági munkája az volt, amikor ter Meulennel és Wallenberggel együtt kinevezték egy tanácsadói testületbe, amelynek a Népszövetség a Rockefeller Alapítvány által ajándékozott egymillió dolláros könyvtári alap befektetéséről kellett dönteni.[844]

Az európai tartózkodás és munka látszólag jót tett Smithnek. Amikor ugyanis meglátogatta Tyleréket Franciaországban, a korábbi magyarországi helyettesével és annak feleségével töltött rövid idő a következő benyomást tette az utóbbira:

> „Nálunk volt Jeremiah Smith. Feldobottabb volt, mint valaha is el tudtam volna képzelni. Minden érdekelte és a kedvére volt. Szinte gyerekes és boldog volt és azt mondta, itteni néhány napja rengeteg jót tett neki. Itt van egy ember, akinek európai tapasztalatai kiszélesedtek és árnyaltabbá váltak, és aki jobban tudatában van saját erejének és tartalékainak azáltal, hogy kapcsolatba lépett századok felgyülemlett energiáival. Annyira

[843] Uo., 314.
[844] *The New York Times,* 1930. január 26.

DUPLESS

érzékeny és finoman reagál dolgokra, hogy a külső New England-i gránit alapján az ember azt nem is gondolná!"[845]

Az egyetlen alkalom, amikor Smith némileg a reflektorfénybe került, 1929 első felében volt. Neve először a Kellogg–Briand-paktum, vagy hivatalos nevén a Háború Igénybevételéről Való Lemondási Szerződés kapcsán került elő.[846] Amikor az amerikai szenátusban a ratifikációs vita folyt a szerződésről, Smith David Ignatius Walsh massachusettsi szenátornak írt levelét felolvasták, mint a szerződés törvénybe iktatásának pozitív támogatását. Smith ebben a levélben megint hitet tett amellett, hogy a közvélemény mennyire fontos. Úgy gondolta, hogy a felsőház kétharmados többségi szavazatát megérdemli a szerződés, mert az „egy újabb lépés a megfelelő nemzetközi közvélemény felépítése felé", és „nagyon hasznos eszköze a béke fenntartásának".[847] A szerződést az Egyesült Államok 1929. január 15-én ratifikálta, és Coolidge elnök két nappal később látta el kézjegyével.[848]

Nem sokkal ezután Smitht beválasztották tagnak abba az amerikai delegációba, amelyik abban a nemzetközi bizottságban működött közre, amelyik a német jóvátételi kérdés felülvizsgálatát végezte. Smith meglehetősen elit csoportba került. Honfitársai közül ott volt Owen D. Young, akiről a később megszületett tervet

[845] Elisina Tyler Mildred Blissnek, 1928. szeptember 16., Box 2, Tyler Papers.

[846] A szerződést eredetileg tizenöt ország írta alá 1928. augusztus 27-én, de később 54 ország csatlakozott. Magyarország 1929. február 14-én csatlakozott az egyezményhez, amit a Magyar Országgyűlés 1929. június 20-án fogadott el. A magyar nyelvű szöveget lásd Az 1927. január 25-ére összehívott Országgyűlés képviselőházának irományai, XV (Budapest, Pesti Könyvkiadó Rt., 1929), 340–342. A ratifikációhoz lásd uo., XXII (Budapest, Athenaeum Nyomda, 1929), 353–354.

[847] Congressional Record, 70th Congress, 2nd Session, 1568, 1929. január 11.

[848] Uo., 1731, 1929. január 15. és 1774, 1929. január 17.

elnevezték, maga J. P. Morgan, és ez már magában jelezte a dolog jelentőségét, vagy továbbá a nemzetközi tárgyalásokról örökké elmaradhatatlan Thomas Lamont.[849] A Young-terv előkészítése során Smith tanácsadói minőségben szolgált a „nagy ágyúk" számára, és ezt szokásos alázatával és Közép-Európáról az elmúlt években szerzett bőséges szakértelmével végezte. Young, miután Európából négy hónapi tárgyalássorozatról visszatért, úgy nyilatkozott, hogy Smith és a többi segítő „nagyon nagy szolgálatot" tettek.[850] A tervet megszületésekor a megfeneklett német jóvátételi fizetések és az európai rendezés elixírjeként fogadták, így Smith jogosan lehetett büszke, hogy részese volt a vállalkozás szellemi előkészítésének.

Smith egészségi állapota ekkor azonban újra pihenésre késztette. Már 60 éves volt, és az elmúlt öt év folyamatos egészségügyi problémái arra késztették, hogy visszavonuljon a közszolgálattól. 1930-ban visszautasította, hogy egy újabb magyarországi kölcsön esetén a hitelezők megbízottja legyen.[851] Ez azonban nem jelentette azt, hogy Smith ne próbált volna tanácsokat adni. Genfben dolgozott, ahol többször is találkozott Tylerrel, aki Bethlen kérdéseit közvetve megvitatta egykori főnökével, és a hasznosnak tűnő tanácsokról tájékoztatta is Bethlent.[852] Nicholas Rooseveltnek is elmesélte magyaroszági tapasztalatait, mielőtt az elutazott volna, hogy betöltse követi pozícióját 1930 végén. Ebben a beszélgetésben a magyarokat úgy jellemezte, mint akik „szuper nacionalisták", de egyfajta kisebbségi érzésük van, ugyanakkor energikusak és őszinték, és összességében szokásos optimizmusának adott

[849] *The New York Times,* 1929. február 2.

[850] Uo., 1929. június 5.

[851] Niemeyer Smithnek és Smith Niemeyernek, 1930. április 17., OV33/5, BoE.

[852] Royall Tyler Bethlennek, 1930. május 16., Correspondence with Count Stephen Bethlen, Thompson Todd Collection.

hangot az ország helyzetét és jövőjét illetően.[853] Ezután nem sokkal fájó szívvel ugyan, de 1931 elején lemondott a Népszövetség Pénzügyi Bizottságában több mint három évig betöltött helyéről. Lehet, hogy az a tény, hogy immár régi barátja, Arthur Salter nem sokkal előtte lemondott a Gazdasági és Pénzügyi Szekció vezetéséről elősegítette Smith ilyen jellegű döntését, de a fő ok a megromlott egészségi állapot volt. A Smith távozásával megüresedett helyet a Népszövetség mindenképpen egy újabb amerikaival akarta betölteni. Ez sikerült is, és Smith helyét távozása után nem sokkal Norman Davis vette át.[854] Ezzel véget ért Smith tizenöt évet felölelő és három kontinensre kiterjedő nemzetközi karrierje.

8.3. Az utolsó évek

Míg a Népszövetség Pénzügyi Bizottságának tagja volt, csakúgy, mint a Magyarországon betöltött főbiztosi poszt esetében, Smith gyakran utazott haza az Egyesült Államokba. Bármennyire is hitt és odaadó pártfogója volt a Népszövetségnek, és nagyon büszke is volt arra, hogy a szervezet égisze alatt dolgozhatott több éven át különböző minőségben, azért legbelül mindig vágyott arra, hogy több időt tölthessen otthon, a csendes és nyugodt New England-i környezetben. Ez már csak azért is indokolt volt, mert megrendült egészsége már évek óta hosszabb időszakokra zavarta a munkavégzésben. Ha sikerült hazautaznia, általában húgával, Elizabethtel töltötte ideje nagy részét, vagy horgászni ment jó barátjával, Lamonttal, vagy be-belátogatott a jogi irodába, amelynek tagja volt.[855]

[853] Naplóbejegyzés, 1930. október 11., Hungary 1930–1933, Box 19, Nicholas Roosevelt Papers.

[854] *The New York Times,* 1931. július 23.

[855] E. Lamont: *The Ambassador from Wall Street,* 248.

DUPress

Ettől függetlenül és ennek ellenére, Smith igen aktív életet élt, legalábbis erre enged következtetni a közéletben betöltött szerepe. Először a hírhedt Sacco és Vanzetti ügyben kérték ki a véleményét, amely felkérés egyébként még a pénzügyi bizottságba szóló kinevezése előtt történt. 1920-ban két olasz bevándorlót azzal vádoltak meg, hogy ők az elkövetői a Massachusetts állambeli South Braintree-ben történt kettős emberölésnek, amikor is az ottani cipőgyár dolgozóinak fizetését két útonálló megkaparintotta, miután a két pénzszállítót lelőtték. A sokak által koncepciósnak tartott perben a korszellemnek megfelelően a két olasz bevándorlót hamar halálra ítélték, sokszor vitatott bírói eljárás mellett. Éveken át folyt a vita az ítélet helyességéről, és sokan új tárgyalást szerettek volna látni. A kegyelmi kérvény elutasítása után a két férfit 1927 augusztusában kivégezték. Nem sokkal a kivégzés előtt, amikor Alvan T. Fuller kormányzó a számos kegyelmi kérvény nyomása alatt arra kérte fel Abbot Lawrence Lowellt, a Harvard Egyetem rektorát, hogy állítson fel egy háromfős bizottságot az ügy részleteinek átnézésére, Smitht is felkérték, hogy vegyen részt. Charles E. Wyzanski visszaemlékezése szerint, aki Bostonban 45 évig az Egyesült Államok egyik kerületi bíróságának volt vezető bírája, és az Amerikai Legfelsőbb Bíróság későbbi tagjának, Felix Frankfurternek volt a tanítványa, „Jerry konzultált orvosával, aki azt mondta neki, hogy nem szabad elvállalnia, mert bármelyik pillanatban meghalhat… Annyira rosszul érezte magát, hogy visszsza kellett utasítania a felkérést." Viszont Smith „titokban nekifogott elolvasni az egész peranyagot, és ez alapján úgy vélekedett, hogy Nicola Saccho és Bartolomeo Vanzetti egyaránt bűnös, és nem tagadták meg tőlük az Alkotmány által előírt korrekt tárgyalást".[856] Ezen megállapításával ugyan sokan vitatkoznának, de

[856] Wyzanski Russelnek, 1986. március 31., Scrapbook and miscellaneous papers relating to the Sacco–Vanzetti case and trial, 1962–1988, Francis Russell Papers, Boston Athenaeum, Boston.

fontos megállapítani, hogy a két férfi bűnössége, illetve ártatlansága sohasem lett minden kétséget kizárólag bizonyítva. Érdekes viszont, amit Smith orvosa mondott. Nyilván túlzás a visszaemlékezésnek ez a kitétele, mert ha életveszélyes állapotban lett volna, nem utazik Japánba, és nem vállalja a pénzügyi bizottságban betöltött szerepet sem. De azt azonban mindenképpen jelzi, hogy Smith nem volt jó állapotban, és talán szerencsésebb lett volna végleg visszavonulni mindenféle feladat vállalásától. De nem így tett, és különösen viszonylag kevés megterheléssel járó feladatokat is elfogadott.

Eltekintve a volt iskolájához, Exeterhez fűződő hosszú viszonytól, ahol igazgatósági tag volt, máshol is betöltött hasonló posztokat. 1928 nyarán például az Amerikai Telefon és Távirati Társaság (AT&T) elnöke lemondott, és helyébe kellett találni valakit, aki képes továbbvinni az elnöki feladatokat. Az igazgatótanács Smitht választotta a poszt betöltésére.[857] Két évvel később, 1930-ban Smitht beválasztották a nagy presztízsű a Nemzetközi Békéért létrehozott Carnegie Alapítvány igazgatóságába is. Ezek mellett Smith gyakran feltűnt jelentős eseménynek számító rendezvényeken. Miután végleg hazatért 1931-ben, gyakran volt meghívott különböző nagy presztízsű vacsorákra. Például a politikatudományok akadémiája fennállásának 50. évfordulójára rendezett banketten az este fő beszédét tartó Lamont mellett Smith is felszólalt.[858] Smith végig hűséges maradt a Népszövetséghez és annak ideájához, és meg is ragadt minden lehetőséget, hogy elősegítse a szervezet és az Egyesült Államok közötti minél nagyobb együttműködést. Smith neve megtalálható volt azon száz híres amerikai között, akik aláírták azt a Herbert Hoover elnökhöz intézett nyílt levelet, amelyben arra akarták őt ösztönözni, hogy a Nemzetközi Bírósághoz való amerikai tagságról szóló jegyzőkönyvet nyújtsa

[857] *The New York Times,* 1928. augusztus 16.
[858] *The New York Times,* 1930. november 15.

be a szenátusnak ratifikációra. Az elnök ezt nem tette meg, így az Egyesült Államok elszigetelődése továbbra is fennállt a hivatalos szinten.[859]

Az előbb említett posztok, illetve közszereplések nem jelentettek elviselhetetlen vagy aránytalanul nagy terhet. De Smith számára két dolog vészesen fogyóban volt: idő és energia. Fogyatkozó ereje lassan állandósult, és nem hagyta számára egyszerűbb munkák elvégzését sem. Miután lemondott a pénzügyi bizottságban elfoglalt helyéről, addig is meggyengült látása gyorsan tovább romlott és szinte megvakult, orvosai pedig hiába keresték az okát, nem tudtak rajta segíteni.[860] Később ugyan ismét javult valamelyest látása, de csak rövid időszakra. Ennek ellenére egy ideig még megpróbálta ellátni feladatait, de hamarosan be kellett vallania önmagának, hogy nem bírja tovább. Először az AT&T-ben betöltött posztjáról mondott le 1932 februárjában.[861] De még a csökkent munka is terhére volt, és a *Harvard Corporation*nél betöltött szerepéről is kénytelen volt lemondani öt év szolgálat után.[862] Egyetlen öröme talán az volt, hogy az 1932-es elnökválasztást Franklin Delano Roosevelt nyerte, és így tizenkét év republikánus irányítás után ismét Smith pártja, a demokraták vehették kezükbe a dolgokat.

Smith életének hátralévő része mentes volt mind munkától, mind izgalomtól, de ez számára inkább problémát jelentett. Ha úgy tetszik, számára is elérkezett a nagy világválság, még ha nem is gazdasági értelemben. Az egész életében szorgalmas és aktív

[859] *The New York Times,* 1930. november 24. Franklin Delano Roosevelt 1935-ben ugyan benyújtotta a szenátusnak az Egyesült Államok csatlakozásáról szóló jegyzőkönyvet, de azt leszavazták. Hasonlóan a Népszövetséggel folytatott kapcsolathoz, számos remek bíró, szigorúan magánszemélyként, többször is közreműködött a bíróság munkájában.

[860] Tyler Mildred Blissnek, 1931. május 1., Box 3, Tyler Papers.

[861] *The New York Times,* 1932. február 18.

[862] *The New York Times,* 1932. november 22.

ember, aki megpróbált azoknak az eszméknek megfelelni, amelyekben hitt, most kényszerpihenőre szorult. Igazi amerikai lévén pragmatikus ember volt, és a szavak helyett sokkal inkább a tettek vezérelték. De az 1930-as évek elejére a tettek lehetősége számára megszűnt. Noha lett volna még miért küzdeni, fizikai ereje már nem maradt arra, hogy a csatasorba álljon. Elfogadta a világot, amely körülvette őt, és remélte, hogy a Fehér Ház új lakója mélyreható változásokat fog hozni. Utolsó néhány évét otthon töltötte a „titokzatos kór előrehaladtával", ami legtöbbször az ágyba kényszerítette.[863] Jeremiah Smith, Jr. 1935. március 12-én hunyt el.

Smith halála nem keltett nagy feltűnést hazájában. Temetésén csak családja, húga és néhány távolabbi rokona volt jelen.[864] Smith sosem nősült meg, és húga sem ment férjhez. Így egy régi New England-i prominens család szűnt meg. Mint ahogy életében is kerülte a felhajtást, Smith valószínűleg megnyugvással vette volna tudomásul, hogy halálhíre nem okozott címlapsztorit. A vezető lapok természetesen megemlékeztek az esetről, de a nap embere viszontagságos és veszélyes időket élt, és az 1920-as évek könnyedsége már rég a múlté volt.[865]

Érthető módon Magyarországon azonban nagy visszhangot váltott ki Smith elhalálozása. A legtöbb lap megemlékezett az egykori főbiztosról és dicsérte annak Magyarországért folytatott tevékenységét. Az egyik újság „Meghalt egy jóbarátunk" címmel közölt írást, amelyben kiemelte Smithnek a népszövetségi kölcsönben játszott szerepét.[866] Egy másik népszerű napilap azt állította,

---

[863] Beale: Jeremiah Smith, Jr. (1870–1935), 549.

[864] *The New York Times,* 1935. március 13.

[865] A *New York Times* nekrológja tévesen azt állította, miszerint Roosevelt felajánlotta volna Smithnek a pénzügyminiszteri posztot. Semmilyen dokumentum sem támasztja alá, hogy Rooseveltnek lettek volna ilyen elképzelései. *The New York Times,* 1935. március 13. Bob Clark e-mail-üzenete a szerzőhöz, 2008. november 8. és december 3.

[866] *Budapesti Hírlap,* 1935. március 14., LV/61.

hogy Smith neve „kitörölhetetlenül belekerült a nemzeti élet történetébe", hiszen Smith „segíteni akart és segített is, amennyire a hatásköre megengedte… Nagyrabecsülte a kis Magyarország messzire feltűnő sportéletét és ez indította arra, hogy a nemzetközi úszósport legnagyobb vándordíját megalapítsa."[867] A *Pesti Napló* felidézte, hogy Smith visszautasította főbiztosi munkájáért járó honoráriumát, amiért az újság szerint Smitht „a névtelen magyar adófizető szobrának talapzatára" kellene állítani.[868] A *Magyarország* beszámolója szerint Bethlen és Bud is magasztalta Smitht, és állítólag az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés mozgalmat indított arra, hogy utcát nevezzenek el Smithről, és emeljenek műemléket tiszteletére.[869] Ez a hír szinte visszhangja volt Alapi Béla néhány évvel korábban az Egyesült Államokban tett kijelentésének, miszerint a következő amerikai, aki szobrot kap Magyarországon, az Smith lesz. Végül azonban az emlékét megőrizni akaró jó szándék nem öltött semmilyen konkrét formát. Budapesten valóban felállítottak még egy szobrot egy másik amerikai tiszteletére, de nem Smithét, hanem Harry Hill Bandholtz tábornokét, akinek bátor szembeszállása a Nemzeti Múzeumot kifosztani akaró román katonákkal mély nyomot hagyott a nemzetben. A két világháború közötti időszak revizionizmusa jobban tudott azonosulni a tábornokféle látványos, szinte kézzelfogható történettel, mint a Smith-féle közvetettebb, a háttérből megvalósuló segítséggel. Így vagy úgy, de az tagadhatatlan, hogy Jeremiah Smith, Jr.-nak elvitathatatlan érdemei voltak a sikeres pénzügyi rekonstrukcióban, és ezért talán jobban kellene emlékezni rá. Az amerikai követ ugyan még évekkel Smith halála után is az őt övező nagy tiszteletről írt, amit Magyarországon tapasztalt. Smith képét az amerikai

[867] *Pesti Hírlap,* 1935. március 14., LVII/61. Erről a tényről nem sikerült további információt szereznem.

[868] *Pesti Napló,* 1935. március 14., 86/61.

[869] *Magyarország,* 1935. március 17., XLII/63.

követség falára is kifüggesztették, emléket állítva a pénzügyi rekonstrukció biztosának.[870] De a második világháború végére neve szinte teljes feledésbe merült, és a hidegháború időszaka alatt – politikai szempontok miatt is – a felejtés homályában maradt. A szocializmus időszakát lezáró rendszerváltás sem hozott ebben változást, így a huszonegyedik században alig van magyar ember, aki tudná, ki is volt Jeremiah Smith, Jr.

DUPress

[870] John Flournoy Montgomery Elizabeth H. Smithnek, 1939. március 17., Box 6, Folder 5, John Flournoy Montgomery Papers, Yale University Archives, USA.

DUPress

Összegzés, következtetések

Mi volt a Népszövetség által Közép-Európában elindított pénzügyi rekonstrukciók valódi célja? Nyilvánvaló, hogy ezek a szanálási programok kettős célzattal születtek meg. Egyrészről a nyugati hatalmak, és itt elsősorban Nagy-Britanniát kell megemlíteni, lehetséges piacot láttak a nagy lélekszámú térségben, amire gazdaságaiknak szükségük volt. De ha ezeket az országokat nem sikerül talpra állítani a háború utáni kába állapotból, akkor nem rendelkeznek majd azzal a vásárlóerővel, amit a programok kidolgozói bennük látni szerettek volna. Így a szövetségesek elemi érdeke volt először pénzügyileg megerősíteni ezeket az államokat. Amennyiben ezt sikerül elérni, a térség gazdasági fellendülése is elindulhat, és megkezdődhet egy nagy volumenű kereskedelem az országok között. A gazdaságilag egészséges Európa és világ egyik alappillérjének ugyanis a szabad és nagy intenzitású kereskedelmet tartották. Különböző politikai megfontolások és realitások miatt azonban egy ilyen jellegű vállalkozás csak a Népszövetség keretein belül volt végrehajtható. És ez volt a másik fontos szempont. Az első világháború utáni Közép-Európa politikai értelemben labilis régió volt. A háborút lezáró békeszerződéseknek köszönhetően a közép- és kelet-európai térség egymással barátságtalan, sokszor gyűlölködő viszonyban álló államokat hozott létre, és a féltékeny irigység leginkább a szomszédos országok viszonyában volt megfigyelhető. Az adott országok belpolitikai értelemben sem voltak szilárd bástyák, amire a legjobb példák a magyarországi és németországi rövid életű kommunista puccsok voltak, de meg lehet említeni a Károly-féle trónkövetelő akciókat is 1921-ben. Ez a fajta

PUBLISS

bolsevik fenyegetés nagy súllyal esett a latba a nyugati hatalmak gondolkodásában. Így érthető és kézenfekvő volt az érvelés, hogy a politikai anatémát pénzügyi eszközökkel fékezzék meg.

A Népszövetség egyik legfontosabb ajánlása a térség országai közti kereskedelem felélénkítése volt. Ez a gondolat volt a vezérmotívuma az évtized elején megtartott két legfontosabb találkozónak, a brüsszeli és genovai konferenciáknak is. Sajnos azonban az egyes országok reflexszerű válasza a gazdasági kihívásokra és politikai érzelmekre a vámtarifák emelése volt, amely csak tovább nehezítette a gazdasági problémákból való esetleges kilábalást. A nem megfelelő békeszerződések csak tetézték a bajt. Európa újjárajzolt térképének alkotói ugyanis a gazdasági szempontokat alig vették csak figyelembe. Ennek egyik eredménye a térségben az lett, Royall Tyler szavaival élve, hogy „a Duna menti országok egyre kevesebbet kereskedtek egymással, és mindegyikük próbálta politikai függetlenségét megőrizni, és ehhez társítani minél nagyobb fokú gazdasági önállóságot, ezzel élénken belemerülve a *beggar-my-thief* játékba".[871]

Nem könnyű feladat a népszövetségi pénzügyi programokat hosszú távon megítélni, mert az 1929 után kibontakozó pénzügyi és gazdasági világválság nyomán már nem lehetett egészséges gazdasági életről beszélni sem Európán belül, sem azon kívül. De azért ennél jóval többről volt itt szó. Arthur Salter jól látta utólag, hogy „a világháború utáni első évtized rekonstrukcióit, noha látszólag minden szempontból sikeresek voltak, bizonytalan alapokra helyezték; és az egész szerkezet, amelynek úgy tűnt, már csak a tetejét kell felhúzni, előttünk omlott össze".[872] Nem csupán az

[871] League of Nations, *Reconstruction Schemes,* 154. Az angol játékra nem találtam megfelelő magyar formulát, de a lényege az, hogy egy ország saját gazdasági problémáit próbálja rendbe tenni úgy, hogy a szomszédjainak ezek a lépések nem kedveznek.

[872] Salter: *World Trade and Its Future,* 50.

évtized végén megkezdődött majd hamarosan végképp elmélyülő válság volt az oka a problémáknak. Maga a kidolgozott rendszer sem volt megbízható és alapos. A legnagyobb baj a túlzó méreteket öltött kölcsönfelvételben keresendő, amelyet a térség kormányai „túl könnyen és túl vakmerően" gyakoroltak.[873] A hatalmas összegeket, amelyek ezekbe az országokba érkeztek csak kis százalékban használták fel megtérülő befektetésekre, inkább társadalmi feszültségek enyhítésére fordították: a hosszú távú stabilitást rövid távú belpolitikai érdekek írták felül. Így az 1930-as évek eleje, de legkésőbb közepe, gyakorlatilag az összes itteni államot teljes vagy részleges fizetésképtelenségben találta. Ennek ellenére azt nem lehet állítani, hogy a népszövetségi kezdeményezések teljesen hiábavalók lettek volna, mert még ha a nagypolitika ott is ólálkodott a háttérben, ezek a mentőprogramok sok tekintetben tényleg sikeresek voltak. Hogy ezek az eredmények csak rövid távra szóltak, az nem elsősorban a szervezet hibája volt, sokkal inkább az érintett országoké.

Fontos viszont kitérni az egész szituációban az Egyesült Államoknak a térséghez az adott időszakban folytatott viszonyára, különös tekintettel a pénzügyi-gazdasági helyreállítás terén. Már többször kihangsúlyoztuk, hogy a republikánus kormányzatok nem kívántak felelősséget vállalni a sok szempontból negatív fényben látott európai kontinensen, és ezt a több mint egy évszázados tradíciót az amerikai lakosság túlnyomó része osztotta. A közkeletű vélekedés az volt, hogy amennyiben segítség érkezik a tengerentúlról, azt a magánszférának kell kezelnie, elsősorban tőkebefektetés formájában. Az Egyesült Államokban rendelkezésre álló rengeteg tőke – éles ellentétben az európai kontinensen uralkodó helyzettel – azt is jelezte, hogy a háború igazi nyertese a tengerentúlon volt.

[873] Salter: *Political Aspects of the World Depression* (Oxford, Clarendon Press, 1932), 14.

A fegyverszüneti időszak megkezdésével kezdetét is vette az amerikai segélyprogram, amely messze kiemelkedett bármilyen ország ezen a területen végzett tevékenységétől. Ez egyrészről az Egyesült Államok megnőtt pénzügyi és gazdasági hatalmának volt köszönhető. Másrészről viszont ez volt az az időszak, amikor nem volt még egyértelmű, hogy a Wilson elnök vezette Amerika milyen lépéseket tesz, vagy tehet a jövőbeni kapcsolatok irányába. Döntő fontosságú volt a szenátus abbeli döntése, hogy nem ratifikálja a versailles-i békeszerződést, és így az Egyesült Államok nem lett tagja a Népszövetségnek. Ez a helyzet néhány dolgot elkerülhetetlenné tett. Egyfelől Amerika politikai értelemben nem vált a háború utáni kényes időszak részévé. Másfelől a Népszövetség ambiciózus terveit a világ legerősebb országa nélkül, és sok szempontból annak ellenfeleként kellett végrehajtania. Az előbbi két pontból adódott, hogy az európai pénzügyi újjáépítés amerikai kormányzati részvétel nélkül fog lezajlani. Ennek logikus eredményeként az egyetlen lehetséges kapcsolat Európa és az Egyesült Államok között a magánszféra, illetve a magántőke lett. Ráadásul e nélkül a közeg nélkül elképzelhetetlen volt a pénzügyi rekonstrukció kivitelezése, mert a kontinensen nem volt elegendő szabad tőke a tervezett ambiciózus célok megvalósítására.

Az egymást követő republikánus kormányok külső közönye nem jelentette azt, hogy ne követték volna szorosan az európai eseményeket. Sőt az Egyesült Államok nagyon is odafigyelt az európai eseményekre, mert ha nem is volt hajlandó felelősséget vállalni a kontinensért, az egyértelmű volt, hogy Amerikának egy stabil és baráti Európára van szüksége. Míg az előbbi biztos piacot jelentett amerikai termelőknek, az utóbbi mögött ideológiai szempontok játszottak szerepet. Az újonnan megjelent és keletről érkező bolsevik „fenyegetés" egyértelművé tette az amerikaiak számára, hol is van az új ellenség. A háború sújtotta közép-kelet-európai országokat stabilizálni kellett, hogy elkerülhető legyen a bolsevik térhódítás. Az alapfelfogást remekül fejezte ki a mondás, „jóllakott em-

berekből nem lesznek bolsevikok". Így az Egyesült Államok felől érkező segítségnek is kettős célja volt: egyrészt segíteni a legszegényebb nemzeteken, de ez a cél tagadhatatlanul összefonódott azzal a felfogással, hogy amennyiben pénzügyileg és gazdaságilag ezek az államok talpra állnak, a bolsevik ideológiát is feltartóztatják. Talán Herbert Hoover, az amerikai segélyprogramok irányítója és későbbi elnök fogalmazta meg legjobban az amerikai álláspontot:

> „Ezt a félelmet [éhínség és dögvész] csak felerősítette az a lehetőség, hogy Közép- és Kelet-Európa gyenge forradalmi kormányai az éhezés nyomása alatt összeroppannak és anarchiába süllyednek. A fegyverszünet után egy még nagyobb félelem jelent meg, amely az anarchiánál is nagyobb ellensége a szabadságnak, amely tulajdonképpen egy szervezetlen erő. A kommunizmus, amely bekebelezte Oroszországot, a szabadság eltiprásának új, szervezett formája volt, és a bosszú fűtötte. A kommunisták megkaparintották a cári aranykészleteket. Ügynökeik behálózták egész Európát, és új forradalmakat finanszíroztak. Hamarosan rá kellett jönnünk, hogy ez a fertőző méreg rohamos ütemben terjed az éhező nemzetek között. Itt volt a vészjósló lehetőség, hogy minden, amiért harcoltunk, hogy a szabadságot terjesszük, elbukhat."[874]

Ennek a természetesen leegyszerűsítő analízisnek megfelelően az Egyesült Államok aktívan részt vett a segélyprogramokban a térséget illetően.

A főképp Közép- és Kelet-Európára koncentrálódó segélyezés során a segített országok nem egyforma elbírálásban részesültek. Ennek oka a háborúban betöltött szerepük, lakosságuk száma és a bolsevik ideológia elterjedése szempontjából sejtett veszély vol-

[874] Hoover: *Memoirs,* vol. 1, 283.

tak. Magyarország például csak morzsákat kapott. Sokat mondó az adat, hogy míg hazánk az összes segély 1,3%-ában részesült, addig Ausztria, amely ugyan szintén vesztes ország volt, de politikailag mégis fontosabb megítélés alá esett, 16,6%-os részesedést könyvelhetett el.[875] Kisebb lakossággal, noha valamivel rosszabb helyzetben, Ausztria jóval fontosabb volt az Egyesült Államoknak Magyarországnál.

A segélyezési akciók levonultával és a békeszerződések aláírásával a térség nem sok pozitív változást könyvelhetett el. Nyilvánvaló volt, hogy jelentős külső segítség nélkül ezeket az országokat nem lehet megmenteni a csődtől, amelynek nyomában a politikai anarchia ütötte volna fel a fejét, ami a radikalizmus melegágya. Ezt el kellett kerülni. A Népszövetség tehát, elsősorban brit kezdeményezésre, felkarolta ezen országok pénzügyi rekonstrukcióját, először Ausztriáét, majd Magyarországét. A népszövetségi keret azt jelentette, hogy az Egyesült Államok mindössze magánszinten vett részt, de abban is csak korlátozott formában. Noha érkezett pénz a nemzetközi kölcsönök keretében ezekhez a pénzügyi mentőcsomagokhoz az Egyesült Államokból, nem lehet azt állítani, hogy amerikai vállalkozásról lett volna szó. Jeremiah Smith, Jr. is természetesen csak magánemberként vállalhatta a főbiztosi posztot, és csak igen közvetve képviselte hazáját, kormányát pedig egyáltalán nem. Ennek ellenére szinte mégis mindenki Amerika küldöttének tekintette, és bármennyire is próbálta Smith kizárni a politikát egész itteni működése alatt, kinevezése és tettei óhatatlanul politikai színezetűek is voltak. A két közép-európai ország pénzügyi megsegítésére kidolgozott programok azért is fontosak, mert csak előjátéknak tekinthetők a német pénzügyi rendezéshez.

Az Egyesült Államok sokkal nagyobb szerepet vállalt Németország esetében, ahol úgy ítélték meg, sokkal nagyobb amerikai

[875] Glant: Herbert Hoover és Magyarország, 389.

érdekek forognak kockán. Még ha az amerikai kormány nem is ismerte el hivatalosan, az adósságok kérdése elválaszthatatlanul összekapcsolódott a jóvátétel kérdésével. Amerikának bele kellett törődnie, hogy még mindig jobb, ha ő maga támogatja a feszültséget csökkentő programokat, mint hogy hagyja a végsőkig elfajulni a helyzetet. Ennek megfelelően a Dawes-terv amerikai kezdeményezésre létrejött amerikai pénzügyi mentőcsomag volt 1924-ben, közvetlen a magyar rekonstrukciós program megkezdése után. Ahhoz, hogy politikailag stabil Közép-Európáról vagy Európáról lehessen beszélni, Németország helyzetét mindenképpen meg kellett oldani, mind politikai, mind gazdasági szempontból, és a kettő nyilván összefüggött. Az amerikaiak úgy vélték, ha Németország ismét prosperál, akkor nem kell attól tartani, hogy a háborúban elszenvedett vereségéért revansot akarna venni. A gazdasági szempontok abból a tényből fakadtak, hogy a német iparban hatalmas tartalékok rejlettek, és ha a német gazdaság teljes kapacitással tud működni, hatalmas felfutás lesz tapasztalható a külkereskedelemben is. Ennek néhány európai ország mellett Amerika lehetett nagy nyertese. Ahogy Stephen Schuker fogalmazott, „a beáramló amerikai tőke tette lehetővé, hogy az 1920-as évek második felének weimari köztársasága mások pénzén alapítson meg egy csírájában lévő jóléti államot”.[876] Ezért az Egyesült Államok egy gazdaságilag erős Németországot szeretett volna látni egy újból megerősödött Európában, amint az előbbi visszaintegrálódik az utóbbiba. Nem véletlen tehát az 1924 végétől megnőtt amerikai pénzügyi aktivitás Németországban. A magánszféra valóban az amerikai külpolitikai szempontokat próbálta megvalósítani.

Időközben az Egyesült Államok még a korábbi minimálisnál is kisebbre próbálta csökkenteni a Népszövetséggel való kapcsola-

[876] Schuker: John Maynard Keynes and the Personal Politics of Reparations: Part 2, *Diplomacy & Statecraft,* Vol. 25. no. 4 (2014): 586.

tát. Jeremiah Smith, Jr. pénzügyi bizottsági taggá válása a kivétel volt, nem a szabály. Noha az amerikai kormányoknak nem volt ellenére, hogy polgáraik részt vegyenek a Népszövetség működésében – szigorúan magánszemélyként –, de ezt leszámítva féltékenyen őrizték bármilyen területen meglévő előnyüket. Az amerikai kormány például rendre megakadályozta, hogy a szervezet megfigyelőket küldjön a pánamerikai konferenciákra, és a Coolidge kormány úgy döntött, hogy az addigi nem hivatalos képviselőjét is visszahívja a Jóvátételi Bizottságból 1927-ben.[877] Ez az utóbbi lépés megint csak azt volt hivatott jelezni, hogy az amerikai diplomácia továbbra sem ismeri el az adósságok és jóvátételek közötti kapcsolatot. Amikor nem a Népszövetség keretein belül kerültek gazdasági és pénzügyi kérdések az előtérbe, az amerikaiak egy fokkal nyitottabbak voltak. 1927-ben például hivatalos minőségben vettek részt a Genovában rendezett Nemzetközi Gazdasági Konferencián.[878] Az Egyesült Államok természetesen saját érdekeinek megfelelően járt el, és nem akart európai ügyekkel foglalkozni, csak a legszükségesebb szintig. Ez a tengerentúli hozzáállás nem volt jó hatással a politikai vagy gazdasági fellendülésre Európában.

Érdemes összehasonlítani a térség négy országába, Ausztriába, Magyarországra, Németországba és Lengyelországba az 1924 és 1928 között érkezett amerikai tőke mennyiségét, mert az adatok jó képet adnak az adott országok iránti amerikai elkötelezettségről is. Ausztria 54 millió, Magyarország 70,1 millió, míg Lengyelország 116,2 millió dollárhoz jutott, amely összegek aránya többé-kevésbé megegyezik ezen országok lakossági arányával. Németország esetében azonban a teljes kölcsönbevétel az 1 milliárd 100 milliót is meghaladta, amely aránytalanul nagy szám, így jól mutatja Németország fontosságát a tengerentúli befekte-

[877] FRUS, 1925, vol. 1, 302–304 és FRUS, 1926, vol. 1, 120–125.
[878] FRUS, 1927, vol. 1, 238–246.

tőknek.[879] Ez az utóbbi összeg egyébként az Európában az ebben az időszakban befektetett amerikai tőke 41%-át jelentette, míg az egész földtekén is annak egy ötödét![880] Nyugodtan meg lehet hozni azt a következtetést, hogy Thomas Lamont szavai, miszerint az amerikaiak „az európai univerzum gazdasági központjának" tekintették Németországot, és attól féltek, ha Németország nem áll talpra és kezd termelni, „a kontinens összes környező állama hasonlóan hanyatlani fog", jól tükrözik az angolszász pénzügyi körök vélekedését.[881]

Az 1929-ben megindult pénzügyi válság végérvényesen pontot tett az utolsó egy-két évben már csökkenő számú amerikai kölcsönök hosszú sorára. A prioritások ugyanis egy csapásra megváltoztak. Európa többé-kevésbé stabilnak tűnt a tíz évvel korábbi önmagához képest, Latin-Amerika nagy része teljes amerikai hegemónia alatt volt, de az Egyesült Államoknak a legnagyobb kihívást az otthoni helyzet adta, és erre kellett koncentrálni. Mivel a gazdasági válság elhúzódott és közben felemésztette az ország legtöbb energiáját, kevéssé lehet azon csodálkozni, hogy az európai amerikai jelenlét jelentéktelenre zsugorodott, és Európa végképp magára maradt. Az 1930-as évek elején nyilvánvalóvá vált, hogy az európai pénzügyi stabilitást nem sikerült elérni és tartóssá tenni, és a korábban megsegített országok egymás után jelentik be fizetésképtelenségüket. Az 1929-ben útjára indított Young-terv sem tudott ezen a helyzeten változtatni, legfeljebb némi haladékot jelentett. A következő néhány évben a gazdasági problémák tovább tetézték az amúgy is súlyos helyzetet, és a politikai instabilitás és radikalizmus előrevetítette a második világháborút.

---

[879] Lewis: *America's Stake,* 619–622.

[880] Uo., 628–629.

[881] Idézi Chernow: *The House of Morgan,* 248. A britek osztották ezt a nézőpontot. Curzon a kabinetnek úgy nyilatkozott, miszerint Németország „számunkra a legfontosabb állam Európában". Idézi Ahamed: *Lords of Finance,* 116.

Az Európát illető amerikai gondolkodásban csak a második világháború szörnyű pusztítása és az újból megjelenő ideológiai-politikai kihívás okozott mélyreható változásokat. Sokan úgy látták, hogy a veszély hasonló jellegű, mint az első világháború után volt, de a mérete összehasonlíthatatlanul nagyobb, mind a pénzügyi-gazdasági állapotot, amelyben Európa volt, mind a kommunizmus fizikai térhódítását illetően. Ezért az Egyesült Államoknak most már konkrét lépéseket és válaszokat kellett adnia. Ennek része volt, hogy amennyiben nem sikerül gazdaságilag szilárd Európát létrehozni – még ha csak a kontinens nyugati felében is, ami mindig sokkal fontosabb volt az Egyesült Államoknak a kelet-európai térségnél –, akkor a következmények nemcsak kiszámíthatatlanok és súlyosak lesznek, de kiszámíthatatlanul súlyosak is. Közvetlenül a háború befejezése után egyes amerikai feljegyzések máris hangsúlyozták azt a veszélyt, amelyet a német ipar megmaradt részének elpusztítása jelentene, mert ennek következményében felléphetne egy olyan „gazdasági és politikai ragály, amely elpusztíthatja az összes abbeli reményünket, hogy a demokratikus gondolkodást és gyakorlatot bátorítjuk Európában”.[882] Már a potsdami konferencia alatt megszületett az ötlet, miszerint „egy teljesen összehangolt tervet kell elfogadni Európa egészének gazdasági rehabilitálására”.[883] A Marshall-terv korai gondolata már rögtön a háború végén megszületett, és abból az aggodalomból nőtt ki, hogy a harcok megszűnése után mivel kell a kontinensnek szembenéznie. Mivel csakis a szabad társadalmak és a szabad kereskedelem biztosíthat „egy gazdaságilag stabil Európát”, és, amint ugyanaz a feljegyzés érvelt, „ez adhat megfelelő lendületet a szabad gondolatoknak, ami az egyik legnagyobb garanciája

[882] Stimson Trumannak, 1945. július 16., FRUS, 1945, The Conference of Berlin (the Potsdam Conference), vol. 2, 756.

[883] Stimson Trumannak, 1945. július 22., uo., 809.

annak a békének és biztonságnak, amelyet elérni remélünk".[884] A második világháború után az amerikai politika döntéshozói feladták és elszakadtak attól az 1920-as években uralkodó amerikai külpolitikai világszemlélettől, hogy a magánszférára lehet bízni a kormánynak kellemetlen külpolitikai feladatokat. Az egymást követő amerikai kormányzatok számára, pártállástól és a hivatali idő hosszúságától függetlenül teljesen világossá vált, hogy felelősséget kell vállalniuk Európáért a saját nemzetbiztonsági elképzeléseik érvényesítése céljából.

Visszatérve Magyarországra, meg kell említeni, hogy az első világháború után helyzete speciális volt. Olyan sokáig volt a Habsburg Birodalom része, hogy ez a státusz némi naivitással töltötte el a nemzet biztonságérzetét az országot körülölelő szláv tengerben a birodalmon belül és kívül. A trianoni békeszerződés komoly lecke volt arról, hogy mekkora is hazánk súlya nyugaton és az Egyesült Államokban. A pénzügyi rekonstrukció megindításában azonban csak a háború utáni nemzetközi élet két legerősebb államára, az angolszász hatalmak jóindulatára számíthatott az ország. A magyarok csakis ebben a politikai és gazdasági, illetve pénzügyi értelemben vett két nagyhatalomban látták a szebb jövő felé vezető utat, elsősorban pénzügyi-gazdasági értelemben, és később remélhetőleg politikailag is. Az a tény, hogy egy amerikai, Jeremiah Smith, Jr. töltötte be a Népszövetség főbiztosi posztját 1924-től, csak megerősítette azokat a gondolatokat és illúziókat, hogy az ország számíthat az Egyesült Államokra, még akkor is, ha szigorúan véve Smith hivatalos formában nem képviselte kormányát. Smith teljesen megtestesítette az 1920-as évek amerikai külpolitikáját anélkül, hogy ezen a területen bármit is tett volna direkt módon: magánemberként szolgálta a Népszövetséget, de kapcsolatai és állampolgársága miatt erős politikai súllyal bírt posztja. Ettől

[884] Uo.

még, vagy éppen ezért is, Smith teljes mértékben az elvárt amerikai képet projektálta: pártatlan, megértő, pragmatikus és segítőkész volt. Puszta jelenléte és a pénzügyi rekonstrukcióban játszott pozitív szerepe nagyobb presztízshez segítette Magyarországot a térségben, és további amerikai tőkéhez segítette az országot.

Smith távozásával azonban az addig tapasztalható erőskezű ellenőrzés is eltűnt, és Magyarország pénzügyi értelemben nem követett bölcs utat. Az ország rálépett a nagy fokú eladósodás útjára, és annak ellenére, hogy az életszínvonal ugyan emelkedett, az ország adósságállománya az évtized végére az egekbe szökött, és kevés lehetőség mutatkozott arra, hogy képes lesz ezeket visszafizetni. Csak újabb és újabb rövid távú kölcsönökkel sikerült szinten tartani a kényes helyzetet, de az adósságspirálból nem volt kiút. A pénzügyi és gazdasági világválság azután még a halasztó hatályú mentőövet sem kínálta, és Magyarország komoly bajba került a legtöbb országhoz hasonlóan. Az egyre romló helyzet és a politikai türelmetlenség az 1930-as években Magyarországot egyre jobban Németország felé sodorta mind pénzügyi, mind gazdasági, mind politikai szempontból. Ebben volt talán a népszövetségi kölcsönök közép-európai országokban indított pénzügyi rekonstrukcióinak a drámája: a már korábban meglévő német–osztrák–magyar tengelyt akarata ellenére szorosabbra fűzte, aminek a gazdasági világválság csak újabb lökést adott.

Meg kell azt is említeni, hogy a Bethlen-kormány számára a népszövetségi pénzügyi konstrukció sikere nem csupán a pénzügyi-gazdasági szférára tett hatása miatt volt fontos. Bethlen ugyanis hamar belátta, hogy amíg az ország nemzetközi elszigetelődése fennáll, nem lehet szó semmiféle revízióról, még békés formában sem. Tudta, hogy a népszövetségi tagság elnyerése csak az első lépcső. Egy sikeres népszövetségi program Magyarországot nemzetközileg szalonképessé teheti, és az ország jó magatartása elősegítheti a revizionista húrok megpengetését. Ez is történt. Az viszont végzetes tévedésnek bizonyult, hogy az 1920-as évek

legelején megindított elvi és retorikai, majd az évtized vége felé gyakorlatiasabb revizionista külpolitika olasz és német segítséggel révbe érhet, és a trianoni békeszerződést maradandóan felül lehet vizsgálni. A magyar politika minden energiáját ebbe a vállalkozásba fektette, aminek azután szörnyű következményei lettek a második világháború alatt és után. Azzal, hogy az ország hatalmas pusztítást és veszteségeket volt kénytelen elkönyvelni a háború alatt, és hogy a Szovjetunió érdekszférájába került, megpecsételte az ország sorsát, és hosszú időre lehetetlenné tette, hogy Nyugat-Európához próbáljon kapcsolódni.

DUPress

DUPress

Függelék

1. A magyar jóvátételi fizetések menetrendje

1924. január 31. – 1926. december 31.: természetbeni fizetésként munkanaponként 880 tonnát meg nem haladó szén leszállítása.

1927. június 30.	2,500,000 millió aranykorona
1927. december 31.	2,500,000 millió aranykorona
1928. június 30.	2,500,000 millió aranykorona
1928. december 31.	2,500,000 millió aranykorona
1929. június 30.	3,000,000 millió aranykorona
1929. december 31.	3,000,000 millió aranykorona
1930. június 30.	3,500,000 millió aranykorona
1930. december 31.	3,500,000 millió aranykorona
1931. június 30.	4,000,000 millió aranykorona
1931. december 31.	4,000,000 millió aranykorona
1932. június 30.	4,500,000 millió aranykorona
1932. december 31.	4,500,000 millió aranykorona
1933. június 30.	5,000,000 millió aranykorona
1933. december 31.	5,000,000 millió aranykorona
1934. június 30.	5,500,000 millió aranykorona
1934. december 31.	5,500,000 millió aranykorona
1935. június 30.	6,000,000 millió aranykorona
1935. december 31.	6,000,000 millió aranykorona
1936. június 30.	6,500,000 millió aranykorona
1936. december 31.	6,500,000 millió aranykorona
1937. június 30.	6,500,000 millió aranykorona

DUPress

1937. december 31.	6,500,000 millió aranykorona
1938. június 30.	6,500,000 millió aranykorona
1938. december 31.	6,500,000 millió aranykorona
1939. június 30.	6,500,000 millió aranykorona
1939. december 31.	6,500,000 millió aranykorona
1940. június 30.	6,500,000 millió aranykorona
1940. december 31.	6,500,000 millió aranykorona
1941. június 30.	6,500,000 millió aranykorona
1941. december 31.	6,500,000 millió aranykorona
1942. június 30.	7,000,000 millió aranykorona
1942. december 31.	7,000,000 millió aranykorona
1943. június 30.	7,000,000 millió aranykorona

Forrás: League of Nations, *The Financial Reconstruction of Hungary,* 201–202.

DUPress

Kibocsátó ország	Névleges összeg			Kamatláb %	Kibocsátási ár %	Bankok átvételi ára %	Adó %	Bélyegzés %
	Eredeti valuta	£	Aranykorona					
Nagy-Britannia	7,902,700	7,902,700	168,722,645	7,5	88	84		2
USA	7,500,000	1,733,606	37,012,488	7,5	87,5	80	–	–
Olaszország	170,000,000	1,696,864	36,228,046	8,05*	92	88	–	1,2
Svájc	30,000,000	1,226,996	26,196,364	7,5	89	85	–	1
Svédország	4,585,000	280,772	5,994,482	7,5	88	84	1	1
Hollandia	5,000,000	433,605	9,257,466	7,5	88	84	0,5	1
Csehszlovákia	83,620,000	568,845	12,144,840	7,5			–	2
Magyarország (USD)	2,350,000	543,195	11,597,250	7,5	88	86	–	–
Összesen		14,386,583	307,153,581					

* 7% kamat és a kamaton 15%-os kuponadó, együttesen 8,05%.

Kibocsátó ország	Nettó összeg			
	%	Eredeti valuta	£	Aranykorona
Nagy-Britannia	82	6,480,214	6,480,214	138,352,569
USA	80	6,000,000	1,386,885	29,610,000
Olaszország	86,8	147,560,000	1,472,878	31,445,944
Svájc	83	24,900,000	1,018,407	21,742,983
Svédország	82,5	3,782,625	231,647	4,945,448
Hollandia	83	4,150,000	359,892	7,683,697
Csehszlovákia	82,75	69,195,550	470,719	10,049,635
Magyarország (USD)	86	2,021,000	467,148	9,973,635
Összesen			11,887,780	253,804,131

Forrás: League of Nations, *The Financial Reconstruction of Hungary,* 52–53.

DRAFT

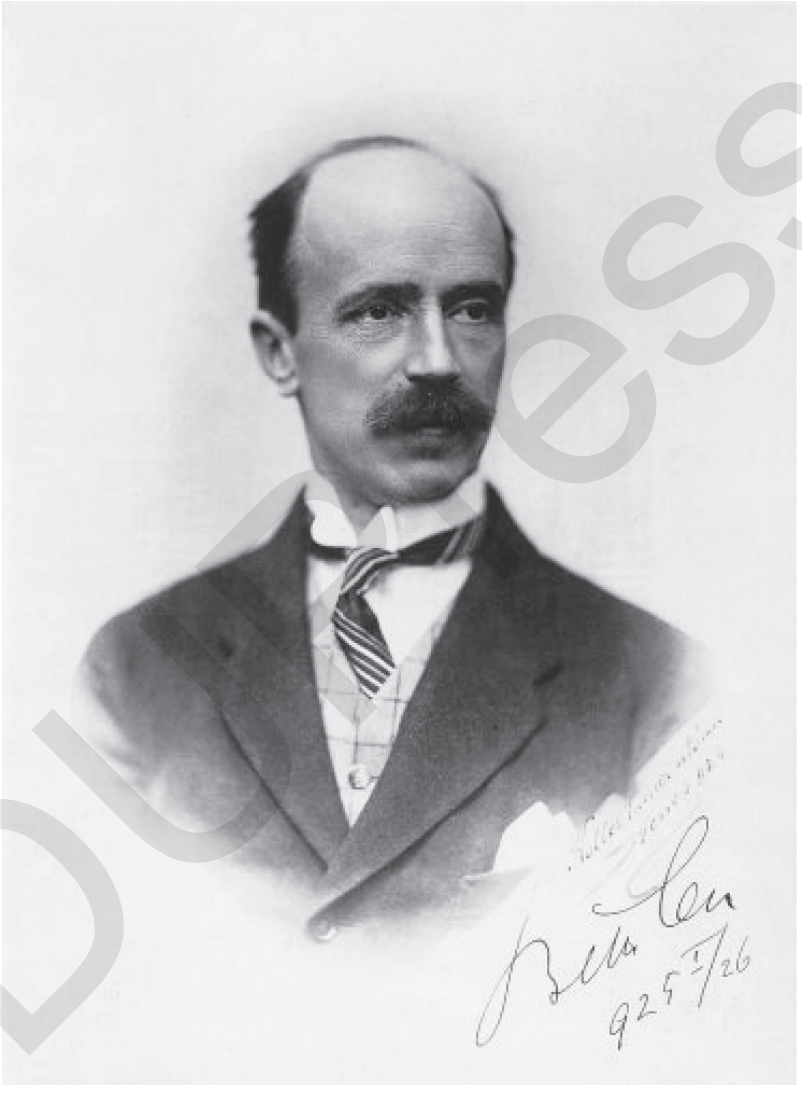
3. A Cotelle-terem, ahol a magyar delegáció aláírta a trianoni békeszerződést 1920. június 4-én

A szerző saját fényképe

DUPLA

4. Bethlen István Magyarország miniszterelnöke, 1921–1931

Forrás: Babits Kiadó Rt.

DUPress

5. Jeremiah Smith, Magyarország népszövetségi pénzügyi főbiztosa, 1924–1926

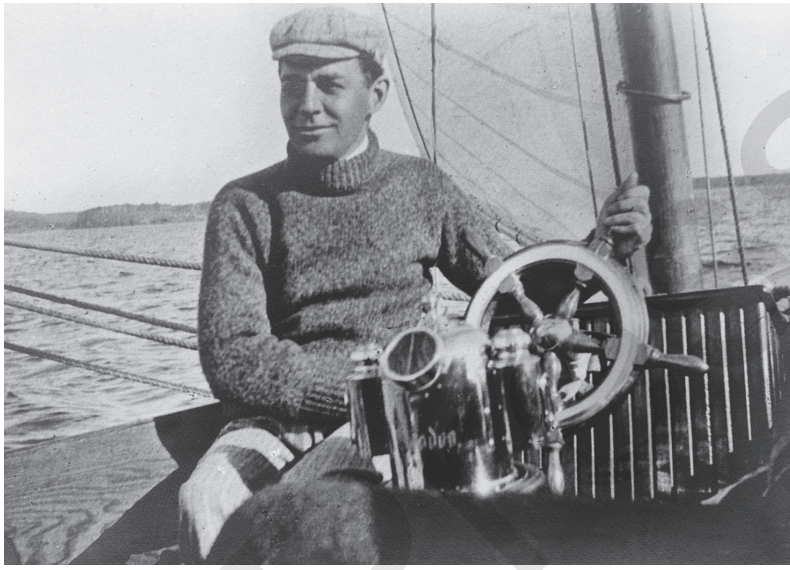
Forrás: League of Nations Photo collection, United Nations Library at Geneva

6. Jeremiah Smith mint népszövetségi pénzügyi főbiztos Magyarországon, 1924–1926

Forrás: Phillips Exeter Academy

7. Jeremiah Smith fiatalon

Forrás: Phillips Exeter Academy

DUPLA

8. Jeremiah Smith öregen egy osztálytalálkozón

Forrás: Phillips Exeter Academy

9. Smith Harry Arthur Siepmann, a Magyar Nemzeti Bank tanácsadója, 1924–1926

A könyvben szereplő fontosabb személyek jegyzéke

Avenol, Joseph Louis Anne (1879–1952): A Népszövetség főtitkárhelyettese, 1923–1933, majd a Népszövetség főtitkára, 1933–1940.

Barthou, Louis (1862–1934): Franciaország miniszterelnöke, 1913. A Jóvátételi Bizottság elnöke, 1922–1924.

Beneš, Eduard (1884–1948): Csehszlovák külügyminiszter, 1918–1935. Csehszlovákia elnöke, 1935–1938, 1945–1948.

Bethlen István (1874–1947): Magyarország miniszterelnöke, 1921–1931.

Blackett, Basil Phillott (1882–1935): A Brit Kincstár pénzügyi ellenőre és a pénzügyi bizottság tagja, 1919–1922. Az indiai kormányzó végrehajtó bizottságának pénzügyi tagja, 1922–1928.

Boyden, William Roland (1863–1931): Az első világháború alatt az Amerikai Élelmezésügyi Hivatalban dolgozott, később pedig az Amerikai Segélyhivatalban, amerikai nem hivatalos küldött a Jóvátételi Bizottságban, 1920–1923.

Bradbury, John (1872–1950): A brit kormány gazdasági tanácsadója az első világháború alatt, majd a brit tag a Jóvátételi Bizottságban, 1919–1925.

Bud János (1880–1950): Magyarország pénzügyminisztere, 1924. november – 1928. szeptember. Parlamenti képviselő, 1926–1938.

Coolidge, Calvin (1872–1933): Massachusettsi kormányzó, 1919–1921. Alelnök, 1921–1923, majd Harding elnök halála után az Egyesült Államok elnöke, 1923–1929.

Curzon, George Nathaniel (1859–1925): Brit külügyminiszter, 1919–1924.

DUPress

Daruváry Géza (1866–1934): Magyarország külügyminisztere, 1922–1924.

Dewey, Charles Schuveldt (1880–1980): Az amerikai kincstár helyettes államtitkára, 1924–1927. Lengyelország pénzügyi tanácsadója, 1927–1930.

Gilbert, Seymour Parker (1892–1938): Az amerikai kincstár helyettes államtitkára, 1919–1924, majd később a jóvátételi fizetések biztosa Németországban, 1924–1930.

Goode, William Athelstane Meredith (1875–1944): Brit újságíró és pénzügyi ötletember, a Jóvátételi Bizottság Osztrák Szekciójának vezetője, 1920–1921. A magyar kormány tanácsadója, 1923–1941.

Harding, Warren Gamaliel (1865–1923): Amerikai szenátor, 1915–1921. Az Egyesült Államok elnöke, 1921–1923.

Harding, William Proctor Gould (1864–1930): Amerikai bankszakember, az Amerikai Szövetségi Tartalékbank Igazgatótanácsának vezetője, 1916–1922. A Szövetségi Tartalékbank bostoni fiókjának igazgatója, 1923–1930.

Hoover, Herbert Clark (1874–1964): Az első világháború alatt különféle amerikai segélyakciók vezetője. Az Amerikai Segélyszervezet igazgatója. Kereskedelmi miniszter, 1921–1929. Az Egyesült Államok elnöke, 1929–1933.

Horthy Miklós (1868–1957): Magyarország kormányzója, 1920–1944.

Kállay Tibor (1881–1964): Magyarország pénzügyminisztere, 1921–1924. Parlamenti képviselő, 1922–1935.

Korányi Frigyes (1869–1935): Magyarország pénzügyminisztere, 1924.

Lamont, Thomas William (1870–1948): Amerikai bankszakember, a J. P. Morgan & Co. egyik vezető partnere, 1910–1943. Az amerikai kincstár küldötte a párizsi békekonferencián.

Morgan, John Pierpont, Jr. (1867–1943): A huszadik század legismertebb befektetési bankára.

PUPress

Niemeyer, Otto Ernst (1883–1971): A brit kincstár ellenőre, 1922–1927. A Népszövetség Pénzügyi Bizottságának tagja, 1922–1937. Később a Bank of England tanácsadója, majd egyik igazgatója.

Norman, Montagu Collet (1871–1950): A Bank of England elnöke, 1920–1944.

Popovics Sándor (1862–1935): Magyar pénzügyminiszter, a Magyar Nemzeti Bank első elnöke, 1924–1935.

Salter, Arthur (1881–1975): A Jóvátételi Bizottság főtitkára, 1920–1922. A Népszövetség Gazdasági és Pénzügyi Részlegének vezetője, 1922–1931.

Seipel, Ignaz (1876–1932): Ausztria kormányzója, 1922–1924, 1926–1929.

Siepmann, Harry Arthur (1889–1963): A Magyar Nemzeti Bank tanácsadója, 1924–1926. Később tanácsadói posztban dolgozott a Bank of Englandben, majd igazgató lett, 1945–1954.

Smith, Jeremiah, Jr. (1870–1935): A Népszövetség Magyarországra kirendelt pénzügyi főbiztosa, 1924–1926. A Népszövetség Pénzügyi Bizottságának tagja, 1927–1931.

Speyer, James (1861–1941): Amerikai befektetési bankár, aki 1924-ben kibocsátotta a magyar kölcsön amerikai részét.

Strakosch, Henry (1871–1943): A Népszövetség Pénzügyi Bizottságának tagja, 1920–1937.

Strong, Benjamin, Jr. (1872–1928): Az Amerikai Szövetségi Tartalékbank New York-i fiókjának elnöke, 1914–1928.

Széchényi László (1879–1938): Magyarország Egyesült Államokba akkreditált első követe, 1922–1933.

Wilson, Thomas Woodrow (1856–1924): A Princeton Egyetem rektora, 1902–1910, New Jersey állam kormányzója, 1911–1913. Az Egyesült Államok elnöke, 1929–1933.

Zimmerman, Alfred Rudolph (1869–1939): Rotterdam polgármestere, 1906–1922. A Népszövetség Ausztriába kirendelt pénzügyi főbiztosa, 1922–1926.

DUPress

DUPress

Bibliográfia

Elsődleges levéltári források:

Magyar Országos Levéltár (MOL), Budapest, Hungary
- K 27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek
- K 58, A miniszter kabinetje
- K 66, Sajtó- és kulturális osztály
- K 69, Gazdaságpolitikai osztály
- K 78, Népszövetségi kiadványgyűjtemény
- K 106, Washingtoni követség iratai
- K 269, Pénzügyminisztérium általános iratok
- K 275, Kállay Tibor pénzügyminiszter félhivatalos iratai, 1901–1941
- K 276, Bud János miniszter iratai, 1924–1929
- K 304, H. A. Siepmann népszövetségi pénzügyi megbízott magyarországi tevékenysége során keletkezett iratok fennmaradt töredéke
- K 428.a, Kőnyomatos hírek, Magyar Távirati Iroda Rt.
- K 468, Bethlen István iratai

League of Nations Archives (LNA), Geneva, Switzerland
- Economic and Financial Section
- Registry Files, 1919–1927
- Financial Reconstruction of Austria
- Financial Reconstruction of Hungary

PUBress

Bank of England Archives (BoE), London, Great Britain
- ADM34, Diary of Montagu Collet Norman
- ADM 25/14 Papers of Harry Arthur Siepmann
- G3, Governor's Diaries, Duplicate Letters, etc.
- G14, Committee of Treasury Files/Hungary
- G35, Strong-Norman Correspondence
- OV9, Sir Otto Niemeyer's Papers
- OV28, Overseas Files: Austria
- OV33, Overseas Files: Hungary
- OV112, Overseas Files: Czechoslovakia

The National Archives of Great Britain (TNA), London, Great Britain
- Foreign Office Files, 371.
- Treasury Files, 160.

National Archives and Records Administration (NARA), Washington, D. C., USA
- Microfilm Publications
- Records of the Department of State Relating to Political Relations between the United States and Austria-Hungary, 1910–1929. Microcopy No. 696, Roll 1
- Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Austria-Hungary and Hungary, 1912–1929. Microcopy No. 708, Roll 6, Roll 7; Microcopy No. 709, Roll 1

Jeremiah Smith Academy Archives. Class of 1945 Library, Phillips Exeter Academy, New Hampshire, USA

Papers of Royall Tyler (1902–1967), Harvard University Archives, Cambridge, Massachusetts, USA

DUPress

Nicholas Roosevelt Papers, Syracuse University Libraries, USA

James Speyer Papers, Rare Books and Manuscript Division, New York Public Library, New York, USA

Edwin W. Kemmerer Papers (MC # 146), Princeton University Library, Princeton, New Jersey, USA

Allen W. Dulles Papers, Princeton University Library, Princeton, New Jersey, USA

Francis Russell Papers, Boston Athenaeum, Boston, Massachusetts, USA

John Flournoy Montgomery Papers, Yale University Archives, USA

Harry A. Siepmann kiadatlan emlékiratai (1944)

Thompson Todd Collection (Tharwa, Australia)

Elsődleges nyomtatott források:

United States. Congressional Record.
Washington, D. C.: Government Printing Office,
57th Congress, 1st Session; 63rd Congress, 2nd Session;
65th Congress, 2nd Session; 66th Congress, 1st and 2nd Sessions;
67th Congress, 1st Session; 68th Congress, 1st Session;
70th Congress, 2nd Session; 71st Congress, 1st Session

DUPress

Foreign Relations of the United States (FRUS).
Washington, D. C.: Government Printing
Office, 1917, vol. 1, 1919, vol. 2; The Paris Peace Conference, vol. XII, 1920, vol. 1, vol. 2; 1921, vol. 1, vol. 2; 1922, vol. 1, vol. 2; 1923, vol. 1; 1924, vol. 2; 1925, vol. 1, vol. 2; 1926, vol. 1, vol. 2; 1927, vol. 1; vol. 2, vol. 3; 1928, vol. 1, vol. 3; 1945, The Conference of Berlin, vol. 2.

Documents on British Foreign Policy (DBFP), First Series, vol. VI, vol. XIX, vol. XXIV, vol. XXVI

- Brit parlamenti napló, 32nd Parliament, 2nd Session, vol. 54, House of Lords, London: His Majesty's Stationery Office, 1922.
- League of Nations. *The Financial Reconstruction of Austria. General Survey and Principal Documents.* Geneva, 1926.
- League of Nations. *The Financial Reconstruction of Hungary General Survey and Principal Documents.* Geneva, 1926.
- League of Nations. *The League of Nations Reconstruction Schemes in the Inter-War Period.* Geneva: Economic, Financial and Transit Department, 1944.
- League of Nations. Official Journal. 4th Year, No. 11, November 1923; 5th Year, No. 7, July 1924, No. 9, September 1924, No. 10, October 1924, No. 11, November 1924, No. 12, December 1924; 6th Year, No. 3, March 1925, No. 4, April 1925, No. 5, May 1925, No. 6, June 1925, No. 7, July 1925, No. 8, August 1925, No. 9, September 1925, No. 10, October 1925, No. 11, November 1925, No. 12, December 1925; 7th Year, No. 2, February 1926, No. 3, March 1926, No. 5, May 1926, No. 6, June 1926, No. 7, July 1926; 8th Year, No. 4, April, No. 10, October 1927; 9th Year, No. 2, February 1928; 14th Year, No. 4, April 1933.

PUBLIKUS

• League of Nations. *Relief Deliveries and Relief Loans, 1919–1923,* Geneva, Economic, Financial and Transit Department, 1943.

Országgyűlés Képviselőházának naplója
• 1920–1922: napló: VII, XIII. irományok: XII.
• 1922–1927: napló: XXII, XXIII, XXXI, XXXV, XLV. irományok: III, IX, X, XVI.
• 1927–1932: napló: XI, XXII. irományok: XV.
• 1945–1947: napló: VIII. irományok: III.

Temperley, H. W. V. (szerk.): *A History of the Peace Conference of Paris,* vol. 5, London, Henry Frowde and Hodder & Stoughton, 1921.

Magyar törvénytár, 1920. évi törvénycikkek, Budapest, 1921.

Arthur S. Link (szerk.): *The Papers of Woodrow Wilson* (Vols. 1-69), vol. 56 (Princeton, NJ, Princeton University Press, 1987.

Önéletrajzok, memoárok

Apponyi Albert: *Élmények és emlékek*. Budapest, Atheaneum, [1933].

Bandholtz, Harry Hill: *An Undiplomatic Diary*. Safety Harbor, FL, Simon Publications, 2000.

Barcza György: *Diplomata emlékeim, 1911–1945*, vol. 1–2. Budapest, Európa História, 1994.

Coolidge, Calvin: *The Autobiography of Calvin Coolidge*. New York, Cosmopolitan Book Corporation, 1929.

Hoover, Herbert Clark: *The Memoirs of Herbert Hoover*, vol. 1–3. New York, The Macmillan Company, 1951–1952.

DUPress

Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2011.
Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1982.
Lamont, Thomas W.: *Across World Frontiers*. New York, Harcourt, Brace and Company, 1951.
Salter, Sir Arthur: *Memoirs of a Public Servant*. London, Faber and Faber, 1961.

MÁSODLAGOS FORRÁSOK
Könyvek

Adamthwaite, Anthony: *The Lost Peace - International Relations in Europe, 1918 -1939*. London, Edward Arnold, 1980.
Ádám Magda: *A Kisantant és Európa, 1920-1929*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989. Ahamed, Liaquat. *Lords of Finance - The Bankers Who Broke the World*. New York, Penguin Books, 2009.
Aldcroft, Derek H.: *From Versailles to Wall Street, 1919-1929*. London, Allen Lane, Penguin Books Ltd. 1977.
Bácskai Tamás (szerk.): *A Magyar Nemzeti Bank története*. vol. 1. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993. Bátonyi, Gábor. *Britain and Central Europe, 1918-1933*. Oxoford, Oxford University Press, 1999.
Berend T. Iván – Szuhay Miklós: *A tőkés gazdaság története Magyarországon, 1848-1944*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1973.
Berend T. Iván – Ránki György: *Magyarország gazdasága az első világháború után, 1919-1929*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.
Bethlen István: *Bethlen István gróf beszédei és irásai*. vol. 1. Budapest, Genius Ltd., 1933.
Borhi László: *Magyarország a hidegháborúban*. Budapest, Corvina, 2005.

Pulpress

Botos János: *A Magyar Nemzeti Bank története*. vol. 2. *Az önálló magyar jegybank, 1924–1948*. Budapest, Presscon Kiadó, 1999.

Carsten, F. L.: *The First Austrian Republic 1918–1938 – A Study Based on British and Austrian Documents*. Aldershot, Gower Publishing Company, Ltd., 1986.

Cartledge, Bryan: *Trianon egy angol szemével*. Budapest, Officina Kiadó, 2009.

Cartledge, Bryan: *Mihály Károlyi & István Bethlen: Hungary*. London, Haus Publishing Ltd., 2009.

Chandler, Lester V.: *Benjamin Strong, Central banker*. Washington, D. C., The Brookings Institution, 1958.

Chernow, Ron: *The House of Morgan*. New York, Atlantic Monthly Press, 1990.

Clarke, Stephen V. O.: *Central Bank Cooperation: 1924–1931*. New York, Federal Reserve Bank of New York, 1967.

Clay, Sir Henry: *Lord Norman*. London, Macmillan & Co. Ltd., 1957.

Costigliola, Frank. *Awkward Dominion – American Political, Economic, and Cultural Relations with Europe, 1919–1933*. Ithaca, NY, Cornell University Press, 1984.

Cottrell, Philip L.: *Rebuilding the Financial System in Central and Eastern Europe, 1918–1944*. Aldershot, Scolar Press, 1997.

Csikós-Nagy Béla: *A XX. század magyar gazdaságpolitikája – Tanulságok az ezredforduló küszöbén*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1996.

Culberstone, William Smith: *International Economic Policies*. New York, D. Appleton and Company, 1925.

Deák, Francis: *Hungary at the Paris Peace Conference – The Diplomatic History of the Treaty of Trianon*. New York, Columbia University Press, 1942.

Demény Zsuzsa: *Századok statisztikája – Statisztikai érdekességek a magyar történelemből*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2001.

PUBLIC

Dennis, Alfred Pearce: *The Romance of World Trade*. New York, Henry Holt and Company, 1926.

Dinnerstein, Leonard: *Anti-Semitism in America*. New York–Oxford, Oxford University Press, 1994.

Eichengreen, Barry: *Golden Fetters: The Gold Standard and the Great Depression, 1919-1939*. New York, Oxford University Press, 1992.

Fink, Carole: *The Genoa Conference - European Diplomacy, 1921-1922*. Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1984.

Fleming, Denna Frank: *The United States and World Organization, 1920-1933*. New York, Columbia university press, 1938.

Foreign Policy Association Information Service. Volume III. Special Supplement No. 3. America. *The World's Banker*. New York, Foreign Policy Association, June 1927.

Földesi Margit: *A szabadság megszállása - A megszállók szabadsága*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2002.

Friedman, Max Paul: *Rethinking Anti-Americanism - The History of an Exceptional Concept in American Foreign Relations*. New York, Cambridge University Press, 2012.

Galántai József: *A trianoni békekötés, 1920 - A párizsi meghívástól a ratifikálásig*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1990.

George, Lloyd: *The Truth about Reparations and War-debts*. London, William Heinemann Ltd., 1932.

Gratz Gusztáv: *Magyarország a két háború között*. Szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta Paál Vince. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

Gunst Péter: *Magyarország gazdaságtörténete (1914-1989)*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

Halmesvirta, Anssi (ed.): *Cultic Revelations*. Helsinki, The Finnish Literature Society, 2008.

Harper, John Lamberton: *American Visions of Europe*. Cambridge, Cambridge University Press, 1994.

PUBLICS

Havas, Eugene: *Hungary's Finance and Trade, 1927*. London, London General Press, 1928.

Havas, Eugene: *Hungary's Finance and Trade, 1928*. London, London General Press, 1929.

Hegedüs Lóránt: *Harc a magyar igazságért*. Budapest, Légrády Nyomda és Könyvkiadó Rt., 1927.

Heinrichs, Waldo H.: *American Ambassador - Joseph C. Grew and the Development of the United States Diplomatic Tradition*. Boston–Toronto, Little Brown and Company, 1966.

Hogan, Michael J.: *Informal Entente - The Private Structure of Cooperation in Anglo-American Economic Diplomacy, 1918-1928*. Chicago, Imprint Publications, 1991.

Holmes, Colin: *Anti-Semitism in British Society, 1876-1939*. London, Edward Arnold, Ltd., 1979.

Hornyák Árpád: *Magyar-jugoszláv diplomáciai kapcsolatok, 1918-1927*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2004.

Inántsy-Pap Elemér: *A magyar városok Speyer-kölcsönei*. Budapest, Budapesti Székesfőváros Házinyomdája, 1938.

In Memory of Roland William Boyden. Boston, Commonwealth of Massachusetts, 1933.

Jones, Kenneth Paul (ed.): *U.S. Diplomats in Europe, 1919-1941*. Reprinted edition. Santa Barbara, CA, ABC-Clio, 1983.

Isaacson, Walter – Thomas, Evan: *The Wise Men - Six Friends and the World They Made*. New York, Simon & Schuster Inc., 1986.

Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, harmadik, átdolgozott kiadás.

Kaposi Zoltán: *Magyarország gazdaságtörténete, 1700 -2000*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2002.

Kaser, M. C. – Radice, E. A. (eds.): *The Economic History of Eastern Europe, 1919-1975*. vol. 1. Oxford, Clarendon Press, 1985.

Katzburg, Nathaniel: *Hungary and the Jews - Policy and Legislation 1920-1943*. Ramat-Gan, Bar-Ilan University, 1981.

PUBLicus

Kerekes Lajos: *Ausztria története, 1918-1955.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.

Keynes, John Maynard: *A békeszerződés gazdasági következményei.* Budapest, Európa Kiadó, 2000.

Kuczynski, Robert R.: *American Loans to Germany.* New York, The Macmillan Company, 1927.

Lamont, Edward M.: *The Ambassador from Wall Street - The Story of Thomas W. Lamont, J. P. Morgan's Chief Executive.* Lanham, Maryland, Madison Books, 1994.

Lebzelter, Gisela C.: *Political Anti-Semitism in England, 1918-1939.* Oxford, Macmillan, in association with St. Anthony's College, 1978.

Leffler, Melvyn P.: *The Elusive Quest - America's Pursuit of European Stability and French Security, 1919-1933.* Chapel Hill, NC, University of North Carolina Press, 1979.

Lewis, Cleona: *America's Stake in International Investments.* Washington, D. C., The Brookings Institution, 1938.

Link, Arthur: *Woodrow Wilson, Revolution, War and Peace.* Arlington Heights, Ill., Harlan Davidson, 1979.

Litván György: *Jászi Oszkár.* Budapest, Osiris, 2003.

Lojkó, Miklós: *Meddling in Middle Europe.* Budapest, Central European University Press, 2006.

Magyarics Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története.* Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2000.

Margaret MacMillan: *Béketeremtők - Az 1919-es párizsi békekonferencia.* Budapest, Gabo Kiadó, 2012.

Magos György: *Az amerikai imperialisták szerepe a Horthy fasizmus stabilizálásában, 1924-1929.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952.

Major, Mark Imre: *American Hungarian Relations 1918-1944.* Astor, Fl, Danubian Press, 1974.

Masaryk, Thomas Garrigue: *The Making of a State - Memories and Observations, 1914-1918.* New York, Frederick A. Stokes Co., 1927.

Publicus

McCartney, C. A.: *Hungary and Her Successors – The Treaty of Trianon and Its Consequences, 1919–1937.* London, Oxford University Press, 1937.

Mendelsohn, Ezra: *The Jews of East Central Europe between the World Wars.* Bloomington, University of Indiana, 1983.

Meyer, Richard Hemmig: *Bankers' Diplomacy – Monetary Stabilization in the Twenties.* New York, Columbia University Press, 1970.

Mintz, Ilse: *Deterioration in the Quality of Foreign Bonds Issued in the United States 1920–1930.* New York, National Bureau of Economic Research, Inc., 1951.

Nagy Elek: *Magyarország és a Népszövetség.* Budapest, Franklin Társulat, 1930.

Nasaw, David: *The Chief – The Life of William Randolph Hearst.* Boston–New York, Houghton Mifflin Company, 2000.

Nemes Dezső (szerk.): *Iratok az ellenforradalom történetéhez.* Vol. 3, 1921–24. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1959.

Nicolson, Harold: *Curzon: The Last Phase.* London, Constable & Co., 1934.

Orde, Anne: *British Policy and European Reconstruction after the First World War.* Cambridge, Cambridge University Press, 1990.

Ormos Mária: *Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964.

Ormos Mária: *Padovától Trianonig. 1918–1920.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983.

Pease, Neal: *Poland, the United States, and the Stabilization of Europe, 1919–1933.* New York, Oxford University Press, 1986.

Péteri, György: *Global Monetary Regime and National Central Banking – The Case of Hungary, 1921–1929.* Boulder, Colorado, Social Science Monographs, 2002.

Péteri, György: *Revolutionary Twenties – Essays on International Monetary and Financial Relations after World War I.* Trondheim, University of Trondheim, 1995.

DUPress

Porter Kirk H. – Johnson, Donald Bruce (eds.): *National Party Platforms, 1840–1968*. Urbana, University of Illinois Press, 1972.

Pressburger, Siegfried: *Oesterreichische Notenbank, 1816–1966* [The Austrian Bank of Issue]. Wien, Oesterreichische Nationalbank Hausdruckerei, 1966.

Quint, Howard H. – Ferrel, Robert H. (eds.): *The Talkative President – The Off-the-Record Press Conferences of Calvin Coolidge*. Amherst, The University of Massachusetts Press, 1964.

Rab Virág: *Diagnózisok és terápiák – Javaslatok az európai gazdaság újjáélesztésére az első világháború után*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2010.

Ránki György: *Gazdaság és külpolitika – A nagyhatalmak harca a délkelet-európai gazdasági hegemóniáért (1919–1939)*. Budapest, Magvető Kiadó, 1981.

Romsics Ignác: *Bethlen István – Egy politikai életrajz*. Budapest, Osiris Kiadó, 1999.

Romsics Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Budapest, Osiris, 2006.

Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. 3. bővített kiad. Budapest, Osiris Kiadó, 2007.

Rosenberg, Emily S.: *Financial Missionaries to the World – The Politics and Culture of Dollar Diplomacy, 1900–1930*. Durham–London, Duke University Press, 2003.

Rothbard, Murray N.: *America's Great Depression*. Auburn, The Ludwig von Mises Institute, 2000.

Rothschild, Kurt Wilhelm: *Austria's Economic Development between the Two Wars*. London, Frederick Muller Ltd., 1947.

Rothschild, Joseph: *East Central Europe between the Two World Wars*. Seattle, University of Washington Press, 1974.

Salter, Sir Arthur: *Political Aspects of the World Depression*. Oxford, Clarendon Press, 1932.

Salter, Arthur: *The United States of Europe and Other Papers*. London, George Allen & Unwin Ltd., 1933.

PUPress

Salter, Sir Arthur: *World Trade and Its Future*. London, Oxford University Press, 1936.

Salter, Arthur: *Security – Can We Retrieve it?* London, MacMillan and Co., Ltd., 1939.

Salter, Sir Arthur: *Personality in Politics*. London, Faber and Faber, 1947.

Sammons, Robert L.: Capital Movements. In *The United States in the World Economy,* ed. Hal. B. Lary and Associates. Washington, D. C., Government Printing Office, 1943.

Sayers, R. S.: *The Bank of England, 1891–1944*. vol. 1. Cambridge, Cambridge University Press, 1976.

Seres Attila: *Magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok 1920–1941*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet, 2010.

Sexton, Jay: *The Monroe Doctrine – Empire and Nation in Nineteenth-Century America*. New York, Hill and Wang, 2011.

Siepmann, Harry: *Echo fo Guns – Recollections of an Artillery Officer, 1914–18*. London, Robert Hale, 1987.

Simonds Frank H.: *The ABC of War Debts and the Seven Popular Delusions about Them*. New York–London, Harper & Brothers, 1933.

Smith, Jeremiah: *The Preservation of the Peace*. Cambridge, MA, Harvard Law School, 1927.

Smith, Rixey – Beasley, Norman: *Carter Glass – A Biography*. New York, Longmans, Green and Co., 1939.

Soule, George: *Prosperity Decade – A Chapter from American Economic History, 1917–1929*. London, The Pilot Press Limited, 1947.

Steel, Ronald: *Walter Lippmann and the American Century*. Boston–Toronto, Little, Brown and Company, 1970.

Taraszovics, Sándor: „American Peace Preparations during World War I and the Shaping of the New Hungary". In Ignác Romsics (ed.): *20th Century Hungary and the Great Powers*. Boulder–Colorado, Social Science Monographs, Atlantic Research and Publications Inc., 1994, 73–97.

DUPress

Walworth, Arthur: *Wilson and His Peacemakers – American Diplomacy at the Paris Peace Conference, 1919.* New York, W. W. Norton & Company, 1986.

Wilson, Joan Hoff: *American Business & Foreign Policy, 1920–1933.* Lexington, KY, The University Press of Kentucky, 1971.

Wilson, Joan Hoff: *Ideology and Economics – U.S. Relations with the Soviet Union, 1918–933.* Columbia, Mo., 1974.

Winkler, Marx: *The Investor and the League Loans.* New York, Foreign Policy Association, Volume 4, June 1928, Supplement No.2.

Winkler, John Kennedy: *Morgan, the Magnificent – The Life of J. Pierpont Morgan.* New York, Vanguard Press, 1930.

Wueschner, Silvano A.: *Charting Twentieth-Century Monetary Policy – Herbert Hoover and Benjamin Strong, 1917–1927.* Westport, Connecticut, Greenwood Press, 1999.

Zebel, Sydney Henry: *Balfour – A Political Biography.* Cambridge, Cambridge University Press, 1973.

Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat.* Második, bőv. kiad. Pozsony, Kalligram, 2009.

Zöllner, Erich: *Ausztria története.* Budapest, Osiris Kiadó, 1998.

Cikkek, tanulmányok

Ablonczy Balázs: A frankhamisítás – Hálók, személyek, döntések. *Múltunk,* 2008/1. 29–56.

Abrahams, Paul P.: American Bankers and the Economic Tactics of Peace: 1919. *Journal of American History,* Vol. 56, no. 3 (December 1969): 572–583.

Adlgasser, Franz: The Roots of Communist Containment – American Food Aid in Austria and Hungary after World War I. In *Austria in the Nineteen Fifties, Contemporary Austrian Studies* 3 (1995): 171–88.

PUPress

Aronsfeld, C. C.: Jewish Enemy Aliens in England during the First World War. *Jewish Social Studies,* 18/4 (1956), 275–283.

Ádám Magda: Dunai konföderáció vagy kisantant. *Történelmi Szemle* (1977), No.3–4, 440–484.

Buchsbaum, Tamar: A Note on Antisemitism in Admissions at Dartmouth. *Jewish Social Studies* 49, no. 1 (Winter, 1987): 79–84.

Beale, Joseph H.: Jeremiah Smith. *Harvard Law Review* 35, no. 1 (November 1921): 1–8.

Beale, Joseph H.: Jeremiah Smith, Jr. (1870–1935). *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences* 71, no. 10 (Mar., 1937): 549–550.

Beneš, Eduard: The Little Entente. *Foreign Affairs* 1, no. 1 (September 1922): 66–72.

Berdahl, Clarence A.: The United States and the League of Nations. *Michigan Law Review* 27, no. 6 (April 1929): 607–636.

Berger, Peter: Rebuilding Economies after External Shocks. *Development and Finance* 1, no. 2 (2003): 64–74.

Bethlen, István: Hungary in the New Europe. *Foreign Affairs* 3, no. 2 (April 1925): 445–458.

Burks, David D.: The United States and the Geneva Protocol of 1924: 'A New Holy Alliance'? *The American Historical Review* 64, no. 4 (July 1959): 891–905.

Calderon, Garcia F.: Latin America, Europe and the United States. *Foreign Affairs* 7, no. 2 (January 1929): 183–197.

Comstock, Alzada: The Technique of Reconstruction as Applied to Hungary. *Political Science Quarterly* 40, no. 2 (June 1925): 201–206.

Costigliola, Frank: The United States and the Reconstruction of Germany in the 1920s. *The Business History Review* 50, no. 4 (Winter 1976): 477–502.

Costigliola, Frank: American Foreign Policy in the 'Nut Cracker' – The United States and Poland in the 1920s. *The Pacific Historical Review* 48, no. 1 (February 1979), 85–105.

Pulpress

Csizik Béla: Államháztartás és közteher. *Közgazdasági Szemle,* 1930. január, 75/1, 569–616.

Dobrossy István: Miskolc infrastruktúrájának modernizálása és a „Speyer" bankkölcsön felhasználása (1925–1950). In *Yearbook of the Herman Ottó Museums,* XXXIII-XXXIV, Miskolc, 1996, 423–451.

Dulles, Allen W.: The Protection of American Foreign Bondholders. *Foreign Affairs* 10, no. 3 (April, 1932): 474–484.

Egressy, Gergely: A Statistical Overview of the Hungarian Numerus Clausus Law of 1920 – A Historical Necessity or the First Step Toward the Holocaust? *Eastern European Quarterly* 34, no. 4 (January 2001): 447–464.

Glant Tibor: Apponyi Albert és Jászi Oszkár amerikai vitája a népszövetségi kölcsönről 1923 őszén. *Vasváry Collection* Newsletter 17, no. 1 (1997): 3–5.

Glant, Tibor: Herbert Hoover and Hungary, 1918–1923. *Hungarian Journal of English and American Studies* 8, no. 2 (2002): 95–109.

Glant Tibor: Herbert Hoover és Magyarország, 1918–1920. In *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 70. születésnapjára,* szerk. Angi János – Barta János. Debrecen, Multiplex Media, 2000, 381–399.

Glant Tibor: A 14 pont története és mítosza. *Külügyi Szemle,* 8. évfolyam, 4. szám, (2009) 84–99.

Glant Tibor: Ninety Years of United States-Hungarian Relations. *Eger Journal of American Studies.* Volume 13, 2012. Special Issue in Honor of Professor Zsolt Kálmán Virágos, 163–183.

Gratz, Gustav: Business Combinations and Economic Conditions in Hungary and Neighboring States. *Proceedings of the Academy of Political Sciences in the City of New York.* vol. 11, no. 4 (January 1926): 174–180.

Halász Imre: „Boches". *Nyugat,* 1915, 8. évfolyam, 15. szám, 866–867.

Hogan, Michael J.: The United States and the Problem of International Economic Control – American Attitudes toward European Reconstruction, 1918–1920. *The Pacific Historical Review* 44, no. 1 (February 1975): 84–103.

Kane, N. Stephen: Bankers and Diplomats – The Diplomacy of the Dollar in Mexico, 1921–1924. *The Business History Review* 47, no. 3 (Autumn 1973): 335–352.

Kemmerer, Edwin W.: Economic Advisory Work for Governments. *The American Economic Review* 17, no. 1 (March 1927): 1–12.

L. Nagy Zsuzsa: Amerikai diplomaták Horthy Miklósról, 1920–1944. *Történelmi Szemle* 33, nos. 3–4, (1990): 173–196.

Leffler, Melvyn P.: American Policy Making and European Stability, 1921–1933. *The Pacific Historical Review* 46, no. 2 (May 1977): 207–228.

Magos, György: The Role of the British and American Imperialists in the Stabilisation of Horthy Fascism. *Acta Historica. Academiae Scientarium,* 2, no. 1–2, ed. E. Nadics. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia (1953): 161–213.

Magyarics, Tamás: Count Teleky's and Count Albert Apponyi's Missions in the USA in the First Half of the 1920s. In *Americana and Hungarica.* ed. Charlotte Kretzoi. Budapest (1989): 69–77.

Martin, Percy Alvin: Latin America and the League of Nations. *The American Political Science Review* 20, no. 1 (February 1926): 14–30.

Ormos Mária: Magyarország belépése a Nemzetek Szövetségébe. *Századok* 91, no. 1 (1957): 227–269.

O. W. B. P.: Morison's Life of Smith. *The Christian Examiner and Religious Miscellany* 39 (July, September, November, 1845): 170–180.

Peterecz Zoltán: A fantom Obama-doktrína – Az amerikai külpolitikai doktrínák hosszú múltja és kérdéses jövője. *Külügyi Szemle,* 13, no. 3 (2014. ősz): 84–107.

PUPress

Pogány Ágnes: Párhuzamos történetek. In *Ötvenéves a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem*. Vol. 2 (Budapest, 1998): 1214–1228.

Pollak, Oliver B.: Antisemitism, the Harvard Plan, and the Roots of Reverse Discrimination. *Jewish Social Studies* 45, no. 2 (Spring, 1983): 113–122.

Ribuffo, Leo P.: Henry Ford and 'The International Jew'. *American Jewish History* 69, no. 4 (June 1980): 437–477.

Roberts, Priscilla: Benjamin Strong, the Federal Reserve, and the Limits to Interwar American Nationalism. *Economic Quarterly* 86, no. 2 (Spring 2000): 61–98.

Romsics Gergely: A *Foreign Affairs* és Magyarország, 1922–1939. *Századok,* 133. évf. 5. szám, 1999, 895–958.

Romsics Ignác: Franciaország, Bethlen és a frankhamisítás. *Történelmi Szemle* 26, no. 1 (1983): 67–86.

Romsics Ignác: Horthy-képeink. In *Történelem, történetírás hagyomány.* Budapest, Osiris Kiadó, 2008, 213–252.

Rosenberg, Norman L.: From Colonialism to Professionalism – The Public-Private Dynamic in United States Foreign Financial Advising, 1898–1929. *The Journal of American History* 74, no. 1 (June 1987): 59–82.

Sammons, Robert L.: Capital Movements. In *The United States in the World Economy,* ed. Hal. B. Lary. Washington, D. C., Government Printing Office, 1943.

Schuker, Stephen A.: John Maynard Keynes and the Personal Politics of Reparations: Part 1. *Diplomacy & Statecraft* Vol. 25, no. 3 (2014): 453–471.

Schuker, Stephen A.: John Maynard Keynes and the Personal Politics of Reparations: Part 2.*Diplomacy & Statecraft* Vol. 25, no. 4 (2014): 579-591.

Seidel, Robert N.: American Reformers Abroad: The Kemmerer Missions in South America, 1923–1931. *The Journal of Economic History* 32, no. 2 (June 1972): 520–545.

PUBLIC

Sipos Péter: Teleki Pál párizsi és londoni útja 1921-ben és a magyar külpolitikai orientáció. In *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század.* Ed. Gergely Jenő. Budapest, ELTE BTK, 2000), 496–97.

Speyer, James: America's Cooperation in European Rehabilitation Primarily Dependent on Europe. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 102, (July 1922): 175–77.

Topik, Steven C.: When Mexico Had the Blues – A Transatlantic Tale of Bonds, Bankers, and Nationalists, 1862–1910. *The American Historical Review* 105, no. 3 (June 2000): 714–738.

Tyler, Royall: The Eastern Reparations Settlement. *Foreign Affairs* Vol. 9, no. 1 (October 1930): 106–117.

Williams, William Appleman: The Legend of Isolationism in the 1920s. *Science & Society* 18, no. 1 (Winter 1954): 1–20.

Zeidler Miklós: Móres, avagy Bethlen István megpiricskeltetése. *Múltunk* Vol. 2013, no. 3, 168–206.

Zeidler Miklós: Magyarok a Nemzetek Szövetségében. *Limes* Vol. 21, no. 3 (2008): 251–272.

Korabeli napilapok, magazinok

- *Time*
- *The New York Times*
- *Boston Daily Globe*
- *Christian Science Monitor*
- *Evening Star*
- *New York Herald Tribune*
- *New York World*
- *Pittsburgh Post*
- *Public Ledger*
- *Wall Street Journal*
- *The Times*
- *Az Est*
- *Budapesti Hírlap*
- *Magyarország*
- *Pesti Hírlap*
- *Pesti Napló*
- *Magyarság*

DUPLICS

DUPress